

B 1,379,989

Library of the University of Michigan
Bought with the income
of the
Ford - Messer
Bequest

E. F. FARR

S94.6

S96

J8

Library of the University of Michigan
Bought with the income
of the
Ford - Messer
Bequest

E. F. FABER

894.6
S96
J8

Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki

SUOMALAIS-UGRILAISEN SEURAN

AIKAKAUSKIRJA

JOURNAL

DE LA

SOCIÉTÉ FINNO-UGRIENNE

XXXIV

HELSINKI 1916—20
SUOMALAIS-UGRILAINEN SEURA

Sisällys. Table des matières.

	P.
1. ANTTI AARNE, Vertailevia arvoitustutkimuksia	1—156.
2 (a). HARRI HOLMA, Maitiseeko arabialainen maantieteen kirjoit- taja Idrisi Turun kaupungin nimen?	1—16.
Deutsches Referat	17.
2 (b). Y. H. TOIVONEN, Huomioita lainasanatutkimuksemme alalta	1—47.
3. H. PAASONEN, Sur quelques mots relatifs à l'agriculture em- pruntés par les langues finno-ougriennes au proto-aryen ou à l'aryen ancien	1—9.

405133

VERTAILEVIA
ARVOITUSTUTKIMUKSIA

TULTA JA SAUHUA, HARAKKAA JA MUNAA
MERKITSEVÄT ARVOITUKSET

KIRJOITANUT
ANTTI AARNE

HELSINKI, 1917
Suomalais-ugrilainen Seura

HELSINKI, 1917
SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN KIRJAPAINO Oy.

Sisällysluettelo.

	Siv.
Johdanto	1—35.
I Tuli ja sauhu	36—64.
II. Harakka	64—89.
III. Muna	89—149.
Lähdeluettelo	150—156.

Johdanto.

Arvoitukset ovat laadultaan niin erilaisia, että kaikkiin tapauksiin soveltuvan yleismääritelmän laatiminen niistä on vaikea. Ne esittävät esineen tai asian kuvaannollisesti. Varsinaisten arvoitusten luonteenomaisena tunnusmerkkinä on vertaus. Arvattavalle esineelle tai asialle otetaan vertauskuva tai vertauskuvia nimitettyjen esineiden tai asiain piiristä, ja arvaajan tulee vertauskuvan kautta johtua etsittävään. Varsinaisissa arvoituksissa voi usein erottaa kaksi pääainesta: *perusaineksen* eli arvoituksen esineen, jonka tarkoituksena on viedä arvaajaa harhaan, vaikeuttaa hänen tehtäväänsä, ja *täydentävän aineksen*, joka johtaa häntä ratkaisuun.¹ Esim. kieltä merkitsevässä arvoituksessa:

Koira haukkuu luuidan takana

on »koira» perusaines — arvoituksessa puhutaan koirasta — ja »luuidan takana» täydentävä aines. Kielen nimittäminen koiraksi eksyttää käsittämästä arvoituksen todellista merkitystä, mutta kun sen ohessa kuulemme hampaita tarkoittavasta luuidasta, tulee arvaaminen helpommaksi. Munaa merkitsevässä arvoituksessa:

Tynnyri, jossa ei ole reikää eikä vannetta

on vertauskuva »tynnyri» arvaamista häiritsevä aines, mutta kun lisätään täydentävä aines »reiätön ja vanteeton», käy arvattavan

¹ Lehmann-Nitsche s. 23 ja Sydov s. 10.

esineen merkitys selvemmäksi. Vertauskuva eli arvoituksen esine saattaa olla ihminen, eläin, kasvi, esine y. m. Toisinaan ei vertauskuvan laatua selvästi mainita, vaan se käy esille arvoituksen antamasta kuvauksesta. Niin on laita arvoituksessa »kirves miehen olalla», joka kuuluu :

Kun metsään menee, niin kotiin katsoo,
kun kotiin tulee, niin metsään katsoo.

Varsinaisiin arvoituksiin lasketaan myös n. s. »kuvaavat arvoitukset», jotka esittävät esineen luettelemalla sen ominaisuuksia, osia y. m., esim.

Mustempi syttä,
valkeampi lunta,
korkeampi kotaa,
matalampi rekeä

ja

Neljä käy, neljä riippuu
kaksi näyttää tietä,
kaksi pitää pois koirat,
yksi riippuu jäljessä,

joista edellisellä tarkoitetaan harakkaa, jälkimmäisellä lehmää. Kuvaavia arvoituksia lähenevät sellaiset kuin :

Musta kuin pappi eikä ole pappi,
kiiltää kuin nappi eikä ole nappi,
mylvii kuin härkä eikä ole härkä,
lentää kuin lintu eikä ole lintu,
menee maahan kuin mato eikä ole mato.

Arvoitus merkitsee sittiäistä.

Monesti arvoitukset sisältävät määrätyn kohtauksen tai tapahtuman, esim.

Lintu lensi siivetön,
lensi puuhun lehdettömään.
Mies tuli suuton,
söi linnun siivettömän

ja

Liller laller laudalla makasi,
 liller laller laudalta putosi,
 eikä ole koko Suomessa,
 joka lillerin lallerin parantaa.

Siivetön lintu on lumi ja suuton mies aurinko ja »liller laller» tarkoittaa munaa. Näissäkin on perustuksena oikeastaan yksi ainoa seikka, jonka edellisessä voisimme määritellä: Aurinko sulattaa lunen ja jälkimmäisessä: Särkynyttä munaa ei saata korjata entiselleen, mutta seikka tuodaan esille tapahtuman kautta.

Varsinaisten arvoitusten ominaisuutena on, että niiden selittäminen riippuu kekseliäisyydestä, teräväjärkisyydestä. Siihen ei vaadita edellä käyviä tietoja. On kuitenkin olemassa sellaisiakin arvoituksia, joiden ratkaisu perustuu asiantuntemukseen ja tietoihin. Niitä voi ryhmitellä tietojen laadun mukaan raamatullisiin, luonnonhistoriallisiin, historiallisiin y. m. arvoituksiin. Eri-tyisesti huomattavia näiden joukossa ovat raamatullisia aiheita käsittelevät arvoitukset, esim.

Kuka on kuollut, muttei koskaan syntynyt? (Aatami)

ja

Kuka huusi niin lujasti, että ääni kuului yli koko maailman? (Aasi Nooan arkissa)

Raamatun tuntemista vaatii sellainenkin arvoituskysymys kuin:

Mikä on Raamatun lyhyin värsy?

Vastaus kuuluu Kristensenin tanskalaisen arvoituskokoelman mukaan, josta kysymys on otettu: Joh. 11: 35: Jesus itki.¹ Toisinaan sisältyy raamatulliseenkin arvoitukseen myös vertausta, esim.

Mies makasi syvästi haudattuna,
 hänen hautansa kulki hänen mukanaan ympäri,
 ei hän ollut taivaassa eikä maan päällä,
 missä hän oli?

¹ Kristensen s, 262, n:r 18.

Tarkoitetaan Joonasta ja valaskalaa. Näytteeksi luonnonhistoriallisista arvoituksista mainittakoon:

Mikä lintu munii suurimman munan? (Kameelikurki).

Määrättyjen tapahtumien tuntemista edellyttää myös se arvoitusryhmä, jota nimitetään »kertomusarvoituksiksi». Arvoitus kuuluu osana kertomukseen ja voidaan ainoastaan sen yhteydessä ymmärtää. Muutamat kertomusarvoituksista ovat hyvin suosittuja:

Minun isäni hän oli,
jonka äidiksi minä tulin;
lapsi, jonka minä synnytin,
oli minun äitini mies.

Arvoitus perustuu seuraavaan tapahtumaan: Mies on tehnyt rikoksen, ja kuningas on pannut hänet rangaistukseksi torniin kuolemaan nälkään. Tytär saa luvan käydä joka päivä tervehtimässä isäänsä ja pitää häntä imettämällä elossa. Kun kuningas ihmeekseen saa kuulla vangin vielä kymmenentenä päivänä elävän, lupaa hän työlle laskea isän vapauteen, jos hänelle esitetään arvoitus, jota hän ei osaa ratkaista. Tyttö esittää mainitun arvoituksen, ja isä, jota arvoitus tarkoittaa, vapautetaan.¹ Sivumennen mainittakoon, että tällaisesta tapahtumasta puhutaan jo meidän ajanlaskumme alussa, ilman että siihen kuitenkaan liitetään arvoitusta.² Toinenkin arvoitus yhdistyy kuolemaan tuomitun vapauttamiseen:

· Kuusi päätä, kuusi ääntä, kaikki yhdessä päässä.

Kuolemaan tuomittu muodostaa tämän arvoituksen omista seikkailuistaan: Hän on löytänyt hevosen pääkallon, jossa linnulla on pesä ja kuusi poikasta.

Saduissa arvoituksen arvaaminen on välistä ansiotyönä kossinnassa. Sellaisen tapauksen kertoo Grimm veljesten »Lasten ja kodin satujen» 22 numero. Kuninkaanpoika on uskollisen palvelijansa kera pelastunut noita-akan käsistä, joka on aikonut heidät

¹ Feilberg s. 34. ² Sam. s. 36.

myrkyttää, mutta heidän hevosensa on kaatunut kuolleen maahan, kun myrkkynuoma on räiskynyt sen selkään. Palvelija ottaa mukaan myrkytetystä hevosenlihasta kuolleen korpin, ja kun he rosvojen taloon yöpyen jättävät isännälle linnun illallisen valmistamista varten, syö 12 rosvoa siitä ja kuolee. Kuninkaanpoika tekee tästä arvoituksen:

Mitä se on, ei lyönyt ketään ja löi kuitenkin kaksitoista?

Kuninkaantytär ei voi arvoitusta selittää, ja vaikka hänen lopuksi viekkauksella onnistuu hankkia itselleen vastaus, hänen täytyy ottaa poika mieheksensä.

Arvoitukseen luettavia kysymysryhmiä ovat vielä laskuarvoitukset ja pilakysymykset, joista tässä muutamia esimerkkiä:

7 kärkyt tulivat Hampurista, joka kärkyissä 7 hevosta, joka hevosella 7 ajajaa, joka ajajalla 7 vaimoa, joka vaimolla 7 lasta, joka lapsella 7 imettäjä, montako jalkaa on siinä yhteensä? ¹

Mikä on raskaampi, leiviskä höyheniä vai leiviskä rautaa?

Minkätähden koira heiluttaa häntäänsä? (Sentähden ettei häntä voi heiluttaa koiraa).

Mikä on parempi kuin pala leipää? (Kokonainen leipä).

Lopuksi mainittakoon enimmäkseen uudenaikaiset kirjainarvoitukset (arvattavan sanan yksi tai kaksi alkukirjainta muutetaan: kala — pala) logogryfit (kirjaimia muuttelemalla tehdään uusia sanoja), sharadit y. m.

Olen luetellut huomattavimpia arvoituslajeja. Arvoitusten kirjava ryhmä tarjoaa tieteelliselle tutkimukselle mielenkiintoista aineistoa. Niiden merkitys ei tässä kohden suinkaan ole vähempi kuin muiden kansanrunouden tuotteiden, vaikka ne tähän asti ovat varsin vähän saaneet tieteellistä käsittelyä osakseen. Ja milloin niitä on tutkittu, on kohdistettu huomio johonkin rajoitettuun puoleen niiden vaiheissa ja rakenteessa. Muutamat mytologit ovat

¹ Wossidlo s. 178, nr 896.

koettaneet selvittää arvoitusten suhdetta vanhoihin myytteihin, tunnustaen niille yleensä merkitystä vain sikäli kuin ne heidän käsityksensä mukaan ovat myyttien yhteydessä. Tältä kannalta käsittelee asioita m. m. WOLFGANG SCHULTZ tutkimuksessaan vanhojen helleniläisten arvoitusten alalta (katso Schultz) ja PAULY-WISSOWAN Realiensyklopediassa julkaisemassaan kirjoituksessa arvoituksista (katso Schultz & Pauly-Wissowa). Toiset ovat tutkineet arvoitusten stilististä rakennetta ja koettaneet tälle perustukselle muodostaa systeemejä, joissa arvoitukset järjestetään niin, että kokoonpanoltaan ja sisällöltään toisilleen sukua olevat ryhmät ja tyypit tulevat keskenään luonnolliseen yhteyteen, toisiaan mahdollisimman lähelle.

Ensimmäisen huomattavamman näytteen arvoitusten järjestämisessä esittää RICHARD WOSSIDLO meklenburgilaisessa arvoituskokoelmassaan v. 1897 (katso Wossidlo), ja ROBERT PETSCH julkaisee etupäässä hänen kokoelmaansa perustuen arvokkaan tutkimuksen arvoitusten stilistiikasta kokoonpanematta kuitenkaan seikkaperäistä arvoitussysteemiä (katso Petsch). Wossidlo on muodostanut systeeminsä meklenburgilaisten ainesten ryhmittämistä varten. Ryhtymättä tässä heidän ajatuksiaan yksityiskohtaisesti selostamaan siirryn tärkeimpään ja perusteellisimpaan tuotteeseen tällä alalla, järjestelmään, jonka amerikalainen professori R. LEHMANN-NITSCHÉ tuo esiin laajassa argentinilaisessa arvoituskokoelmassaan (katso Lehmann-Nitsche). Hän tekee järjestelmästään selkoa myös »Zeitschrift des Vereins für Volkskunde» aikakauskirjan XXIV niteessä olevassa kirjoittelussa »Zur Volkskunde Argentinien».¹

Lehmann-Nitsche jakaa arvoitukset 16 ryhmään, joista hän 7 laskee varsinaisiksi arvoituksiksi ja loput muiksi. Varsinaisten arvoitusten viidelle ensimmäiselle ryhmälle on yhteistä, että niissä voidaan erottaa perusaines ja täydentävä aines siihen tapaan kuin tutkimuksen alussa on selitetty. Ryhmille, jotka eroavat toisistaan arvoituksen esineen laadussa: jokin elolliseksi kuviteltu olento (ihminen tai eläin), eläin, ihminen, kasvi tai kasvinosa ja

¹ Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. XXIV 1914, s. 240—255.

eloton esine, on annettu nimet: biomorfinen, zoomorfinen, antropomorfinen, fytomorfinen ja poikilomorfinen ryhmä. Kuudes on vertaava (esim. ennen esitetty »sittiäinen») ja seitsemäs kuvaava ryhmä (esim. »harakka»). Muista arvoituksista mainittakoot kertova ryhmä (VIII): arvoitus kietoutuu kertomukseen, laskuarvoitukset (IX), homonyminen ryhmä (XII): arvoitus perustuu sanan kaksimielisyyteen (esim. Neljä miestä pelaa koko yön eikä kukaan kadota mitään. Neljä soittajaa), doktrinäärinen ryhmä (XIV) ja taidemaalallinen ryhmä (logogryfit, sharadit y. m.) (XV). Kukin 16 pääryhmästä jakautuu alaosastoihin, joita välistä on varsin monta. Niinpä on ensimmäisessä, toisessa ja neljännessä ryhmässä seuraavat alaosastot: yleiset elämäntehtävät, eri ikäkaudet, säännölliset morfologiset ainekset, säännölliset fysiologiset ainekset, säännölliset morfologiset ja fysiologiset ainekset yhdistettyinä, säännöttömät morfologiset ainekset (Mikä seisoo yhdellä jalalla, on pallonpyöreä ja kantaa sydäntä päässään? Kaali), säännöttömät fysiologiset ainekset (Mikä juoksee kautta koko maailman eikä ole jalkoja? Aurinko) ja säännöttömät morfologiset ja fysiologiset ainekset yhdistyneinä (Meidän talossa on esine, jolla on kolme jalkaa ja syö lihavaa eikä kuitenkaan tule lihavaksi. Pannu). Muutamat alaosastoista ovat vielä vuorostaan jaetut. Poikilomorfisessa ryhmässä on ensinnä mono- ja polypoikilomorfinen sekä alloiopoikilomorfinen alaosasto riippuen siitä, onko arvoituksessa yksi tai useampia samanlaatuisia esineitä, vaiko useampia erilaisia esineitä. Edellinen jakautuu taas kolmeen, jälkimmäinen neljään osaan eri perusteilla. Kuudennessa eli vertailevassa ryhmässä on alaryhmien luku 11, esim. yksi karakteriseeraava, yksi vertaileva ja yksi kuvaava aines; yksi karakteriseeraava, yksi vertaileva ja kaksi kuvaavaa ainesta; neljä karakteriseeraavaa ja neljä vertailevaa ainesta (Vihreä kuin ruoho, valkea kuin lumi, punainen kuin veri, musta kuin terva. Kirsikka).

Tässä muutamia piirteitä Lehmann-Nitschen arvoitussysteemistä. Siinä herättää huomiota ryhmien ja alaryhmien suuri lukumäärä. Ruotsalainen C. W. v. SYDOV, joka muuten antaa tunnustusta Lehmann-Nitschen perusteelliselle työlle, pitää hänen systeemiään keinotekoisena. Se on johdettu liiaksi abstraktillis-

loogillisista ja liian vähän käytännöllissistemaattisista näkökohdista. v. Sydov arvostelee Lehmann-Nitschen järjestelmää OLOF CHRISTOFFERSSONIN ruotsalaisen arvoituskokoelman esipuheessa (katso Christoffersson) ja rakentaa tämän aineiston pohjalle oman arvoitusjärjestelmänsä.

Arvoitussysteemien käytännöllisenä tarkoitusperänä on saattaa muistiinpanot sellaiseen järjestykseen, että toisilleen sukua olevat ainekset tulevat toistensa yhteyteen ja tällä tavoin helpommin joutuvat tutkijan käytettäväksi. Wossidlo, Lehmann-Nitsche ja v. Sydov ovat kukin systeeminsä nimenomaan laatineet määrättyjen muistiinpanovarastojen järjestämiseksi.

Arvoitusten stilistiselle rakenteelle perustuva systeemi on kieltämättä opettavainen ja hyödyllinen. Se on hyvä apuneuvo, kun tahtoo syventyä arvoitusaineistoon koko sen laajuudessa, ja tällainen syventyminen on tutkimustyön menestymisen välttämätön ehto. Systeemi antaa yleiskäsityksen koko aineistosta, sen osien keskinäisistä suhteista ja se tarjoo tilaisuuden luomaan silmäyksen arvoitusten sisäisen elämän monipuolisuuteen.

Toinen asia sitä vastoin on, onko arvoitusten stilistinen kokoonpano yleensä tarkoituksenmukaisin peruste kokoelmien järjestämiseen. Me eroitamme arvoituksessa kaksi osaa: itse arvoituksen ja sen ratkaisun eli vastauksen. Vastaus on jotakin todellista, arvoitus vain vastauksen vertauksellinen kuva. Vastaus on siis olemassa ennen arvoitusta, se on kaiken pohja. Arvoituksia on usein järjestetty myös vastausten mukaan. Wossidloon asti tämä oli ainoa järjestämistapa, ja allekirjoittanut on taipuvainen mainitusta syystä pitämään sitä suositeltavimpana. Vastaustenmukainen järjestys asettaa vieretysten samanmerkityksiset arvoitukset ja se osoittaa, mitä eri tapoja on saman esineen tai asian kuvaamiseen käytetty. Mutta vastauksiakaan ei luonnollisesti saa asettaa hengettömään aakkoselliseen järjestykseen, vaan niistä on muodostettava merkitykseen perustuvia sopivia ryhmiä.

On totta, että vastaustenmukaisessa järjestelmässä toisilleen kokoonpanoltaan sukua olevat arvoitukset joutuvat hajalleen. Arvoitustyyppit ja vastaukset eivät ole sopusoinnussa keskenään. Arvoituksen merkitys saattaa helposti muuttua, ja alkuperältään

sama arvoitus esiintyä eri merkityksissä. Tyyppienmukaisessa järjestelmässä joutuvat merkitykset hajalleen ja merkityksenmukaisessa tyytit hajalleen, se on luonnollinen seuraus itse aineiston laadusta. Mutta koska tutkijan tarvitsee tuntea molemmat puolet, ovat viittaukset tarpeen. Kun kokoelma ryhmitetään vastausten mukaan, on käytännöllisintä järjestää asia siten, että teoksen loppuun liitetään seikkaperäinen luettelo arvoituksissa esiintyvistä piirteistä ja aiheista.

Se seikka, että arvoitusten merkitys voi vaihtua, on saattanut muutamit tutkijat liaksi vähän kiinnittämään huomiota arvoitusten merkityspuoleen. Lehmann-Nitsche esim. sanoo: »Die Hauptsache dürfte die sein, dass es bei den eigentlichen Rätseln gar nicht auf die Lösung ankommt; charakteristisch ist für sie vielmehr die Bau.» Ja arvoitusjärjestelmäänsä perustuen hän jatkaa: »Erst bei der 10 Gruppe macht sich die Lösung hin und wieder bemerkbar und ist direkt bestimmend für die elfte Gruppe. Auch bei den uneigentlichen Rätseln spielt die Lösung eine grosse Rolle.»¹ Tässä mielestäni arvoituksen rakenteen eduksi halveksitaan sen merkitystä. Niissäkään tapauksissa, joissa arvoituksen merkitys vaihtuu, ei ole yhdentekevää, mihin eri asioihin sama arvoitus yhdistetään. Kun merkitys muuttuu, syntyy oikeastaan uusi arvoitus. Toinen merkitys vaatii osittain muodostelemaan myös arvoituksen muotoa.

Samoin kuin sadut, sananlaskut y. m. ovat arvoituksetkin kansanrunouden tuotteita, jotka määrätyllä paikalla syntyneinä ovat osaksi suullisen, osaksi kirjallisen välityksen kautta aikojen kuluessa vaeltaneet paikkakunnasta paikkakuntaan, kansalta toiselle matkallaan muuttuen ja muodostuen. Arvoitusten alkuperän ja vaelluksen selvittäminen vertailevan tutkimuksen kautta on tehtävä, joka tähän asti on tieteellisessä työskentelyssä ollut miltei kokonaan syrjäytettynä. Tämä on johtunut tutkimuksessa tarvittavien aineiden puutteesta. Kaiken vertailevan kansanrunouden tutkimuksen ensimmäisenä edellytyksenä nimittäin ovat eri maista kerätyt riittävät ainesvarastot. Ei voi kieltää, että puutetta ar-

¹ Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. XXIV 1914, s. 243.

voitusten alalla on vieläkin olemassa, varsinkin Europan ulkopuoliset maat ovat hyvin vällinaisesti edustettuina, mutta toiselta puolen ovat varastot vähitellen kasvaneet, ja aineksia on mielestäni jo niin paljon olemassa, että voidaan todenteolla käydä käsiksi arvoitustenkin vaiheiden selvittämiseen. Tutkija tulee kyllä tuntemaan itsensä pakoitetuksi jättämään kysymyksiä avoimiksi tai todennäköisyyden varaan, mutta järkipöäinen menettely voi nykyisillä aineksilla saavuttaa merkityksellisiä tuloksiakin.

Arvoitusten vertaileva tutkiminen vaatii sekä vanhemman arvoituskirjallisuuden että kansanomaisten muistiinpanojen tuntemista. Ajattelemattakaan minkään seikkaperäisen selostuksen antamista näistä kahdenlaisista ainesryhmistä, mikä jo asiain laajuuden vuoksi kävisi tässä mahdottomaksi, esitän niistä muutamia hajanaisia piirteitä.

Että arvoituksia on ollut olemassa ja käytetty jo hyvin vanhoina aikoina, se on historiallinen tosiasia. Muutamilta kansoilta on jäänyt määrättyjä, sisällöllään tarkoin tunnettuja arvoituksia, jotka välistä ovat samoja kuin nykyään kansan huulilla elävät.

Vanhoilta ajoilta säilyneistä arvoituksista tulevat ensimmäiseksi mieleen hebrealaisten (katso Wünsche). Että hebrealaiset tunsivat arvoituksia, siitä on todistuksia Raamatussa.

Tuomarien kirjassa kerrotaan, että israelilaisten Herkules, Simson, antoi häissään filistealaisten ratkaistavaksi arvoituksen:

Ruoka läksi syömäristä ja makeus väkevistä.

Tapahtuman laita oli seuraava: Simson rakastuu erääseen filistealaiseen naiseen ja kun hän kerran on matkalla morsiamensa luolas Timnathiin, repäisee hän kappaleiksi nuoren jalopeuran, joka kiljuen tulee häntä vastaan tiellä. Muutaman päivän perästä kulkiessaan samaa tietä, hän näkee mehiläisten rakentaneen jalopeuran raatoon pesänsä ja ottaa hunajaa syödäkseen. Hän tekee arvoituksen näistä seikkailuistaan, vaatien filistealaisia seitsemän hääpäivän kuluessa antamaan vastauksen, mikä heille kuitenkin aluksi näyttää mahdottomalta. Mutta viimein he saavat morsiamen auttajakseen. Tämä houkuttelee Simsonilta selityksen ja ilmoittaa sen maamiehilleen. Simson kadottaa kilpailun, mutta hän

tietää, että vaimonsa on hänet pettänyt ja lausuu: Jollette olisi kyntäneet minun vasikallani, ette olisi saaneet tietää minun tapustani.

Simsonin arvoitus, joka laadultaan kuuluu kertomusarvoituksiin, on myös huomattava siinä, että se puhuu arvoituskilpailusta. Israelilaisilla oli tapana samoin kuin monella muullakin kansalla pidoissa ja juhlatilaisuuksissa huvittaa vieraita arvoitusten arvaamisella. Onnistunutta arvaamista palkittiin, mutta epäonnistumista rangaistiin. Simsonista sanotaan, että hän lupasi filistealaisille kolmekymmentä paitaa ja kolmekymmentä juhlavaa-tetta, jos he kykenisivät arvoituksen ratkaisemaan, mutta päinvastaisessa tapauksessa nämä saisivat maksaa hänelle saman määrän paitoja ja juhlavaatteita. Ja kertomus päättyykin siten, että Simson menee Askaloniin, lyö siellä kolmekymmentä miestä ja antaa niiden vaatteet arvaajille.¹

Arvoitusten arvaamistaitoa pidettiin itämailla niin suuressa arvossa, että kuninkaatkkin kilpailivat siinä keskenään. Salomon oli itämaisen viisauden tunnettu edustaja. Hän ratkaisi vaikeita oikeustapauksia, antoi älykkäitä vastauksia pulmallisiin kysymyksiin ja oli myös taitava arvoitusten selittäjä. Salomonin viisaus tuli laajalti tunnetuksi, ja kaikista maista saapui ihmisiä häntä kuulemaan. Kuningasten kirjasta saamme tietää, mitenkä rikkaan Saban eli Arabian kuningatar tuli hänen luoksensa koettelemaan häntä arvoituksilla. Hän toi mukanaan jaloja yrttejä, kultaa ja kalliita kiviä, lahjoittaen niitä Salomonille, joka vastasi kaikkiin hänen kysymyksiinsä. »Ei ollut mitään kuninkaalta salattu, jota ei hän hänelle ilmoittanut», sanotaan Raamatussa. Ja taas: »Siinulla on enämpi taitoa ja hyvyyttä, kuin sanoma on, jonka minä kuullut olen.»²

Raamattu ei mainitse, mitä arvoituksia Saban kuningatar Salomonille esitti, mutta aukkoa on koetettu täyttää. Yhden niistä selitetään olleen:

Vaimo sanoi pojalleen: Sinun isäsi on minun isäni ja
sinun isoisäsi on minun mieheni, sinä olet minun
poikani ja minä sinun sisaresi.³

¹ Tuom. kirja 14. l. ² Kun. kirja 10. l. ³ Wünsche s. 16.

Salomonin vastaus kuuluu: Lootin tyttäret. Arvoitus perustuu ensimmäisen Mooseksen kirjan kertomukseen Lootin tyttäristä, jotka kumpikin synnyttivät isästään pojan.¹ Pojalla ja äidillä on sama isä, ja pojan isoisä on äidin mies; äiti ja poika ovat siis samalla sisar ja veli. Vielä sanotaan Salomonin osanneen eroittaa toisistaan miehet ja naiset, jotka olivat samannäköisiä ja samalla tavoin puettuja.

Toisen kertomuksen mukaan merkitsivät annetut arvoitukset ihomaalitorvea, naftaa ja pellavaa.² Keskimäinen esim. kuului:

Mikä se on? Se tulee tomuna maasta ja sen ruoka on maan tomu, sitä valetaan kuin vettä ja se valaisee talon.

Selitykseksi lisättäköön, että nafta saattaa olla vesikirkasta, läpinäkyvää ainetta ja sitä käytetään idässä valaistukseen.³

FLAVIUS JOSEPHUS kertoo Salomonin olleen arvoituskilpailussa myös Tyyruksen kuninkaan Hiramin kanssa. Kumpikin lähetti toisilleen arvoituksia, ja joka ei osannut vastata, oli velvollinen maksamaan rahasakon. Onni oli Hiramille vastainen, ja hän sai suorittaa suuria summia, kunnes eräs tyyrolainen tuli hänen avukseen. Hiram ratkaisi nyt arvoitukset, mutta Salomon ei voinutkaan ratkaista hänelle lähetettyjä ja maksoi sakkoja.⁴

Jo hyvin vanhoina aikoina siis oli tapana panna toimeen arvoituskilpailuja, joissa käytettiin palkintoja ja rangaistuksia. Mieltymys tällaisiin kilpailuihin oli suuri erittäinkin itämaisilla kansoilla, ja taistelu saattoi muodostua niin vakavaksi, että tuli kysymys elämästä ja kuolemasta.⁵

Arvoituksia tapaamme myös juutalaisten pyhässä kirjassa Talmudissa. Mainittakoon niistä seuraava:

Kalanpyytäjä Ada sanoi minulle: Paista kala veljinensä, pane se isäänsä, syö se poikinensa ja juo sen isä!

Kalan veljellä tarkoitetaan suolaa, jota samoin kuin kalakin saa-

¹ 1 Moos. kirja 19 l. 30—38 v. ² Wunsche s. 22. ³ Sam. s. 23. ⁴ Sam. s. 24 ja Ohlert s. 23. ⁵ Ohlert s. 22.

daan merestä, kalan isällä vettä, sillä vesi elättää ja ylläpitää kalaa, kalan poika on liemi. Kun syödään kalaa, juodaan senjälkeen vettä. Selitykseksi lisättäköön, että kala oli juutalaisten luona suosittu ruoka-aine, jota monella tavalla valmistettiin.¹

Wünsche luettelee tutkimuksessaan hebrealaisista arvoituksista myös muutamia keskiaikaisia juutalaisia kirjailijoita, jotka muun ohessa ovat sepittäneet arvoituksiakin.

Vanhassa Kreikassa ovat arvoitukset olleet hyvin suosittuja ja niitä on käytetty ajan vietteenä pidoissa ynnä muissa tilaisuuksissa. Arvoituksia tapaa silloin tällöin kreikkalaisessa kirjallisuudessa, myös sellaisia, joiden vastineet vielä elävät kansan suussa. Vanhoista kreikkalaisista arvoituksista on olemassa kaksikin seikkaperäisempää esitystä, ennen mainittu W. SCHULTZIN tutkimus ja K. OHLERTIN »Vanhojen kreikkalaisten arvoitukset ja arvoitusleikit», jotka samalla ovat laajimpia tähän asti julaistuista arvoitustutkimuksista (katso Schultz ja Ohlert). Yksityiskohtaisempia tietoja vanhoista kreikkalaisista arvoituksista saa myös PAULY-WISSOWAN Realiensyklopediassa olevasta W. SCHULTZIN artikkelista.

Schultzin ja Ohlertin teokset esittävät monta mielenkiintoista seikkaa, joista tässä koskettelen muutamia.

Lukija on varmaankin kuullut n. s. Sfinksin arvoituksesta. Siitä kerrotaan jo eräässä vanhassa boiotialaisessa myytissä. Sfinksi, joka on lähetetty teebalaisille rangaistukseksi, asettuu Teeban lähellä olevalle Phikionin vuorelle ja uhkaa kuolemalla joikaista ohimenijää, joka ei kykene ratkaisemaan arvoitusta:

Mikä se on, jolla on ainoastaan yksi nimi ja tulee neli-,
kaksi- ja kolmijalkaiseksi?

Monet nuorukaiset ovat jo kadottaneet henkensä, kun Kreon lupaa voittajalle Teeban ja tyttärensä Iokasten käden. Oidipus viimein pelastaa kaupungin selittämällä arvoituksen tarkoittavan ihmistä, joka syntyy nelijalkaisena, koska lapsi kulkee nelinryömin, kasvaneena on kaksijalkainen ja vanhempana ottaa kolmannen

¹ Wünsche s. 33.

jalan, kepin, tuekseen.¹ Tämä arvoitus on vielä meidän aikamme kansan kesken monin paikoin tunnettu vaihdellen kuitenkin jonkun verran muodoltaan, samoin kuin vaihtelee sitä ympäröivä kertomus. Arvoituksen antaja esim. on toisinaan kaunis nainen, joka lupaa kätensä arvoituksen selittäjälle, tai aarteita vartioiva kummitus, joka tarjoo puolet rikkauksistaan. Mitä Suomeen tulee, tapaamme arvoituksen jo Gananderin arvoituskokoelmassa v:lta 1783, jossa sen muoto on seuraava:

Mikä se eläin on, joka aamulla käy neljän jalan, puoli-päivällä kahdella jalalla ja koska ilta tulee, käy se kolmella jalalla?²

Lönnrotin arvoituskokoelmassa se on ensimmäisenä numerona.³

Toinen nykyaikainen kansanomainen arvoitus yhdistetään Homeroksen nimeen. Filosofi HERAKLIT Efesolainen kertoo noin 500 vuotta ennen Kristusta, että Homeros kuoli harmista, kun ei osannut ratkaista erästä hänelle annettua tehtävää. Hän oli kysynyt oraakkelilta vanhemmistaan ja syntymäkaupungistaan ja saanut vastaukseksi: Jos, sinun äitisi syntymäsaari, ottaa sinut kuoltuasi vastaan, varo itseäsi nuorukaisten arvoituksilta.⁴ Homeros tulee kerran, jo vanhana, Josin saarelle ja huomattessaan kalastajia rannalla kysyy, ovatko he jotakin saaneet. Tyytymättöminä turhasta heitosta nämä vastaavat:

Mitä me saimme kiinni, jätimme jälkeemme, mitä me emme saaneet, tuomme me kotiin.⁵

Kalastajat tarkoittivat täitä, mutta Homeros luuli heidän puhuvan kaloista ja kuoli suuttuneena, kun ei ymmärtänyt arvoitusta.⁶ Sama arvoitus sisältyy noin V vuosisadalle j. K. s. kuuluvaan latinlaiseen SYMPHOSIUKSEN kokoelmaan:

Mitä saat kiinni, sitä olet tuomatta kotiin, mutta jos et saa kiinni, sen kannat itse kotiin.

Se on levinnyt Suomessakin kansan suussa ja tavataan jo Gananderin kokoelmassa.

¹ Ohlert s. 23. ² Ganander s. 29, n:r 265. ³ Lönnrot n:r 1. ⁴ Schultz I s. 66, n:r 101. ⁵ Sam. I s. 67, n:r 102. ⁶ Ohlert s. 30.

PLUTARKUKSEN pöytäpuheista saamme tietää, että Kreikassa alempikin kansa piti arvoituksista. Hän sanoo: Tavalliset ja sivistymättömätkin ihmiset suuntaavat ajatuksensa aterian jälkeen muihin nautintoihin, joilla ei ole mitään tekemistä ruumiin kanssa, antamalla arvoituksia ja arvoitusleikkejä.¹ Poikien mieltymyksestä arvoituksiin mainitsee filosofi PLATON. Tällainen vanha arvoitus on:

Mies, joka ei ollut mikään mies,
osasi lintua, joka ei ollut lintu,
joka istui puussa, joka ei ollut puu,
kivellä, joka ei ollut kivi.

Arvoitus vaihtelee muodoltaan ja kuuluu saksalaisena:

Oli mies, muttei ollut mikään mies,
joka voi nähdä, muttei voinut nähdä.
Se heitti lintua, joka ei ollut lintu,
se heitti eikä heittänyt
puusta, joka ei ollut mikään puu,
missä se istui eikä kuitenkaan istunut,
kivellä, joka ei kivi ollut.

Yksisilmäinen eunukki heittää hohkakivellä yölepakkoa, joka on sidottu seljapuuhun (sambucus), muttei osaa sitä.²

Plutarkus esittää myös tapauksen arvoitusten käyttämisestä pidoissa ja juhlissa,³ ja runoilija ΔΙΡΗΙΛΟΣ kertoo »Theseus» nimisessä komediassaan, mitenkä eräässä Adonis-juhlassa kolme samo-laista tyttöä antoi toisilleen arvoituksia arvattavaksi. Eräs niistä kuului:

Mikä on kaikkein vahvin?

Yksi selittää »rauta», toinen »seppä», joka taivuttaa raudan ja käyttää sitä eri tarpeisiin. Voiton saavuttaa kolmas tytöistä.⁴

Viimeksi mainitussa tapauksessa sanotaan voittajan saaneen palkinnon. Kreikassakin voittajaa palkittiin ja hävinnyttä rangaistiin. Palkinnot ja rangaistukset olivat erilaisia. Aikaisemmin

¹ Ohlert s. 49. ² Sam. s. 52 ja Schultz I s. 25 n:r 3. ³ Ohlert s. 69.
⁴ Sam. s. 69 ja Schultz I s. 7.

käytettiin voitonmerkkinä seppeltä, myöhemmin suuteloita tai liha-annosta. Hävinneen täytyi juoda suolavettä tai sekoittamatonta viiniä.¹

Eräässä kreikkalaisessa arvoituskirjassa III:lta vuosisadalta e. Kr. s. esiintyy yksi kaikkein mielenkiintoisimmista kansanarvoituksista:

Yksi on isä, hänellä on 12 poikaa, mutta jokaisella niistä 60 tytärtä, puoliksi eri muotoisia, toiset ovat väritään valkeita, mutta toiset mustia, ne elävät ikuisesti ja kuolevat kuitenkin kaikki.

Arvoitus merkitsee vuotta, jossa on 12 kuukautta, jokaisessa kuukaudessa 30 päivää ja 30 yötä.² Se tavataan usein sekä vanhemmassa kirjallisuudessa että kansan suussa ja sillä on eri muodonvaihtoksia. Niihin sen enempää huomiota kiinnittämättä mainitsen Gananderin kokoelmassa olevan toisinnon:

Yxi tammi eli puu, kaxitoista oksaa, joka oksalla neljä pesää, joka pesässä seihtemen poikaa, joka pojalla neljäkolmatta munaa.³

Tässä siis otetaan lukuun myös viikot, viikon päivät ja tunnit.

Vanhat kreikkalaiset käyttivät myös ajatus-, kuva- ja kirjainarvoituksia. Me tapaamme kreikkalaisilla kirjailijoilla sellaisia kysymyksiä kuin: Mikä on kauniinta? Sopu. — Mikä on parasta? Onnellisuus. Mikä on vanhinta? Aika tai Jumala, sillä hänellä ei ole alkua. Mikä on viisainta? Totuus.⁴ Lakedaimonilaisten oli koko puhe sattuvien puhetapojen ja kuvien elävöittämää, ja Lykurgoksen määräysten mukaan harjoitettiin poikia koulussa vaikeiden kysymysten ratkaisemisessa.⁵ Näytteeksi kuva-arvoituksista mainitsen tavan, jolla skyyttalaiset tahtoivat osoittaa Dareiokselle, että hänen ponnistuksensa heidän kukistamiseksi olivat turhia. He lähettivät kuninkaalle airuen mukana linnun, hiiren, sammakon ja viisi nuolta, mutta kun persialaiset tahtoi-

¹ Ohlert s. 70, Schultz I s. 18. ² Ohlert s. 94 ja Schultz I s. 26, n:r 5.

³ Ganander s. 35, n:r 328. ⁴ Ohlert s. 109—111. ⁵ Sam. s. 120.

vat tietää lahjojen merkityksen, sanoi airut hänen tehtävänään olevan vain esineiden tuonnin, niiden selittäminen kuului persialaisille. Nämä koettivatkin parastaan. Dareios arveli skyyttalaisten lahjoillaan tarkoittavan antautumista, tarjoovan maata ja vettä: Hiiri elää maassa, sammakko vedessä, nuolissa he tahtovat luovuttaa turvansa ja aseensa j. n. e. Gobryas viimein ymmärsi lahjat oikein: Jollette te, persialaiset, muutu linnuiksi ja lennä ylös taivaalle, jollette muutu hiiriksi ja piiloudu maan alle, jollette te muutu sammakoiksi ja hyppää soihin, te ette enää palaa takaisin kotinne, vaan nämä nuolet tappavat teidät.¹ Samantapaista kerrotaan kuningas Ptolemaiuksen sotapäälliköstä Patrokloksesta ja kuningas Antigonusesta. Edellinen lähettää jälkimmäiselle suuria kaloja ja viheriöitä viikunoita, tahtoen sanoa: Teidän täytyy joko hankkia valta merellä tai syödä tällaisia viikunoita.²

Seuraava kreikkalainen kirjainarvoitus muistuttaa läheisesti meikäläisiä lastenlehdissä y. m. tavattavia kirjainarvoituksia:

Jos voitän yhden kirjaimen lisäksi, saan aikaan jalan sysäyksen, mutta hän ei koskaan salli, että ihmisten jalat saavat sysäystä.

Sanat ovat santhalon (antura, joka sidottiin remelillä jalkaterän ympäri) ja skanthalon (sysäys).³

Usein olivat myös kreikkalaiset oraakkeli-lauselmat arvoitusten tapaisia. Niissä todellinen ajatus piiloutui hämäriin kaksimielisiin lausetapoihin. Ajatelkaamme esim. tunnetuinta oraakkeli-vastausta, jossa Pythia kehoittaa atenalaisia puolustautumaan puisilla muureilla (laivoilla) tai hänen Epaminondaalle antamaansa neuvoa: Varokoon itseänsä Pelagokselta. Epaminondas luuli Pelagos sanalla tarkoitettavan merta ja pelkäsi astua laivaan, mutta sen takana piilikin Pelagos niminen tammimetsä, jonka lähellä Mantineian luona hän kaatui.⁴

Vanhan ajan toinenkin kuuluisa kulttuurikansa, roomalaiset, on tuntenut arvoituksia ja niitä mielellään käyttänyt. Ar-

¹ Ohlert s. 119, Schultz I s. 79, n:r 123. ² Ohlert s. 119. ³ Sam. s. 211.
⁴ Sam. s. 137.

voituskilpailuja pantiin toimeen roomalaistenkin luona,¹ ja roomalaisia poikia totutettiin arvoitusten arvaamiseen, vaikka ainekset luultavasti suureksi osaksi olivat alkuisin kreikkalaisista lähteistä. Roomalainen grammatikus POMPEIUS sanoo, että lapsilla keskenään leikkiessään on tapana käyttää arvoitusta: Sano minulle, mitä se on, jokin on äidin tytär ja äiti on hänen tyttärensä tytär:

Äiti synnytti minut, kohta hän myös syntyy minusta?

Arvoitus, joka merkitsee vettä ja jäätä: Vedestä syntyy jää, ja sulaaavasta jäästä taas vesi, on levinnyt eri maissa.²

Jälkimaailmalle on roomalaisia arvoituksia kirjallisessa muodossa säilynyt vähäisen. N. s. SYMPHOSIUKSEN kokoelmassa on 100 kolme heksametriä sisältävää arvoitusta. Kokoelman alkuperästä ja laatijasta puuttuu tietoja, lieneepä epävarmaa, onko Symphosius nimistä tekijää koskaan ollut olemassakaan. Sen syntymäaikaana pitävät toiset IV tai V vuosisataa j. K. s., toiset V vuosisadan loppua tai VI alkua, mutta arvoitukset ovat alkuperältään paljon vanhempia. Merkille pantava on, että Symphosiuksen arvoitukset, jotka miltei kaikki ovat minä-muodossa, koskettelevat yksinomaan jokapäiväistä elämää, eläviä ja elottomia esineitä. Esimerkkinä mainittakoon tulta ja sauhua merkitsevä arvoitus:

Sunt mihi, sunt lacrimae, sed non est causa doloris.

Est iter ad caelum, sed me gravis impedit aer

et qui me genuit, sine me non nascitur ipse,

jota käsitellään ensimmäisessä erikoistutkimuksistamme, ja kokoelman loppuarvoitus:

Mater me genuit,

eadem mox gignitur ex me,

josta äsken oli puhe.³

Aasian aarialaisista kansoista on intialaisilla ja iranilaisilla ollut arvoituksia, vaikka jälkimaailma tuntee niitäkin vähäisen. Vanhempi iranilainen kirjallisuus on miltei kokonaan

¹ Ohlert s. 50. ² Sam. s. 53. ³ Schultz & Pauly-Wissowa 118, Anthol. lat., Riese I 1.

joutunut kadoksiin. Vanhassa Intiassa kuninkaasivat mestareita sanataisteluissa, ja suurissa uhrijuhlissa, joihin koko kansa kokoontui, huviteltiin kilpailuilla, laulu-, soitto- ja tanssiesityksillä, satujen kertomisella, mutta myös arvoitusten ratkaisemisella.¹ Liitän tähän vanhan intialaisen kertomuksen, johon sisältyy arvoitustehtävä. Isä tahtoo hankkia vanhimmalle pojalleen vaimon. Kun hän tulee morsiamen isän luo, sanoo tämä:

Älä tule turkissa, äläkä ilman turkkia, jos näin tulet,
saat tyttäreni.

Pojan neuvon mukaan isä pukeutuu nuottaan eikä vanhus tiedä, onko hänellä turkkia vai eikö. Morsiamen isä määrää vielä:

Älä astu tietä äläkä poikkeaa tieltä! Älä tule ilman hevosta äläkä hevosella! Jos niin tulet, annan sinulle tyttäreni.

Poika ratkaisee tämänkin arvoituksen, ja isä ratsastaa tien reunaa keppi hevosena.² Lisättäköön, että sama arvoitustehtävä on muuallakin laajalti tunnettu sekä vanhemmassa kirjallisuudessa että kansan suussa. Europassa se esiintyy jo keskiaikana.³

Egyptiläisten ja babylonialais-assyrialaisien arvoitusten olemassa olosta ei ole varmoja tietoja.⁴ Arabialaiset näyttävät suosineen arvoituksia ja toimeenpanivat arvotuskilpailuja, joissa hyvää arvaajaa palkittiin.⁵

Myös vanhassa europalaisessa traditsionalisessa kirjallisuudessa esiintyy arvoituksia ja arvoitustaisteluja. Wafthrudhnismalissa taistelevat Odin ja jättiläinen Wafthrudhnir keskenään, ja islantilaisessa Herwarar-sadussa kuningas Hejdrek ja Gest Blinde. Viimeksi mainitusta kilpailusta muutama sana. Gest on pettänyt kuningasta, ja heidän välillään vallitsee vihollisuus. Sopua ei saada syntyä, koska Gest ei alistu kuninkaan ehdoitukseen, että asia jätettäisiin hänen oikeamielisten miestensä ratkaistavaksi. Hädissään Gest uhraa silloin Odinille ja rukoilee häntä avukseen.

¹ Feilberg s. 20, Chantepie de la Saussaye, Lehrb. d. Religionsgesch. II, 35.46, Ohlert s. 34 ² Ohlert s. 56. ³ Bolte-Polivka II nr. 94, Köhler s. 446, Feilberg s. 26. ⁴ Schultz & Pauly-Wissowa s. 122–123. ⁵ Wünsche s. 9.

Vieras mies ilmestyykin hänen ovensa taakse ja lupaa mennä hänen puolestaan Hejdrek kuninkaan luo koittamaan sovittaa heidän väliään. Vaatteet vaihdetaan, ja seuraavana päivänä vieras lähtee matkalle. Kuningas luulee hänet Gest Blindeksi, ja riita päätetään ratkaista arvoituskilpailulla. Vieraan on esitettävä arvoituksia, joihin kuningas ei voi vastata. Vastustajat asettuvat kahdelle tuolille ja kilpailu alkaa. Arvoituksista mainittakoon seuraava:

Neljä käy, neljä riippuu,
 kaksi näyttää tietä,
 kaksi pitää pois koirat,
 yksi riippuu jäljessä;
 se on alati likainen.
 Hejdrek kuningas,
 arvaa arvoitus,

jonka kuningas selittää:

Lehmä on se eläin,
 jonka sinä voit nähdä,
 se käy neljällä jalalla,
 neljä nisää riippuu,
 sarvet suojelevat sitä,
 häntä riippuu takana.

Kilpailu päättyy siten, että Odin tunnetaan ja pakenee haukan muodossa.¹ Mainittu lehmää merkitsevä arvoitus on yleisesti levinnyt. Suomessa sanotaan esim.

Neljä antaa, neljä kantaa,
 kaksi tietä raivaa,
 yksi koiria hosuu.

Sen tapaamme jo Gananderin kokoelmassa.

Arvoitusten käytäntöä valaisevat myös keskiaikaiset »Wartburgkrieg» ja »Traugemundslid».

¹ Feilberg s. 20.

Erikielisessä vanhemmassa europalaisessa kirjallisuudessa tapaa myös arvoituskokoelmia, jotka usein ovat vanhempien kirjallisten teosten käännöksiä tai muodostelmia, mutta osaksi myös sisältävät kansan huulilta otettuja aineksia. Läpi koko keskiajan kulkee sarja latinankielisiä arvoituskokoelmia, jotka REUSNER yhdisti teoksessaan »Aenigmatographia» v. 1599. Vanhemmista saksalaisista arvoituskirjoista on H. HAYN antanut bibliografisia tietoja.¹ Mainitsen niistä etupäässä vanhimman, painopaikan vuoksi tavallisesti »Strassburgilaiseksi arvoituskirjaksi» nimitetyn, joka ilmestyi v. 1505. Kokoelma, jonka strassburgilainen alkuperä ei kuitenkaan ole varma,² on julkaistu A. F. BUTSCHIN toimesta uudelleen v. 1876 (katso Strassburger Rätselbuch). Se sisältää paljon nykyaikaisia kansanomaisia arvoituksia ja on vertailevassa tutkimisessä tärkeä apulähde. Meklenburgilaiseen arvoituskokoelmaansa liittämässä muistutuksissa mainitsee Wossidlo tuontuostakin »Strassburgilaisen arvoituskirjan». Minun tutkimistani arvoituksista on kahdella vastineensa kokoelmassa.

Eräästä toisesta saksalaisesta arvoituskirjasta, joka ilmestyi Augsburgissa samoihin aikoihin (noin 1515) julkaisee WACKER-NAGEL aikakauskirjassa »Zeitschrift für deutsches Altertum» noin 60 numeroa sisältävän valikoiman.³

Vanhemmista saksalaisista arvoituskokoelmista mainittakoon vielä HULDRICH THERANDERIN v. 1606 ilmestynyt »Aenigmatographia rhythmica (katso Therander) ja »Angenehmer Zeitvertreib», jonka kolmas painos tuli julkisuuteen v. 1750 (katso Zeitvertreib). Edellisessä on 420 ja jälkimmäisessä 300 arvoitusnumeroa. Nämäkin nimet esiintyvät molemmat erikoistutkimuksissa.

Jo aikaisemmin kuin Saksassa, eli 15 vuosisadalla, syntyi ranskalainen arvoituskokoelma »Adevineaux amoureux», joka esipuheestaan päättäen on likeisessä suhteessa kansanomaisiin arvoituksiin.⁴ Tunnen sitä vaan sikäli kuin siitä on tietoja E. ROLLANDIN tunnetussa arvoitusteoksessa.

Riittäkööt nämä esimerkit tämänlaatuisesta arvoituskirjallisuudesta! Lisään vielä, että on olemassa jonkinlainen arvoituk-

¹ Centralblatt für Bibliothekswesen VII s. 517. ² Petsch s. 7. ³ Zeitschr. f. deut. Alt. III 1843, s. 24. ⁴ Rolland s. XIII.

sen historiakin, J. B. FRIEDREICHIN kirjoittama »Geschichte des Rätsels» (1860) (katso Friedreich), jonka tieteellinen arvo kuitenkin asetetaan hyvin epäilyksen alaiseksi.¹ Teoksesta on sen heikkouksista huolimatta kuitenkin tutkijalle hyötyä. Siinä tapaa m. m. kopioituina koko joukon 16 ja 17 vuosisadan latinankielisistä kokoelmista otettuja arvoituksia.

Uudempi kansanomaisen arvoituskirjallisuus käsittää suurimmaksi osaksi europalaisia muistiinpanoja. On luonnollista, että keräystyö on ollut vilkkainta Europassa. Kokoelmia on tullut monta painosta julki, muutamat niistä ovat varsin rikkaita, ja käsinkirjoitettuna on toisissa maissa olemassa runsaat ainesvarastot. Mutta keräystä on Europassakin toimitettu epätasaisesti, ja Europan ulkopuolella se on ollut aivan satunnaista. Europan ulkopuoliset ainekset ovatkin niukat. Aineksia keräävän tutkijan työtä vaikeuttaa se seikka, että muistiinpanot harvemmin muodostavat eri teoksina julkaistuja suurempia arvoituskokoelmia, mutta enimmäkseen ovat pienempinä ryhminä aikakauskirjoissa y. m. julkaisuissa, jotka usein käsittelevät muita asioita kuin kansanrunoutta. Esitän seuraavassa muutamia merkittävimpiä kokoelmia, joihin osaksi ainesten, osaksi vertailevien muistutustensa vuoksi on välttämätöntä tutustua.

Ensimmäisenä ansaitsee silloin tulla mainituksi v. 1877 ilmestynyt E. ROLLANDIN ranskalainen kokoelma (katso Rolland). Se sisältää 416 eri arvoitusnumeroa, samassa numerossa monesti useampia toisintoja. Erityisen merkityksen saa teos sen kautta, että arvoituksiin liitetään muista maista saatuja vastaavia toisintoja, vieläpä vanhempia kirjallisiakin. Rollandin kokoelma on epäilemättä kohottanut arvoitusten tieteellistä arvoa, varsinkin vertailevaa näkökantaa silmällä pitäen, ja vaikka sen jälkeen on muissa maissa julkaistu paljon rikkaampia arvoituskokoelmia, on se vertailevassa tutkimuksessa yhä vieläkin huomioon otettava.

¹ Petsch s. 3.

Jo kaksi vuotta aikaisemmin tuli julkisuuteen D. SADOVNIKOVIN suuri venäläinen arvoituskokoelma (katso Sadovnikov). Sadovnikov on antanut kokoelmalleen nimen »Venäjän kansan arvoitukset», vaikka se todellisuudessa lienee kokoonpantu yksinomaan isovenäläisistä muistiinpanoista. Se sisältää erittäin rikkaan ainesvaraston — samaa arvoitusta saattaa edustaa muutamia kymmeniä toisintoja — ja on tässä suhteessa tutkijalle suuriarvoinen. Sadovnikovin muistutuksilla sitä vastoin on vähän merkitystä. Hän luokittelee arvoitukset vastausten mukaan jakaen ne sellaisiin ryhmiin kuin asunto, kotitalous, ruoka ja juoma, käsityöt y. m.

V:ltä 1897 meillä on kaksi hyvin ansiokasta arvoituskokoelmaa, GIUSEPPE PITRÉN sisilialainen (katso Pitré) ja RICHARD WOSSIDLON meklenburgilainen (katso Wossidlo). Kunnioitetun sisilialaisen kansanrunouden kerääjän ja tutkijan rikas kokoelma muodostaa »Biblioteca delle tradizioni popolari siciliane» sarjan XX niteen. Se alkaa laajalla tutkielmalla, jossa m. m. on tietoja erikielisestä arvoituskirjallisuudesta, lähinnä italialaisesta. Wossidlon kokoelma on jo ennen mainittu. Se ansaitsee huomiota sekä lukuisain muistiinpanojensa että vertailevien muistutustensa vuoksi, joissa luetellaan paitsi muita saksalaisia, sekä vanhempia kirjallisia että kansanomaisia, myös ulkomaalaisia toisintoja. Vaikka arvoituskirjallisuus on kahden viime vuosikymmenen kuluessa paljon kasvanut, on Wossidlon kokoelma yhä vielä niin tärkeä apuneuvo, ettei kukaan arvoitusten tutkija jätä sitä hyväkseen käyttämättä.

Rikkaita arvoitusvarastoja sisältävät myös A. BIELENSTEININ lättäläinen (katso Bielenstein), J. ARNASONIN islantilainen (katso Arnason) ja GOROVEIN rumanialainen kokoelma (katso Gorovei).

Ehkä huomattavin kaikista tähänastisista arvoitusjulkaisuista on R. LEHMANN-NITSCHEN La-Platalaisia arvoituksia käsittelevä laaja teos (katso Lehmann-Nitsche). Siinä olevaa arvoitusjärjestelmää on jo ennen selostettu. Kokoelma, joka on 17 vuoden aikana muistiinkerätty, sisältää 1,030 eri arvoitusnumeroa eli toisinnot mukaan luettuina 2,105 muistiinpanoa. Lehmann-Nitschen muistutuksissa ovat etusijalla vastaavat espanjalaiset arvoitukset.

Teos on erityisesti huomattava sen kautta, että se on rikkain Euroopan ulkopuolelta kerätty aineskokoelma. Arvoitukset ovat suureksi osaksi Euroopasta, lähinnä Pyreneitten niemimaalta, siirtyneitä.

Merkittävimpiin arvoituskokoelmiin on myös luettava muutamia vuosia sitten julkisuuteen tullut E. T. KRISTENSENIN »Danske Folkegaader (katso Kristensen). Uupumaton tanskalainen kansanrunouden kerääjä esittää tässä tyhjentävästi koko tanskalaisen arvoitusaarteiston, käyttäen hyväkseen sekä painettuja että käsinkirjoitettuja lähteitä. Toisintojen lukumäärä, joiden esittäjistä ja muistiinpanopaikoista annetaan tarkat tiedot, on välistä hyvin suuri.

Suomessa tehtiin arvoitusmuistiinpanoja jo varhain. Pohjanmaalainen pappi, »Mythologia Fennica»nsa kautta tunnettu KRISTFRID GANANDER keräsi arvoituksia 18 vuoden kuluessa ja julkaisi niitä v. 1783 kokoelmassaan »Aenigmata Fennica» 337 kappaletta (katso Ganander). Gananderin kokoelma on aikaansa nähden varsin arvokas. Julkaisija näkyy sen itsekin käsittäneen, sillä hän lausuu esipuheessaan ilonsa siitä, että suomalaisilla nyt on koottuna enemmän arvoituksia kuin millään muulla kansalla. Tiedot muistiinpanopaikoista puuttuvat kaikkialla kokoelmassa, mikä osoittaa, ettei tähän aikaan vielä käsitetty arvoitusten tieteellistä merkitystä. Voimme kuitenkin olettaa suurimman osan muistiinpanoista olevan kotoisin Pohjanmaalta.¹

Kun ELIAS LÖNNROT v. 1844 toimitti uuden suomalaisen arvoituskokoelman, käytti hän perustuksena Gananderin arvoituksia (katso Lönnrot). Muutamat onnistumattomat numerot jätettiin pois, mutta toiselta puolen kartutettiin varastoa niin, että arvoitusten lukumäärä kasvoi 2,188:ksi. Jatkoksi Lönnrot liitti kokoelmaansa 189 virolaista arvoitusta. Kun Ganander esipuheessaan myös oli kosketellut arvoitusten arvaamistilaisuuksia huomauttaen, mitenkä huono arvaaja rangaistukseksi lähetettiin »Hyvölään», jota hän arveli joksikin pakanuuden ajoista johtuvaksi häpeämispaijaksi, antaa Lönnrot alkulauseessa tästä kysymyk-

¹ Virittäjä 1916, s. 81 - 86.

sestä yksityiskohtaisen kuvauksen. Lönnrotin kokoelma julkaistiin uudelleen v. 1851.

Vaikkei Lönnrotin ajan jälkeen ole ilmestynyt uutta suomalaisten arvoitusten laitosta, saatamme kuitenkin sanoa, että meikäläiset arvoitukset, samoin kuin muikin kansanrunoutemme, ovat olleet kirjallisuudessa kunnialla edustettuina. Ja asema käy meille vielä paljon edullisemmaksi, kun otetaan huomioon rikkaat suomalaiset käsikirjoituskokoelmat. Suom. Kirj. Seuran hallussa lienee noin 40,000 arvoitusmuistiinpanoa. Seuran varat eivät ole sallineet niiden painattamista, mutta tutkijan on helppo käyttää niitä hyväkseen käsikirjoitettuinakin. Neiti LILLI RAINIO ja tohtori J. W. LEHTONEN ovat nimittäin muistiinpanot vastausten mukaan järjestäneet. Kun kaikki saman arvoituksen toisinnot ovat kerätyt yhteen ja maakunnittain ryhmitetyt, on kulloinkin tarvittavien aineiden kokoonsaanti vähävaivainen työ. Kuten erikoistutkimuksista käy ilmi, saattaa samaa arvoitusta olla muutamia satoja toisintoja, vaikka järjestämistyö onkin käsittänyt ainoastaan v:teen 1907 asti karttuneet kokoelmat.

Yleisesti tunnettua on, että kansanrunouden keräämisharrastus on ollut erittäin vilkas myös sukulaiskansamme virolaisten keskuudessa. Ja keräystyössä ovat täälläkin myös arvoitukset saaneet osakseen tarpeellista huomiota. Virolaisten arvoitusmuistiinpanojen lukumäärä lienee jonkun verran suomalaisten lukumäärää suurempi. Suurin osa niistä kuuluu tohtori J. HURTTIN käsikirjoituskokoelmiin, jotka omistajansa kuoleman jälkeen v. 1907 siirrettiin Helsinkiin ja säilytetään toistaiseksi Suom. Kirj. Seuran huostassa. Kokoelmista on sitä paitsi laadittu Suomea varten jäljennökset. Hurttin, Eisenin y. m. virolaisiin kokoelmiin kuuluvat arvoitusmuistiinpanot on K. WACHTBERG järjestänyt saman periaatteen mukaan kuin suomalaiset kokoelmat ovat järjestetyt. Wachtbergin käsikirjoitus on Suom. Ugril. Seuran hallussa, jotenka meikäläinen tutkija ilman vaivaa voi käyttää hyväkseen virolaisiakin aineksia. Suomalainen arvoitusten tutkija on siinä kohden onnellisessa asemassa, että hänellä on tilaisuus ahtaammalla alalla tutustua mitä laajimpiin ainesvarastoihin. Supistetulla alalla tehdyt havainnot saattavat olla hyvänä johtona laajemmalle ulot-

tuvia vertauksia varten. Tämä on sitä tärkeämpää meidän aikamme, jolloin kansanomaisia aineksia monin paikoin vielä on niin vähän kerätty.

Mainitsen kansanomaisista ainesvarastoista vain nämä meitä lähinnä olevat.

Maantieteellishistoriallinen tutkimusmetodi, joka eri tahoilla kokoonsaatuja aineksia keskenään vertaamalla pyrkii pääsemään selville tutkittavan alkuperäisestä muodosta, kotipaikasta, leviämisteistä y. m., on arvoitustenkin käsittelyssä luonnollinen menettelytapa. Koska muutokset kansan suussa riippuvat maantieteellisistä suhteista, ryhmitetään toisinnot maantieteelliseen järjestykseen, ja arvoituksen kunkin osan eli piirteen vaiheet tutkitaan yksitellen. Kun selviävät piirteiden alkumuodot, selviää samalla koko arvoituksen alkumuoto, joka taas puolestaan auttaa tuntemaan arvoituksen muita vaiheita.

Tutkimuksenesineen vaiheiden selville saaminen vertailevan menettelytavan kautta perustuu tutkittavassa tapahtuvien muutosten laatuun. Muutokset noudattavat määrättyjä lakeja, myöhempi muoto on syysuhteessa aikaisempaan. Silmällä pitäen kansanrunouden sisäisessä elämässä vallitsevia lakeja, on mahdollista seurata muodonvaihdosten kulkua ja kehitystä. Teoksessani »Leitfaden der vergleichenden Märchenforschung»¹ olen yksityiskohtaisesti selvittänyt näitä lakeja, mikäli ne erityisesti koskevat satuja. Mutta pitkät, moniseikkaiset sadut ja harvapiirteiset arvoitukset eroavat paljon toisistaan. Kansanrunouden sisäinen elämä on pääpiirteiltään kaikkialla samanlaista, mutta kussakin kansanrunouden lajissa ilmenevät samalla tutkimuksessa varteen otettavat omituisuutensa. Vaikka sentähden viittaankin mainittuun teokseen, katson tarpeelliseksi tässäkin muutamain sanoin kosketella merkittävimpiä arvoituksissa esiintyvistä ilmiöistä. Kussakin kohdassa mainittujen esimerkkien lisäksi löydämme sellaisia jäljessä seuraavissa erikoistutkimuksissa.²

¹ Folklore Fellows Communications n:r 13, 1913. ² Muutamia arvoituksissa esiintyvistä ilmiöistä olen seikkaperäisesti esittänyt Suomal. Tiedeakatemiassa 13/6, 1916 pitämässäni esitelmässä (Suomal. Tiedeakatemian Esitelmät ja pöytäkirjat 1916).

Arvoituksissa huomaa usein supistumista ja laajentumista. Edellinen johtuu tavallisesti unohtumisesta, jälkimmäinen lisäämishalusta. Laajentuminen on monesti yhteydessä merkityksen kehittymisen tai muuttumisen kanssa. Se on supistumista, kun lunta ja aurinkoa merkitsevä arvoitus:

Lintu lensi siivetön,
lensi puuhun lehdettömään.
Mies tuli suuton,
söi linnun siivettömän

on Suomessa tullut kuulumaan:

Haapana haolla istui,
vesilintu vempelleellä,
suuton söi, käsitön ampui

tai

Onneton oksalla istuu,
tulee suuton, niin syö.

Molemmissa tapauksissa on arvoituksen ensimmäinen osa, linnun saapuminen tapahtumapaikalle, kadonnut. Haapana jo istuu haolla, onneton oksalla. Supistumista on vielä se, ettei puhuta linnun siivettömyydestä eikä puun lehdettömyydestä. Jonkinlainen puutumiskäsitteen heijastusmuoto on jälkimmäisen esimerkin »onneton» sana. Edellisessä suomalaisessa toisinnossa esiintyy myös laajentumista. »Vesilintu vempelleellä» on arvoitukseen alkuperäisesti kuulumaton lisäys. Se on »haapana haolla istui» säkeen kertosaie. Arvoituksissakin syntyy duplettimuotoja. Miltei samassa asemassa on »käsitön ampui» säkeeseen »suuton söi». Selvä duplettimuoto on myös arvoituksen seuraavan tanskalaisen muistiinpanon viimeinen säe:

Tuli lintu lentäen siivetön
ja asettui meidän puutarhan aidalle,
niin tuli neiti suuton
ja söi sen suutta
ja nieli kaulatta.

Laajentumista on tapahtunut vielä kirjaa merkitsevässä arvoituksessa:

Valkea pelto, musta siemen,

kun se on saanut muodon:

Valkea pelto, musta siemen,
kolme kylvää, kaksi katselee,

tai

Valkea pelto, musta siemen,
suin ylös noukitaan.

Kirja käsitteeseen on edellisessä tapauksessa lisätty kirjoittaminen, jälkimmäisessä lukeminen.

Samoin kuin kaikessa kansanrunoudessa huomaa arvoituksissa myös yleisempilaatuisen käsitteen erikoistumista. Sellaista tapahtuu, kun lunta ja aurinkoa merkitsevässä arvoituksessa lintua on ruvettu kutsumaan haapanaksi ja vesilinnuksi, Saksassa sitä sanotaan välistä kyyhkyseksi ja Serbiassa joutseneksi, tai kun puu yksityistapauksissa on määrätty päärunapuiksi tai tammeksi.

Usein aiheutuu muutoksia sen kautta että piirre siirtyy yhdestä arvoituksesta toiseen. Siirtyminen edellyttää kuitenkin, että arvoituksessa on jokin välittävä seikka, joka vetää siirtyvää osaa puoleensa. Näin on jauhosäkkiä merkitsevästä arvoituksesta:

Lyhyt akka lylleröinen,
pää tasainen talleroinen,
kaiken kansan syöttelee,
perehen elättelee,

kaksi alkusäettä siirtynyt munaa tarkoittavaan arvoitukseen:

Liller laller laudalla makasi,
liller laller laudalta putosi,
eikä ole koko Suomessa,
joka lillerin lallerin parantaa.

jolloin tämä on tullut kuulumaan:

Lyhyt akka lylleröinen,
 pää tasainen talleroinen;
 maahan mokshti,
 rikki ropshti,
 ei kenkään häntä parantaa voinut.

Välittävänä seikkana on ollut jauhosäkin ja munan samanlainen pallomainen ulkomuoto.

Piirteen siirtyminen muistuttaa toista arvoitusten tutkimisessä silmällä pidettävää ilmiötä, arvoituksen alkuperäisen merkityksen vaihtumista. Jos esineellä on yhtäläisyyttä toisen esineen kanssa, yhdistetään arvoitus joko ilman muuta osoittamaan uutta esinettä tai sitä muunnetaan tarpeellisissa kohdissa, jotta se paremmin soveltuu uuteen merkitykseensä. Merkityksen vaihtuminen on mitä tähdellisin seikka vertailevassa tutkimisessä. Juuri se on saattanut muutamia tutkijain toivottomiksi, että ovat jättäneet arvoitusten merkityspuolen aivan sivuasiaksi. Merkityksen vaihtumistapauksia on erikoistutkimuksissa paljon. Mainittakoon kuitenkin tässä lisäksi yksi. Suuta, hampaita ja kieltä tarkoittavaa arvoitusta:

Punainen navetta, valkoisia lampaita täynnä,
 punainen pässi keskellä

käytetään myös merkitsemään leipomauunia, leipiä ja leipälapiota tai hiiliä ja hiilihankoa:

Talli täynnä ruskeita hevosia,
 puinen Pietari keskellä

tai taivasta, tähtiä ja kuuta, jolloin puhutaan pellostä, lehmistä ja niitä vartioivasta paimenesta.

Arvoituksen vaeltaissa paikkakunnasta toiseen tapahtuu siinä usein mukautumisia. Uusiin olosuhteisiin vähemmän soveltuva piirre muuttuu paikallisten vaatimusten mukaiseksi. Tällä tavoin vaihtuvat paikannimet, milloin niitä arvoituksessa esiintyy. Kun meillä Suomessa rahoja ja kirjoja merkitsevä arvoitus esim. kuuluu:

Helsingissä hakataan,
tänne lastut lentelevät,

jolloin Helsingin sijassa myös tapaa Turun ja Viipurin, saatetaan
Venäjällä sanoa:

Pietarissa (Moskovassa) hakataan,
tänne lastut lentelevät.

Virossa on hakkauspaikaksi tehty Tartto ja liettualainen sanoo:

Saksanmaalla kaadettiin puu,
Kuurinmaalle hyppäsivät lastut.

Arvoitukset ovat monesti runomittaisia tai niissä tavoitel-
laan runomittaa. Tähän kuuluu myös arvoituksissa ilmenevä pyr-
kimys runon kaunistuskeinojen, alku- ja loppusoinnun, käyttämi-
seen. Monet muutokset aiheutuvat sointujen ta-
voittamishalusta. Sointu saattaa yksinään määrätä uuden
sanan tai lausetavan ilmestymisen aikaisemman sijaan. Alku-
sointu vaikuttaa erityisesti suomalaisissa arvoituksissa. Samoin
kuin suomalaisessa runokielessä, huomaa arvoituksissa kaikkialla
pyrkimystä alkusointuun. Tarkatkaamme esim. meillä äsken ollutta
arvoitusta:

Lyhyt akka lylleröinen,
pää tasainen talleroinen,
kaiken kansan syöttelee,
perehen elättelee.

Ja arvoituksen alkupuolen yhdistyessä munaa merkitsevään ar-
voitukseen, on uuden muodostuksen loppuosassakin onnistuttu ai-
kaansaamaan alkusointua:

— — — — —
maahan mokshti,
rikki ropshti,
ei kenkään häntä parantaa voinut.

Alkusointu on niin kiteytynyt suomenkieleen, että toisin paikoin
sitä tahdotaan sovittaa tavalliseen jokapäiväiseen puheeseenkin.

Näytteitä alkusoinnun vaikuttamista muutoksista on esim. lunta ja aurinkoa merkitsevässä arvoituksessa. Alkusointua on jo arvoituksen tavallisessa suomalaisessa muodossa:

Lintu lensi siivetön,
lensi puuhun lehdettömään j. n. e.,

mutta sen erikoiset suomalaiset muodostukset:

Lintu lensi lengon päälle,
Haapana haolla istui

ja

Onneton oksalla istuu

ovat silmännähtävästi etupäässä alkusoinnun synnyttämiä.

Loppusoinnun aikaansaamia muutoksia tapaa erikoistutkimuksissamme usein. Ajatelkaamme esim. vertauskuvan vaihtelua siinä munaa tarkoittavassa arvoituksessa, jossa munaa sanotaan tynnyriksi. Loppusoinnun pyrkimys kohoaa huippuunsa, kun muodostetaan sanayhtymiä:

saumaton, raumaton

ja

onneton, ponneton

tai kun liitetään yhteen kokonainen jakso -ton loppuisia adjektiiveja:

Onneton, ponneton, pohjaton, kanneton, seinätön, saumaton.

On luonnollista, että loppusoinnun synnyttämät muodostukset saattavat esiintyä vain samalla kielialueella. Jonkinlaisia poikkeuksia on kuitenkin olemassa, milloin on kysymys kahdesta toisilleen läheisesti sukua olevasta kielestä. Verratkaamme esim. alkusäkeitä saksalaisessa ja ruotsalaisessa toisinnossa:

Kumt en Tunn von Engelland,
sunder Born un sunder Band,
is tweerlei Beer in

ja

Det kom en tunna från främmande land,
utan laggar och utan band,
och ändå två sorts öl i.

Toisinaan ovat muodostukset saavuttaneet laajemman leviämisen, kuten suomalainen »saumaton, raumaton», toisinaan ne ovat jääneet yksityisiksi muistiinpanoiksi, kuten on laita seuraavien tapusten: Kun lunta ja aurinkoa merkitsevän arvoituksen ensimmäiset säkeet Saksassa tavallisesti päättyvät sanoihin »federlos» ja »blätterlos»:

Es kam ein Vogel federlos
auf einen Baum, war blätterlos

on eräs meklenburgilainen esittäjä osoittanut itsenäisyytään keksimällä toiseen säkeeseen uuden loppusoinnun:

Dor keem 'n vogel fäderlos,
de sett 't sik in der wiesen schooss.

Tanskassa ovat arvoituksen loppusäkeet:

saa kom en Jomfru mundløs
og aad den Fugl feerløs

kerran muunnetut kuulumaan:

saa kom der en Dame foruden Mund
og aad den Fugl i samme Stund.

Substantiiville »Mund» on siis keksitty vastineeksi »Stund».

Alistaisiani seuraavassa muutamia arvoitusryhmiä yksityiskohtaisen tutkimuksen alaiseksi perustun tutkimuksenesineiden valinnassa arvoitusten merkitykseen. Ottamalla esille kaikki arvoitukset, joilla on yhteinen merkitys, saamme nähdä, millä eri tavoin mielikuvitus samaa esinettä tai asiaa käsittelee. Se ottaa lähtökohdaksi jonkun arvoituksen esineen ominaisuuden, mutta

kun ominaisuuksia on monta, saattaa arvoituksiakin syntyä useita. Niiden lukumäärä kasvaa vielä sen kautta, että samaa ominaisuutta käsitellään eri tavalla. Merkityksen periaatetta noudattaen saattaa siis muodoltaan ja rakenteeltaan erilaisia arvoituksia ryhmittyä vieretysten. Eroitus samaa merkitsevien arvoitusten välillä on usein niin suuri, etteivät ne ole edes toisiinsa vaikuttaneet tai keskenään sekaantuneet.

Yhteisestä merkityksestä huolimatta on siis kukin arvoitus muodolliseen puoleensa katsoen itsenäinen ja käsitellään erikseen. Etupäässä merkityksen vaihtumisesta johtuu, että sen tässä suhteessa lähimmät sukulaiset ovat etsittävät muualta. Kun pidämme silmällä arvoituksen rakennetta, saatamme puhua arvoitustyypeistä. Yksityisen arvoituksen alkumuodon ei tietysti tarvitse olla sama kuin arvoitustyyppin alkumuoto. Kun esim. arvoitus:

Punainen navetta, valkoisia lampaita täynnä,
punainen pässi keskellä

saattaa merkitä joko suuta, hampaita ja kieltä, leipomauunია, leipiä ja leipälapiota tai taivasta, tähtiä ja kuuta ja mahdollisesti vielä muutakin, on kullakin näistä arvoituksista oma alkumuotonsa, joista yksi samalla on tyyppin alkumuoto. Tämä sillä edellytyksellä, ettei samantapainen arvoitus ole syntynyt itsenäisesti, mikä myös on mahdollista. Tutkimuksessani olen koettanut päästä selville jokaisen arvoituksen alkuperäisestä muodosta ja sen jälkeen muista niistä koskevista seikoista, mikäli ainekset ovat riittäneet asioille valaistusta antamaan. Mitä mielenkiintoisinta olisi myös eri arvoitustyyppien vaiheiden selvittäminen, ja siihen tulee vertailevan tutkimuksen pyrkiä, vaikka allekirjoittaneen on ainesten puutteessa ollut pakko vähemmän kiinnittää huomiota tähän puoleen, vain ylimalkaisia viittauksia on siinä suhteessa annettu. Ryhtyissäni ainesten keruuseen pidin etupäässä silmällä merkityksen puolta, ja senvuoksi tyyppejä koskevat seikat jäivät toiseen sijaan. Tutkimuksen esineeksi voi myös valita määrätyn arvoitustyyppin, tutkia sen alkuperää, leviämistä, hajaantumista eri merkityksiin ynnä muita vaihteita.

Tutkimukseni tulokset ovat jääneet vaillinaisiksi. Nykyiset

poikkeukselliset olot ovat vaikuttaneet, etten ole voinut saada käsiini läheskään kaikkia olemassa olevia aineskokoelmia, mikä varsinkin Europan ulkopuolisiin paikkakuntiin nähden olisi ollut hyvin hyödyllistä. Olen kuitenkin tahtonut saattaa työni nyt jo julkisuuteen, koska se tällaisenaikin selvittää arvoitusten tutkimisessä käytettävää tutkimusmenetelmää ja muutenkin luo valoa arvoitusten vähän tunnetulle ja muokatulle alalle.

Eri kansojen merkitsemisessä noudatan prof. KAARLE KROHNIN muodostamaa kirjainjärjestelmää, jossa kutakin kansaa osoitetaan kieliryhmän ja kansan alkukirjaimilla. Järjestelmä perustuu tosin saksankielisiin nimityksiin, mutta koska se »Folklore Fellows Communications» sarjan satujulkaisuissa on jo käytännössä tullut tunnetuksi ja muuten soveltuu yhtä hyvin arvoituksiin kuin satuihinkin, seuraan sitä suomenkielisessäkin tutkimuksessa.

Suomalaisen alueen eri osien suhteen käytän seuraavaa vaakaantunutta merkitsemistapaa:

a = Varsinais-Suomi.	l = Keski-Pohjanmaa.
b = Satakunta.	m = Itä-Pohjanmaa.
c = Uusimaa.	n = Pohjois-Pohjanmaa.
d = Etelä- ja Keski-Häme.	o = Ruotsi ja Norja.
e = Pohjois-Häme.	p = Arkangelin lääni.
f = Etelä-Savo.	q = Aunus.
g = Pohjois-Savo.	r = Vepsäläisten alue.
h = Etelä-Karjala.	s = Inkerinmaa.
i = Itä-Karjala.	t = Vatjalaisten alue.
j = Pohjois-Karjala.	x = Tuntematon merkitsemis-
k = Etelä-Pohjanmaa.	paikka.

WACHTBERG merkitsee Viron eri maakuntia nimien alkukirjaimella, johon selvyyden vaatiessa vielä lisätään joku myöhempi kirjain: W = Wirumaa, S = Saaremaa, VI = Viljandimaa j. n. e. Välttääkseni liian monen suuren kirjaimen joutumista vierekkäin

ja koska en ole huomannut muutakaan yleisemmin tunnettua merkitsemistapaa tässä kohden, käytän Vironmaan osista, samoin kuin käytetään Suomen maakunnista, pieniä kirjaimia siten, että

a = Virumaa.

f = Pärnumaa.

b = Järvamaa.

g = Viljandimaa.

c = Harjumaa.

h = Tartumaa.

d = Läänemaa.

i = Võrumaa ja Setukaisten

e = Saaremaa.

maa.

I. Tuli ja sauhu.

On olemassa joukko arvoituksia, joiden yhteisenä tunnusmerkkinä on sukulaisuussuhteiden esiintyminen toimivien henkilöiden välillä. Milloin puhutaan isästä ja pojasta, milloin äidistä ja lapsista, veljeksistä j. n. e. Wossidlon kokoelmassa tällaiset arvoitukset muodostavat oman ryhmänsä, jolle on annettu nimeksi »Verwandschaftliche Verhältnisse»,¹ ja Lehmann-Nitsche yhdistää ne yhdeksi antropomorfisen ryhmän alaosastoksi.²

Huomattavimpia sukulaisuussuhteita sisältävistä arvoituksista on se, jossa käsitellään tulta ja sauhua. Arvoitus perustuu omi-
tuiseen suhteeseen sauhun ja sen synnyttäjän, tulen, välillä. Sauhu on jo maailmalla, ennenkuin sen synnyttäjä on täysin valmis, eli toisin sanoen: poika tai tytär on jo ulkona, kun isä tai äiti on vasta syntymässä.

Tämä arvoitus on kansan suussa laajalti tunnettu ja se on iältään hyvin vanha.

Suomalaisella alueella, jossa arvoituksen merkitykseen on yhdistetty kipinät, ja poika sanaa käytetään usein monikossa, sanotaan tavallisesti:

Pojat sotaa käyvät,
isä vielä syntymättä.

Arvoitus on suomalaisella alueella kaikkialla levinnyt:

Fa 1—16, Fb 1—36, Fc, Fd 1—11, Fe 1—13, Ff 1—20,

¹ Wossidlo s. 70. ² Lehmann-Nitsche s. 43, Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. XXIV 1914, s. 249.

Fg 1—5, Fh 1—2, Fi, Fj 1—4, Fk 1—7, Fl 1—6, Fm 1—4, Fn, Fq, Fs 1—4, Fx 1—18.

Yhtä yleinen se on Virossakin. Wachtbergin luettelossa arvoitustamme edustavat n:rot 1474:

Isa alles hällis,
poeg saab poole ilma

ja 1491:

Isa alles hingitseb,
pojad juba pooles ilmas.

Edelliseen kuuluvat toisinnot:

FEa 1—4, FEd, FEE 1—2, FEf 1—10, FEg 1—37, FEh 1—20, FEi 1—15, FEx 1—6

ja jälkimmäiseen:

FEb, FEd 1—4, FEE 1—3, FEf 1—4, FEg 1—9, FEh 1—11, FEi 1—11, FEx 1—2.

Vaikkei tällaiseen kahtiajakoon mielestäni olekkaan riittävää aihetta, säilytän sen käytännöllisistä syistä ja merkitsen tutkimuksessani edellistä ryhmää I:llä ja jälkimmäistä II:lla.

Suomalaisten muistiinpanojen lukumäärä on siis 150 ja virolaisten 140.

Muualta tuntemani kansanomaiset toisinnot ovat seuraavat:

FL. Lappalaiset 1. (Poestion s. 267 = Donner s. 19, nr. 3). — 2. (Poestion s. 270). — *FP.* Permalaiset kansat 1. Votjakit (Journal d. l. Soc. Finno-ougr. XIX 1901, s. 12, nr. 28, Wichmann). — 2. (Sam. s. 13, nr. 35, Wichmann). — 3. (Sam. s. 31, nr. 224, Wichmann). — 4. (Sam. s. 43, nr. 349, Wichmann). 5. Syrjäänit (Mém. d. l. Soc. Finno-ougr. XXXVIII 1917, s. 156, nr. 115, Wichmann).¹ — *FW.* Volgan-kansat 1. Mordvalaiset — (Journal d. l. Soc. Finno-ougr. VIII 1890, s. 40, nr. 8, Ahlqvist). — 2. (Sam. XII 1894, s. 59, nr. 299, Paasonen). — 3. Tshere-missit (Sam. XIII 1895, s. 91, nr. 64, Porkka). — 4. (Sam. VII 1889, s. 139, nr. 64, Genetz). — 5. Mordvalaiset (Образцы морд. нар. поэзии II, s. 301, nr. 16).

¹ Lausun kiitokseni prof. Y. Wichmannille, joka hyväntahtoisesti on korehtuurina luovuttanut uuden syrjääniläiskokoelmansa käytettäväkseni.

GD. Tanskalaiset 1—3, (Kristensens s. 111, nr. 477 a—c). — *GG.* Saksalaiset 1—3. Meklenburg (Wossidlo s. 73, nr. 148 a—c). — 4. Sam. (Gillhoff s. 76, nr. 514). — 5. Sam. (Sam. s. 77, nr. 519). — 6. Saterland (Bröring II s. 166, nr. 16). — 7. Pomerellen (Köhler s. 268). — 8. Preussin maak. (Zeitschr. f. deutsche Phil. XXIII 1891, s. 251, nr. 102). — 9. (Sam. s. 251, nr. 103). — 10. (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. V 1895, s. 403, nr. 223). — 11. Teplitz (Laube s. 99, nr. 12). — 12. Tiroomi (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. V 1895, s. 154, nr. 118). — *GI.* Islantilaiset (Köhler s. 268 = Zeitschr. f. deutsche Myth. III 1855, s. 130). — *GN.* Norjalaiset 1. (Janson s. 13, nr. 48). — 2. (Ivar Aasen, käsik. ¹ nr. 915, 4 nr. 72). — 3. (Sam. nr. 915, 4 nr. 147). — 4. (Segner fraa Bygdom IV, s. 120, nr. 37). — 5. (Nordgaard s. 105, nr. 14). — 6. (Stafset s. 12, nr. 68). — 7. (Berge s. 258, nr. 44). — 8. (Zeitschr. f. deutsche Myth. III 1855, s. 9, nr. 42). — *GS.* Ruotsalaiset 1. Blekinge (Sam. s. 350, nr. 68). — 2. Länsi-Göötanmaa (Sv. landsmål VII 4, 1887, s. 16, nr. 83). — 3. Varend (Sam. II 8, s. 8, nr. 41). — 4. Roslagen (Sam.). — 5. Jämtland (Sam. XIII 1, 1894, s. 36, nr. 214). — 6. (L. F. Rääf, käsik., ² Elementerna y. m. nr. 26). — 7. Södermanland (Bidrag t. Söderm. II. s. 99, nr. 110).

RE. Espanjalaiset 1—2. (Lehmann-Nitsche s. 421, nr. 438). — 3—4. Katalonia (Sam. s. 421, nr. 438). — *RF.* Ranskalaiset 1. (Mélusine I 1878, s. 254, nr. 1). — 2. Yläbretagne (Sébillot I s. 306). — 3. Bretagne (Revue d. trad. pop. XIX 1904, s. 379, nr. 48). — *RI.* Italialaiset 1. (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. VI 1896, s. 279, nr. 33). — 2. (Sam. s. 279, nr. 31). — 3. Rooma (Sam. s. 279, nr. 32). — 4. (Rolland s. 75 = Bernoni nr. 56). — 5. (Rolland s. 75 = Gianandrea nr. 24). — 6. Sisilia (Pitré s. 91, nr. 297 a.) — 7. (Sam. s. 92, nr. 297 b). — 8. Rooma (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. VI 1896, s. 279, nr. 30). — *RR.* Rumanialaiset (Revue d. trad. pop. XII 1897, s. 31, 3).

SB. Bulgarianlaiset 1. Prilep (Сборникъ мнн. XI 1894, s. 160, nr. 32). — 2. Sam. (Sam. s. 162, nr. 21). — *ŠČ.* Tšekkiläiset ja slovakit. Määri (Zeitschr. f. deutsche Myth. IV

¹ Kristianian yliopiston kirjastossa. ² Tukholman kansallismuseossa.

1859, s. 383—4, nr. 100). — *SR.* Venäläiset 1. Pihkovan l. (Sadovnikov s. 17, nr. 146). — 2. Rjäsanin l. (Sam. s. 17, nr. 146 a). — *SU.* Ukrainalaiset (vähävenäläiset) ja rutenit 1. Bukovina tai Galitsia (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. VIII 1898, s. 319, nr. 333). — 2. Galitsia (Sementofskij s. 15, nr. 109). — 3. Sam. (Sam. s. 15, nr. 111). — 4. Kievin l. (Sam. s. 15, nr. 110). — 5. (Nomis s. 299, nr. 302). — 6. (Sam.). — 7—8. (Tshubinskij I. s. 308).

TT. Tatarit. Kasanin l. (Изв. Общ. Арх., ист. и этн. XIII 5, s. 377, nr. 15).

Ab. Albanialaiset 1—2. (Hahn II, 158, nr. 14 ja 163, nr. 74 = Köhler s. 268). — *Let.* Lättiläiset 1—5. (Bielenstein s. 93, nr. 727—731). — *Lit.* Liettualaiset 1—2. (Schleicher s. 198 ja 207).

As. Aasia. Kaspiantakaiset turkmenit (Жив. Стар. XVIII 1909, II—III, s. 59, nr. 31).

Am. Amerika 1—3. La Plata-valtiot (Lehmann-Nitsche s. 190, nr. 438 a—c).

Tulta ja sauhua merkitsevän arvoituksen korkeampaa ikää osoittavat sen vanhemmat kirjalliset toisinnot.

On säilynyt vanha kreikkalainen arvoitus, joka kuuluu:

Minä olen valkoisen isän musta lapsi, siivetön lintu,
joka lennän taivaan pilviin asti.

Kukoistaville impyeille (silmäterille) tuotan minä
suruttomia kyyneleitä.

Tuskin syntyneenä hajaannun minä ilmaan.¹

Kreikkalainen arvoitus on siis kansanomaista laajempi. Kuten viimeksi mainitussa esiintyy siinäkin isän ja ilmaan kohoavan lapsen välinen suhde, vaikkei nimenomaan painosteta isän kesken-eräisyyttä lapseen verraten, mainitaanpa vielä molempien värikin: valkea ja musta. Kreikkalaisen arvoituksen varsinaisena lisäyksenä on sauhun aiheuttama neitosten itku.

¹Anthol. Pal. XIV 5, Schultz I s. 63, nr. 94, II s. 23, Ohlert s. 185. Ohlert kääntää kolmannen säkeen:

Jos tytöt lähestyvät minua, he itkevät surematta.

Edellistä muistuttaa toinen vanha kreikkalainen arvoitus, joka selitetään valoksi:

Ei kukaan näe selvästi sitä, joka on minut luonut.

Mutta mitä nähdään, nähdään minun kauttani,
myös valmistan minä näkeville vaivaa.

Minun nimeni täyttää yksi ainoa tavu, tämän taas
kolme kirjainta. Minä kuolen joka päivä ja elän
jälleen. ¹

Tarkoitetaan kreikkalaista sanaa *ῥῶς*. Tässäkin puhutaan isästä ja lapsesta, ja sanat »minä valmistan näkeville vaivaa» vastaavat sauhun vaikuttamaa kyynelten vierintää.

Kyynelten ilmestyminen asettaa seuraavan SYMPHOSIUKSEN kokoelmassa olevan vanhan roomalaisen muodostuksen yhteyteen kreikkalaisen kanssa:

Sunt mihi, sunt lacrimae, sed non est causa doloris.

Est iter ad caelum, sed me gravis impedit aer
et qui me genuit, sine me non nascitur ipse. ²

Sauhu nousee taivaalle, kunnes ilman paine sitä estää. Synnyttäjän ja lapsen välinen suhde esitetään muodossa: Joka minut synnytti, ei synny itse ilman minua. Tämä muistuttaa läheisesti Symphosiuksen kokoelman loppuarvoitusta:

Mater me genuit,
eadem mox gignitur ex me,

jolla tarkoitetaan jäätä ja vettä. ³ Johdannossa jo mainittiin, että roomalainen grammatikus POMPEIUS esittää arvoituksen vedestä ja jäästä. Kansan kesken se on laajalti tunnettu. ⁴

Saksankielisenä tapaamme arvoituksen tulesta ja sauhusta H. THERANDERIN kokoelmassa »Aenigmatographia rythmica» (1606):

Ich vergiesse offtmals viel threnen,
da doch kein ursach ist zu weinen.

¹ Anthol. Pal. app. VII 48, Ohlert s. 103. ² Anthol. lat., Riese I 1, s. 225, nr. VII, Zeitschr. f. deutsche Myth. III 1855, s. 130. ³ Anthol. lat., Riese I 1, s. 246. ⁴ Katso esim. Ohlert s. 54, Kristensen s. 141, nr. 657, Sadovnikov s. 184.

Ich fahr gen himmel, aber balt
 verhindert mich der lufft gevalt.
 Mein vater, der mich hat geborn,
 bekam sein leben von mir zuvorn.¹

On helppo huomata, että meillä tässä on Symphosiuksen toisinnon käännös. Se on tehty joko suorastaan Symphosiuksesta tai jostakin siitä johtuvasta toisinnosta.

Synnyttäjän ja lapsen välinen suhde on saksalaisessa »Angenehmer Zeitvertreib» nimisessä kokoelmassa samanlainen kuin viimeksi esitetyissä toisunnoissa, paitsi että siinä isän sijasta puhutaan äidistä — äiti ei synny ilman lasta —, mutta toisinto eroaa niistä sen kautta, ettei siinä ole sauhun vaikuttamia kyyneleitä. Se kuuluu v. 1761 ilmestyneen painoksen mukaan:

Die mich gebohren hat, wird ohn mich nicht gebohren,
 und ich indem sie wächst, hab mich in mir verlohren,
 ich steige Wolcken an, und bin nicht, der ich bin,
 in einem schnellen Nu werd ich entrückt. Wohin?²

Arvoitus on saanut sijansa myös ranskalaisessa »Adevineaux amoureux» kokoelmassa, joka kuuluu XV vuosisadalle. Sillä on täällä seuraava muoto:

Adevinez que c'est, avant que le père soit nez sa fille
 est dessus la maison.³

Jos jätämme pois arvoitusten alkuun tai loppuun usein yhdistetyn lisäyksen:

Arvatkaa mitä se on?

on ranskalainen kirjallinen arvoitus täydelleen kansanomaisen muodostuksen kannalla. Siinäkin rajoitutaan ilmoittamaan lapsen syntyminen ennen isää; kyynelten ilmestymisestä ei ole merkkiäkään.

¹ Zeitschr. f. deutsche Myth. III 1855 s. 130. ² Zeitvertreib 1761, s. 23, nr. 61. ³ Rolland s. 75, nr. 155.

Synnyttäjän ja lapsen välinen omituinen suhde on siis se arvoituksen osa, joka on yhteinen kaikille, sekä vanhemmille kirjallisille että kansanomaisille, toisinoille. Se on silminnähävästi arvoituksen alkuperäinen perusaines. Päästäksemme selville tämän perusosan aikaisimmasta muodosta, tarkastamme seikkaperäisesti sen eri piirteitä.

Arvoituksessa eroitamme kaksi pääosaa, joista toinen koskee synnyttäjää, toinen lasta.

Synnyttäjä on jo alkumuodossa varmasti ollut isä, sillä niin on laita miltei kaikissa vanhemmissa kirjallisissa toisinoissa aina kreikkalaisesta lähtien ja aivan yleisesti kansan suussa. Äidin ilmestyminen isän sijaan muutamissa, varsinkin läntisemmissä muistiinpanoissa (*Zeitvertreib*, GD 3, RE 1—4, RF 2, RI 1, 2, 6, 7, Let. 5, Am. 1—3, ynnä välistä Virossa) on niin luonnollinen muutos, että se on saattanut tapahtua itsenäisesti eri kertoja. Kansanrunoudessa tavallista monistumista on, kun Virossa toisin paikoin puhutaan isästä ja äidistä (I: FEe 1—2, FEf 1, 3, 6—9, FEg 7, 20—22, 26, 32, FEh 1, 3, 5, 10, 13, 15, 18, FEi 12, II: FEf 3, 4, FEg 7, 8, FEh 7—11, FEi 1—9):

Isa ehib, ema ehib,
poeg saab poole ilma pääle (I: FEg 26),

vieläpä isistä ja äideistä (I: FEg 24, 25, FEi 11):

Isat, emat ehivad,
poeg saab juba poolest ilma (I: FEg 24).

Vielä yleisemmin on lapsi määritelty pojaksi. Vanhemmat kirjalliset versionit ovat miltei kaikki minä-muodossa, mutta kansan suussa ovat poikkeukset harvinaisia. Paitsi muutamia satunnaisia minä- ja lapsi-toisintoja, on pojan sijalla parissa italialaisessa ja eräässä virolaisessa muistiinpanossa tytär (RI 6, 7, II: FEh 1), viimeksi mainitussa tyttäret:

Isa sünnib tuas,
tütrid tantsvad katussel.

Eräässä toisessa virolaisessa muistiinpanossa puhutaan pojista ja tyttäristä (I: FEh 13):

Esa, ema hällin,
poja, tütre sõan.

Ennen on mainittu, että poika sanoo suomalaisissa toisoinnoissa usein käytetään monikossa, ja että tämä muodostus on yhteydessä arvoituksen merkityksessä tapahtuneen muutoksen kanssa: pojat tarkoittavat ilmaan lentäviä kipinöitä. Muutoksen myöhempisyntyisyys käy ilmi sen rajoitetusta esiintymisalueesta. Suomen ulkopuolella tapaamme ainoastaan Virossa joskus monikko-muodon. Kahdessa Venäjällä asuvien suomensukuisten kansojen luona tehdyssä muistiinpanossa on isän ja pojan suhde muuttunut vanhemman ja nuoremman veljen väliseksi suhteeksi:

Kaksi veljestä vetää kenkiä jalkaansa: toinen vetää kengät ja pukeutuu, juoksee ympäri maata ja vettä, palaa takaisin; mutta toinen pukee yhä vielä kenkiänsä (FP 5).

ja

Vanhempi veli ei ole vielä pukeutunut saappaita jalkaansa, kun nuorempi on jo saapunut Moskovaan (FW 3).

Jälkimmäisessä tapauksessa selitetään vanhempi veli polttopuuksi ja nuorempi sahuksi.

Mitä tulee päähenkilöiden, isän ja pojan, osallisuuteen arvoituksessa, huomautetaan vanhemmissa kirjallisissa toisoinnoissa tavallisesti pojan syntyneen isästä ja olevan toiselta puolen välttämättömän tekijän isän syntymisessä (Symph., Ther., Zeitvertreib), mutta vanhassa ranskalaisessa toisinnossa ja kauttaaltaan kansanomaisessa arvoituksessa painostetaan pojan syntymistä ja kehittymistä ennen kuin isä syntyy. Perusajatus on siis molemmissa muodostuksissa sama: Pojan syntyminen käy jossakin muodossa isän syntymisen edellä. Vanhassa kreikkalaisessa muodostuksessa on tämä ajatus hyvin hämärä, joskin sen saattaa sisällyttää sanoihin: Tuskin syntyneenä hajaannun minä ilmaan.

Kun tämän huomautuksen jälkeen yksityiskohtaisemmin tarkastamme isän ja pojan osallisuutta, rajoitumme aluksi vanhaan ranskalaiseen ja kansanomaiseen arvoitukseen.

Isästä on alkuperäisesti epäilemättä sanottu, ettei hän ole vielä syntynyt tai on juuri syntymässä. Niin on laita jo vanhassa ranskalaisessa toisinnossa. Kansan suussa saattaa tämä ajatus välistä olla eri tavoin esiintuotu. Miltei kaikissa norjalaisissa ja toisessa lappalaisessa muistiinpanossa sanotaan isän vielä olevan puolivalmiin tai puoliksi kasvaneen, kun poika jo on lähtenyt matkoihinsa (FL 1, GN 1--7):

Ennenkuin isä on puolivalmis,
on poika jo metsässä (FL 1).

Toisessa lappalaisessa isä ei ole vielä ennättänyt polven korkuiseksi (FL 2):

Isä ei ole polvenkorkuinen,
mutta poika saapuu ylös taivaalle.

Muutamissa suomensukuisten kansojen toisunnoissa on isän tehtäväksi annettu kenkien pukeminen jalkoihin (FP 2, 5, FW 1--5, I: FEh 2, 4, 7, II: FEf 1). Pariin sellaiseen esimerkkiin tutustuimme jo äsken. Tatarilainen kertoja antaa isän tehtäväksi hevosen valjastamisen (TT):

Ennenkuin isä valjastaa hevosen,
poika saapuu Pietariin.

Kaspiantakaisessa turkmenilaisessa muistiinpanossa isä vasta nousee hevosen selkään, kun poika jo saapuu torille (As.):

Sillä aikaa kuin isä istuu hevosen selkään,
poika saapuu torille.

Kahdessa viimeksi mainitussa esimerkissä kuvastuu arvoituksen esittäjäkansan paimentolaiselämä. Enemmän vieraannutaan alkuperäisestä muodosta, kun eräs votjakkilainen antaa pojan isältä ja äidiltä kysymättä nousta taivaalle (FP 1):

Äidiltä tai isältä kysymättä nousee hän taivaalle.

Alkuperäisestä isän ja pojan suhteesta on tässä tuskin enää jälkeäkään. Omituisen väännöksen on piirre saanut, kun kolmessa länsisuomalaisessa toisinnossa oletetaan isänkin nousevan korkeuteen (I: Fb 3, 5, 10):

Poika on ennen katon päällä kuin isä.

Vaihtelevampi kuin mikään muu arvoituksen piirre on pojalle omistettu tehtävä. Perusajatus on kyllä kaikkialla sama: poika lähtee jo matkoihinsa, kun isä vasta syntyy, mutta lähdön yksityiskohdat vaihtelevat. Mikäli meidän käytettävissä olevista aineksista käy päättämisen, on tässä kohden vakaantunein asema sillä muodostuksella, joka sanoo pojan jo olevan katolla (Suomessa välistä portin päällä). Se on kansan suussa yleisin ja laajimmalti levinnyt (FP 3, GD 1—3, GG 2—4, 6, 8—12, GS 2, RE 3, 4, RI 5—7, RR, SC, SR 2, Let. 2, 3, Fa 8, Fb 3, 5, 8, 10, 14—18, 20—22, 25, 26, 31, Fc, Fd 2—6, Fe 1, 2, Ff 2, Fs 2, 3, Fx 2, I: FEg 2, 6, 27, 30, 31, 35, FEh 6, 15, 16, FEi 3, 4, 6, FEEx 2, 4, 5, II: FEd 4, FEe 1, 3, FEg 2, 6, 9, FEh 1, 3, 4, 11, FEi 2, 4, 6, 9—11, FEEx 1, 2) ja sen kannalla on myös vanha ranskalainen toisinto. Muista muodostuksista mainittakoon: albanialaisissa sekä muutamissa lättäläisissä, liettualaisissa ja joukossa suomalaisia ja virolaisia toisintoja esiintyvä: poika (pojat) menee sotaan tai käy sotaa (Alb. 1, 2, Let. 4, 5, Lit. 2, Fa 1, 2, 16, Fb 1, 2, 9, 12, 27—29, 32, Fd 11, Fe 10, 11, Ff 1, 4—8, 10, 11, 14, 17—20, Fg 1, 3—5, Fh 1, 2, Fi, Fj 1—4, Fk 2, Fl 6, Fm 3, Fs 4, Fx 1, 3, 5, 7, 18, I: FEg 3—5, 9, 10, FEh 8, 13, 19, 20, FEi 1, 2), etupäässä pohjoiseuroopalaiset: poika menee metsään (FL 1, GN 1—8, GS 1, 3, 5, 6, SR 1, I: FEe 1) ja poika lähtee merelle, purjehtii (FW 1, 5, GS 4, 7, Fa 12, Fb 24, Fd 1, 10, Fe 5, Fk 5, 6, Fl 3, Fs 1, Fx 8, 9, 16, 17, I: FEa 2, 3, FEh 11, 17, FEi 13, II: FEe 2) sekä suomalainen: pojat käyvät kärejiä (Fa 9, 13, Fb 13, 23, 36, Fe 6, Fk 4, Fl 1, 2, Fm 1, Fn, Fx 11). Sodan käyntiin nähden saatetaan tavallaan puhua kahdesta muodostuksesta siten, että etelämpänä poika lähtee sotaan, mutta

Suomessa tavallisesti pojat käyvät sotaa keskenään. Suomessa kuitenkin poika sana tässäkin tapauksessa on välistä yksikössä. Kuten myöhemmin tulemme näkemään, ovat sodan ja käräjien käynti sitä paitsi arvoituksessa tavallisia, kun se on saanut merkityksekseen heinäruot ja pieles. Sota ja käräjät ovat muutenkin toisilleen läheisiä käsitteitä. Sauhun härmaa väri on johtanut eräässä varsinais-suomalaisessa muistiinpanossa tekemään pojasta harmaapään (Fa 4):

Poika ennen harmaapää kuin isä syntyy,

ja sen rinnalle on asetettava muuan virolainen muistiinpano (I: FEi 5):

Esa ei ole viil sündünügi,
poeg um joba vanamiis.

Joskus mainitaan nimeltä pojan matkan päämäärä, jolloin nimitykset vaihtelevat paikallisten olosuhteiden mukaan (Kasani: FP 2, Moskova: FW 2, 3, Pietari: TT, Stambuli: SB 1, 2). Pari tällaista esimerkkiä on jo aikaisemmin esitetty muussa yhteydessä.

Katolle nousemisen alkuperäisyyden puolesta puhuu sen sekä yleisyys että esiintyminen XV vuosisadan ranskalaisessa toisinnossa. Lienee kuitenkin uskallettua väittää muodostusta näillä syillä arvoituksessa alkuperäiseksi. Koska sauhu säännöllisesti nousee tuvasta katolle ja ilmaan, on tämä muodostus niin luonnollinen, että se on saattanut milloin hyvänsä syntyä ja levitä. Ja kun isästä vaan mainitaan hänen syntymisensä, on vähemmän yksityiskohtainen määräys myös pojasta arvoituksen luonteen mukainen, esim. poika on jo ilmassa tai maailmalla. Huomattakoon, että vanhemmissa kirjallisissa versioneissa miltei aina puhutaan yleensä ilmaan nousemisesta. Joka tapauksessa saamme tässä kohden tyytyä kaikkialla yhteiseen perusajatuksen. Minkälaiset piirteen yksityiskohdat ovat alkuaan olleet, sitä on sen muutoksille perin taipuvaisen laadun vuoksi vaikea ratkaista.

Vaikka arvoituksessa isällä ja pojalla kauttaaltaan tarkoitetaan ihmisten välisiä suhteita, ei kuitenkaan voi ketään ihmetyttää, että vertauskuva kansan suussa joskus otetaan myös eläinten

keskuudesta. Tämä tapahtuu tosin niin harvoin, että olen tavannut vain kaksi sellaista esimerkkiä, molemmat suomalaisia:

Pojat katolla tappelee,
ennenkuin kissa syntyykään (Fb 12)

ja

Kun kissa synnyttää,
niin pojat poukkoilee (Fa 5).

Pojilla tarkoitetaan kummassakin tapauksessa silmännähtävästi kipinöitä. Sana »poukkoilee» jälkimmäisessä toisinnossa kuvaa satuttavasti kipinäin hyppimistä.

Vanhemmista kirjallisista versioneista puhuessamme kävi selville, mitenkä vanha kreikkalainen, roomalainen ja molemmat saksalaiset kirjalliset toisinnot muodostavat yhteisen ryhmän. Kolmeen niistä kuuluu lisäys kyynelten vierinnästä ilman että siihen huomataan erityistä syytä, ja neljännen liittää roomalaiseen ja Theranderin saksalaiseen arvoituksen perusosan, synnyttäjän ja lapsen, keskinäisen suhteen samankaltaisuus: Isä tai äiti ei synny ilman lasta. Silmäänpistävä yhtäläisyys ilmenee myös siinä, että sauhu esiintyy kaikkialla puhujana tulen jäädessä toisarvoiseen asemaan. Arvoitukset merkitsevätkin oikeastaan sauhua. On epäilemätöntä, että nämä kirjalliset toisinnot kaikki riippuvat toisistaan. Niiden välinen suhde on luonnollisesti käsitettävä siten, että roomalainen versioni johtuu kreikkalaisesta lähteestä ja saksalaiset taas roomalaisesta. Yleinen käsitys onkin, että roomalaiset lainasivat arvoituksia kreikkalaisilta. Osoitukseksi siitä, että kreikkalaisilla on ollut muitakin tällaisia arvoituksia, mainitsen seuraavan pikeä merkitsevän:

Minä olen syntynyt vuorilla; metsäpuu oli minun äitini,
tuli isäni, möhkäleenä ollen on minulla musta puku.
Mutta kun isä on minut sulattanut syvässä astiassa,
suojelen minä meren vaunuja haavojen vaaraa
vastaan.¹

¹ Anthol. Pal. XIV 61; Ohlert s. 178. Schultz I s. 62, nr. 93 ja II s. 23.

Puu on pi'en äiti ja tuli isä. Puu esiintyy äitinä ja tuli isänä kansan suussa esim. seuraavassa mustalaisilta saadussa arvoituksessa, jossa poika kuten meidänkin arvoituksessamme tarkoittaa sauhua:

Äiti pistää ja lyö,
isä palaa,
poika nipistää.¹

Isän ja pojan välinen omituinen suhde merkitsemässä puuta ja tulta tulee esille myös seuraavassa PLUTARKUKSEN ilmoituksessa:

Tuli söi puun, josta se sytytettiin,
joka on sen isä ja äiti.²

Se ei tässä muodossa ole varsinainen arvoitus, molemmat tekijät: tuli ja puu mainitaan nimeltään, mutta samalla ilmaistaan niiden vertauskuvat. Ajatus että tuli syö vanhempansa, on muuten ikivanha ja laajalti tunnettu. Se tavataan m. m. usein paikoin intialaisessa Rigvedassa.²

Mutta mitenkä on käsitettävä arvoituksen kirjallisuudessa kulkeneen muodostuksen suhde kansanomaiseen ja sen kannalla olevaan vanhaan rauskalaiseen muodostukseen?

Jälkimmäisen yksinkertaisempi muoto tuntuu epäamättömästi alkuperäisemmältä. Ainoastaan se todellisesti tarkoittaa tulta ja sauhua, edellisessä, kuten äsken huomautettiin, on sauhu kokonaan etualalla, tuli mainitaan enemmän sivumennen. Kirjallinen muodostus on silminnähtävästi kokoonpantu kahdesta eri aineksestä, joista toinen esittää tulen ja sauhun keskinäistä suhdetta, toinen sauhua. Viimeksi mainitun perusosana on sauhun ominaisuus aikaansaada kyynelitä ilman että on huomattavissa surun syytä. Yhdistettyä arvoitusta kokoonpantaessa on käytetty sitä tulta ja sauhua merkitsevää arvoitusta, jota meidän kansanomaisen arvoituksemme edustaa ja sitä paitsi toista, sauhua esittävää, ainesta. Onko tämäkin ollut eri arvoitus, vai onko kokoonpanija lisäyksen itse keksinyt, se jääköön tässä ratkaisematta. Huomauttakkoon vain, että kyynelten synnyttäminenkin esiintyy arvoi-

¹ Wlislöcki s. 166, nr. 37 = Schultz II s. 23. ² Ohlert s. 92.

tuksissa, vaikkei sauhun, vaan sipulin merkityksessä. Sellainen arvoitus on tunnettu monessa maassa.¹ Eikä siinä aina rajoituta ainoastaan mainitsemaan kyynelten vierimistä, vaan meidän arvoituksemme tavoin myös huomautetaan itkun aiheen puutteesta. Virossa on muistiinpantu kymmenkunta toisintoa arvoitusta:

Paneb silmad nutma,
aga südant ei liiguta (Wachtberg nr. 1254)

ja Venäjällä on m. m. tavattu seuraava muistiinpano:

Что безъ боли и печали приводить въ слёзы.

Yksinkertaisempi kansanomaisen muodostus ja kehittyneempi kirjallinen näyttävät kumpikin kulkeneen toisistaan erillään. Kansanomaisen! muodostus on XV vuosisadalla joutunut ranskalaiseen »Adevineaux amoureux» kokoelmaan. Siirtyminen kansan suusta on täysin sopusoinnussa niiden sanojen kanssa, jotka ranskalaisen teoksen esipuheessa kokoelman arvoituksista lausutaan.² Kirjallinen muodostus on vain kahdesti tavattu kansan suussa, toisen kerran Ranskassa (RF 3), toisen Italiassa (RI 8). Ranskalainen toisinto on miltei sananmukaisesti vanhan kreikkalaisen version kaltainen:

Je suis l'enfant noir d'un père lumineux. Oiseau sans ailes, je m'élève jusqu'aux nuages. Je fais pleurer sans raison. A peine si je suis ne' que je me dissipe dans l'air.

Italialainen lähenee taas silmänpistävästi Symphosiuksen roomalaista ja Theranderin saksalaista muodostusta. Esityksen kulku on sama. Huomattavimpana eroavaisuutena on lisäys: Muistutan pimeyttä, vaikka olen valosta syntynyt:

Usein kiihoitan minä kyyneliin, muttei kivusta. Vihattuna ja jokaisen välttämänä pyrin minä kuitenkin

¹ Katso esim. Wossidlo s. 92, nr. 192, Sadovnikov s. 89, nr. 737. ² Sadovnikov s. 90, nr. 738. ³ Rolland s. XIII.

taivaalle. Minä muistutan pimeyttä, vaikka olen valosta syntynyt. Ja joka minut synnytti, ei voi syntyä ilman minua.

Nämä molemmat toisinnot johtuvat ilman epäilystä kirjallisuudesta.

Että arvoitus tulesta ja sauhusta on iältään hyvin vanha, se käy edellisestä selvästi ilmi. Kuten jo tiedämme, on Symphosiuksen kokoelma alkuisin IV tai V vuosisadalta j. Kr., mutta siinä käytetyt ainekset johtuvat usein vanhemmilta ajoilta. Kreikkassa, mistä arvoitus on roomalaisille tullut, se on saattanut olla jo hyvin varhain tunnettu. Jos Plutarkuksen ilmoitus tulesta ja puusta kuuluu meidän arvoituksemme yhteyteen, siirrymme kauas kreikkalaiseen muinaisuuteen. Plutarkus eli ensimmäisellä vuosisadalla j. Kr., mutta hänen ilmoituksensa johtuu runosta »Keyksin häät», joka omistetaan paljoa aikaisemmalle kreikkalaiselle runoilijalle Hesiodukselle.¹

Tutkimuksenalaisen arvoituksen kotipaikkaa ja tämän kanssa yhteydessä olevia leviämisteitä määrittämään ovat käytettävissä meillä olevat ainekset liian rajoitetut. Arvoituksen esiintymisaluetta tunnemme vain osittain. Että se on Euroopassa yleinen, se on selvä, mutta Aasiasta meillä on yksi ainoa muistiinpano, sekin Eurooppaa jokseenkin lähellä olevalta seudulta. Yhden toisinnon nojalla ei voi tehdä minkäänlaisia päätöksiä arvoituksen asemasta ja muodosta Aasiassa. Erityisesti olisi mielenkiintoista tietää, onko arvoitus kansan kesken levinnyt Intiassa, ja onko tämä kansanomaisen arvoituksen suhteessa Rigvedan tiedonantoon pojasta, joka syö vanhempansa. Arvoituksen mahdollisesta esiintymisestä Afrikassa emme tiedä mitään. Amerikalaiset muistiinpanot ovat varmasti alkuisin Euroopasta, ja arvoituksen luonnollisin siirtymäpaikka on Pyreneitten niemimaa. Se, että Amerikassa samoinkuin Etelä- ja Länsi-Euroopassa puhutaan isän sijasta äidistä, asettaakin amerikalaiset toisinnot lähempään yhteyteen etelä- ja länsieuroopalaisen arvoituksen kanssa. Espanjalainen ja amerikalainen

¹ Ohlert s. 92.

muistiinpano saattavat olla miltei sananmukaisesti toistensa kaltaisia. Verratkaamme keskenään esim.

Antes que nazca la madre,
anda el hijo por la calle (RE 1)

ja

Antes de nacer la madre,
el hijo anda por la calle (Am. 1).

Suomalaiset ja virolaiset muistiinpanot muistuttavat toisiaan siinä, että kummallakin taholla käytetään poika sanaa monikossa. Suomessa on monikkomuoto muuten usein yhteydessä sodankäynnin kanssa: pojat käyvät sotaa, kun Virossa sitä vastoin sodankäynti miltei aina liittyy yksikkömuotoon: poika on sotamies tai viedään sotaan. Lähempää yhteyttä suomalaisen ja virolaisen arvoituksen välillä sentähden tuskin on olemassa. Monikkomuotoon liittyy Suomessa myös käräjienkäynti, joka on erityinen suomalainen paikallinen muodostus. Sodankäynti on Suomessa ollut tunnettu ainakin jo 1700-luvun loppupuolella, päättäen siitä, että se esiintyy Gananderin kokoelmassa. Sen 118:s arvoitus kuuluu nim.:

Isä kapalos,
pojat sotia käyvät.

Monikkomuoto näyttää muuten jo Gananderin aikana olleen levinnyt. Hänen kokoelmassaan olevat kaikki neljä arvoituksemme toisintoa puhuvat isästä ja pojista, ja kaikissa niistä selitetään pojat kipinöiksi.

Skandinaivialainen arvoitus ei osoita lähempää sukulaisuutta suomalaisen kanssa. Mainittakoon vain, ettei skandinaivialainen pojan meno metsään ole levinnyt Suomessa eikä täällä myöskään käytetä lausetapaa: isä on puolivalmis tai puoliksi kasvanut.

Venäjällä esiintyvistä paikallisista muodostuksista huomauttakaan isän kenkien pukemisesta. On omituista, että kenkien pukeminen tunnetaan ainoastaan suomensukuisten kansojen luona, vieläpä niin eri tahoilla kuin votjakkien, syrjäänien, mordvalais-

ten, tsheremissien ja virolaisten keskuudessa. Venäläisissä toisinoissa sitä ei tavata.

Ennenkuin jätän arvoituksen tulesta ja sauhusta, mainitsen, että se Länsi-Suomessa on muunnettu merkitsemään jyvää ja tähkää:

Pojalla ennen parta
kuin isä syntyy

Fa, Fb, Fd 1—2.

Muodostus ei ole kuitenkaan päässyt yleisemmin leviämään. Eräässä hämäläisessä muistiinpanossa on tähkän vihneitä verrattu hiuksiin:

Hiukset näkyy,
ennenkuin isä syntyy'(Fd 1).

Paljoa laajemmalti levinnyt on toinen merkityksenvaihdos. Arvoitusta käytetään myös tarkoittamaan heinärukoja ja pielestä, jolloin poika sana on monikossa. Tässä merkityksessä se on hyvin tunnettu Suomessa ja Virossa. Suomessa sanotaan:

Pojat käyvät käräjiä
tai

Pojat sotaa käyvät,
isä vielä syntymättä.

Toisintojen lukumäärä nousee puoleen sataan:

Fa, Fe, Fg 1—3, Fh 1—5, Fi, Fj 1—4, Fl 1—6, Fm 1—7,
Fn 1—3, Fq, Fs 1—2, Fx 1—14.

Jo Gananderin kokoelma tuntee tämän merkityksen. Sen 201:n arvoitus, joka kuuluu:

Isä ilman syntymätä,
pojat käräjiä käyvät,

tarkoittaa rukoja ja heinäsuovaa. On hyvin mahdollista, että poika sanan monikkomuodon leviämiseen Suomessa on vaikuttanut heinärukojen ja pieleksen merkitys, ja samoin lienee käräjien-

käynti alkuaan ilmestynyt sen yhteyteen. Virolaisia muistiinpanoja on vielä enemmän kuin suomalaisia. Sikäläistä muodostusta edustavat lähinnä Wachtbergin nr:t 89:

Ena alles sündimata,
lapsed laia ilma peal,

117:

Esä, imä loomata,
puja latsõ sõan,

ja 120:

Isa ilma sündimata,
pojad suured poisikesed,

sekä sitä paitsi 106 ja 110, joissa kuitenkin on vain muutamia toisintoja. Rukoja ja heinäsuovaa merkitsevä arvoitus on tunnettu Venäjälläkin. Muuan isovenäläinen muistiinpano kuuluu:¹

Гдѣ прежде матери дѣти рождаются?

Edellä tutkitusta arvoituksesta on Itä-Europassa syntynyt uusi, kehittyneempi muodostus, jossa tuleen ja sauhuun yhdistyy vielä kolmas tekijä, uuni. Koska tuli ja sauhu saavat alkunsa uunissa, siirtyy synnyttäjän osa sille, ja tuli ja sauhu selitetään uunin tyttäreksi ja pojaksi. Äidistä, tyttärestä ja pojasta lausutaan kustakin jokin ominaisuus: Äiti on paksu, tytär punainen, poika nousee ilmaan:

Мать толста,
дочь красна,
сынъ храбѣръ
въ поднебесье ушелъ (SR 1).

Kutsun arvoitusta itäeuropalaiseksi siitä syystä, että olen tavannut sen miltei yksinomaan Itä-Europassa. Itäeuropalaiseksi saatamme myös laskea Kaukasiassa tehdyn muistiinpanon. Venä-

¹ Sadovnikov s. 155, nr. 1,264.

läinen kansanrunous on usein tunnettu myös Kaukasiassa. Venäjällä arvoitus näyttää olevan hyvin levinnyt. Lännempää tunnen yhden ainoan, saksalaisen, muistiinpanon, joka kuitenkin useassa kohdin eroaa itäisestä muodostuksesta. Arvoituksen itäeuroopalaisuutta osoittaa myös se seikka, etteivät rikkaat suomalaiset ja virolaiset käskirjoituskokoelmat arvoitusta tunne. Käytettävänäni ovat olleet seuraavat muistiinpanot:

FU. Uralin luona asuvat ugrilaiset kansat (Mém. d. l. Soc. Finno-ougr. VII 1894, s. 126, nr. 1, Ahlqvist). — *FW.* Volgan-kansat 1. Mordvalaiset (Journal d. l. Finno-ougr. VIII 1890, s. 40, nr. 9, Ahlqvist). — 2. (Sam. XII 1894, s. 26, nr. 19, Paasonen). — 3. (Образцы морд. нар. поэзия II s. 301, nr. 17).

GG. Saksalaiset. Tyyrinki (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. V 1895, s. 182, nr. 35).

SR. Venäläiset 1. (Sadovnikov s. 16, nr. 144). — 2. Aunuksen l. (Sam. nr. 144 a). — 3. Vologdan l. (Sam. nr. 144 b). — 4. Novgorodin l. (Sam. nr. 144 v). — 5. (Sam. nr. 144 r). — 6. Kurskin l. (Sam. nr. 144 d). — 7. (Sam. s. 17, nr. 144 e). — 8. Pihkovan l. (Sam. s. 17, nr. 145). — 9. Vologdan l. (Жив. Стар. XIII 1903, s. 484, nr. 91). — 10. Sam. (Sam. XV 1906, s. 66, nr. 50). — 11. Permin l. (Sam. VIII 1898, II, s. 427, nr. 81). — 12. Jaroslavin l. (Sam. XI 1901, s. 115). — 13. Kurskin l. (Курский Сб. IV s. 49). — 14. Kalugan l. (Жив. Стар. VIII 1898, s. 387). — *SRW.* Valkovenäläiset. Smolenskin l. (Shejn II, s. 496, nr. 105). — *SU.* Ukrainalaiset (vähävenäläiset) ja rutenit 1. Tshernigovin l. (Malinka s. 180, nr. 174). — 2—6. (Nomis s. 299, nr. 301).

Kauk. Kaukasia (Сборникъ Кавк. VI 1888, II, s. 186, nr. 1).

Arvoitus on yleensä hyvin säilyttänyt perusmuotonsa. Vertauskuvat äiti, tytär ja poika ovat kaikkialla jäljellä.

Äidin epiteetti on tavallisesti »paksu» ja tyttären »punainen». Huomattavampi poikkeus äidin suhteen on »nälkäinen» »голодуха»

(SR 6, 7, SU 1, 6, Kauk.), mikä luultavasti johtuu ahneudesta, jolla uuni syö puita. Satunnaisia tapauksia ovat »грудна» (SR 4) ja »musta» (SR 5). Jälkimmäinen aiheutuu nähtävästi uunin väristä.

Myös tyttären suhteen on olemassa yksi ainoa huomattavampi poikkeus. Epiteetti »punainen» on muutettu »kauniiksi» (FW 2, SR 7, SU 1, 2, 4—6, Kauk.). Muutos lienee aiheutunut venäläisten sanojen »красуха» ja »красуха» äänteellisestä samankaltaisuudesta sekä mahdollisesti osaksi siitä, että venäläinen sana »красна» = »punainen» myös saattaa merkitä »kaunista». Eräässä isovenäläisessä muistiinpanossa ovat äiti ja tytär vastakohtaisuuden lain mukaan vaihtaneet epiteettiä (SR 14):

Мать красна,
дочь толста,
сынъ хонабѣръ
на небу пошолъ.

Sauhun levoton luonne on vaikuttanut, että pojan osallisuus esiintyy muodoltaan vaihtelevampana kuin äidin ja tyttären. Pojan nouseminen taivaalle, joka arvoituksessamme on yhteinen tulta ja sauhua merkitsevän arvoituksen kanssa, on usein säilynyt (FW 1—3, SR 1—3, 9—14, SRW, SU 2, 3). Mutta siitä huolimatta omistetaan monesti myös pojalle, samoin kuin äidille ja tyttäreillekin, jokin adjektiivinen määräys, joista tavallisimmat ovat »nopea», »urhea», »reipas» (FW 2, 3, SR 1, 10, 11, 13, 14, SU 2, 3) ja »kiharainen» (SR 2, 6—8, SU 1, 4, 5, Kauk.). Helposti syntyviä, sauhulle luonnollisia vertäuskuvia ovat myös »pitkäkoipinen» (SR 5) ja »höyhentä keveämpi» (SR 4). »Varpunen», »воробей» on johtunut sauhun ilmaan kohoamisesta (SR 9):

Мать толста,
дочь красна,
сынъ воробей (сынъ спнь),
въ небеса (подъ небеса) ушелъ.

»Sininen» (SR 3, 9) on tyttäreille omistetun »punaisen» analogia-

muoto. Pojan mainitseminen nimeltään valkovenäläisessä toisinnossa on loppusoinnun tavoittelemishalun synnyttämä tilapäinen muodostus (SRW):

Мать толста,
дочь красна,
сынъ Федось
пошоу подъ небѣсь.

Piirteittäisestä tarkastuksesta on käynyt selville, että kuhunkin henkilöön nähden on olemassa poikkeusmuodostus, joka on levinnyt alkuperäisen muodon rinnalla: »nälkäinen», »kaunis», »kiharainen». Toisintoluetteloja silmäillessä huomaamme myös, että poikkeusmuodostukset suureksi osaksi esiintyvät samoissa muistiinpanoissa. Me saatamme siis alkuperäisen arvoituksen ohessa puhua uudesta arvoituksen muodosta. Edustakoon sitä tässä isovenäläinen toisinto SR 7:

Мать гладуха,
дочь красуха,
сынъ кучерявый.

Tähän muodostukseen kuuluu m. m. kaukasialainen muistiinpano.

Eräässä venäläisessä toisinnossa on arvoitusta kehitetty liisäämällä neljäs osanottaja, isä, jolla silloin tarkoitetaan hiilihan-
koa. Epiteetiksi on hänelle annettu »kyttyräselkäinen» (SR 8):

Мать толста,
дочь красна,
сынъ кудревать,
отець горбовать.

Samanlaista kehittymistä osoittaa saksalainen muistiinpano, joka muutenkin on turmeltunut (GG):

Die lottrige Tochter,
der faule Sohn,
der dünne Papa,
die dicke Mama.
Was ist das?

Arvoituksen merkitys kuuluu: Tuli, tuhka, puu, uuni. Varsinaisessa merkityksessään on siis tässä jäljellä ainoastaan paksu äiti ja tytär. Sauhun sijassa on poikana tuhka, jota kutsutaan »laiskaksi», ja lisäksi on tullut puuta tarkoittava isä.

Toisissa tulta ja sauhua esittävässä arvoituksissa ei käytetä vertauskuvina sukulaisuussuhteita. Niinpä verrataan eräässä tulta hevoseen ja sauhua katolla olevaan häntään. Arvoitus on Suomessa ja Virossa hyvin levinnyt. Suomessa se kuuluu:

Hepo tallissa,
häntä katolla (tai räystäällä)

ja Virossa:

Hobune tallis,
Saba räästäs.

Olennaista eroitusta ei siis suomalaisen ja virolaisen arvoituksen muodossa ole, mutta merkitys saattaa Suomessa paitsi tuli ja sauhu olla myös uuni ja savupiippu. Wachtbergin käsikirjoituksessa arvoitus selitetään sauhuksi; mitä hevosella tarkoitetaan, ei siinä mainita. Kun seuraavassa luettelen suomalaiset toisinnot, esitän ne käyttämäni käsikirjoituksen mukaan kahdessa pääryhmässä, ensin tulta ja sauhua (I), sitten uunia ja savupiippua merkitsevät (II). Muodoltaan arvoitus on kummassakin ryhmässä samanlainen, johon nähden ei jaoituksella suurempaa merkitystä ole.

I: Fa 1—3, Fb 1—15, Fc 1—2, Fd 1—8, Fe 1—2, Ff 1—10, Fg, Fh 1—4, Fi, Fj 1—4, Fk, Fl 1—2, Fm 1—10, Fo, Fq, Fs 1—4, Fx 1—3.

II: Fa, Fb 1—12, Fc 1—3, Fd 1—6, Fe 1—3, Ff 1—4, Fh, Fk 1—12, Fl 1—3, Fm 1—2, Fn 1—3, Fq, Fx 1—8.

Näiden lisäksi on jaoituksen tekijällä vielä kaksi pienempää ryhmää:

Hevonen tallissa,
häntä oven päällä

III: Fs, Fx 1—4

ja

Härkä tuvassa,
sarvet seinällä
IV: Fh 1—2, Fm 1—2, Fx,

joista toinen tarkoittaa »tulsta uunissa ja lieskaa uunin suulla» ja toinen »uunia ja sauhua tuvassa».

Virolaisten muistiinpanojen lukumäärä nousee kolmannelle sadalle (Wachtberg nr. 95):

FEa 1—24, FEb 1—15, FEc 1—14, FEd 1—16, FEE 1—12,
FEf 1—48, FEg 1—45, FEh 1—32, FEi 1—7, FEx 1—15.

Arvoituksen muunnoksia ovat (Wachtberg nr. 629):

Harak aidas,
saba räästäs

FEa 1—2, FEg 1—4, FEh 1—3, FEi 1—2

ja (Wachtberg nr. 1206):

Hall hobune sööb
läbi katukse kaeru

FEg, FEh, FEi.

Virossa on vielä hyvin yleinen edellisen kaltainen arvoitus, joka merkitsee lukon sisään pistettyä avainta (Wachtberg nr. 1622):

Harakas aidas,
saba väljas.

Wachtbergin luettelossa olevien toisintojen lukumäärä nousee yli puolentoista sadan.

Suomalaisen ja virolaisen alueen ulkopuolelta saaduissa muistiinpanoissa arvoitus selitetään joko tuleksi ja sauhuksi tai sauhuksi. Tietoni arvoituksen leviämisestä ovat kuitenkin hyvin rajoitetut. Tapaamieni toisintojen lukumäärä on vähäinen, mutta ne osoittavat arvoituksen olevan tunnetun niinkin etäällä Pohjois-Europasta kuin Mauritius saarella Afrikan itäisellä rannikolla. Seuraavat muistiinpanot ovat varmasti tämän arvoituksen toisintoja:

FP. Permalaiset kansat 1. Votjakit (Journal d. l.

Soc. Finno-ougr. XIX 1, 1901, s. 44, nr. 369, Wichmann). -- 2. (Sam. s. 49, nr. 426, Wichmann). — *FU*. Uralin luona asuvat ugrilaiset kansat. Vogulit (Mém. d. l. Soc. Finno-ougr. VII 1894, s. 128, Ahlqvist).

GG. Saksalaiset. Preussin maak. (Zeitschr. f. deutsche Phil. XXIII 1891, s. 251, nr. 100).

Let. Lättiläiset 1—2. (Bielenstein s. 94, nr. 732, 733).

Afr. Afrika 1. Mauritius (Baissac s. 400).

Sitä paitsi on Afrikassa vielä kahdesti muistiinpantu tulta ja sauhua merkitsevä arvoitus, jossa hevosen ja sen hännän asemesta puhutaan miehestä ja hänen parrastaan:

Isäni tuvassa,
mutta hänen partansa on ulkona.

Afr. 2. Mauritius (Baissac s. 422). — 3. Togo (Schönhärl s. 101, nr. 9).

Toisintojen välillä ei ole muuta eroitusta kuin että togolaisessa muistiinpanossa puhutaan isoisästä. Siitä päättäen että Mauritius saari on Afrikan itäisellä rannikolla, mutta Togo kuuluu Länsi-Afrikaan näyttää muodostus, joka nähtävästi on esillä olevan arvoituksen variatsioni, saavuttaneen Afrikassa laajempaa leviämistä.

Toisintojen harvalukuisuudesta huolimatta käy niistä selvästi ilmi, että arvoituksen perusmuoto on samanlainen kuin suomalaisen ja virolaisen muodostus, eli

Hevonen tallissa,
häntä katolla.

Sellainen on arvoitus myös saksalaisessa, afrikalaisessa (*Afr*. 1) sekä toisessa lättiläisessä (*Let*. 2) muistiinpanossa, ja toinen vottakkilainen ja vogulilainen toisinto eroavat tästä vain siinä, että hevosen sijalla on lehmä:

Lehmä on tallissa,
sen häntä tallin katolla (*FP* 2).

Lehmä tai härkä esiintyy joskus Suomessakin (I: *Fd* 5, II: *Fu*

2, IV: Fh 2, Fm 2). Voguililaisen muistiinpanon tosin selitetään merkitsevän »heinäkuormalla olevaa seivästä», mutta arvoitus on silminnähävästi sama.

Ihmeteltävässä määrässä on arvoitus säilyttänyt muotonsa kansan suussa kulkiessaan. Suomalaiset ja virolaiset toisinnot ovat enimmäkseen miltei sanasta sanaan toistensa kaltaisia tai esiintyy niissä aivan vähäpätöisiä muodonvaihdoksia. Niinpä on tallin sijassa toisinaan tupa, mikä kuitenkin hevosen olinpaikaksi on vähemmän sopiva (I: Fb 2-4, 6, 7, 11, Fd 4, Fe 1, Ff 9, Fj 4, II: Ff 2, Fk 5-8, 12, IV: Fh 2, Fm 2, FEa 14):

Ori tuvassa,
häntä katolla heiluu (I: Fb 2, 3).

Hevonen onkin tässä tapauksessa kahdesti muutettu mieheksi (II: Fk 5, 7), mutta kun on koetettu välttää yhtä luonnottomuutta, on jouduttu toiseen: mies ja häntä sopivat myös huonosti yhteen:

Mies istuu tuvassa,
ja häntä katolla (II: Fk 5).

Että virolaisessa muodostuksessa Wachtberg nr. 629 puhutaan hevosen sijasta harakasta, on jo ennen käynyt selville. Tilapäisesti on hännän asemelle joutunut jalka (FEi 2), pää (II: Fa 1) tai ohjakset (I: Fb 10). Kertojan lisäämishalu ilmenee siinä, että on tahdottu myös määrätä hevosen väri: harmaa (FEc 13, FEe 12, FEh 28 ja Wachtberg nr. 1206), punainen (I: Fo, Fs 2), valkea (I: Fb 4, 7, 11).

Suomalaisella alueella on tulta ja sauhua merkitsemässä kymmenkunta kertaa muistiinpantu myös arvoitus:

Mies tuvassa,
tukka tuulessa
Fc, Fd 1-2, Ff 1-3, Fg, Fh, Fs, Fx 1-3.

Samaa arvoitusta käytetään paljoa yleisemmin merkitsemään kurkihirttä (pilareja, orsia y. m). Toisintoja on puolisen sataa. Arvoituksen yhteyteen on asetettava naurista tarkoittava:

Mies mullassa,
tukka tuulessa,

jonka muistiinpanoja on 40. Kun on puhe tulesta ja sauhusta, on kahdessa tapauksessa alkusoinnun vaikutuksesta ukko sanan sijalla pappi (Fx 1, 2):

Pappi pirtissä,
tukat tuulessa

ja samoin kahdesti tukka sanan sijalla parta (Fx 2, 3):

Ukko pirtissä,
parta pihalla.

Eräässä muistiinpanossa on kehittymisen lain vaikutuksesta arvoitukseen kolmantena tekijänä liittynyt noki, jolloin se on tullut kuulumaan (Fx):

Mies tuvassa, tukka tuulessa,
hakulit hangen päällä.

Ne muistiinpanot, joissa puhutaan parrasta, lähenevät arveluttavassa määrässä kahta aikaisemmin mainittua afrikalaista toisintoa, vaikka yhtäläisyys tässä epäilemättä on satunnainen. Suomalaisen toisintojen parta on silmännähtävästi tukka sanan väänös.

Viimeksi kosketellusta muodostuksesta on vastakohtaisuuden lakia käyttämällä tehty uusi merkitsemään aurinkoa ja sen säteitä. Ukko, aurinko, on ulkona, mutta parta, säteet, huoneessa:

Ukko ulkona
parta pirtissä.

Muodostus on muistiinpanu 8 kertaa, vieläpä eri osissa Suomea:

Fb 1-2, Fd, Fh, Fm, Fx 1-3.

Omituisin toisinoista on viimeksi mainittu Fx 3:

Mies ulkona,
nainen pirtissä,
hiuksista yhdessä.

Samaan ryhmään on vielä luettava lännempänä Suomessa levinnyt arvoitus:

Ukko pirtissä istuu,
päätä pihalla pestään,

joka merkitsee uunia ja savupiippua:

Fa 1—4, Fb 1—8, Fc 1—3, Fd 1—14, Fe, Fx.

Arvoitusta käytetään myös tarkoittamaan kurki-, harja- tai niskahirttä, ja että se tässä merkityksessä on alkuperäisempi, se näkyy sekä tällaisten toisintojen lukuisuudesta (toista sataa) että niiden esiintymisestä koko suomalaisella alueella. Gananderin koelmassa oleva toisinto osoittaa, että arvoitus on ollut Suomessa tunnettu jo 1700-luvun loppupuolella (nr. 97):

Mies tuwas,
päätä ulkona pestään.

Uunia ja savupiippua tarkoitettaissa on ukon sijalla välistä kuningas tai akka. Alkusoinnun tavoittelu on hänestä kerran tehnyt tuomarin (Fe):

Tuomari tuvassa,
ulkona päätä pestään.

Arvoituksesta on syntynyt muunnos, jossa »pestään» sanan sijalla on »on ulkona»:

Mies seisoo nurkassa.
pää ulkona katosta.

Fa 1—3, Fd 1—2, Fk,

ja tässä muodossa se soveltuu paremmin savupiippua tarkoittamaan. Pään peseminen kuvaa mieluummin savupiipusta nousevaa sauhua.

Viimeksi mainitut esimerkit osoittavat, mitenkä arvoitus helposti saa toisen merkityksen, jos vaan on olemassa muutosta välittäviä yhtymäkohtia. Yhtä helposti saavat arvoituksen yksityiset piirteet toisen muodon, olkoon muutoksen aiheena sitten uusi merkitys, alkusoinnun tavoittelu tai joku muu seikka.

Ja lopuksi vielä pari arvoitusta, joissa tuli ja sauhu niinkään ovat yhdessä.

Tulta merkitsevissä arvoituksissa, ja samoin sauhua merkitsevissä, käytetään tulen vertauskuvana joskus härkää tai jotain muuta eläintä. Mainitsen niistä tulta tarkoittavan albanialaisen muistiinpanon:

Missä punainen härkä istuu,
siihen ei tule ruohoa.¹

Arvoitus lienee alkuperältään itämainen; ainakin tämän kirjoittaja on sen tavannut etupäässä Aasian puolella ja kaakkoisosissa Europpaa.² Mutta nyt on myös olemassa tulta ja sauhua tarkoittava arvoitus, jossa puhutaan kahdesta härästä, punaisesta ja mustasta: punainen jää paikoilleen, musta lähtee pois:

Musta härkä on mennyt;
punainen härkä on jäänyt.³

Paitsi tätä Vähässä-Aasiassa muistiinpantua toisintoa tunnen vielä erään kaukasialaisen⁴ ja kaksi syrjäniläistä.⁵ Muodoltaan ne kaikki ovat hyvin toistensa kaltaisia. Mikäli näistä harvoista esimerkeistä voi päättää, on tämäkin arvoitus levinnyt idässä päin.

Myös toisessa tarkoittamistani arvoituksista puhutaan kahdesta eläimestä (tai veljeksestä), joista toinen jää paikoilleen ja toinen menee pois, mutta niiden lisänä on vielä kolmas, joka syö paljon tulematta koskaan kylläiseksi. Pois lähtevä tarkoittaa tässäkin sauhua, mutta paikoilleen jäävä on tuhka. Tuli kuvataan suursyömäriksi, kuten on toisinaan laita yksinään tulta merkitsevissä arvoituksissa:

Minä tiedän kolme sutta; yksi makaa eikä nouse ylös;
yksi ei tule kylläiseksi, kuinka paljon hän syökin,
ja yksi pakenee.⁶

¹ Hahn s. 161, nr. 38. ² Katso jo mainitun albanialaisen lisäksi esim. Сборникъ мин. I 1889, s. 146, nr. 11, XI 1894, s. 162, nr. 21 (Serbial.), Сборникъ Кавк. XXXI 1902, s. 67, nr. 26, Жив. Стар. XVIII 1909, II—III, s. 58, nr. 28 (Kaspiantak. turkmeniläinen). ³ Carnoy & Nicolaides s. 278, nr. 15. ⁴ Сборникъ Кавк. XIII 1892, I s. 123, nr. 3. ⁵ Mém. d. l. Finno-oug. XXXVIII 1917, s. 163, nr. 180 ja s. 168, nr. 222). ⁶ Pryhm & Socin s. 368, nr. 4.

Tämä muistiinpano on saatu Syyriasta. Mutta sama arvoitus on tavattu Italiassakin:

Kaksi veljeä ja yksi sisar; ensimmäinen veli lähtee pitkin meren rantoja eikä koskaan palaa; toinen syö, muttei tule koskaan kylläiseksi; ja sisar nukkuu eikä koskaan herää.¹

Jo nämä kaksi esimerkkiä riittävät osoittamaan, että tässäkin on kysymys erityisestä laajemmalle alueelle levinneestä arvoituksen muodostuksesta.

II. Harakka.

Arvoituksissa ovat vertauksen lähtökohtana usein arvattavan eläimen tai esineen ulkomuodon tunnusmerkit ja ominaisuudet. Niin on m. m. laita kummassakin yleisemmin levinneessä harakkaa merkitsevässä arvoituksessa. Toisessa vertauskuvat perustuvat eläimen mustaan ja valkeaan väriin sekä sen milloin korkeaan, milloin matalaan olinpaikkaan, toisessa nokan, keskiruumiin ja pyrstön muotoon.

Tarkastamme ensimmäistä näistä arvoituksista, jota tässä aluksi edustakoon seuraava lätiläinen muistiinpano:

Korkeampi kuin kirkko,
matalampi kuin reki,
valkea kuin lumi,
musta kuin syysi (Let. 6).

Suomalaisella ja virolaisella alueella arvoitus on hyvin yleisesti levinnyt. Suomessa se tavallisesti kuuluu:

Mustempi syttä,
valkeampi lunta,
korkeampi kotaa,
matalampi rekeä

¹ Pitre s. 92, nr. 299.

ja Virossa:

Mustem kui süsi,
valgem kui lumi,
kõrgem kui kirik,
madalam kui regi.

Suomalainen ja virolainen arvoitus ovat siis miltei sanasta saamaan sekä toistensa että mainitun lättiläisen toisinnon kaltaisia. Varsinainen eroitus niiden välillä on siinä, että harakan korkeutta verrataan Suomessa kotoaan, Virossa kirkkoon. Suomalaiset toisinnot, joita yhteensä on puolentoista sataa, jakaantuvat maakunnittain seuraavalla tavalla:

Fa 1—4, Fb 1—26, Fc 1—2, Fd 1—17, Fe 1—11, Ff 1—14,
Fg 1—6, Fh 1—7, Fi 1—3, Fj 1—15, Fk 1—11, Fl 1—7, Fm 1—11,
Fn 1—3, Fo, Fp 1—3, Fq, Fs 1—3, Fm 1—6,

ja virolaiset, jotka ovat vielä lukuisammat (Wachtberg nr. 153):

FEa 1—23, FEb 1—10, FEc 1—17, FED 1—18, FEe 1—12,
FEf 1—34, FEg 1—50, FEh 1—38, FEi 1—21, FEx 1—11.

Samaan arvoitukseen kuuluvat myös Wachtbergin nr:t 2150:

Pikem puist,
pikem maist,
madalam kui maa rohi

ja 2155:

Kõrgem kui puu,
madalam kui maa rohi,

joissa kummassakin on yksi ainoa muistiinpano.

Arvoitus on suomalais-virolaisen alueen ulkopuolella tunnettu eri osissa Eurooppaa, vieläpä Aasiassakin. Käyttämäni toisinnot ovat seuraavat:

FW. Volgan-kansat. Mordvalaiset (Journal d. l. Soc. Finno-ougr. XII 1894, s. 51, nr. 233, Paasonen).

GD. Tanskalaiset (Kristensen s. 113, nr. 493 a). — 2—4. (Sam. s. 114, nr. 493 b—d). — *GG.* Saksalaiset. Preussin maak. (Zeitschr. f. deutsche Phil. XI 1880, s. 357, nr. 91). —

GN. Norjalaiset 1. (Janson s. 8, nr. 18). — 2. (Segner fraa Bygdom IV s. 126, nr. 89). — 3. (Stafset s. 24, nr. 167). — 4. (Berge s. 255, nr. 18). — *GS.* Ruotsalaiset 1. (Sv. landsmål II 8, s. 6, nr. 11). — 2. Skytt (Christoffersson s. 31). — 3. Länsi-Göötanmaa (Sv. landsmål VII 4, 1887, s. 12, nr. 64). — 4. Gotlanti (P. A. Säve, käsik.¹ II nr. 34). — 5. Skåne (Lundin kirj. S. L. F. III B 4, nr. 12). — 6. (L. F. Rääf, käsik.,² Djurgåtor nr. 34). — 7. (Sam., Djurgåtor nr. 36). — 8. Södermanland (Bidrag t. Söderm. II s. 96, nr. 91). — 9. Sam. (Sam. II s. 96, nr. 92).

RF. Ranskalaiset 1. Pikardia (Tradition VII 1893, s. 31, nr. XLVII). — 2. (Rolland s. 38, nr. 70). — 3. (Revue d. trad. pop. I 1886, s. 20). — 4. Yläbretagne (Sébillot I s. 305). — 5. L'ille-et-Vilaine (Revue d. trad. pop. XX 1905, s. 510, nr. 100). — *RR.* Rumanalaiset 1–4. (Revue d. trad. pop. XII 1897, s. 28, 1–3, 5).

SR. Venäläiset 1. (Sadovnikov s. 194, nr. 1580). — 2. Aunuksen l. (Sam. s. 194, nr. 1580 a). — 3. Novgorodin l. (Sam. s. 194, nr. 1581). — 4–5. (Sam. s. 194, nr. 1581, a–ö). — 6. Novgorodin l. (Sam. s. 194, nr. 1581 в). — 7. Pihkovan l. (Sam. s. 195, nr. 1581 г). — 8. (Sam. s. 195, nr. 1581 д). — 9. Aunuksen l. (Sam. s. 195, nr. 1581 e). — 10. Pihkovan l. (Sam. s. 195, nr. 1582). — 11. Permin l. (Жур. Стрп. VIII 1898, II, s. 431, nr. 263). — *SS.* Serbialaiset, kroatit ja slovenit (Jastrebov s. 586, nr. 124). — *SU.* Ukrainalaiset (vähävenäläiset) ja rutenit 1. (Sementofskij s. 30, nr. 288). — 2. (Nomis s. 292, nr. 84).

Let. Lähttiläiset 1–3. (Bielenstein s. 91, nr. 706–708). — 4–6. (Sam. s. 91, nr. 710–712). — *Lit.* Liettualaiset (Schleicher s. 197).

As. Aasia. (Katanov 1903. s. 1028, nr. 27).

Arvoituksen voimme jakaa osiinsa niiden arvattavan eläimen ominaisuuksien mukaan, joille siinä vertauskuvat esitetään.

¹ Upsalan yliopiston kirjastossa. ² Tukholman kansallismuseossa.

Mustaan ja valkeaan väriin perustuvat vertaukset ovat koko arvoituksen alueella niin yleiset, että on täysi syy pitää niitä arvoituksen alkuperäisinä aineksina, tavallisesti ne muodostavat koko kuvauksen pohjan. Paitsi miltei poikkeuksetta Suomessa ja Virossa ne esiintyvät seuraavissa muistiinpanoissa: FW, GD 1—4, GG, GN 1—4, GS 1—9, RF 1—3, 5, RR 2, 3, SR 3, 4, 6—10, SU 1, 2, Let. 2—6, As. Samaan ryhmään on vielä luettava eräs venäläinen toisinto (SR 11), jossa puhutaan ainoastaan toisesta väristä, nim. valkeasta.

Mitä sitten tulee korkeuteen ja mataluuteen, ei niillä ole läheskään yhtä varmaa asemaa arvoituksessa. Ainoastaan Suomessa ja Virossa nekin ovat hyvin yleisiä. Yksityisiä toisintoja luettelematta mainitsen vaan, että poikkeukset ovat selvästi laadultaan satunnaisia. Tämä näkyy siitakin, että poikkeuksissa miltei aina on toinen piirteistä jäljellä. »Musta», »valkea», »korkea» ja »matala» kuuluvat näin ollen suomalais-virolaisella alueella aivan vakaantuneesti yhteen. Yksityisiä toisintoja on, joissa puhutaan vain eläimen korkeudesta ja mataluudesta. Suomalais-virolaisen alueen ulkopuolella korkeuteen ja mataluuteen perustuvat vertaukset ovat sitä vastoin suhteellisesti harvinaisia, mutta tunnetaan kuitenkin täälläkin eri tahoilla (GG, GS 4, RF 1, SR 10, Let. 6, As.). Että nekin ovat arvoituksen alkuperäisiä osia, sitä osoittavat seuraavat seikat: a) Milloin »musta», »valkea», »korkea» ja »matala» kuuluvat yhteen, ne esiintyvät vakaantuneena muodostuksena, johon tuskin koskaan on lisäpiirteitä sekaantunut. b) »Korkean» ja »matalan» puuttuessa on niiden sijalla säännöllisesti muita piirteitä, eli toisin sanoen: osia on silloinkin enemmän kuin kaksi. c) Noista muista vertauskuvista ei millään ole sellaista leviämistä, että sen saattaisi asettaa »korkean» ja »matalan» sijaan.

Huomattavin lisäksi tulleista vertauskuvista on »vihreä kuin sipuli» (ruoho y. m.) (FW, GD 1, 4, RR 3, SR 1—3, 6, 11):

Бѣла какъ снегъ,
черна какъ уголь,
зелена какъ лукъ,
вертятся какъ бѣсъ
и дорога въ лѣсъ (SR 6).

Se on nähtävästi suullisessa kansanrunoudessa tavallinen analogia-ilmio. Kun puhutaan mustasta ja valkeasta väristä, on myös tahdottu ottaa vihreä mukaan, sillä sekin on harakan värejä. Harakan siivet ja pyrstö ovat vihreän ja sinervän metallihohteiset. Kerran tapaamme vihreän rinnalla punaisenkin värin:

Зелено — не макъ,
красно — не кумакъ,
верится, что бѣсъ,
повернется въ лѣсъ (SR 2).

Muut lisäykset tunnetaan vieläkin ahtaammilla alueilla. Niin on laita kummassakin viimeksi esitettyssä muistiinpanossa olevan »kierii kuin piru ja kääntyy metsään», joka rajoittuu vain venäläisiin toisintoihin (SR 1—9, 11). Sanat »бѣсъ» ja »лѣсъ» ovat loppusoinnussa. Skandinaivialaiset ovat liittäneet mukaan vertauskuvan osoittamaan harakan hyppimistä: »Hyppii kuin jänis» (GD 3, 4, GN 2, 4, GS 1, 3, 5, 6, 9):

Hvit som en svan,
svart som en ram,
hoppar som en hare,
går som en man (GS 6),

jonka sitten Vermlannin suomalaisetkin ovat omistaneet (Fo), ja skandinaivialaiset, lättiläiset ja virolaiset: »Tanssii kuin tyttö» (GN 3, GS 2, 4, 7, 8, Let. 1—5, FEa 7, 23, FEd 2, FEx 9):

Mikä lintu se on:
valkea kuin liitu,
musta kuin sysi,
hirnuu kuin ori,
tanssii kuin neito (Let. 5).

Samaan lajiin on luettava äsken esitettyyn ruotsalaiseen muistiinpanoon kuuluva »käy kuin mies», joka tunnetaan vain Skandinaavian maissa (GD 3, GN 1, 2, 4, GS 1, 3, 5, 6, 9, Fo). Harakan hyppimisestä puhutaan myös eräässä ranskalaisessa muistiinpanossa: »Mikä hyppii yli kenttien». (RF 2):

Qui est-ce qui est noir et blanc,
 qui santille à travers champs
 et qui ressemble à monsieur le cure.
 quand il est en train de chanter?

mutta tämä on silminnähtävästi edellisistä riippumaton, itsenäisesti syntynyt muodostus. Lätiläisessä toisinnossa näimme, että harakan omituinen naurava äänikin on välistä otettu aiheeksi lisäysten muodostamisessa. Sitä verrataan paitsi hevosen hirnumiseen (GS 7, 8, RR 1, 4, SS, Let. 1—3, 5):

Hvit som krita,
 svart som bäck,
 dansar som en jungfru,
 gnäggar som en häst (GS 7),

tytön nauruun (SS), ranskan puhumiseen (Let. 4) tai sammakon lauluun (RF 3). Harakan nokasta ovat aiheutuneet muutamissa tanskalaisissa toisunnoissa tavattavat vertaukset »kova kuin sarvi» (GD 2, 4) ja »terävä kuin orjantappuran piikki» (GD 1, 2, 4). Tässä lienee myös loppusoinnun tavoittelu vaikuttanut, kuten huomaamme seuraavasta esimerkistä:

Saa hvid som Sne,
 saa sort som Kul,
 saa haard som Horn,
 saa spids som Torn (GD 2).

Eräässä ranskalaisessa, suomalaisessa ja virolaisessa muistiinpanossa sanotaan »lentää kuin lintu (RF 3, Fc 1, FEb 8). Jo se seikka, että vertaus harakkaan kohdistettuna on sopimaton, osoittaa sen satunnaisuutta. Se on siirtynyt toisesta, sittäistä tarkoitavasta arvoituksesta, joka rakenteeltaan muistuttaa meidän arvoitustamme (katso s. 2). Ja lopuksi mainittakoon, että arvoitukseen on Virossa kolmasti liittynyt kohta käsiteltävä toinen harakkaa merkitsevä arvoitus (FEa 23, FEb 2, FEx 9):

Otsast kui ora,
 keskelt kui kera,

Kolmannen, pyrstöä koskevan osan sijalla on:

tantsib kui emand.

Ensiksi mainitussa muistiinpanossa liittyy lisäys arvoitukseen sen täydellisessä 4-osaisessa muodossa, muissa se on jatkona kahteen ensimmäiseen vertaukseen:

Musta kuin syysi,
valkea kuin lumi.

Arvoituksessa on siis alkuaan ollut neljä osaa: »musta», »valkea», »korkea» ja »matala». Sellaisena se tunnetaan toisistaan niin etäisillä seuduilla kuin Ranskassa, Venäjällä ja Aasiassa. Ja vaikka entisten vertauskuvien unohtuessa ja uusien ilmestyessä lisäksi osien luku saattaa vaihdella, se pysyy kuitenkin yleensä neljänä. Korkeimmilleen se nousee eräässä tanskalaisessa (GD 4):

Hvad er det, der er haardt som Horn
og hvas som Torn,
hvid som Alabast,
sort som Tjære
og grøn som Sæbe,
jeg kan staa og ikke gaa, men hoppe,
og derfor gjør Folk ogsaa undertiden
Nar av mig?

ja virolaisessa muistiinpanossa (FEa 23):

Otsast kui ora,
keskelt kui kera,
valgem kui lumi,
mustem kui süsi,
kõrgem kui kirik,
madalam kui regi,
tantsib kui emand,

joissa vertauskuvia on kuusi tai seitsemän.

Jos tarkastamme niitä vastineita, joihin harakan valkea ja musta väri ja sen korkeus ja mataluus verratessa kohdistetaan, huomaamme, että valkean vastineen alkuperäinen muoto on helpoimmin löydettävissä. »Valkea kuin lumi» on Suomessa ja Virossa melkein poikkeukseton, ja muuallakin se tunnetaan arvoituksen alueen eri osissa, ollen yleisempi kuin mikään muu muodostus (FW, GD 2, GG, GN 1, RF 1, 3, RR 2, SR 3, 6, 8—11, SU 1, 2, Let. 6, As.). Huomiota tämän itsessään niin luonnollisen vertauskuvan ohessa ansaitsevat ainoastaan »valkea kuin joutsen» (GD 3, GN 3, 4, GS 1, 3, 5, 6, 9, Let. 2) ja »valkea kuin liitu» (GD 1, GS 2, 7, 8, Let. 5), jotka kuitenkin rajoittuvat Skandinavian maihin ja läntiläiseen alueeseen. Joutsen on alkuisin muualta. Sitä käytetään usein valkean värin vertauskuvana, erittäinkin jos samalla puhutaan mustasta, jota silloin edustaa korppi, kuten kaikissa meidän joutsen-toisinoissamme onkin laita. Täydellisyyden vuoksi mainittakoon vielä tilapäistapaukset: »valkea kuin nainen» (RR 3), »alabasti» (GD 4) ja »pappi» (Fb 3). Pappiin verrataan sekä valkeata että mustaa väriä. Sekin on tullut sittiäistä merkitsevistä arvoituksesta.

Mustan värin vertauskuvana on suomalais-virolaisella alueella tavallisesti syysi, joka silloin tällöin esiintyy muuallakin (GD 1, 2, GG, GN 2, GS 9, SR 6, Let. 5, 6). Eri tahoilla tavataan vielä »musta kuin noki» (SR 10, As., Fa 1, Fb 4, 13, Fd 2, 15, 17, Fi 1, Fk 5, 6, Fp 1, 3, Fq, FEg 15) ja »musta kuin piki» (GS 2, 7, 8, RF 3, Fa 4, Fb 7, 26, Fk 7, 8). Korpista oli jo puhe edellisessä kappaleessa joutsenen yhteydessä (GD 3, GN 1, 3, 4, GS 1, 3—6, SU 1, 2, Let. 2, FEg 18). Paikallisia tai tilapäisiä muodostuksia ovat »musta kuin koppainen» (SR 3, 7—9), »pata» (Fb 1, 24, Ff 2, Fe 8), »mustalainen» (RR 3) ja »piru» (Let. 3).

Piirre vaihtelee siis muodoltaan tuntuvasti. Mikäli tässä alkumuodon löytäminen saattaa tulla kysymykseen, on mielestäni syysi-muodostus asetettava ensi sijaan, jolloin »noki» ja »piki» ovat käsitettävät sen muodonvaihdoksiksi. Ei kuitenkaan voi olla lukuun ottamatta sitäkään mahdollisuutta, että sellaiset muodostukset kuin »syysi», »noki» ja »piki» olisivat yksityisissä tapauksissa syntyneet itsenäisesti.

Arvoituksen kolmas vertauskohta, harakan korkeus, esittää meille tapauksia, joissa alkusoinnun tavoittelu on ollut vaikuttimena uuden muodon syntymisessä ja leviämisessä. Niin on käsitettävä »kota» sanan ilmestyminen suomalaisen arvoitukseen :

korkeampi kotaa

ja tämän muodostuksen laaja leviäminen. Olisi liian rohkeata »kota» sanan perustuksella yhdistää suomalaista arvoitusta niihin aikoihin, jolloin kotaa varsinaisesti asuntona käytettiin. »Kota» tulee esille myös eräässä virolaisessa toisinnossa (FEh 23):

Valgemb kui lumi,
mustemb kui üdsi,
korgemb kui koda,
madalamb kui regi.

Joskus se on väännetty sanoiksi »koti» tai »koto» (Fd 15, 16, Ff 6, Fg 6, Fj 9), ja samanlainen väännös lienee »katto» (Fb 9, 10, 21, Fe 2, Ff 1, 13, 14, Fi 2, Fj 5, 6, 15). Alkusointu on nähtävästi myös vaikuttanut virolaisen muodostuksen :

körgem kui kirik

yleisyyteen. »Kirkkoa» käytetään vertauskuvana vielä saksalaisessa, sekä eräässä ruotsalaisessa ja lättiläisessä ynnä muutamissa suomalaisissa toisunnoissa (GG, GS 4, Let. 6, Fe 5, Fh 5, Fk 6, Fs 1—3). Koska »kota» ja »kirkko» tarkoittavat rakennusta, kuuluvat ne oikeastaan samaan ryhmään kuin talo, johon korkeutta myös väliin verrataan (SR 10, Fe 10, Fk 4). Rakennuksella saatamme siis sanoa tässä kohden olevan jotakuinkin vakaantuneen aseman. Eräässä ranskalaisessa, suomalaisessa ja virolaisessa muistiinpanossa verrataan harakan korkeutta puuhun (RF 1, Fd 10, FED 1). Yksityisiä tapauksia ovat »ihminen» (Fb 2), »kokki» (huom. alkusointu) (Fe 1):

Toisinaan kokkia korkeampi,
toisinaan sikaa matalampi,

»hevonen» (FEi 1) ja »kameli» (mukautumipen) (As.):

Valkeampi lunta,
mustempi nokea,
matalampi koiraa,
korkeampi kamelia.

»Matalan» vertauskuva on sangen vaihteleva. Laajimmin tunnettu on suomalaisten ja virolaisten toisintojen »reki», joka myös esiintyy eräässä saksalaisessa, ruotsalaisessa ja lättäläisessä muistiinpanossa (GG, GS 4, Let. 6). »Reen» ohessa on »ruoho» jonkun verran levinnyt (SR 10, Fa 2, Fb 17, Fd 2, 10, Ff 12, FEd 1, FEe 3, FEf 27, 29, FEg 18, 49, FEh 37, FEi 9, 11, 14). Ruohoa muistuttavat »maa» (RF 1, Fd 17, FEa 5, FEg 47):

Valge kui lumi,
must kui süsi,
madal kui maa,
kõrgem kui kirik (FEa 5)

ja »marja» tai »marjanvarret» (Fe 10, FEf 20):

Mustempi syttä,
valkeampi lunta,
korkeampi kårtanoita,
matalampi marjanvartta (Fe 10),

joissa myös on tavoiteltu alkusointua. Perin turmeltunut on eräs inkeriläinen muistiinpano, jossa sekä korkeutta että mataluutta verrataan kirkkoon (Fs 1):

Välist on matalamp' kirkkoa,
välist' on korkeamp' tornia.

Mainitsemista vielä ansaitsee suomalais-virolainen «sika»-muodostus (Fe 1, Ff 2, Fh 7, Fj 1, 5, Fk 9, FED 9, FEx 5).

Arvoituksen alkuperää etsittäissä on otettava huomioon sen suhde toisiin arvoituksiin. Kuten tiedämme saattaa arvoitus saada toisen merkityksen ja aineksia siirtyä yhdestä arvoituksesta toi-

seen. Arvoitukset eivät siis aina ole alkuperältään itsenäisiä. Syntyminen jo olemassa olevista aineksista tulee varsinkin silloin kysymykseen, jos ei tunneta vanhempia kirjallisia toisintoja, jotka todistaisivat arvoituksen korkeampaa ikää. En voi varmuudella sanoa, onko meillä nyt esillä oleva arvoitus vanhemmassa kirjallisuudessa tuntematon, mutta ainoatakaan sellaista toisintoa en ole tavannut. Sitä vastoin on olemassa muita samantyyppisiä arvoituksia. Kaikki meidän arvoituksemme ainekset ovat tunnettuja muualla. Lähinnä johtuu tässä mieleen kirsikkaa ja pähkinää merkitsevät arvoitukset. Edellistä edustakoon seuraava meklenburgilainen esimerkki:

Grün wie gras, sage mir was,
weiss wie schnee, sage mir weh,
rot wie blut, sage mir gut,
schwarz wie teer, sage mir dieses rätselein her¹

ja jälkimmäistä meklenburgilainen:

Höger as huus,
lütter as muus,
gröner as gras,
witter as flass²

sekä ranskalainen:

Wert comme pré,
blanc comme neige,
amer comme fiel,
doux comme miel.³

Pähkinää tarkoittava arvoitus on varmasti vanha. Sen tapaamme jo »Strassburgilaisessa arvoituskirjassa» (v. 1505):

Es stat hoch ob dem haus,
hot die gröss als ein mauss,
ist weiss wie der schne
und braun wie der klee,

¹ Wossidlo s. 98, nr. 217 b. ² Sam. s. 99, nr. 219 c. ³ Rollands. 50, nr. 107.

auch grün wie das grass,
sag gutter freündt was ist das? ¹

ja samoin eräässä vähän myöhemmin (noin 1515) julki tullessa Augsburgilaisessa painoksessa. Viimeksi mainittu on sananmukaisesti strassburgilaisen kaltainen, ainoastaan oikeinkirjoituksessa on erinkaltaisuuksia. ² Arvoituksemme miltei kaikki ainekset («valkea», «korkea», «matala») esiintyvät siis pähkinää merkitsevässä arvoituksessa jo 1500 vaiheilla, ja valkean värin vertauskuvana on lumi ja korkean talo. Huomio ei voi olla erityisesti kiintymättä siihen, että «korkea» ja «matala», jotka harakkaa merkitsevässä arvoituksessa ovat harvinaisempia, jo tällöin ovat olleet «valkean» yhteydessä. On näin ollen sangen mahdollista, että meidän arvoituksemme on alkuaan merkinnyt jotakin muuta ja vasta myöhemmin sovitettu harakkaan.

Kirsikkaa ja pähkinää tarkoittavissa arvoituksissa huomaamme muiden värien ohessa myös vihreän, joka toisinaan on harakkaankin kohdistettu. Mutta jos arvoituksemme todella on muodostunut tällaisten aineiden pohjalle, voisimme olettaa, että vihreäkin väri olisi siinä alkuperäinen. Kuten aikaisemmin jo on käynyt selville, pidän kuitenkin «vihreätä» myöhempänä lisäyksenä. Vihreällä värillä ei harakan ulkomuodossa ole samaa merkitystä kuin mustalla ja valkealla. Kauempaa katsoen vetävät ainoastaan viimeksi mainitut huomiota puoleensa. Sitä vastoin on kyllä mahdollista, että sellaiset arvoitukset kuin kirsikka ja pähkinä ovat «vihreätä» harakankin yhteydessä levittäneet.

Arvoituksestamme on olemassa sellaisiakin muunnoksia, jotka käsittelevät vain arvattavan korkeutta ja mataluutta. Näin lyhennetyssä muodossa sitä käytetään merkitsemään maantietä, satulaa ja ovea. Maantietä merkitsevä arvoitus on ainakin Suomessa ja Virossa erittäin yleinen:

Pitempi pitkiä puita,
matalampi maan ruohoja

Fa 1—11, Fb 1—28, Fc 1—6, Fd 1—29, Fe 1—7, Ff 1—15,

¹ Rolland s. 52. ² Zeitschr. f. deut. Alt. III 1843, s. 31, nr. 28.

Fg 1—5, Fh 1—3, Fi 1—2, Fj 1—15, Fk 1—5, Fl 1—5, Fm 1—15, Fn 1—4, Fo 1—2, Fp 1—3, Fq 1—2, Fs 1—11, Fx 1—8 ja (Wachtberg nr. 747):

Pikem puist, pikem maist,
madalam kui maa rohi.

Hyvin paljon toisintoja. Jo Ganander tuntee tämän arvoituksen (s. 16, nr. 125):

Pidee pitkiä puita,
matalee maan ruohoja.

Korkeuden esikuvana on siis kuten muutamissa meidän suomalaisista ja virolaisista toisinoistamme puu ja mataluuden ruoho. Satulasta sanotaan Suomessa:

Matalampi sikaa,
korkeampi hevosta,

jota on muistiinkirjoitettu noin 40 toisintoa.

Fa 1—2, Fb 1—8, Fc 1—3, Fd 1—10, Ff 1—4, Fh 1—2, Fk, Fs 1—3, Fx 1—5.

Sama merkitys on seuraavalla venäläisellä toisinnolla:

Выше лошади,
ниже собаки.¹

Siis sika ja hevonen, jotka myös molemmat tapasimme harakkaa tarkoitettaessa. Hevonen on korkeuden vertauskuvana silloinkin, kun puhutaan ovesta. Virossa sanotaan (Wachtberg nr. 1726):

Kõrgem kui hobune,
magab hiire asemel.

FEa 1—11, FEb 1—4, FEc 1—2, FEd 1—7, FEe, FEf 1—20, FEg 1—34, FEh 1—14, FEi 1—9, FEx 1—6.

Huomattavimmat niistä vertauskuvista, jotka esiintyvät arvoituk-

¹ Sadovnikov s. 120, nr. 982.

sen kolmannessa ja neljännessä osassa yleisimmin levinneen muodostuksen ohessa, tapaamme siis näissä muunnoksissa. Koska on luonnollista, että niiden ilmestyminen harakkaa merkitsevään arvoitukseen on yhteydessä muunnosten kanssa, käy yhä todennäköisemmäksi, että harakkaa tarkoitettaissa on alkuperäisesti korkeuden vertauskuvana käytetty taloa, rakennusta ja mataluuden rekeä.

Arvoituksen kotipaikan määräämistä häiritsee jälleen Euroopan ulkopuolisten toisintojen puute. Missä muodossa ja kuinka laajalle arvoitus on levinnyt Aasiassa? Ainoa aasialainen muistiinpanomme (As.) sanoo tässä kohden varsin vähäisen. Se on hyvin saattanut Europasta, lähinnä Venäjältä, siirtyä. Huomattakoon siinä »mustan» vertauskuva »noki», joka myös tunnetaan Venäjällä ja Suomessa. Aasialaisessa toisinnossa ei tosin ole sellaista erikoista venäläistä lisäystä kuin »kierii kuin piru ja kääntyy metsään», mutta tämä on saattanut syntyä vasta myöhemmin, ja Venäjälläkin arvoitus on aasialaisen muistiinpanon tavoin välistä kokoonpantu juuri neljästä alkuperäisestä osasta. Mainitun venäläisen lisäyksen myöhempisyntyisyyteen viittaa myös sen täydellinen puute suomalais-virolaisella alueella.

Europassa arvoituksella on pohjoisempina vakaantuneempi asema kuin etelässä. Eteläisimmät muistiinpanot ovat Serbiasta ja Rumaniasta. Tuskinpa on sattuma, ettei Pitre'n rikas sisilialainen kokoelma tunne tätä arvoitusta. Eteläisimmät toisinnot ovat myös pahoin turmeltuneita. Serbialaisessa muistiinpanossa ei ole jäljellä ainoatakaan alkuperäistä piirrettä:

Смеје се ка' девојка,
вршићи као кобила (SS).

Nauraa kuin tyttö, huutaa kuin tamma. Ja samalla kannalla on kaksi rumaniaalaista toisintoa:

Pitkä kuin kehrävarsi,
paksu kuin sipuli,
ja hirnuu kuin hevonen (RR 1)

ja

Mikä on kaunis kuin nuoret tytöt
ja hirnuu kuin hevoset (RR 4).

Mainituksi tämän yhteydessä ansaitsee tulla, että valkean värin vertaaminen lumeen, joka varmasti on arvoituksen alkuperäisiä piirteitä, myös viittaa pohjoiseen päin ja samoin »reki» »matalan» vertauskuvana.

Mikäli niukoista tutkimusaineuksista käy päättäminen, näyttää arvoitus paraiten säilyneeltä Itämeren seuduilla. Huomattakoon esim., että »mustan», »korkean» ja »matalan» vertauskuvat sysi, talo ja reki esiintyvät juuri Itämeren ympärillä. Se ainakin käy selville, että Itämeren ympärillä asuvat kansat ovat olleet läheisessä vaikutuksenalaisuudessa keskenään. Sitä osoittavat paitsi jo mainitut sysi-, talo- ja reki-muodostukset korppi ja joutsen »mustan» ja »valkean» vertauskuvina ja harakan hypyn vertaaminen tytön tanssiin, jotka m. m. ovat tunnettuja skandinaivialaisten ja lättiläisten luona. Ainoassa saksalaisessa muistiinpanossamme ei näitä muodostuksia ole, mutta yhteys skandinaivialaisten ja lättiläisten välillä on kai kuitenkin käsitettävä tapahtuneeksi saksalaisten välityksellä. Muutama virolaiseen toisintoon ovat korppi sekä tytön tanssi tulleet etelästä päin eikä Suomesta, missä ne ovat tuntemattomia. Suomalainen ja virolainen arvoitus riippuvat muuten läheisesti toisistaan. Tämä näkyy siitä, että arvoitus on molemmilla tahoilla miltei täydelleen samanlainen, ja jos toisessa maassa huomataan jokin poikkeava muoto, tunnetaan se tavallisesti toisessakin. Arvoituksen tila on suomalais-virolaisella alueella silmäänpistävästi parempi kuin missään muualla. Se ei esiinny muualla niin yleisesti alkuperäisenä neliosaisena kuin täällä, eivätkä uudet lisävertaukset ole missään niin harvinaisia. Suomessa on arvoitus jo Gananderin aikana ollut tavallinen ja sillä on ollut yhtäläinen muoto kuin nykyään. Paitsi aikaisemmin mainittua maantietä merkitsevää arvoitusta tapaamme Gananderilla kolme toisintoa (s. 17, nr. 140):

Mustee syttä, valkosee vitiä,
korkiaa kotaa,
matalampi rekiä,

(s. 23, nr. 200):

Mustempi syttä,
valkiampi lunta,
korkiampi kotaa,
matalampi rekiä

ja (s. 17, nr. 128):

Mustee syttä,
valkosee vitiä.

Myös skandinavialaisten ja suomalais-virolaisten sekä toiselta puolen venäläisten ja suomalais-virolaisten toisintojen keskinäisessä suhteessa on merkille pantava suomalaisten parempi muoto. Seitsemästatoista skandinavialaisesta muistiinpanosta on yhdessä ainoassa kaikki neljä alkuperäistä vertausta: »musta», »valkea», »korkea» ja »matala» (GS 4) jäljellä, ja siinäkin on sitä paitsi lisäaineita; kaikissa muissa on »korkean» ja »matalan» sijalla omia paikallisia muodostelmia: »hyppää kuin jänis», »käy kuin mies», »kova kuin sarvi», »terävä kuin orjantappuran piikki» tai muita arvoitukseen jälkeinpäin ilmestyneitä lisäyksiä. Samanlainen on suhde venäläisissä toisintoissa. Alkuperäisellä kannalla on Pihkovan läänissä muistiinpantu SR 10, muissa on »korkean» ja »matalan» asemella uusia lisäyksiä. Paikallisia venäläisiä muodostuksia ovat »mustan» vertaaminen koppiaiseen sekä »kierii kuin piru ja kääntyy metsään». Se seikka, että kaikki skandinavialaiset ja venäläiset paikalliset muodostukset ja miltei kaikki muutkin lisäykset ovat Suomessa ja Virossa tuntemattomia, osoittaa arvoituksen olleen näissä maissa ennen lisäysten olemassa oloa.

Mordvalainen toisinto, joka on ainoa Itä-Venäjällä asuvilta suomensukuisilta kansoilta saatu muistiinpano, lähenee venäläistä arvoitusta. Samoin kuin usein venäläisissä toisintoissa, puhutaan siinäkin vihreästä sipulista:

Vihreä sipuli,
musta maa,
valkea lumi.

Sekin harakkaa merkitsevä arvoitus, jossa vertaukset perustuvat eläimen etu-, keski- ja takaruumiin muotoon, on laajalti tunnettu, Europassa eteläisimmilläkin seuduilla, Kreikassa ja Italiassa:

Ruumis kuin viiniruukku,
pää kuin neula,
ja häntä kuin sakset (Alb.).

Suomalaisella alueella on muistiinpanojen lukumäärä vähäinen:

Fb, Fj 1—3, Fk, Fm, Fp 1—2, Fq 1—2, Fx 1—3,

ja suomalaisen arvoituksen tavallinen muoto on:

Ora edellä,
kerä keskellä,
keritsimet jäljessä.

Edellistä harakkaa merkitsevää arvoitusta käsitellessämme tapasimme nyt esillä olevan arvoituksen Virossa kolmasti sen liitteenä. Se on kuitenkin tässä tapauksessa lyhentynyt kaksiosaiseksi:

Otsast kui ora,
keskelt kui kera.

Sitä paitsi on Virossa levinnyt arvoituksemme muunnos, jossa ainoastaan pyrstöä koskeva osa on jäljellä. Pyrstön sulkia sanotaan siinä päreiksi (Wachtberg nr. 154):

Mees läheb metsa,
peo täis peerga perses

FEa 1—9, FEb 1—12, FEc 1—11, FEd 1—8, FEe, FEf 1—17, FEg 1—18, FEh 1—7, FEi 1—3, FEx 1—2.

Virolainen arvoitus on ylimalkaan säilyttänyt saman muotonsa. Ainoa mainittava poikkeus on naisen ilmestyminen muutamiin tartu- ja vörumaalaisiin muistiinpanoihin (FEh 2—4, 6, FEi 1—3). Tartumaalla sanotaan »neito tanssii tanhualla», joka muistuttaa tytön tanssimista edellisessä arvoituksessa:

Neiu tandsib tänaval,
peu täis peerga perses (FEh 2).

Muualta löytämäni muistiinpanot ovat:

FP. Permalaiset kansat 1. Votjakit (Journal d. l. Finno-ougr. XIX 1901, s. 19, nr. 103, Wichmann). — 2. (Sam. s. 21, nr. 119, Wichmann). — *FW.* Volgan-kansat 1. Tshere-missit (Sam. VII 1889, s. 139, nr. 76, Genetz). — 2. (Sam. XIII 1, 1895, s. 88, nr. 5, Porkka).

GG. Saksalaiset 1—4. (Wossidlo s. 103, nr. 239 a—d). — 5. Mark (Zeitschr. f. deutsche Myth. III 1855, s. 184, nr. 25). — 6. Westfali (Woeste, Wört. s. 1, sana »ächten«). — 7. Mark (Zeitschr. d. Ver. f. Volksh. XIV 1904, s. 176, nr. 40). — 8. (Wossidlo s. 113, nr. 322 a). — 9—11. (Eckart s. 63, nr. 667—669). — 12. Brandenburg (Engelien & Lahn s. 205, nr. 97). — 13—14. Sam. (Sam. s. 208, nr. 126 a ja b). — 15. Wetterau (Firmenich II, s. 102). — 16. Sam. (Zeitschr. f. deutsche Myth. II 1855, s. 434, nr. 1). — *GS.* Ruotsalaiset. Jämtland (Sv. landsmål XIII 1, 1894, s. 36, nr. 216).

RI. Italialaiset (Pitrè s. 189, nr. 619). — *RR.* Rumalalaiset 1—2. (Revue d. trad. pop. XII 1897, s. 28, 4 ja 6).

SB. Bulgarianlaiset (Сборникъ мин. XVI—XVII 1900, s. 359). — *SR.* Venäläiset 1. (Sadovnikov s. 195, nr. 1583). — 2. Nizhnij-Novgorodin l. (Sam. s. 195, nr. 1583 a). — 3—4. Samaran l. (Sam. s. 195, nr. 1583 б—в). — 5. Kurskir l. (Курскій Сб. IV 1903, s. 50). — *SRW.* Valkovenäläiset. Smolenskin l. (Жив. Стар. XVI 1907, I—II, s. 93 nr. 176).

Alb. Albanialaiset. (Pedersen s. 108, nr. 5). — *Let.* Lättiläiset 1. (Bielenstein s. 91, nr. 709). — 2. (Sam. s. 122, nr. 974).

As. Aasia. Tarantshit (Изв. Общ. Арх., ист. и этн. XIV 6, s. 628, nr. 25).

Arvoituksessa eroitamme kolme pääosaa: nokkaa, keskiruumista ja pyrstöä käsittelevän osan. Mutta se esiintyy kolmiosaisena vain länneämpänä: Pohjois-, Keski- ja Etelä-Europassa (*GG* 1, 3—7, 9, 12—16, *GS*, *RI*, *SB*, *Alb.*, *Let.* 1, 2 ynnä kaikki suomalaiset tosinnot), Itä-Europassa ja aasialaisessa muistiinpanossa, mutta toisinaan Keski-Europassakin puhutaan ainoastaan keskiruumiista ja pyrstöstä tai yksistään viimeksi mainitusta (*FP* 1, 2, *FW* 1, 2, *GG* 2, 8, 10, 11, *RR* 1, 2, *SR* 1—5, *SRW*, *As.* ynnä

virolainen muodostus):

Съвичокъ — съ кулачокъ,
а заширка — съ шестоукъ (SR 1)

ja

Talon katolla on äyskärin varsi (FP 1).

Niissä kolmessa virolaisessa muistiinpanossa, joissa arvoitus on yhdistynyt edelliseen harakkaa merkitsevään arvoitukseen, on jäljellä ainoastaan nokkaa ja keskiruumista koskeva osa.

Nokka siis kuuluu yksistään kolmiosaiseen arvoituksenmuotoon. Sitä on alkuaan silminnähtävästi verrattu naskaliin tai johonkin teräesineen piikkiin. Nimenomaan »naskalia» käytetään Saksassa, Italiassa ja Bulgariassa (GG 1, 3—7, 9, 15, 16, RI, SB) ja sitä muistuttaa läheisesti kahdesti esiintyvä »neula» (GG 13, Alb.) sekä suomalais-virolainen »ora» (Fp 1, Fq 1, 2 ynnä kolme virolaista muistiinpanoa), jonka alkusoinnun synnyttämä väännös on »erä» (Fb, Fm, Fx 1—3, »erä edellä»). »Erä» sanan sijalla on kerran »terä», joka on pyrstön vertauskuvasta »petkeleen terä» siirtynyt (Fk):

Edestä kuin terä,
keskeltä kuin kerä,
perästä kuin petkeleen terä.

Vertaa myös »kerä» ja »terä» sanojen äänteellistä yhtäläisyyttä! Samalla tavoin on toiseen lättiläiseen toisintoon tullut »seiväs», joka Venäjällä tavallisesti on pyrstön vertauskuvana:

Molemmat päät kuin seiväs,
keskeltä kuin lankakerä (Let. 1).

Tilapäistapauksia ovat »haka» (GS) ja »terävä» (GG 14):

Vöärne schpiz,
middene dicke,
hingene as wiëdn Schlachbrett. (GG 14).

Harakan keskiruumiin vertauskuvat ovat hyvin vaihtelevia. On kuitenkin olemassa kaksi vähän yleisemmin levinnyttä muodostusta, nimittäin lännempänä »kerä» (GG 5—7, 9, 12, 15, 16,

GS, Let. 1, 2, Fb, Fj 1—2, Fk, Fm, Fp 1, 2, Fq 1, 2, Fx 1—3 sekä kolme virolaista toisintoa) ja Venäjällä sekä aasialaisessa muistiinpanossa »nyrkki» (SR 1—3, 5, As.). Kaikki muut muodostukset ovat paikallisia tai ihan tilapäisiä: aitta (FW 1, 2), kurikka (GG 1, 3), möhkäle (GG 2, 11), äyskäri (FP 1), paistinpannu (SB), viiniruukku (Alb.) y. m.

Samanlainen vaihtelevaisuus vallitsee myös pyrstön vertauskuvissa. Kuitenkin voidaan tässäkin puhua läntisestä ja itäisestä muodostuksesta. Useassa läntisessä muistiinpanossa verrataan pyrstöä »saksiin» (GG 6, RR 2, Alb., Fb, Fj 1—2, Fp 1—2, Fq 1—2, Fx 1—3), Venäjällä sitävastoin »seipääseen» (FP 2, SR 1—4, Let. 1—2). Kun puhutaan saksista, ajatellaan pyrstöä jakaantuneena, kun seipästä, kokoonkääriytyneenä. Edellistä muodostusta muistuttavat virolainen »pärekimppu» ja italialainen »viuhka» (RI). Jälkimmäinen kanta esiintyy muutenkin eri tahoilla: Vaunulauta (GG 7, 13, 14), pannunvarsi (GG 5, 15, 16), luudanvarsi (GG 8—10), tervakauha (GG 2, 11), äyskärin varsi (FP 1), aitan ripa (FW 1—2), mankelirulla (As.), lastu (RR 1). »Kurikka» on erääseen saksalaiseen muistiinpanoon siirtynyt keskiruumiin vertauskuvasta (GG 3):

Vör as'n suchel,
in de midd as'n bluchel,
hinnen as'n waschholt.

Ruotsalaisen toisinnon »made» (lake) on loppusoinnussa nokan vertauskuvan (hake) kanssa (GS):

Framman som en hake,
åtan som en lake,
klingrot som ett nystan.
trullar efter hustaken.

Kahdessa suomalaisessa toisinnossa esiintyvistä muodostuksesta »petkeleen terä» (Fk, Fm) puhutaan myöhemmin.

Varsin vapaasti on siis mielikuvitus tässä vertauskuviaan luonut.

Arvoituksen alkuvaiheita etsiessämme emme taaskaan voi

olla kiinnittämättä huomiotamme sen ja muiden arvoitusten keskinäiseen suhteeseen.

Arvoitusten sisäisen elämän laadusta jo saattaa päättää, ettei tällainen arvoitus ole ainoa lajiaan. Yhtä hyvin kuin harakasta voi mielikuvitus monesta muustakin eläimestä muodostaa arvoituksen määräämällä sen etu-, keski- ja takaruumiille sopivat vertauskuvat. Eikä sekään ole arvoitusten luonteen vastaista, että tyyppi ulotetaan eläinmaailman ulkopuolellekin, kun vaan on olemassa jonkinlaisia yhtymäkohtia.

Puheena olevan arvoituksen tapaammekin kohdistettuna myös muutamiin muihin eläimiin. Suomalais-virolaisella alueella on hyvin tavallinen samanlainen kanaa merkitsevä arvoitus. Sen suomalainen muoto kuuluu:

Edestä kuin erä,
keskeltä kuin kerä,
perästä kuin petkeleen terä

ja virolainen (Wachtberg nr. 269):

Otsast kui ora,
keskelt kui kera,
takka kui labidas.

Muistiinpanojen lukumäärä nousee satoihin. Harakkaa tarkoittavasta arvoituksesta se eroaa pääasiallisesti pyrstöä koskevassa osassa: Suomessa pyrstöä verrataan petkeleen terään ja Virossa lapioon. Tässä meillä siis on »petkeleen terä» ja »erä», jotka tapasimme välistä harakkaankin yhdistyneinä. Suomalainen arvoitus on jo Gananderin kokoelmassa (s. 14, nr. 101). Virossa arvoitus samanlaisena merkitsee välistä myös kukkoa (Wachtberg nr. 268) ja hanhea (Wachtberg nr. 161) ja sekä Suomessa että Virossa pääskystä, jolloin samoin kuin harakkaa tarkoitettaessa pyrstöä verrataan saksiin (Wachtberg nr. 1075). En voi sanoa, missä määrässä kanaa merkitsevä arvoitus on tunnettu suomalais-virolaisen alueen ulkopuolella, mutta ainakin Meklenburgissa on tavattu seuraava toisinto:

Wat geit rund üm'n hus' un hett'n deckelschacht achter sik.¹

Meklenburgissa sanotaan myös kukosta:

Vorne wie ein kamm,
mitten wie ein lamm,
hinten wie ein sichel,
rat, mein lieber Michel²

ja hanhesta:

Vör as'n bessenstäl,
in de midd as'n küssen,
hinnen as' nē holl schüpp.³

Sama arvoitus on sovitettu kissaankin, kuuluen Suomessa:

Päästä kuin kerä,
keskeltä kuin säkki,
perästä kuin keppi

(paljon toisintoja) ja esim. siebenbyrgiläisessä Saksissa:

Vorn wie ein Kneuel,
in der Mitte wie ein Bleul,
hinten wie ein Spiess,
errate, was das ist.⁴

Huomattakoon erityisesti pään vertauskuva »kerä» ja hännän »keppi» ja »keihäs». Lehmästä sanotaan Meklenburgissa:

Vör as 'ne gaffel,
in de midd'n strohsack,
hinnen 'n swungrad⁵

ja hevosesta:

Vörn knippknapp,
midden kaffsack,
hinnen as'n stück goorn.⁶

¹ Wossidlo s. 114, nr. 324. ² Sam. s. 103, nr. 240. ³ Sam. s. 103, nr. 238.
⁴ Haltrich s. 400, nr. 6. ⁵ Wossidlo s. 102, nr. 234 b. ⁶ Sam. s. 102, nr. 236.

Lehmän sarvia siis verrataan kahveliini. Schultz, joka vanhoista helleniläisistä arvoituksista puhuessaan käsittelee tätäkin arvoitustyyppiä, yhdistää siihen myös kyntämistä ja ratsastamista merkitsevät arvoitukset:

Vorn fleisch und blut,
hinten fleisch und blut,
in der mitte mit einem holz und eisen ¹

ja

Oben eine seele,
unten eine seele,
mitten drin leder, ²

vieläpä vanhan kreikkalaisen Chimaira-hirviön, joka kuvataan edestä jalopeuraksi, keskeltä vuoheksi ja takaa käärmeeksi. ³

Ryhtymättä näitä saman arvoitustyyppin merkityksen- ja muodonvaihdoksia lähemmin tutkimaan, mainitsen, että ainakin lehmää merkitsevä arvoitus on jo kauan ollut tunnettu. Wossidlon ilmoituksen mukaan esittää sen 1500-luvulla elänyt JOHANN FISCHART (Garg. XXV), ja sen löydämme myös kertomuskokoelmassa »Schildbürgerbuch», joka ilmestyi ensi kerran v. 1597. ⁴

Vaikkemme suostuisikaan Schultzin tavoin yhdistämään keskenään Chimairaa ja meidän arvoitustamme, on meillä tässä joka tapauksessa eri merkityksissä esiintyvä vanha arvoitustyyppi. Tämäkin arvoitus on niin ollen alkuaan saattanut merkitä jotakin muuta ja vasta myöhemmin tulla sovitetuksi harakkaan. Wossidlo sanoo myös »Traugemundslid» runossa ⁵ esiintyvän harakkaa merkitsevän arvoituksen, mutten ole onnistunut saamaan selville sen muotoa. Niin paljon tiedonannosta voi päättää, ettei arvoitus ainakaan kuulu nyt esillä olevaan tyyppiin.

Mitä tulee kolmi- sekä kaksi- ja yksiosaisen arvoituksenmuodon keskinäiseen suhteeseen, pidän ensiksi mainittua alkupe räisenä. Kuten esimerkeistä näimme, on juuri kolmiosaisella muodolla laaja esiintyminen vaihtelevassa merkityksessä, ja luonnollisuuskin vaatii, että jos kerran puhutaan keski- ja takaruumiista,

¹ Wossidlo s. 103, nr. 241 c. ² Sam. s. 104, nr. 242 tois. ³ Schultz II s. 60. ⁴ Wossidlo s. 297, nr. 234 ja s. 260. ⁵ Sam. s. 297, nr. 239.

myös eturuumis otetaan lukuun. Kolmi- ja kaksiosainen muoto ovat muuten rakenteeltaan niin toistensa kaltaisia, ettei jälkimmäistä voi pitää muuna kuin edellisen supistuneena muunnoksena. Samaa osoittaa se, että saksalaisella alueella muodot esiintyvät toistensa rinnalla. Suurempi mahdollisuus itsenäiseen syntymiseen on sellaisilla muodoilla kuin:

Talon katolla on äyskärin varsi (FP 1),

joissa arvoituksen perustana on harakan pyrstö; keskiruumis tulee esille vain sivuseikkana, senvuoksi että äyskärin varresta on vaikea puhua mainitsematta itse äyskäriäkin. Luonnollisempaa kuitenkin on, että tällainenkin muoto alkuperältään perustuu kolmiosaiseen arvoitukseen, vaikka siinä yksi osa astuu huomattavasti etualaan.

Jos kolmiosainen muoto on arvoituksen perusmuoto, seuraa siitä, mikäli meidän aineksistamme voi päätöksiä tehdä, että arvoitus on syntynyt lännempänä Euroopassa. Venäjällä vallitseva kaksiosainen muoto, jossa vertauskuvina ovat »nyrkki» ja »seiväs», on jälkeempään muodostunut. Aasian toisinnon »nyrkki» yhdistää sen venäläiseen arvoitukseen. Runsaammat aasialaiset ainekset tulevat paremmin valaisemaan arvoituksen esiintymistä Aasiassa ja sen suhdetta euroopalaiseen arvoitukseen. Mainittakoon tämän yhteydessä, että harakkaa kyllä käytetään arvoituksen aiheena muutenkin Aasiassa. Eräs burjaattilainen arvoitus kuuluu:

Sen käynti on tek tek,
sillä on oinaannahkaiset saappaat,
sillä on kirjava turkki,
se vetää kultaista köyttä jäljessään,¹

ja saman arvoituksen toisinto on seuraava toht. G. J. RAMSTEDTIN minulle hyvántahtoisesti ilmoittama ja kääntämä ulkomongolilainen muistiinpano:

¹ Bulletin de la clas. hist.-ph. de l'Ac. Imp. de St. Pet. XIV 1857, s. 171, nr. 27.

Sipsis sipsis käyntinen,
shakriini-nahka saappainen,
kirjokorja takkinen
kulkee lassoa laahaten.¹

Tässä ei siis ole kysymys yksityisestä muistiinpanosta, vaan levinneestä arvoituksenmuodosta, jossa kuvataan harakan käyntiä, jalkoja, kirjavaa väriä ja pyrstöä. Arvoituksen kolmannella ja neljännellä osalla on jonkinlaista sukulaisuutta meidän käsitteliemme harakkaa tarkoittavien arvoitusten kanssa, mutta joka tapauksessa se on näistä riippumaton, itsenäinen tuote. Yhtäläisyys vain osoittaa, mitenkä harakassa kirjava väri ja pitkä häntä erityisesti kiinnittävät katsojan huomiota puoleensa. Harakan kirjava väriä käsittelee myös seuraava tarantshilainen arvoitus:

Minun kirjavalla turkillani on paikka,
ei voi nähdä, missä neulottu.²

Yhtä vähän on tämäkään riippuvainen meidän arvoituksestamme.

Ennenkuin lopetan, huomautan vielä parista harakkaa kuvaavasta arvoituksesta, joista toinen tunnetaan vähäisen laajemmalla alalla.

Eräässä ruotsalais-suomalaisessa arvoituksessa verrataan harakkaa karvattomaan lampaaseen:

Lilla lilla lätta,
hoppar öfver stätta;
luden som ett får,
men har aldrig ett hår (GS 4).

Olen tavannut neljä ruotsalaista muistiinpanoa:

GS. Ruotsalaiset 1. Gotlanti (P. A. Säve, käsik. II, nr. 16.). — 2. (L. F. Rääf, käsik., Djurgåtor nr. 35). — 3. Länsi-

¹ Zhamtsarano & Rudnev I 1908, s. XX. ² Изв. Общ. Арх., ист. и этн XXV 2-4, s. 172, nr. 36.

Göötanmaa (Sv. landsmål VII 4, 1887, s. 6, nr. 19). — 4. Varend (Sam. II 8, s. 6, nr. 12).

Suomessa arvoitus ei ole yleinen. Muistiinpanojen lukumäärä on 6:

Fb, Fc, Fl 1—2, Fx 1—2.

Edustakoon suomalaista arvoitusta Gananderin kokoelmassa oleva toisinto (s. 16, nr. 124):

Karvanen kuin lammas,
keviästi keikuttaapi,
ja ei sillä ole kuitengaan yhtään karvaa (Fl 2).

Hyvin samanlaisia ovat muutkin suomalaiset muistiinpanot. Gananderin toisinto ja arvoituksen esiintyminen sekä Suomessa että Ruotsissa osoittaa, ettei se ole aivan viime aikoina syntynyt.

Ensiksi käsitellyssä harakkaa merkitsevässä arvoituksessa huomasimme välistä muun ohessa kuvattavan eläimen nauravaa ääntä. Eräs ranskalainen arvoitus perustuu kokonaan tähän seikkaan:

Qui est-ce qui fait caracaca
a la corne d'un bois? ¹

Mikä sanoo »caracaca» metsän kolkassa? Tämä lienee yksinäinen satunnainen tapaus. Eläimen äänen ja olinpaikan selvä määrittäminen tekeekin arvoituksen vähemmän onnistuneeksi.

III. Muna.

Muna on arvoitusten aiheena suositumpi kuin mikään muu esine. Ei tarvitse paljon arvoituksiin perehtyä huomatakseen tämän. Pienimmissäkin kokoelmissa muna on edustettuna, ja muistiinpanojen lukumäärä on tavallisesti suurempi kuin muiden arvoitusten. Munaa tarkoittavien arvoitusten lukuisuus johtuu munan salaperäisestä laadusta sekä siitä, että se on niin monelta

¹ Rolland, Rimes s. 199, nr. 13.

puolin sopinut arvoituksen aiheeksi. Arvoitukset perustuvat munan ulkomuotoon, siihen sisältyviin erilaisiin aineksiin (valkuainen ja keltuainen), siihen munan ominaisuuteen, ettei sitä, jos se on särkynyt, enää kukaan saa eheäksi, että siinä elottomasta syntyy elollinen j. n. e.

Otamme munaa merkitsevistä arvoituksista ensinnä tutkittaviksi kaksi yleisintä. Toisessa munaa verrataan tynnyriin tai johonkin muuhun astiaan, esim.

Tynnyrissä on kahdenlaista olutta (FP 5),

toisessa taloon, esim.

Ett hus fullt med mat
och ingen dörr före (GS 8).

Talo on täynnä ruokaa, mutta ilman ovea. Molemmat arvoitukset esiintyvät paitsi kansan suussa myös vanhemmissa arvoituskokoelmissa. Koska ne ovat toisiinsa läheisesti sekaantuneet, käsittelemme niitä tutkimuksessa rinnan.

Se arvoitus, jossa munan vertauskuvana käytetään tynnyriä, on ollut tunnettu jo ainakin 1500-luvun alussa. Me tapaamme sen nim. »Strassburgilaisessa arvoituskirjassa», jossa sillä on seuraava muoto:

Ein fesslein das ist voll gebunden fast gehebt on hardt
vnd on bandt hott auch kein reyff.¹

Wossidlon mukaan sama arvoitus löytyy kokoelmassa »Angenehmer Zeitvertreib»,² vaikken ole onnistunut pääsemään selville toisinnon muodosta.

Paljon yleisempi näyttää vanhemmassa kirjallisuudessa olevan toinen arvoituksistamme. Sekin kuuluu »Strassburgilaiseen kokoelmaan»:

Es ist ei kleines klösterlein,
geet weder thür noch fenster darein,

¹ Strassburger Räthselbuch s. 16, nr. 152 = Rollandj s. 35, nr. 64.

² Zeitvertreib s. 105, nr. 286, vgl. Wossidlo s. 276, nr. 25–26.

und wechst doch fleisch und bein darinn,
davon hott man manchen gewyn.¹

Munaa verrataan ovettomaan ja ikkunattomaan pikku luostariin, jonka sisässä olevat liha ja luu tuottavat paljon hyötyä. Miltei sanasta sanaan samanlaisena arvoitus ilmestyy useampia kertoja myöhemminkin saksaksi. Olen sen tavannut JOANNE PETRO DE MEMELIN kokoelmassa »Lustige Gesellschaft» vuodelta 1657,² »Angenehmer Zeitvertreib»³ sekä Petschin tutkimukseensa liittämässä »Rocken-Büchlein» teoksessa (Bl. 2 a, 55—58).

Arvoituksen toinen muodostus eroaa tästä siinä, että luostarin sijalla on valkea talo, ja loppusäkeet puhuvat pikku isännästä, jonka ulospäästäkseen täytyy puhkaista talon seinä. Pikku isännällä tarkoitetaan tietysti kananpoikasta. Tämän muodostuksen olen tavannut »Angenehmer Zeitvertreib» teoksessa:

Ich weiss ein kleines weisses Haus,
hat nichts von Fenstern, Thür und Thoren;
will denn sein kleiner Wirth heraus,
so muss er erst die Wand durchbohren⁴

ja JOHANN CHRISTOPH LUDWIGIN kokoelmassa »Centuria aenigmatum selectorum» (1749), jälkimmäisessä vähän monisanaisempana:

Es ist ein kleines Hauss, das weiss und rund aus siehet,
kein Fenster, Thür noch Thor, noch Riegel man hier
ziehet,
doch wil der kleine Wirth heraus und sucht das Licht,
so sieht man, das er bohrt und durch die Wände
bricht.⁵

On olemassa kolmaskin kirjallinen muodostus, joka myös alkaa huomautuksella talon tai huoneen ovettomuudesta ja ikkunattomuudesta. Huonetta ympäröi marmorivalli, ja siitä tulee ulos elävä olento, joka tuottaa ihmisille hyötyä. JOAN. LORICHIUS

¹ Strassburger Räthselbuch s. 15, nr. 139 = Rolland s. 36, nr. 65. ² Memel 1657, s. 96, nr. 12 = Zeitschr. f. deutsche Myth. IV 1859, s. 395. ³ Zeitvertreib 1761, s. 77, nr. 218. ⁴ Sam. 1761, s. 68, nr. 195. ⁵ Ludwig I, s. 26, nr. 44.

HADAMARIUKSEN latinankielisessä kokoelmassa »Aenigmatum libri III», jonka alkulause on allekirjoitettu v. 1540, on arvoituksella REUSNERIN mukaan seuraava muoto:

Cellula parva jacet splendens candore nivali,
 hunc aditum praebet janua nulla tibi;
 nulla fenestra patet, teres atque rotunda videtur,
 marmoreo cincta est aggere tota domus.
 Attamen et vivum quiddam generatur in illa,
 cui verum corpus redditur, atque caro.
 Provenit et quaestus multis uberrimus inde,
 hinc quoque non pauci, quo satientur, habent.¹

Vielä laajempi, vaikka samansisältöinen, on HULDRICH THERANDERIN »Aenigmatographia rythmica»ssa (1606) oleva toisinto:

Es ligt ein kleines Schlösselein
 wie kreid vnd schnee so weiss vnd rein
 Es ist kein Thür zu diesem Schloss
 an keinem orte ist es bloss
 Es ist darein kein Fensterlein
 lenglicht vnd rund führt es ein schein
 ist auch vmbringet vberall
 mit einem Marmelsteinen Wall:
 Dennoch wird in demselben Schloss
 gezeuget durch der Mutter Schoss
 ein lebend Thier, hat fleisch vnd Leib
 welchs nicht allzeit im Schlosse bleibt
 sondern kömpt auss der Festung vor
 schwingt sich nachmals gar hoch empor.
 Thut vielen Leuten sehr viel gut
 beyd Reich vñd Arme speisen thut:
 Rath zu, was mag doch solches sein
 was da wohnt in dem Schlösselein.²

Theranderilla on vielä toinenkin munaa merkitsevä arvoitus,

¹ Friedreich s. 207, nr. 13. ² Therander nr. 405.

jossa niinkään puhutaan marmoriseinäisestä linnasta. Päähuomio kiinnitetään muuten munan sisässä olevaan valkuaiseen ja keltuaiseen. Edellistä verrataan valkoiseen, kirkkaaseen mereen ja jälkimmäistä meressä uiskentelemaan punaiseen palloon:

Es ist ein rotes Kügelein
 im Marmolsteinen Schlosselein.
 Vmb dieselb Kugel schwimpt vmbher
 ein schönes weisses klares Meer
 Die Kugel leucht wie gelbes Gold
 dem alle Welt günstig vnd hold
 sitzt mitten in wie ein Perlein
 in einem gülden Ringelein.
 Ich wil dir bringn mit Bier ein Glass
 wenn du mir kanst erraten das.¹

Mutta me tapaamme taloa vertauskuvana käyttävän arvoituksen vielä aivan toisellakin taholla, nim. *kumaanien* jälkeensä jättämässä »Codex cumanicus» nimisessä käsikirjoituksessa v:lta 1303. Kumaanit olivat turkkilainen kansa, joka asui aikaisemmin Venäjällä ja sitten Unkarissa, missä sulautui unkarilaisiin. Kumaanilainen toisinto kuuluu:

Valkea jurtta, sisäänkäytävää (aukkoa) ei minulla ole.²

Se siis sisältää ainoastaan latinalais-saksalaisen arvoituksen sen osan, joka puhuu ovettomasta talosta, mutta vaikenee munan sisässä olevasta poikasesta ja tämän tuottamasta hyödystä.

Kansan suussa on se arvoitus, jossa vertauskuvana käytetään tynnyriä suomalaisella alueella levinnyt kahdessa päämuodossa:

Yksi tynnyri, kahtalaista olutta sisässä
 ja

Tynnyri, jossa ei ole saumaa, ei raumaa,
 ei lukkoa, ei lukonläpeä.

¹ Therander nr. 406. ² Sitzungsberichte der Königl. Preuss. Akad. der Wiss. 1912, I, s. 338 (W. Bang).

Suomalaiset muistiinpanot ovat Rainion ja Lehtosen luettelossa jaetut näiden päämuodostusten mukaan. Edelliseen, jota merkitsimme I:llä, kuuluu seuraava määrä toisintoja :

Fa 1—3, Fb 1—8, Fc 1—8, Fd 1—23, Fe 1—5, Ff 1—20, Fg 1—4, Fh 1—6, Fj 1—8, Fk 1—3, Fl 1—2, Fn, Fo 1—2, Fs 1—15, Ft, Fx 1—7

ja jälkimmäiseen, II:een :

Fa 1—10, Fb 1—63, Fc 1—6, Fd 1—14, Fe 1—4, Ff 1—2, Fg 1—2, Fh, Fj 1—3, Fk 1—17, Fl 1—3, Fm 1—3, Fs 1—4, Ft, Fx 1—13.

Vaikkei tämä jaoitus olekkaan sopusoinnussa meidän jakoperustuksemme kanssa — 22:ssa II-ryhmän muistiinpanossa nim. käytetään munan vertauskuvana taloa —, säilytämme sen tutkimuksessa, jättäen myöhemmin lueteltavat poikkeusmuistiinpanot käsiteltäviksi talo-muodostuksen yhteydessä. Niiden suomalaisten muistiinpanojen lukumäärä, joissa munaa verrataan tynnyriin, nousee 240:een.

Erittäin yleinen on tynnyri-muodostus Virossakin, jossa se tavallisesti kuuluu :

Üks vaat, kahte sugu ölut sees,

eli samalla tavoin kuin edellinen suomalaisista päämuodoista (Wachtberg nr. 726):

F_{Ea} 1—30, F_{Eb} 1—16, F_{Ec} 1—25, F_{Ed} 1—13, F_{Ee} 1—10, F_{Ef} 1—43, F_{Eg} 1—60, F_{Eh} 1—60, F_{Ei} 1—37, F_{Ex} 1—14.

Mutta harvinainen on jälkimmäistä suomalaista muotoa vastaava virolainen :

Pole viki, pole auku,
kahe sugust kaup a sees,

jota edustaa 9 enimmäkseen Saarenmaalta saatua muistiinpanoa (Wachtberg nr. 727):

F_{Ed}, F_{Ee} 1—7, F_{Ei}.

Virolaisia tynnyri-toisintoja on enemmän kuin 300.

Arvoitus on tunnettu laajalti suomalais-virolaisen alueen ulkopuolellakin. Paitsi Europan eri seuduilta meillä on muistiinpanoja Aasiasta, Afrikasta ja Amerikasta. Arvoituksen yleisyyttä Europan ulkopuolella olevissa maissa eivät aineksemme riitä osoittamaan, mutta Lehmann-Nitschen kokoelmasta päättäen se on ainakin Etelä-Amerikan eteläisemmissä osissa hyvin tavallinen. Olemme löytäneet seuraavat toisinnot:

FL. Lappalaiset (Poestion s. 269). — *FM.* Unkarilaiset (Magazin f. d. Litt. d. Auslandes XLIX 1856, s. 364, nr. 16). — *FP.* Permalaiset kansat 1. Votjakit (Journ. d. l. Soc. Finno-ougr. XIX 1, 1901, s. 24, nr. 155, Wichmann). — 2. Sam. (Sam. s. 38, nr. 303, Wichmann). — 3. Sam. (Sam. s. 48, nr. 406, Wichmann). — 4. Sam. (Sam. s. 16, nr. 67, Wichmann). — 5. Syrjäänit (Mém. d. l. Soc. Finno-ougr. XXXVIII 1917, s. 151, nr. 59, Wichmann). — 6. Sam. (Sam. s. 169, nr. 232, Wichmann). — 7. Sam. (Sam. s. 171, nr. 255, Wichmann). — *FW.* Volgan-kansat 1. Mordvalaiset (Journal d. l. Finno-ougr. VIII 1890, s. 41, nr. 30, Ahlqvist). — 2. Sam. (Sam. s. 66, nr. 360, Paasonen). — 3. Sam. (Образы морд. нар. поэзии II s. 307, nr. 73). — 4. Tsheremissit (Mém. d. l. Soc. Finno-ougr. XVII 1902, s. 213, Ramstedt).

GD. Tanskalaiset 1—6 (Kristensen s. 149, nr. 698 a—f). — *GG.* Saksalaiset 1. (Am Urquell III 1892, s. 327, nr. 20). — 2. (Sam. s. 327, nr. 31). — 3. Schleswig-Holstein (Ehlers s. 55, nr. 415). — 4. Sam. (Müllenhoff s. 506, nr. 9). — 5. (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. VI 1896, s. 415). — 6—8. Meklenburg (Wosidlo s. 20, nr. 25 a—c). — 9. Sam. (Sam. s. 20, nr. 26 a). — 10—15. Sam. (Sam. edell. toisintoja). — 16—17. Sam. (Sam. s. 20, nr. 26 b, c). — 18. Sam. (Sam. s. 130, nr. 428). — 19. Mark (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. XIV 1904, s. 175, nr. 35). — 20. Alasaks. (Eckart s. 2, nr. 25). — 21. Sam. (Sam. s. 37, nr. 350). — 22. Sam. (Sam. s. 60, nr. 639). — 23. Itäpreussi (Lemke I, s. 141). — 24. Preussin maak. (Zeitschr. f. deutsche Phil. XI 1880, s. 352, nr. 56). — 25. Sam. (Sam. s. 353, nr. 57). — 26. Luxemburg (Mannhardt, Mythen, Forsch. 1858, s. 415). — 27. Sam.

(Pontaine s. 56. nr. 1). — 28. Aargau, Sveitsi (Zeitschr. f. deutsche Myth. I 1853, s. 141, nr. 19). — 29. Schwaben (Meier s. 77, nr. 299). — 30. (Mone. Anzeiger VII 1838. s. 262, nr. 188). — 31. Ruppinin sudut (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. III 1893, s. 77, nr. 89). — 32. Sam. (Sam. V 1895, s. 397, nr. 135). — 33. Angern (Veckenstedt nr. 36). — *GN. Norjalaiset* (Berge s. 261, nr. 79). — *GS. Ruotsalaiset I. Skåne* (Vigström s. 289, nr. 18). — 2. Skytt (Christoffersson s. 29). — 3. (Sv. landsmål II 8, s. 12). — 4. (Sam. VII 4, 5, nr. 17 = Petsch s. 91). — 5. (Zeitschr. f. deutsche Myth. III 1855, s. 345, nr. 19). — 6. Gotlanti (P. A. Sävve, käsik. II 12). — 7. (L. F. Rääf, käsik., Växter nr. 1). — 8. Södermanland (Bidrag t. Söderm. I s. 88, nr. 41). — 9. Sam. (Sam. II s. 98, nr. 102).

RE. Espanjalaiset 1—2. (Lehmann-Nitsche s. 424, nr. 489). — 3—4. (Sam. s. 424, nr. 491). — 5. (Zeitschr. f. deutsche Myth. IV 1859, s. 394, nr. 1). — *RF. Ranskalaiset I. Yläbretagne* (Sébillot I s. 304). — 2. (Tradition IV 1890, s. 239, nr. 3). — 3. Saint-Malo (Revue d. trad. pop. XVI 1901, s. 516). — 4. Normandia (Fleury s. 370). — 5. Pikardia (Tradition VII 1893, s. 31, nr. XLV). — 6. Ille-et-Vilaine (Revue d. trad. pop. XX 1905, s. 503, nr. 20). — 7. Poitou (Petsch s. 92 = Pineau s. 477, nr. 16). — 8. Sam. (Revue d. trad. pop. X 1895, s. 355, nr. 53). — 9. Flocourt (Rolland s. 34, nr. 64). — 10. Béarn (Sam. s. 35, nr. 64). — 11. Armagnac (Petsch s. 92 = Bladé nr. 97). — 12. Auvergne (Revue d. trad. pop. XXIII 1908, s. 42). — 13. Sam. (Sébillot s. 283, nr. 14 b). — 14. Nivernais (Revue d. trad. pop. IV 1889, s. 512). — *RI. Italialaiset 1—2.* Sisilia (Pitrè s. 266, nr. 869 ynnä tois.). — 3. Sam. (Sam. s. 267, nr. 872). — 4. Sam. (Sam. s. 267, nr. 873). — 5. (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. VI 1896, s. 282, nr. 74). — 6. (Petsch s. 93). — *RR. Rumanialaiset 1—3.* (Revue d. trad. pop. XIII 1898, s. 115 1—2, 5).

SB. Bulgarianlaiset 1—2. (Сборникъ мнн. I 1889, s. 146, nr. 15, 16). — 3. (Sam. II 1890, s. 222, nr. 3). — 4. (Sam. IV 1891, s. 256, nr. 40). — 5. (Sam. V 1891, s. 206, nr. 5). — 6—8. (Sam. VIII 1892, s. 259, nr. 133—135). — 9. (Sam. XI 1894, s.

161, nr. 67). — 10—11. (Sam. XII 1895, s. 246, nr. 19). — 12. (Sam. XIII 1896, s. 229, nr. 5). — 13. (Sam. XIV 1897, s. 159, nr. 50). — 14—15. (Sam. XV 1898, ss. 148, 149). — 16—17. (Sam. XVI—XVII 1900, s. 360). — *SC*. Tshekkiläiset ja slovakit 1. (Zeitschr. f. deutsche Myth. IV 1859, s. 368). — 2. Määri (Sam. s. 368). — 3. Böömi (Sam. s. 392). — 4. Krain (Sam. s. 392). — 5. Määri (Sam. s. 392). — *SR*. Venäläiset 1. (Sadovnikov s. 66, nr. 539). — 2—5. (Sam. s. 66, nr. 539 a—r). — 6. (Sam. s. 66, nr. 540). — 7—8. Novgorodin l. (Sam. s. 66, nr. 540 a—6). — 9. (Sam. s. 66, nr. 541). — 10. Novgorodin l. (Sam. s. 66, nr. 541 a). — 11—13. Samaran l. (Sam. s. 66, nr. 541 6—r). — 14. (Sam. s. 66, nr. 541 1). — 15. Voronezhin l. (Sam. s. 66, nr. 541 c). — 16—17. Rjäsanin l. (Sam. s. 66, nr. 541 ж—3). — 18. Samaran l. (Sam. s. 67, nr. 541 u). — 19. Rjäsanin l. (Sam. s. 67, nr. 542). — 20. Samaran l. (Sam. s. 67, nr. 543). — 21. Moskova (Sam. s. 67, nr. 543 a). — 22. (Sam. s. 67, nr. 543 6). — 23. Kurskin l. (Sam. s. 67, nr. 543 v). — 24. (Sam. s. 67, nr. 543 r). — 25. Jaroslavin l. (Sam. s. 67, nr. 546). — 26. Vologdan l. (Жуб. Срап. XIII 1903, s. 485, nr. 138). — 27. Jaroslavin l. (Sam. XI 1901, s. 115). — 28. Kalugan l. (Sam. VIII 1898, s. 387). — 29. Kurskin l. (Курскіѣ С6 IV 1903, s. 50). — 30—31. Permin l. (Жуб. Срап. VIII 1898, II, s. 426, nr. 26—27). — *SRW*. Valkovenäläiset 1. Mohilevin l. (Shejn II s. 499, nr. 146 a). — 2. Minskin l. (Sam. s. 499, nr. 146 6). — 3. Smolenskin l. (Жуб. Срап. XIV 1905, I—II, s. 96, nr. 207). — *SS*. Serbialaiset, kroatit ja slovenit 1. (Jastrebov s. 585, nr. 88). — 2. (Sam. s. 587, nr. 150). — 3. (Sam. s. 590, nr. 210). — 4. (Sam. s. 592, nr. 245). — *SU*. Ukrainalaiset (vähävenäläiset) ja rutenit 1—4. (Tshubinskij I 2, s. 317 a, b, d, e). — 5. Tshernigovin l. (Malinka s. 184, nr. 261). — 6—7. Volhynian l. (Sam. s. 184, nr. 262 ja s. 185, nr. 263). — 8—9. Tshernigovin l. (Sam. s. 185, nr. 264, 265). — 10. Poltavan l. (Sementofskij s. 29, nr. 279). — 11—13. Kievin l. (Sam. s. 29, nr. 280—282). — 14. Poltavan l. (Sam. s. 29, nr. 283). — 15. Harjkovin l. (Sam. s. 30, nr. 284). — 16—17. (Nomis s. 292, nr. 65). — 18. Poltavan l. (Sam. s. 292, nr. 65). — 19. Tsherni-

govin I. (Sam. s. 292, nr. 66). — 20—21. (Sam. s. 292, nr. 66). — 22. Poltavan I (Sam. s. 292, nr. 66). — 23. (Sam. s. 292, nr. 67). — 24. Tshernigovin I. (Sam. s. 292, nr. 67). — 25—28. (Sam. s. 292, nr. 67). — 29. (Sam. s. 292, nr. 68). — 30. (Sam. s. 292, nr. 69). — 31. (Radloff-Moschkoff, venäl. käännös s. 267, alamuist.).

TC. Tshuvassit. Kasanin I. (Изв. Общ. Арх., ист. и этн. XXVII 4, 1911, s. 264, nr. 1). — *TG.* Gagausit. Bessarabia (Radloff—Moschkoff, venäl. käännös s. 267, nr. 28). — *TO.* Osmanit (Am Urquell IV 1893, s. 23, nr. 34).

Gre. Kreikkalaiset 1—2. (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. XIV 1904, s. 95). — *Let.* Lättiläiset (Bienenstein s. 63, nr. 416). — *Lit.* Liettualaiset 1—2. (Schleicher s. 196). — *Kauk.* Kaukasia (tatarilainen) (Сборникъ Кавк. XVIII 1894, II, s. 51, nr. 32).

As. Aasia 1—2. Tarantshit (Изв. Общ. Арх., ист. и этн. XIV 6, s. 640, nr. 126 ja s. 642, nr. 148). — 3. Kaspiantakaiset turkmenit (Жив. Стар. XVIII 1909, II—III, s. 73, nr. 120). — 4. Osmanit (Древности Восточныя IV 1913, s. 123, nr. 26).

Afr. Afrika 1. Mauritius (Baissac s. 402). — 2. Madagaskar (Petsch s. 91 = Folk-Lore Journal I 1883, s. 15). — 3. Sam. (Folk-Lore Journal I 1883, s. 39, nr. 15).

Am. Amerika 1. La-Plata valtiot (Lehmann-Nitsche s. 210, nr. 490). — 2—9. Sam. (Sam. s. 210, nr. 489 a—h). — 10. Sam. (Sam. s. 210, nr. 491).

Se arvoitus, jossa munan vertauskuvana on talo, on Suomessa paljon harvinaisempi kuin edellinen. Siihen kuuluvat seuraavat II ryhmän toisinnot:

Fb 3, 21, 23, 26, 41, 45, 62, Fc 5, Fk 3, 4, 7, 9, 10, 13, Fl 2, Fs 1—4, Fx 4, 6, 7

sekä sitä paitsi 3 muistiinpanoa (III), joiden perusmuoto on:

Uusi aitta ruokaa täynnä

Fb, Fd, Fk.

Virossa tämäkin arvoitus on yleinen (Wachtberg nr. 730):

Ilus tuba, kena tuba,
ei ole ust, kust sisse minna

F_{Ea} 1 26, F_{Ec} 1—4, F_{Ed} 1—2, F_{Ef} 1—16, F_{Eg} 1—26,
F_{Eh} 1—56, F_{Ei} 1—34, F_{Ex} 1—4,

jonka lisäksi on viisi kertaa muistiinpantu toinenkin muodostus
(Wachtberg nr. 731):

Ait harjani vilja täis,
ei lähe läätsi i vagi sisse:

F_{Ed}, F_{Ei} 1—3, F_{Ex}.

Muuten tämäkin arvoitus tunnetaan sekä vanhan manteren
kaikissa kolmessa maanosassa että myös Amerikassa, vaikka toi-
sintojen lukumäärä on pienempi. Slaavilaiselta alueelta en ole yh-
tään toisintoa tavannut:

FP. Permalaiset kansat. Votjakit (Journal d. l. Soc.
Finno-ougr. XIX 1, 1901, s. 11, nr. 12, Wichmann). — *FW.* Vol-
gan-kansat 1. Tsheremissit (Sam. VII 1889, s. 136, nr. 16, Ge-
netz). — 2. Sam. (Sam. XIII 1, 1895, s. 94, nr. 112, Porkka).

GD. Tanskalaiset 1—3. (Kristensen s. 149, nr. 695 b—d).
— 4—5. (Sam. s. 149, nr. 696 a—b). — 6. (Sam. s. 149, nr. 697).
— *GE.* Englantilaiset 1. (Halliwell s. 81 = Fiedler s. 44,
n:oon 48). — 2. (Folk-Lore Journal VII 1889, s. 236). — 3. Koil-
lis-Skotlanti (Gregor s. 79). — *GG.* Saksalaiset 1. Schleswig-
Holstein (Ehlers s. 15, nr. 85). — 2. Holstein (Zeitschr. f. deut-
sche Myth. IV 1859, s. 397). — 3. Schleswig-Holstein (Müllen-
hoff s. 506, nr. 11). — 4—8. Meklenburg (Wossidlo s. 47, nr. 82
a—e). — 9. Pommerellen (Zeitschr. f. deutsche Myth. IV 1859,
s. 396). — 10. Westfali (Sam. IV 1859, s. 397). — 11. (Eckart
s. 33, nr. 317). — 12. Osnabrückin seudut (Zeitschr. d. Ver. f.
Volksk. XVII 1907, s. 299, nr. 10). — 13. Ruppinin seudut (Sam.
III 1893, s. 77, nr. 92). — 14—15. Preussin maak. (Zeitschr. f.
deutsche Phil. XI 1880, s. 354, nr. 64 ja 65). — 16. Sam. (Sam.
s. 355, nr. 73). — 17. Itävallan Schlesia (Peter I s. 118, nr. 331).
— 18. Aargau, Sveitsi (Zeitschr. f. deutsche Myth. I 1853, s. 141,

nr. 18). — 19. (Birlinger s. 196, nr. 123). — 20. (Sam. s. 201, nr. 165). — 21. Tirootli (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. V 1895, s. 153, nr. 93). — 22. (Zingerle s. 177, nr. 143). — 23. Siebenbyrgiläinen Saksi (Haltrich s. 404, nr. 42). — *GI.* Islantilaiset 1. Färssaaret (Zeitschr. f. deutsche Myth. IV 1859, s. 397). — 2. Sam. (Hammershaimb I s. 322, nr. 7). — *GN.* Norjalaiset (Janson s. 18, nr. 85). — *GS.* Ruotsalaiset 1. Skåne (Vigström s. 288, nr. 9). — 2—3. Sam. (Sam. s. 291, nr. 60 ja 61). — 4—5. Skytt (Christoffersson s. 29). — 6. Viron ruotsalaiset (Zeitschr. f. deutsche Myth. IV 1859, s. 397). — 7. Skåne (Lundin kirj. S. L. F. III B 1, nr. 4). — 8—9. (L. F. Rääf, käsik., Växter nr. 4 ja 37). — 10—11. Södermanland (Bidrag t. Söderm. I s. 88, nr. 40 ja 42).

RF. Ranskalaiset 1. Paris (Rolland s. 36, nr. 65 a). — 2. Cantal (Sam. s. 36, nr. 65 b). — 3. Auvergne (Sébillot, Auvergne s. 283, nr. 14 a). — 4. Yläbretagne (Sébillot I s. 305, nr. 21 b). — *RR.* Rumanialaiset (Revue d. trad. pop. XIII 1898, s. 115).

Gre. Kreikkalaiset (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. XIV 1904, s. 95). — *Let.* Lätiläiset (Bielenstein s. 63, nr. 417). — *Zig.* Mustalaiset (Wlislocki s. 162, nr. 5). — *Kauk.* Kaukasia. Imeretiläiset (Сборникъ Кавк. XXXII 1903, s. 23, nr. 4).

As. Aasia 1. (Sitzungsberichte der Kön. Preuss. Ak. d. Wiss. 1912, s. 338, vrt. Karutz, Unter Kirgisen und Turkmenen 1911, s. 97). — 2. (Pryhm & Socin s. 369, nr. 14). — 3. Tarantshit (Изв. Общ. Арх., ист. и этн. XXV 2—4, s. 169, nr. 13).

Afr. Afrika. Berberiläinen 1. (Basset s. 126). — 2. Suaheliläinen (Steere s. 419, nr. 1).

Am. Amerika 1—2. La-Plata valtiot (Lehmann-Nitsche s. 213, nr. 503 a ja b).

Edellisen arvoituksen piirteittäisessä käsittelyssä kiintyy huomio ensimmäiseksi munan vertauskuvaan. Vaikka arvoituksen päätunnusmerkkinä on munan vertaaminen tynnyriin, on luonnollista että piirre muodoltaan vaihtelee. Tavallisesti kyllä puhu-

taan nimenomaan tynnyristä, mutta myös tapaamme tynnyrin sijalla muita säilytysesineitä, esim. pullon (SR 15—17, FEf 6), ruukun (Kauk., As. 3), pytyn (usein Virossa), vakan (usein Suomessa), rahakukkaron (FP 4). Muutamat muodostukset ansaitsevat tämän ohessa tulla erityisesti mainituiksi. Eräissä isovenäläisissä muistiinpanoissa käytetty taikinakaukalo (SR 20—22):

Маленька квашенка,
въ ней два тѣста (SR 20)

ja parin kaakkoiseuroopalaisen muistiinpanon kaivo (TO, Gre 2):

Kalkkikivinen kaivo,
josta juoksee kahdenlaista vettä (Gre 2)

ovat yhteydessä kysymyksessä olevan aineen kanssa: taikina ja vesi. Takin ja säkin ilmestymistä muutamiin ranskalaisiin ja pariin Madagaskarin saarelta saatuun toisintoon on nähtävästi välittänyt se, että sanotaan esineestä puuttuvan saumoja (RF 1—3, 5—8, 14, Afr. 2, 3). Saumat ovat johtaneet mieleen vaatekappaleen, sillä tavallisesti puhutaan vaatteen saumoista:

Petite robe blanche sans manchets sans couture (RF 3).

Laiva on tullut erääseen saksalaiseen muistiinpanoon arvoituksen alussa olevasta lisäyksestä, joka ilmoittaa munan saapuvan videntakaisesta kotimaastaan (GG 8):

Der kümmt'n schipp ut Amsterdam,
dor sitt nich reep oder band an.

Erään toisen saksalaisen muistiinpanon alkusanat:

Drall, Prall
feel von'n Stall

ovat sen myöhemmin käsiteltävän arvoituksen vaikutusta, jossa perusajatuksena on särkyneen munan entiselleen saattamisen mahdottomuus (GG 33). Välistä esineelle ei ole annettu määrättyä nimeä, mutta silloinkin käy tavallisesti muista seikoista selville, että

tarkoitetaan astiata; puhutaan esimerkiksi siihen sisältyvästä kahdenlaisesta oluesta. Huomaa suomalaisia toisintoja:

Ei ole saumaa, ei raumaa,
ei lukkoa, ei lukon läpeä
ja kahtalaista olutta sisällä (II: Fa 1).

Samoin on laita milloin Suomessa omistetaan esineelle sellaisia sen pallonmuotoisuudesta tai pienestä koosta syntyneitä nimityksiä kuin: ympyriäinen-ampuriainen, vikkeroinen-vakkeroinen, kiakuriainen-kaakuriainen, pikkuruinen nikkinen, esim.

Ymmyrjäinen, ammurjainen,
kahtalaista juomaa sisässä (I: Fc 6).

Viimeksi mainitussa tapauksessa on tynnyri sanalle ajateltu attribuutti jäänyt korvaamaan poisjätettyä substantiivia. Munan vertauskuvalla on Suomessa ja Virossa silloin tällöin muutenkin attribuuttinen määräys: pieni, valkea, umpinainen, uusi j. n. e. Tapaukset ovat kuitenkin siksi harvinaisia, ettei niiden yksityiskohtainen luetteleminen ole tarpeellista. Mainitsen vaan erikseen, että eräässä madagaskarilaisessa muistiinpanossa esinettä sanotaan pieneksi Jumalan säkiksi (Afr. 3) ja votjakkilaisessa keisarin rahakukkaroksi (FP 4).

Vanha saksalainen muodostus ei lausu mitään tynnyrin alkuperästä, kotipaikasta y. m., vaan huomio kiinnitetään yksinomaan sen laatuun. Samalla kannalla on yleisesti kansanomaisenkin arvoitus. Se alkaa huomautuksella: On olemassa tynnyri y. m. Myöhempiä muodostuksia ovat, milloin arvoituksen esittäjä tekee itsensä tynnyrin omistajaksi (RF 10, RI 1—5, RR 3, SB 3, 4, SČ 3, 4, As. 2, 4, Afr. 1, II: Fb 38, 40, 42, 43, 55, Fd 10):

Meillä on semmoinen vakka,
jossa ei ole avainta eikä avaimen reikää (II: Fb 42)

tai milloin mainitaan tynnyrin olinpaikka: meidän vajan alla (GG 32), lepistössä (Fd 7), Reinin toisella puolella (GG 21), Turussa (I: Fa 5). Pari pohjoissaksalaista toisintoa alkaa sanoilla: Minä tiedän tynnyrin (GG 1, 2).

Ainoa yleisemmin levinnyt lisäys tässä kohden on se saksalaisella alueella, Skandinavian maissa ja Suomessa levinnyt muodostus, jossa tynnyri selitetään toiselta, nimeltään mainitulta paikkakunnalta tulleeeksi (FL, GG 3—14, 16, 19, 20, 23, 24, 26, 27, 31, GS 1—9, I: Fc 7, Fx 3, 5, 6, II: Fb 4, 5, 7, 8, 14—19, 22, 24, 33, 34, 37, 46—51, 53, 54, 56—61, Fc 1—4, 6, Fd 8, 11—13, Fe 2, Fg 2, Fh 1, Fj 2, Fk 5, 11, 14—17, Fl 3, Fm 3, Fx 2, 10—12).

Kummt en Tunn' vun Engelland,
sünner Borrn un sünner Band,
is tweerlei Beer in (GG 3).

Tätä muistuttaa espanjalaisten ja argentinalaisten muistiinpanojen alku (RE 1, 2, Am. 2—9):

Un barrilito de Samborombón
que no tiene tapa ni tapón (Am. 2)

ja

Un barrilito de pon porón pon
que no tiene tapa ni tapón (Am. 6).

Mitä ensinnäkin tulee keski- ja pohjoiseuroopalaiseen muodostukseen, vaihtelee siinä kansanrunouden yleisen laadun mukaan paikanmääräys. Kullakin seudulla pyritään tynnyrin kotipaikaksi ilmoittamaan olosuhteisiin paraiten soveltuva paikkakunta. Ainoa laajemmalti tunnettu nimitys on Englanti, joka esiintyy sekä saksalaisen alueen eri osissa että myös Ruotsissa (GG 3—5, 7, 9, 10, 20, 23, 24, 27, GS 1, 2). Muilla nimillä on tähän verraten paikallinen tai satunnaisuuden luonne. Tynnyrin kotipaikka merkitään yleensä joksikin vedentakaiseksi tai sellaiseksi veden rannalla olevaksi paikkakunnaksi, joka vesiteitse on yhteydessä toisinnon muistiinpanopaikan kanssa. Niinpä tuottavat meklenburgilaiset tynnyrin paitsi Englannista välistä Hollannista (GG 6, 16) — nimen väännös lienee Bolland: GG 12, vrt. myös Hollen: GG 13 —, Amsterdamista (GG 8), Ruotsista (GG 11) tai Kuurinmaalta (GG 14), ruotsalaiset Ahvenanmaalta (GS 3), suomalaiset Virosta (I: Fx 5, 6, II: Fb 24, Fc 1, 4, 6, Fd 8, 12, Fe 2, Fx 2,

10), Ruotsista (II: Fb 5, 15, 17, 18, Fk 5) tai Saksasta (II: Fb 4, 14, Fc 3). Hollanti (Niederland) nimen tapaamme myös kahdessa saksalaisessa sisämaan toisinnossa (GG 26, 31). Epävarmaksi jää paikanmääräys, kun tynnyrin sanotaan tulevan vieraalta maalta tai ulkomaalta (FL, GS 5-8, I: Fc 7. II: Fb 8, Fk 14, 15, Fl 3, Fx 11). Kahdessa ruotsalaisessa muistiinpanossa se tulee sisämaasta ja menee ulkomaille (GS 4, 9):

Det kom en tunna ifrån inland
och gick åt utland j. n. e. (GS 4).

Suomessa käytetään myös nimiä Viipuri (II: Fb 19, 22, 46-51, 53, 54, 56-61, Fk 11, 16, 17), Turku (I: Fx 3. II: Fb 7, 16, 33, 34, Fc 2, Fd 11, 13, Fh 1) ja Uusimaa (II: Fg 2, Fj 2, Fm 3, Fx 12). Viro, Viipuri ja Turku lienevät paitsi paikallisten olosuhteiden osaksi myös alkusoinnun aiheuttamia. Viirosta ja Viipurista tuodaan nimittäin tavallisesti vakka:

Vakkanen Viirosta tuotu,
jossa ei ole lukkoa, ei lukon läpeä,
ei tappia, eikä tapin läpeä
ja on kahta lajia juomaa sisällä (II: Fb 24)

ja

Vakka tuotiin Viipurista,
eikä löytty avaimen reikää (II: Fk 11)

ja Turusta tynnyri:

Tynnöri Turusta tuotu
ilman uurrett', ilman vannett',
kahtalaist' olta sisäll' (II: Fc 2).

Uuttamaata käyttäessään on arvoituksen esittäjä luultavasti kuvitellut mielessään maamme pääkaupunkia.

Kolme amerikkalaista toisintoa ilmoittaa tynnyrin kotipaikaksi Samborombón (San Borombón) (Am. 2-4). Muissa amerikkalaisissa muistiinpanoissa käytetään tässä sanoja pomporompón, pon porón pon, pon porón pon pon, pompón, bombón, jotka täysin soveltuvat espanjalaisiin vastineisiin pon pon ja bom borom bom.

Ilmoitus tynnyrin tulosta vieraalta maalta lienee lähinnä johtunut halusta tehdä outo paikkakunta sellaisen esineen koti-
maaksi, joka selityksen mukaan laadultaan kokonaan eroaa siitä,
mihin arvoituksen esittäjän asuinpaikoilla on totuttu. Keski- ja
pohjoiseuroopalaisessa muodostuksessa lienee vakaantuneemmasta
asemastaan päättäen Englanti munan kotipaikkana alkuperäinen,
ja muodostuksen syntymämaa on silloin ollut Saksa, luonnolli-
simmin Pohjanmeren rannikkoseudut. Koska nimi tavallisesti kir-
joitetaan Engelland, selittää MANNHARDT sillä tarkoitettavan en-
kelien maata, taivasta eikä Iso-Britanniaa. Muna oli elämän sym-
booli ja tuli enkelien maasta.¹ Selitys tuntuu runolliselta, mutta
on käsittäökseni väärä. Kaikkialla on puhe maantieteellisestä pai-
kasta. Engelland muodon käyttämiseen on nähtävästi myös vai-
kuttanut arvoituksen ainakin osaksi runomitallinen asu. Huomat-
takoon myös, että nimi esiintyy kolmitavuisena toisessakin mu-
naa merkitsevässä arvoituksessa, josta myöhemmin enemmän,
vaikkei selitys elämän symbolista siihen tässä tapauksessa ensin-
kään sovi.

Muodostuksen syntymiseen Saksassa viittaa myös Engelland
ja Band sanojen loppusoinnollisuus. Tällä tavoin loppusoinnolli-
sia ovat kaikki muut saksalaiset toisinnot, paitsi itäpreussiläinen
GG 23, jossa Band sanan sijalla on Wand:

Kommt ein Tonnchen von Engelland,
hat zwei Boden und eine Wand
und zweierlei Bier drin.

Mutta Ruotsissa vastaava loppusointu puuttuu:

Der kom en tönna frå Engelann,
den hade hvarken sprunn eller svicka,
men två slafs dricka (GS 1)

ja

Det kom en tunna från Engelann,
den hade varken staver, bån, spång eller skrick,
men likväl två slags dricka (GS 2).

¹ Fontaine s. 56, nr. 1.

Mielenkiintoinen on espanjalais-amerikalaisen muodostuksen suhde keski- ja pohjoiseuroopalaiseen. Että espanjalaiset ja amerikalaiset muistiinpanot riippuvat toisistaan, siitä tulee helposti vakuutetuksi, jos vertaa esim. espanjalaisia toisintoja:

Un barrilito de pon pon,
que no tiene agujero ni tapón (RE 1)

ja

Un tarreñín de bom borom bom,
no tien tapa nin tapon (RE 2)

amerikalaisiin:

Un barrilito pompón,
no tiene boca ni tapón (Am. 8)

ja

Un barrilito de pon porón pon,
que no tiene tapa ni tapón (Am. 6).

Ja espanjalainen arvoitus on silloin luonnollisesti katsottava aikaisemmaksi ja amerikalainen Europasta siirtyneeksi. Ovatko pon pon, bom borom bom y. m. mielivaltaisesti asetettuja äänne- ja tavuryhmiä vai onko niillä määrätty merkitys, sitä ei allekirjoittanut tunne. Käyttämästään pienestä alkukirjaimesta päättäen ei Lehmann-Nitsche ole niitä käsittänyt proprisiksi paikannimiksi. Amerikalaisissa toisunnoissa kirjoitetaan vain Samborombón suurella alkukirjaimella (Am. 2-4). Pientä kirjainta käytetään espanjalaisissakin muistiinpanoissa. Ymmärrän asian niin, että kun espanjalainen pon pon tai bom borom bom muodostus siirtyi Amerikkaan, nuo sanayhtymät täällä sekaantuivat Samborombón nimen kanssa, joka Lehmann-Nitschen selityksen mukaan on alkusukasten sana ja tarkoittaa lahtea Atlannin rannikolla, Buenos Airesin maakunnassa.¹ Jos ajatukseni on oikea, ei espanjalais-amerikalainen muodostus ole ensinkään yhteydessä keski- ja pohjoiseuroopalaisen kanssa. Huomattakoon lisäksi, että edellisessä muodostuksessa ainoastaan mainitaan, mistä tynnyri on, kun jälkimmäisessä puhutaan sen saapumisesta.

¹ Lehmann-Nitsche s. 210.

Kun arvoituksessa arvattavaa esinettä verrataan toiseen, sitä joissakin suhteissa muistuttavaan esineeseen, ilmoitetaan sillä olevan ominaisuuksia, jotka vertauskuvalle ovat soveltumattomia. Juuri näiden ominaisuuksien kautta käy selville, mistä oikeastaan on kysymys. Meillä nyt esillä olevassa arvoituksessa on kaksi tällaista selittävää ainesta, toinen sanoo tynnyristä puuttuvan tapinreiän, vyön tai jonkun muun sellaisen osan, joka on sille välttämätön, ja toinen siinä olevan kahdenlaista juomaa. Juomilla tarkoitetaan munan valkuaista ja keltuaista.

Vanhassa saksalaisessa kirjallisessa toisinnossa esiintyy ainoastaan edellinen näistä aineksista, mutta kansan suussa ovat molemmat yleisesti levinneitä: Jonkun osan puute: FL, FP 4, GD 1-3, 5, 6, GG 2-10, 16, 18, 20-33, GN, GS 1-9, RE 1, 2, RF 1-14, RI 1-3, RR 3, SB 1, 6, 10, 14, 16, SČ 1, 3, 4, SR 1-9, 28, 30, 31, SRW 1-3, SS 1, 4, SU 1-4, 7-13, 16, 17, 19-29, 31, Lit. 1, 2, Afr 2, 3, Am. 2-9, suomalaisella alueella I: Fb 4, Fd 23, Fx 3, 5 ynnä kaikissa II ryhmän muistiinpanoissa ja Virossa nr. 726: FEe 4, FEf 39, FEEx 11 ynnä nr. 727, sekä kahdenlainen juoma: FL, FM, FP 1-3, 5-7, FW 1-4, GD 1, 3-6, GG 1, 3-5, 9, 15-17, 19, 20, 23, 24, 26, 28-33, GN, GS 1-9, RI 1, 2, 5, 6, RR 1, 2, SB 2-4, 7-9, 11-13, 15-17, SČ 1-5, SR 9-24, 26, 29, 31, SS 2, 3, SU 1, 3-6, 13, 14, 16-18, TČ, TG, TO, Gre 1, 2, Let., Lit. 1, 2, Kauk., As. 2-4, Afr. 1, Am. 1, suomalaisella alueella I yleisesti sekä II: Fa 1, 3, 4, 6-10, Fb 5, 9, 24, 25, 29, 30, 44, Fc 2, 3, Fd 6, Fe 1, 3, 4, Fh, Fk 12, 14, 15, Fl 3, Ft, Fx 1, 3 ja Virossa: kaikkialla nr. 726 ja 727. Sitä paitsi sanotaan tynnyrin toisinaan olevan juotavaa (tai syötävää) täynnä, puhumatta kuitenkaan sen kahdenlaisuudesta (GG 2, 21, SR 1-5, 25, 27, 30, SRW 2, 3, SU 2, 7, 11, 12, 23-28, 31, I: Fb 5, Fx 4-6, II: Fa 5, Fb 27, 28, 38, 39, Ff 1, Fg 1, Fj 1, 3, Fx 5, 8, 10, 13):

Повна бочка вина, —
ни воронки ни дна (SU 7).

Jos vanha saksalainen toisinto on käsitettävä »tynnyri on täynnä», on sekin samalla kannalla.

Toisintoluetteloja lähemmin tarkastaessa teemme kaksi havaintoa: a) Molemmat ainekset ovat usein rinnan samoissa toisinnossa (FL, GD 1, 3, 5, 6, GG 3-5, 9, 16, 20, 23, 24, 26, 28-33, GN, GS 1-9, RI 1, 2, SČ 1, 3, 4, SR 9, 31, SU 1, 3, 4, 13, 16, 17, Lit. 1, 2, I: Fb 4, Fd 23, Fx 3, II: Fa 1, 3, 4, 6-10, Fb 5, 9, 24, 25, 29, 30, 44, Fc 2, 3, Fd 6, Fe 1, 3, 4, Fh, Fk 12, 14, 15, Fl 3, Fx 1, 3, nr. 726: FEe 4, FEf 39, FEx 11, nr. 727). Niin ei ole kuitenkaan laita kaikilla paikkakunnilla. Aasialaisissa, afrikkalaisissa ja amerikkalaisissa toisinnossa on aina vain jompikumpi aineksista eikä meillä Euroopassa ole esim. ainoatakaan ranskalaista, bulgariaalaista eikä serbiaalaista muistiinpanoa, niin suuri kuin näiden toisintojen lukumäärä muuten onkin. b) Ainekset jakaantuvat jotakuinkin tasaisesti eri alueille. Satunnaista lienee, kun ei esim. ranskalaisissa muistiinpanoissa koskaan puhuta kahdenlaisesta juomasta.

Puuttuvista tynnyrin osista on yleisin ja laajimmin levinnyt »tynnyrin reikä», jonka ohessa välistä puhutaan puuttuvasta »tappista» (FL, GD 1, 3, 5, 6, GG 2, 21, 32, 33, GN, GS 1, 3, 4, 7, RE 1, 2, RF 7, 8, 10, 13, 14, RI 3, SB 1, 6, 10, 14, 16, SR 4, 7, 8, 28, SRW 2, 3, SS 1, 4, SU 3, 4, 7, 10-13, 16, 17, 19, 21-26, 28, 29, 31, Am. 2-9, I: Fb 4, Fx 3, II: usein, nr. 726: FEf 39, nr. 727). Euroopassa on jotakuinkin tavallinen myös »vanne» (FL, GD 2, 3, GG 3-7, 9, 10, 16, 20, 24, 26-31, GS 4-8, RF 4, 9-13, RI 1, RR 3, SČ 1, 3, 4, SR 3, 9, 31, SU 1, 2, 27, Lit. 1, 2, I: Fd 23, II: Fc 2, 3, Fe 2-4, Ff 1, Fg 1, Fj 3, Fk 12, 14, 15, Fm 1, 2, Fx 8, 11, 13), joka jo kuuluu vanhaan saksalaiseen versioniin, ja idempänä »pohja» (GG 9, SR 1-5, 30, SRW 1, SU 1, 2, 7, 8, 12, 16, 20, 21, 23, 25, 27-29, 31, I: Fx 5, II: Fa 5, Fc 1, Fe 3, 4, Ff 2, Fg 1, Fj 1, 3, Fl 1, Fm 1, Fx 5, 8, 13). Muutamissa eurolaisissa sekä kahdessa Madagaskarin saarelta saadussa toisinnossa esineestä puuttuu »saumat» (FP 4, GG 18, 22, 25, RF 1-3, 5-8, 14, Afr. 2, 3, I: Fb 4, II: usein) ja Suomessa sekä joskus Espanjassa ja Argentinassa »kanssi» (RE 2, Am. 2-9, I: Fx 5, II: Fa 5, Fc 1, Fe 3, 4, Ff 1, 2, Fg 1, Fj 1, 3, Fk 5, Fl 1, Fm 1, Fx 5, 8, 13). Paikallisia tai muuten tilapäisiä ovat »lanka» (GG 18, 22, 25), »hihat» (RF 1-3, 5), »oksa»

(SR 6—8, 28, II: Fe 2, Fx 11), »lukko» (SU 9 ja Suomessa usein »köydet» (GG 8) y. m.

Esillä olevalla piirteellä on siis hyvin vaihteleva muoto. Puuttuvia osia mainitaan toisinaan yksi, toisinaan useampia. Varminkin asema on puuttuvalla tynnyrin reiällä, vaikka myös vanne ja saumatkin ovat laajemmin tunnettuja. Kaikki ne eivät kuitenkaan liene alkuperäisiä, sen voimme jo päättää siitä, että ne suhteellisesti harvoin esiintyvät samanaikaisesti. Muut muodostukset tuskin saattavat tulla kysymykseen alkumuotoa etsittäissä. Se, että toiselta puolen Suomessa, toiselta Espanjassa ja Amerikassa puhutaan puuttuvasta »kannesta», on varmasti satunnaista. Suomalainen »kanneton» on muuten säännöllisesti »pohjaton» sanan rinnalla ja se on ilmestynyt tämän vastineeksi. Köydet puuttuvat laiva-muodostuksessa.

Uusien muodostusten syntymiseen on usein ollut syynä loppu- tai alkusoinnun tavoittelu. »Pohja» esim. on slaavilaisissa toisoinnoissa loppusoinnussa:

Полна бочка вина;
ни клепокъ, ни дна (SR 1),

ja

Безъ обручивъ, безъ дна,
повна бочка вина (SU 2),

samoin, vaikkei yhtä selvästi, »oksa»:

Стоить бочка
сороковка;
на ней — ни сучка,
ни задоринки (SR 7).

»Lanka» (Draht) on »sauma» (Naht) sanan vastineena. Kaikki kolme tällaista tapausta ovat muuten toistensa kaltaisia:

De Düffert un de Duw',
dei Knütt'ten sik ne Huw',
ohne Naht un ohne Draht,
fat s' jo nich fast an (GG 22).

Kun samassa otamme huomioon, että »Ohne Naht und ohne

Draht» esiintyy usein kansanarvoituksissa eri esineisiin kohdistuneena,¹ käsitämme koko säkeen muualle kuuluvaksi. »Lukko» (замочка) on SU 9:ssä »tynnyri» (бочка) sanan vastineena:

Стоить бочка безъ замочка;
кто подойдет, той и ольмкне.

Soinnun tavoittelun aiheuttamia ovat myös sellaiset suomalaiset sanayhtymät kuin:

Saumaton, raumaton,

joka suomalaisissa muistiinpanoissa on varsin yleinen, ja:

Onneton, ponneton

(II: Fj 1, Fx 5). Puutetta merkitseviä adjektiiveja kasaantuu välistä neljä:

Pohjaton, kanneton, saumaton, vanteeton (II: Fg 1),

jopa kuusikin vieretysten:

Onneton, ponneton, pohjaton, kanneton, seinätön, saumaton (II: Fj 1).

Paljon vaihtelevaisuutta ilmenee myös tynnyrissä oleviin juomiin nähden. Ne määrätään tavallisesti lajiltaan: olut (FL, FP 3, 5-7, FW 1, 4, GG 1, 3-5, 9, 17, 19, 20, 23, 24, 31, GS 5, 6, 8, SR 9-14, 31, SU 5, 6, 14, 16, 18, TČ, Let., Lit 2, I: Fa 1-3, Fb 2-4, 7, Fc 4, Fd 1 16, 18-23, Ff 1-4, 6, 8, Fg 3, Fh 2-6, Fj 1, 3, 5-7, Fk 2, 3, Fl 1, 2, Fn, Fs 2-13, 15, Ft, Fx 2, 3, 7, II: Fa 1, 3, 6-10, Fb 5, 9, 29, 30, 44, Fc 2, 3, Fe 3, 4, Fh, Fl 3, Ft, Fx 1, 3, nr. 726: FE tav.) tai viini (FM, FP 2, GG 30, RI 1, 2, 5, 6, RR 1, 2, SB 2-4, 7-9, 11, 13, 15, 17, SČ 1-4, SR 9, 16 19, 29, 31, SS 2, 3, SU 1, Gre 1, Am. 1, nr. 726: FEb 6, FEd 13, FEf 6, FEh 10, FEi 34), harvemmin paloviina (SB 3, 4, 7, 9, 11, 15, SR 18, SS 2, I: Fb 8, Fk 14, Fs 14), vesi (RI 2, TO, Gre 2, Kauk., As. 2, Afr. 1, nr. 726: FEi 22), sima (SR 19,

¹ Wossidlo s. 306, nr. 428.

nr. 726: FEb 8, 9, FEg 16). Ylimalkainen juoma (FW 2, GD 1, 4, 5, GG 26, GN, GS 1-5, 7, 9, SČ 5, SU 3, 4, 13, 17, TG, I: Fb 1, Fc 6-8, Fd 17, Fl 2, II: Fb 24, Fe 1) tai juokseva aine (GD 6, GG 33, Kauk., As. 4 sekä silloin tällöin Suomessa ja Virossa) ovat suhteellisesti harvinaisia. Juoma-aineen kahdenlaisuus perustuu aineen laatuun eikä lajiin. Mutta toisinaan puhutaan myös kahdesta eri ainelajista: viinistä ja oluesta, viinistä ja vedestä j. n. e. Muutamissa tapauksissa eroitus saadaan aikaan selittämällä aineet erivärisiksi: toinen valkeaksi, toinen keltaiseksi (punaiseksi) (GG 17, SB 13, SR 26) tai toinen hopeiseksi, toinen kultaiseksi (As. 2). Onpa juoman asemesta tynnyrin täytteenä välistä syötävääkin ainetta: taikinaa (SR 20-24), hapankaalia (GG 28), soppaa (FP 1), ruokaa (As. 3, II: nr. 726: FEf 7, FEg 20).

Yleensä samat aineet esiintyvät tynnyrin täytteenä silloinkin, kun on puhe yhdenlaisesta juotavasta tai syötävästä: Viini (SR 1-3, 5, 30, SRW 2, 3, SU 2, 7, 11, 12, 23-28, 31), mesi (SR 25, 27), olut (II: Fx 10), juoma (II: Ff 1, Fg 1, Fj 1, 3, Fx 8, 13), ruoka (II: Fb 38), liha (I: Fb 5, Fx 4 6, II: Fa 5, Fb 28, 39, Fx 5).

Mikä tynnyrissä olevista juomalajeista on arvoituksessa aikaisin, se riippuu arvoituksen syntymäpaikasta ja iästä. Viini on levinnyt etupäässä etelämpänä ja idempänä Euroopassa ja se kuuluu myös amerikalaiseen toisintoomme, olut taas saksalaisella alueella sekä Pohjois- ja Itä-Euroopassa. Myös vesi esiintyy enimmäkseen etelässä päin.

Kun sanotaan tynnyrissä olevan kahdenlaista juomaa, tarkoitetaan tietysti, että aineet pysyvät toisistaan erillään eivätkä sekoitu, kuten tavallisissa olosuhteissa olisi syytä odottaa. Muutamissa muistiupanoissa esiintyvä selitys: Eivätkä kuitenkaan sekoitu keskenään on silmännähtävästi myöhempi lisäys (RI 1, 2, SB 2, 4, 7-9, 11, 15, 17, SČ 2, 3, SR 9, 10, 15, 16, 18, 19, 26, 31, SS 2, 3, Am. 1, I: Fc 8, nr. 726: FEa 12):

Kahdenlaista viiniä samassa tynnyrissä
eivätkä kuitenkaan sekoitu (SČ 2).

Samoin on laita sellaisten lauselmien kuin: Ja tynnyri tuli kuitenkin (GG 6, 7) — vastine sanoihin: tynnyri tuli Englannista:

Door keem 'n lütt tünning ut Holland,
hadd nich staff band,
un keem liker ut Holland (GG 6),

tynnyri aukeaa, muttei sulkeudu (RE 3-5, Am. 10):

Un arquita blanca como la cal,
que todos saben abrir y nadie cerrar (RE 3),

aukeaa, kun heitetään maahan (RI 5, 6):

Ci ho un botticino
di due sorti di vino.
Non si apree non si serra
se*non si butta in terra (RI 6)

ja ei ole mestaria, joka sen korjaa (SU 27), mikä on alkuisin toisesta munaa merkitsevästä arvoituksesta. »Tynnyri aukeaa, muttei sulkeudu» muodostuksen esiintyminen Espanjassa ja Amerikassa osoittaa yhteyttä näiden maiden välillä.

Mutta mitenkä on käsitettävä tynnyriä vertauskuvana käytävän arvoituksen perusainesten: jonkun osan puutteen ja kahdenlaisen juoman keskinäinen suhde? Kansan suussa molemmat ainekset ovat levinneet koko arvoituksen alueella, mutta »Strassburgilainen arvoituskirja» ei tunne kahdenlaista juomaa. Kansanomaisista muistiinpanoista taas käy ilmi, että kaksiaineinen muoto on levinnyt ainoastaan Euroopassa eikä täälläkään kaikkialla. Kun tämän lisäksi pidämme mielessä, että kansanarvoitus rakastaa lyhyttä, se perustuu mielellään yhteen ainoaan seikkaan pyrkimättä tyhjentyvästi esittämään arvattavan esineen ominaisuuksia, tuntuu todennäköiseltä, että ilmoitus jonkun osan puutteesta ja kahdenlaisesta juomasta ovat alkuperältään toisilleen vieraita aineksia. Alkuperäinen tynnyriä vertauskuvana käytävä arvoitus on luultavasti maininnut vain toisen niistä, toinen on jälkepäin tullut lisäksi. Kysymykseen tästä alkuaineksesta palaamme myö-

hemmin. Tynnyrin täyttävä yhdenlainen juotava tai syötävä on silminnähtävästi myös myöhemmin ilmestynyt lisäys. Että yhdenlainen juotava on kansan suussa ollut yhteydessä kahdenlaisen juotavan kanssa, se näkyy kummassakin muodostuksessa esiintyvien juomien samankaltaisuudesta.

Täydellisyyden vuoksi lisättäköön, että vanhassa islantilaisessa Hervarar-tarussa tavataan myös arvoitus, jossa munan sisustaa sanotaan olueksi:

Valkotukkaisia morsiamia, kaksi imeä,
kantoi olutta saliin;
se ei ollut käsin käsitelty eikä vasaralla tasoitettu;
kuitenkin se, joka sen teki, oli korskea saarten ulkopuolella.

Arvoituksella, jonka selitetään merkitsevän »naarasjoutsenia menossa pesäänsä munimaan», on liian vähän yhtäläisyyttä ollakseen meidän arvoituksemme toisinto. Tällainen yksityisessä piirteessä ilmenevä samankaltaisuus saattaa itsenäisestäkin syntyä.¹

Kun sitten siirrymme taloa vertauskuvana käyttävään arvoitukseen, teemme ensinnäkin sen havainnon, että talon laji jää tavallisesti lähemmin määräämättä tai liitetään sanaan joku väriä, kokoa y. m. merkitsevä adjektiiviattribuutti: valkea, pieni, uusi, kaunis y. m. Valkea väri lienee väikkynyt kertojan silmissä silloinkin, kun hän on selittänyt talon koivu- (FP) tai haapapuusta (FW 1, 2) tehdyksi. Jo arvoituksen vanhoissa kirjallisissa versioneissa on tällaisia määräyksiä. Toisinaan taloa sanotaan »luostariksi» (GG 8, 10, 11, 16, 18, 20, GS 3, 5, 9, 11), »aitaksi» (GN, RF 2, 3 ynnä parikymmentä suomalaista ja virolaista muistiinpanoa) tai »kirkoksi» (Gre, Kauk., As. 3, Afr. 1 ynnä noin 40 virolaista toisintoa). Paikallisia virolaisia muodostuksia ovat »linnake» (murteellinen muoto »liinake») (nr 730: FEf 16, FEg 26, FEh 2, 13, 17, 24—32, 44—47, 50, 55, 56, FEi 3, 4, 6—9, 11, 13—18, 33, 34) ja »sauna» (nr. 730: FEf 4, FEg 11, 18, 19). »Luos-

¹ Petsch s. 91. Tohtori BR. SJÖROSILTA tässä kohden saamastani avusta pyydän kiittä.

tari» on yhteydessä vanhojen saksalaisten kirjallisten toisintojen kanssa, ja »aitta» johtuu siitä, että on puhe ruokaa sisältävästä esineestä.

Samoin kuin tynnyriä vertauskuvana käytävässä arvoituksessa tynnyrin selitetään olevan vailla jotakin välttämätöntä osaa, samaa sanotaan nyt esillä olevassa arvoituksessa talosta. Vanhemmissa kirjallisissa versioneissa on talo vailla ovea ja ikkunaa, joihin joskus vielä liittyy oven duplettimuoto portti (Zeitvertreib, Ludwig), ainoastaan kumaanilaisessa toisinnossa puhutaan yksin ovesta. Kansanomaisessakin arvoituksessa ovat puuttuva ovi ja ikkuna tavallisimmat (GE 2, 3, GG 1-4, 6, 9, 11, 13, 15, 16, 18-23, GS 3, 9, 11, RF 1, Let., As. 1, Am. 1 sekä useampia kertoja Suomessa ja Virossa), vaikka ovi esiintyy yksinäänkin eri tahoilla (GD 1, 3, 5, GE 1, GG 12, GI 1, 2, GN, GS 2, 4, 6, 8, 10, Zig., Kauk., As. 2, 3, Afr. 1, 2, II: Fb 23, Fc 5, III: Fb ynnä Virossa noin 50 kertaa), harvemmin ikkuna (FP, FW 1, 2, GS 5, RF 2, 3, II: Fk 4 ja joskus Virossa). Mutta koska ovi ja ikkuna ovat aukkoja, puhutaan toisinaan ylimalkaan aukosta (GG 17, RR, Gre sekä joukko virolaisia toisintoja) tai sisäänmenevästä tiestä (nr. 730: FEg 26, FEh 50, FEi 13):

Väikene linnakene,
aga kuskilt ei lähe teed sisse (FEg 26).

.Että suulliset luostari-toisinnot todella riippuvat kirjallisesta muodostuksesta, sitä osoittaa arvoituksen perusosaan kummallakin puolella liittyvä lisäys: Luostarissa kasvaa lihaa ja luuta, josta on paljon hyötyä (GG 8, 16, 19, 22, GS 3, 5, 9, 11). Täten laajennettu muodostus on kansan suussa levinnyt ainoastaan Saksassa ja Ruotsissa. Kirjallinen arvoitus on Saksassa joutunut kansan keskuuteen ja sieltä kulkenut Skandinaviaan. Saksalainen muistiinpano on välistä miltei sanasta sanaan kirjallisen kaltainen. Verratkaamme strassburgilaiseen toisintoon esim. GG 16:

Es ist ein kleines Klösterlein,
geht weder tür noch fenster drein

und wächst doch Fleisch und Bein darin,
davon hat mancher guten Gewinn.

Loppusoinnun puute ruotsalaisissa toisunnoissa viittaa näiden myöhempään kantaan. Ne ovat saksalaisen esikuvan käännöksiä, esim.

Ett trångt kloster,
som har hvarken dörr eller fönster,
likväl växer deri kött och ben,
af hvilka många taga vinning (GS 3).

Sekin vanhempi kirjallinen muodostus, joka päättyy talon särkemiseen ja isännän ulostuloon, on tunnettu kansan suussa, nim. Saksassa ja Länsi-Suomessa (GG 2—7, 9, 13—15, 17, 21, 23, II: Fb 21, 26). Epäilemättä on tässäkin tapahtunut siirtyminen kirjallisuudesta. Saksalaiset toisinnot ovat usein hyvin kirjallisten kaltaisia. Verrattakoon »Zeitvertreib» kokoelman toisintoon esim. GG 15:

Ich kenn ein kleines weisses Haus,
ohne Fenster und Thoren,
und will der kleine Wirt heraus,
so muss er erst die Wand durchbohren.

Huomautan erityisesti sanoista »Thoren» ja »der kleine Wirt» sekä samoista loppusoinnuista. Suomalaiset toisinnot ovat tällä kertaa saksalaisten loppusoinnuttomia käännöksiä. Vertaa esim. II: Fb 21:

Lumivalkea huone,
ei ole ikkunoita eikä ovia,
ja kun isäntä tahtoo ulos mennä,
täytyy lyödä seinä rikki.

Kansan suussa on levinnyt vielä kolmaskin lisäys, nim. »ruokaa täynnä» (GD 1—3, 6, GG 12, GI 1, 2, GN, GS 1, 2, 4, 7, 8, 10, RF 2—4, Zig., II: Fb 3, 23, 41, 62, Fc 5, Fx 6, nr. 730: FEEd 2, FEh 35, 36, FEi 29, III: Fd):

Hús fult innan av mati,
og ongar dyr á (GI 2),

jonka esiintyminen rajoittuu Europaan eikä sielläkään ole idempänä saavuttanut jalansijaa. Lisäys, joka vastaa edellisen arvoituksen kahdenlaista juomaa ja muotoa »juomaa täynnä» on epäilemättä sekin jälkeinpäin ilmestynyt, jotenka myös talo-muodostuksen alkumuodossa on mainittu yksi ainoa seikka, munan aukottomuus. Tässä lyhyessä muodossa arvoitus tunnetaan eri tahoilla arvoituksen leviämisaluetta (FP, FW 1, 2, GD 4, 5, GE 1—3, GG 11, 18, 20, RR, Gre, Let., Kauk., As. 1, 3, Afr. 1, 2, Am. 1, 2. II: Fb 45, Fk 3, 4, 7, 9, 10, 13, Fl 2, Fs 1—4, Fx 4, 7. III: Fb sekä enimmäkseen Virossa). Ja huomioon otettava sitä paitsi on, että arvoituksella myös »Codex Cumanicuksessa» on sama lyhyt muoto. Se on sellaisena niin ollen ollut olemassa jo paljoa ennen »Strassburgilaista kokoelmaa».

Mainittakoon vielä seuraavat tilapäistapaukset:

Tå herr sidd udi en kãmare úta donn uba (GS 6)

ja

Minä tiedän valkoisen kammarin,
siinä ei ole ensinkään ovea,
siinä on kaksi sotamiestä;
kun se rakennettiin,
rakennettiin se sotamiesten ylitse (As. 2).

Käsitykseni siis on, että se tynnyriä vertauskuvana käytävä arvoitus, jossa tynnyrin selitetään olevan jotakin vailla ja taloa vertauskuvana käytävä arvoitus ovat molemmat alkumuodossaan sisältäneet ainoastaan ilmoituksen jonkun tai joidenkin osien puutteesta. Lisäykset tynnyrissä tai talossa olevasta juomasta ja ruoasta ovat myöhempiä selityksiä. Mutta jo pintapuolinen vertailu riittää osoittamaan, että näiden alkuperäisten arvoitusten välillä on silmäänpistävää sukulaisuutta, ja siitä jo äskettäin huomautettiin. Kummassakin perustutaan esineen umpinaisuuteen. Tynnyrissä ei ole aukkoa, talossa ei ovea eikä ikkunaa. Arvoitukset eivät alkuperältään silmännähtävästi olekaan itsenäisiä, vaan toinen on toisesta syntynyt. Mutta kumpi niistä edustaa alkumuotoa? Molemmat ovat kansan suussa hyvin levinneitä, mutta vanhemmassa kirjallisuudessa on talo-muodos-

tus tavallisempi, ja vanhin kumaanilainen versioni kuuluu siihen. Mikäli meidän aineksistamme käy päättäminen, on talo-muodostus aikaisempi ja tynnyri-muodostus sen synnyttämä. Kun talosta puuttuvaa aukkoa sanotaan oveksi ja ikkunaksi, on sen sijaan tynnyristä puhuttaissa tullut tynnyrin reikä. Jos tämä ajatus on oikea, on tynnyriä vertauskuvana käyttävässä arvoituksessa alkuaan nähtävästi puhuttu kahdenlaisesta juomasta. Meillä on toisin sanoen ollut kaksi muna-arvoitusta: aukoton talo ja tynnyri juomineen, jotka sitten ovat keskenään sekaantuneet ja yhdistyneet, samalla kuin edellisen mukaan on tehty uusi muodostus, jossa puhutaan aukottomasta tynnyristä.

Arvoitusten vanhemmat kirjalliset toisinnot ovat alkuisin kansan huuilta. Kumaanilaisessa arvoituksessa sekä »Strassburgilaisen arvoituskirjan» tynnyri-muodostuksessa, johon jo puuttumiskäsite on yhdistynyt, ei ole tehty mainittavampia lisäyksiä. Toisessa strassburgilaisessa muodostuksessa on talo määrätty luostariksi ja lisätty loppuun uusi aines, huomautus lihasta ja luusta, jotka tuottavat paljon hyötyä. Siinä saksalaisessa kirjallisessa muodostuksessa, jossa puhutaan seinän läpi tunkeutuvasta pikku isännästä, on esikuvana käytetty joko kansanomaista arvoitusta tai jotakin vanhempaa kirjallista versionia. Nämä molemmat talo-muodostukset ovat sitten siirtyneet kansan keskuuteen, samalla kun ne ovat vielä uudelleen ilmestyneet kirjallisuudessa. Ludwigin toisinto on »Angenehmer Zeitvertreib» kokoelmassa olevan version toinen runomitallinen muodostus. Aikaisempiin kirjallisiin perustuu myös Lorichius Hadamariuksen latinankielinen muodostus, joka meille taas palautuu Theranderin kokoelmassa. Viimeksi mainittuja muistuttaa jonkun verran ensimmäinen englantilainen muistiinpano (GE 1):

In marble walls as white as milk,
lined with a skin as soft as silk;
within a fountain crystal clear,
a golden apple doth appear.
No doors there are to this strong-hold.
Yet things break in and steal the gold.

Siinäkin puhutaan marmoriseinistä ja, Theranderin toisen arvoituksen tavoin, uivasta kultapallosta (omenasta).

Erittäin mielenkiintoista olisi saada selville, ovatko arvoituksemme alkuperältään europalaisia vai ovatko ne muualla syntyneet ja siirtymisen kautta joutuneet meidän maanosaamme. Edellistä olettamusta vastaan eivät puhu meidän Europan ulkopuoliset toisintomme. Tynnyrin sijassa oleva »säkki» ja »saumat» osoittavat, että ranskalaiset ovat vieneet arvoituksen Madagaskariin, ja espanjalais-argentinaisesta pon pon tai bom borom bom muodostuksesta näemme espanjalaisten välittäneen sen Amerikkaan. Huomaa myös espanjalais-argentinaista »tynnyri aukeaa, muttei sulkeudu» muodostusta. En näe aasialaisissakaan muistiinpanoissa mitään tällaista olettamusta vastustavaa. Kysymyksen lopullinen ratkaisu vaatii kuitenkin laajempia Europan ulkopuolisia aineksia, kuin mitä meillä on käytettävänä. Vielä vähemmän mahdollisuuksia on selvittää talo-muodostuksen kotipaikkaa. Tynnyri-muodostuksen alkuun ilmestynyt lisäys tynnyrin tulosta Englannista tai jostakin muusta maasta osoittaa ainakin tämän kehittyneemmän muodostuksen kulkeneen tavallista tietä Keski-Europasta Skandinavian maihin ja Suomeen, ja samoin on laita kirjallisten lisäysten luostarissa kasyavasta lihasta ja luusta ynnä isännän ulostulosta. Tynnyrin saapuminen vieraasta maasta esiin-tyy Suomessa jo Gananderin kokoelmassa, jonka 162 numero (s. 19) kuuluu:

Ulkomaalta tuodaan yxi tynnyri
ja on kahtalaista olutta sisällä
eikä yhtäkänä läpiä eikä ontta sinne ole.

Ganander tuntee talo-muodostuksenkin, jossa talo määrätään airtaksi (s. 11, nr. 69):

Aittanen mäellä, ei ovea, ei akkunaa.

Joltisenkin levinnyt on myös se munaa merkitsevä arvoitus, jonka perusaineksena on mahdottomuus korjata rikkoutunutta

munaa entiselleen. Muna särkyy eikä ole henkilöä, joka voisi sen taas tehdä cheäksi:

Humpty dumpty on the wall,
 humpty dumpty had a fall,
 all the doktors in the land
 couldn't make humpty dumpty stand (GE 4).

ja

Lille trille laa paa Hylde,
 lille trille faldt ned af Hylde,
 lille trille slog sig i Stykker,
 ingen Mand i den ganske Land
 lille trille kurere kan (GD 6).

Arvoitus tunnetaan monella taholla Europassa, mutta esim. isovenäläisiä muistiinpanoja en ole tavannut ainoatakaan. Europan ulkopuolelta on käytettävänäni yksi ainoa, afrikalainen, muistiinpano. Yhtä levinnyt kuin kaksi edellistä arvoitusta tämä ei siis ole.

GD. Tanskalaiset 1. (Kristensen s. 150, nr. 704). — 2 — 25. (Sam. s. 150, nr. 705 a—y). — 26—28. (Sam. s. 276, nr. 112 a—c). — 29. (Mannhardt s. 416 = Thiele III 148). — 30. Falster (Sam. s. 416). *GE. Englantilaiset 1.* Skotlanti (Gregor s. 78). — 2. (Halliwell s. 77 = Zeitschr. f. deutsche Myth. III 1855, s. 12, nr. 8). — 3. (Korrespondenzblatt XXVIII 1907, s. 26). — 4. (Sam. XXVIII 1907, s. 34). — *GG. Saksalaiset 1.* (Sam. XXVIII 1907, s. 96 = Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. VI 1896, s. 145). — 2. Dithmarschen (Korrespondenzblatt XXVIII 1907, s. 96). — 3. Sam. (Sam. XXVIII 1907, s. 96). — 4. Sam. (Am Urquell I 1890, s. 187). — 5. Lüneburg (Sam. I 1890, s. 187). — 6. Halberstadt (Sam. I 1890, s. 187). — 7. Miesterhorst (Sam. I 1890, s. 187). — 8. Altmark (Sam. I 1890, s. 187). — 9. Holstein (Sam. I 1890, s. 187). — 10. Hampuri (Sam. I 1890, s. 187). — 11. Bredstedt (Sam. I 1890, s. 187). — 12. Bremen (Sam. V 1894, s. 68). — 13. Osnabrück (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. XVII 1907, s. 298, nr. 2). — 14—15. (Sam. III 1893, s. 295, nr. 26). — 16. Soest (Korrespondenzblatt XXVIII

1907, s. 81). 17. Neuengeseke (Sam. XXVIII 1907, s. 33). — 18–19. Schleswig-Holstein (Ehlers s. 12, nr. 65 ja s. 47, nr. 357). — 20. Länsi-Schleswig (Korrespondenzblatt XXVIII 1907, s. 34). — 21. Hohenwestedt (Sam. XXVIII 1907, s. 34). — 22–23. Itä-Holstein (Sam. XXVIII 1907, s. 34). — 24. Travemünde (Sam. XXVIII 1907, s. 61). — 25 + muist. Meklenburg (Wossidlo s. 17, nr. 20 a). — 26–28. Sam. (Sam. s. 18, nr. 20 b–d). — 29. Sam. (Sam. s. 108, nr. 279). — 30. Sam. (Korrespondenzblatt XXVIII 1907, s. 36). — 31. Sam. (Sam. XXVIII 1907, s. 36 = Jahrbok des Allg. plattd. V 1902, s. 112). — 32. Duisburg (Korrespondenzblatt XXVIII 1907, s. 35). — 33. Mülheim (Sam. XXVIII 1907, s. 35). — 34. Bochum (Sam. XXVIII 1907, s. 33). — 35. Paderborn (Sam. XXVIII 1907, s. 35). — 36. Mark (Sam. XXVIII 1907, s. 35). — 37. Sam. (Woeste s. 14, nr. 16). — 38. Sam. (Zeitschr. f. deutsche Myth. III 1855, s. 183, nr. 20). — 39. Herfordinseud. (Firmenich I s. 360). — 40. Lippe (Sam. I s. 271). — 41. Sam. (Korrespondenzblatt XXVIII 1907, s. 34). — 42. Waldeck (Curtze s. 294, nr. 7). — 43–44. Braunschweig (Andree s. 493 = Petsch s. 88). — 45. Halberstadt (Wegener s. 123, nr. 34). — 46. Brandenburg (Engelien & Lahn s. 205, nr. 94). — 47–48. Preussin maak. (Zeitschr. f. deutsche Phil. XI 1880, s. 353, nr. 58 ja 59). — 49. Uusi-Etupommeri (Jahrb. der Berlin. Sprachgesellschaft 1843, V, 252, 18). — 50–52. Preussin maak. (Zeitschr. f. deutsche (Phil. XI 1880, s. 353, nr. 60–62). — 53. Alasaks. (Eckart s. 11, nr. 99). — 54–55. Sam. (Sam. s. 60, nr. 641 ja s. 61, nr. 642). — 56. Sam. (Sam. nr. 349 = Korrespondenzblatt XXVIII 1907, s. 36). — 57. Sam. (Korrespondenzblatt XXVIII 1907, s. 33). — 58. Reininmaak. (Am Urquell I 1890, s. 170). — 59. Tyyrinki (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. V 1895, s. 182, nr. 20). — 60–61. Itävallan Schlesia (Peter I s. 118, nr. 333 ja 334). — 62. (Birlinger s. 197, nr. 132). — 63. Sveitsi (Petsch s. 77). — 64. Schwaben (Meier s. 79, nr. 310). — 65–66. Tirootli (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. V 1895, s. 152, nr. 89). — GN. Norjalaiset I. (Janson s. 18, nr. 84). — 2. (Sam. s. 22, nr. 106). — 3. (Segner fraa Bygdom IV s. 119, nr. 18). — 4. (Sam. IV s. 123, nr. 62). — 5. (Berge s. 263, nr. 98). — 6–7. (Stafset s. 261, nr. 80

ja 82). — *GS*. Ruotsalaiset 1. Skåne (Vigström s. 288, nr. 7). — 2—3. Skytt (Christoffersson s. 46). — 4—6. Skåne (Lundin kirj. S. L. F. III B 1 nr. 5, 2 nr. 16 ja 4 nr. 8). — 7—9. Länsi-Göötanmaa (Sv. landsmål VII 4, s. 6, nr. 18). — 10—11. Sam. (Zeitschr. f. deutsche Myth. III 1855, s. 345, nr. 20). — 12—13. Södermanland (Bidrag t. Söderm. V s. 65, nr. 211—212). — 14—15. (L. F. Rääf, käsik., Växter nr. 2 ja 3). — 16. Varend (Sv. landsmål II 8, s. 7, nr. 18).

RF. Ranskalaiset (Rolland, Rimes s. 199, nr. 14). — *RR*. Rumanialaiset (Revue d. trad. pop. XIII 1898, s. 115).

SČ. Tshekkiläiset ja slovakit 1—2. (Zeitschr. f. deutsche Myth. IV 1859, s. 368). — *SU*. Ukrainalaiset (vähävenäläiset) ja rutenit 1. (Kolberg s. 304, nr. 95 = Radloff-Moschkoff, venäl. käännös s. 267, alamuist.). — 2. (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. VIII 1898, s. 319, nr. 335). — 3. (Nomis s. 292, nr. 70). — 4. (Tshubinskij I 2, s. 317).

Kauk. Kaukasia. Armenialainen (Сборникъ Кавк. II 1882, II s. 95, nr. 38).

Afr. Afrika. Togo (Schönhärl s. 147, nr. 119).

Suomalaisella alueella, erittäinkin lännempänä, arvoitus on tavallinen.

Fa 1—9, Fb 1—11, Fc 1—6, Fd 1—21, Fe 1—3, Ff 1—2, Fj 1—2, Fk 1—2, Fl 1—4, Fn, Fx.

Toiset suomalaiset muistiinpanot ovat pääasiallisesti läntisempien, saksalaisten ja skandinaviaalaisten, kaltaisia, esim.

Liller laller laudalla makasi,
liller laller laudalta putosi,
eikä ole koko Suomessa,
joka sen lillerin lallerin parantaa (Fl 2),

mutta toisissa on arvoitukseen liittynyt lisäpiirre, munan päällä istuva kana:

Killeri lilleri nurkas istuu,
tulleri lulleri päällä makaa,

sellaista seppää ei tule mistään,
joka killerin lillerin parantaa (Fd 1).

Arvoituksessa vetää ensinnäkin mielenkiintoa puoleensa munnalle omistettu nimi. Sitä kutsutaan yleensä määrättyllä nimellä, joka on toisinaan johtunut esineen pallomaisesta muodosta ja tähän yhdistyvistä vierivästä liikunnasta, sen pienuudesta y. m., mutta usein silmännähtävästi on pelkkää esineen outoutta kuvaavaa äännehelinää. Kullakin maalla on tavallisesti oma tai omat nimimuodostuksensa. Toisinaan kuitenkin on sama muodostus levinnyt laajemmallekin. Jälkimmäiseen lajiin kuuluu skandinaivialainen nimitys lille trille (lille trylle, lild trill, trillelil y. m.) (GD 6—8, 10—16, 20, 22—25, 27—29, GN 6, GS 3, 5, 9, 10, 15) joka on siirtynyt myös Suomeen. Kielen erinkaltaisuus on kuitenkin vaikuttanut, että nimitys Suomessa on monin tavoin vääntynyt ja vaihtunut, saaden toisinaan alkuperäisestä paljon poikkeavan muodon. Tällaisia suomalaisia muodostuksia ovat lilleri (hilleri) tilleri, lillerö tyllerö, hilleri halleri, killeri kalleri, tilleroinen talleroinen, viller väller, rilli ralli, tillun lillun, tillin lillin, filli lilli, tinteri tanteri, tirun lirun, tiri liri, tirvon tarvon, irvin lirin, ristit rastit y. m. Muutamat niistä tavataan yhdessä ainoassa muistiinpanossa, toiset useammassa. Sukua tälle muodostukselle ovat sellaiset niinkään Skandinavian maissa esiintyvät nimitykset kuin lille bylle, bulle tai bølge (GD 4, 5, 9, 21, 30, GS 7, 14, 16), ille (GS bille 11), lille bild (GD 26), olle bolle (GS 13), rulle ball (GD 1, GN 3, 7), lille rulle (GD 19, GS 6), pirve lille (GS 8), lilla lärka (GS 1, 2). Kuten ensimmäisestä esimerkistä näimme, nimitetään munaa Englannissa humpty dumpty (GE 1—4), ja ainakin jonkun verran levinneitä saksalaisia nimityksiä ovat hentepetente (entepatente, hentlepetentle, intepetinte, hinnepinntinne, enterpertenter, etje patetje, otjepodotje, etepetete, eikepeteike, hedjer pertetjer, hendelpotendel, hinkapotinka y. m.) (GG 1—4, 9, 10—12, 18, 19, 21, 22, 24, 25 + muist., 49, 51, 53), hümmelken pümmelken (hümmelken trümmelken, rümpelken pümpelken, humpel pumpel, humpeldipempel (GG 5, 6, 16, 25 muist., 34, 39, 43, 45, 48), hüppelken püppelken (hüppel püppel, hüpp-

pelke düppelke, hebbelken tebbelken (GG 7, 17, 32, 35 37, 42, 56, 57), äppelchen päppelchen (GG 14, 15, 33), hucheldibuchel (hudeli pudeli) (GG 47, 58), virgele värgele (GG 62, 64), runzel-puntzelken (GG 40, 41, 44). Sen ohessa on olemassa koko joukko yhden ainoan kerran esiintyviä nimityksiä, kuten tirrländ tirrländ (GG 8), steeneken beeneken (GG 13), policker polacker (GG 28), rünel petrünel (GG 30), fallderallke (GG 52).

Suomessa munalle muutaman kerran omistettu määritelmä: lyhyt akka lylleröinen, pää tasainen talleroinen (Fb 4, Fd 12, 13) on alkuisin jauhosäkkiä merkitsevistä arvoituksesta:

Lyhyt akka lylleröinen,
pää tasainen talleroinen,
kaiken kansan syöttelee,
perehen elättelee.

Toisinnot edustavat muuten erityistä arvoituksen muodostusta:

Lyhyt akka lylleröinen,
pää tasainen talleroinen,
maahan mokshti,
rikki ropshti,
ei kenkään häntä parantaa voinut.

Aikaisemmin käsitellyistä munaa tarkoittavista arvoituksista taas on tullut munan vertaaminen tynnyriin (GG 61, GN 1, 2, 4, RR, SČ 1, 2, SU 1—4, Fa 7, Fc 6). Mainitaanpa toisinaan tynnyristä puuttuvan jonkun osan (GN 1, Fc 6):

Kvat er dat fyr'ei Tunna,
som kjem rullande og trullande,
botnlaus og bandlaus,
som ingen Mann
i nokot Land
banda kann? (GN 1).

Samaa muodostusta käytetään Norjassa myös merkitsemään ukkosta ja meren tyrskyä (katso Stafset s. 5, nr. 9 ja Segner fraa

Bygdom IV s. 119, nr. 19). Eräässä norjalaisessa muistiinpanossa sanotaan munaa pieneksi mökiksi (GN 5) ja ranskalaisessa palloksi (RF). Harvoissa tapauksissa esine jää nimittämättä ja vertaamatta ja sitä osoitetaan persoonattomalla lausetavalla (GG 27, 29, 46, 54, 55, 60, Afr.), esim.

Se on särkynyt (Es ist zerbrochen), mutta sitä ei voi millään langalla paikata (Afr.).

Yhtenä arvoituksen peruspiirteenä on munan rikkuminen. Tämän selitetään yleisesti tapahtuvan siten, että muna putoo jostakin korkealta, nimitettäköön paikkaa sitten talon katoksi (GD 20—25, GG 46, 60, GN 2, 4, GS 1—3, 5, 8, SČ 1, 2, SU 2), hyllyksi (GD 4, 14, 16, 26—30, GN 6, 9—11, 15, Fa 1,¹ Fd 5, 6, 14, Ff 1, 2, Fj 1, Fk 1, 2, Fl 2—4, Fn,¹ penkiksi (GG 1—5, 12—14, 16—22, 25, 28, 30, 31, 33—45, 47, 48, 50, 51, 53, 56, 58, 62—65), pöydäksi (GD 2, 3, GG 32), seinäksi (GD 19, GE 1—4, GG 66) tai vuoreksi (GG 24, SU 3, 4). »Hylly» on skandinavialais-suomalainen ja »penkki» saksalainen muodostus. »Katto» johtaa mieleen toisen munaa merkitsevän arvoituksen, jossa perustuksena on se munan ominaisuus, että se ylös heitettäissä on valkoinen, mutta alas tullessa keltainen. Siinäkin puhutaan usein katosta. Mainitun arvoituksen vaikutus on selvä muutamissa skandinavialaisissa (GD 1, GN 3, 7):

Rullball uppe o rullball ne,
um d'æ alder so go ein gullsmé,
so kann han kji rullball bøte (GN 3),

ja eräässä suomalaisessa muistiinpanossa (Fa 4):

Tilleri talleri alhaaltapäin,
tilleri talleri ylhäältäpäin.

Se ajatus, että muna särkyy putoamisesta, ilmaistaan välistä ylimalkaisesti, yksityiskohtia mainitsematta (GD 15, GS 12, Fb 4, Fd 12, 13, Fl 1):

¹ Muna putoo laudoilta.

Trillelil føeld nejer,
trillelil gik i Støk,
ingen i wo Land
helfe trillelil kan (GD 15).

Siinä suomalaisessa muodostuksessa, jossa muna on nurkassa (Fa 2, 3, Fb 1, 2, 5—11, Fc 1, 2, 4, 5, Fd 1—4, 7, 9—11, 15—21, Fe 1—3, Fx), tavallisesti kanan alla, ei putoamisesta ole merkkiäkään jäljellä, ja särkyminen jää usein lähemmin selittämättä. Jos kana on toiminnassa osallisena, näyttää olevan tarkoituksena pitää sitä särky-misen aiheuttajana (Fb 6, 9, Fd 1, 2, 20, 21, Fe 1, 3):

Hillerin lillerin nurkassa istuu,
torven lorven päällä makaa,
eikä sitä seppää Suomessa,
joka hillerin lillerin parantaa (Fb 9),

vaikka se harvoin nimenomaan sanotaan (Fb 11, Fd 3, 4, 15, Fe 2):

Tillun lillun nurkassa istuu,
tallun lallun päälle astuu,
ei ole semmoista seppää Suomessa,
joka tillun lillun parantaa (Fd 3).

Joskus on särkyminen pantu riippumaan epämääräisestä »jos» sanasta (Fa 2, Fb 1, 10, Fc 1, 2, Fd 16—19, Fx):

Tilleri lilleri loukkas makka,
turvi lürvi siinä päällä,
jos tilleri lilleri rikki menee,
niin ei semmost seppä maan pääll' oll',
ett tillerin lillerin laitta vois (Fa 2).

Milloin kanaa ei ole mukana, on särky-misen aihe vielä epäselvempi (Fa 3, Fb 2, 5, 7, 8, Fc 5, Fd 9, 11):

Hierillierin nurkas makaa,
ei sitä seppää Suomenmaassa,
joka sen voi parantaa (Fc 5).

Epäselvyys tässä kohden osoittaa, että on kysymys turmeltu-
neesta muodostuksesta. Nurkka on johtunut kanan munimis-
paikasta.

Samoin kuin suomalaisessa nurkka-muodostuksessa on mu-
nan putoaminen kadonnut jäljettämiin muutamissa yksityisissä
toisinoissa, joissa lyhyesti sanotaan munan särkyneen (Afr., Fa
7—9, Fb 7) tai lausutaan epämääräisesti: jos muna särkyi (GG
61, RR, Kauk.).

Välistä on piirre saanut seuraavan, itsessään varsin luon-
nollisen muodonvaihdoksen: Ei kukaan voi enää nostaa munaa en-
tiseen paikkaansa (GE 1—3, Fc 3, Fl 4), ja kahdesti on koko sär-
kyminen kadonnut:

Tillilillin nurkassa istuu,
joka lillin lillin laulaa (Fd 7)

ja

Tyllyrin nurkassa istuu,
ei se puhu eikä näe (Fd 10),

molemmat aivan satunnaisia muodostuksia.

Munan särkymistä osoittamaan on toisinaan käytetty ihmi-
seen kohdistuvasta onnettomuudentapauksesta otettuja vertaus-
kuvia. Sanotaan esim. lille trille taittoi kaulansa (GD 10) tai rei-
tensä (GD 17), löi peränsä tai kylkensä kappaleiksi (GD 2, 3, 11,
12), löi itsensä kuoliaaksi (GD 7) tai tuli sairaaksi (GG 20. 64).
Viimeksi mainitun tapauksen muodostumiseen lienee myös vaikut-
tanut »krank» ja »Bank» sanojen loppusoinnollisuus:

Wirgele, wargele uffer Bank,
wenn es na fällt, ist es krank;
es ist kein Doktor im ganzen Land,
der dem Wirgele, wargele helfen kann (GG 64).

Loppusoinnun vuoksi on myös sellainen lausetapa kuin »löi it-
sensä pahoin» joutunut kahteen tanskalaiseen muistiinpanoon (GD
9, 28):

Lille pylle faldt af Hylde,
 og slog sig saa ilde,
 at ingen Doktor her i dette Land
 lille pylle læge kan (GD 9).

Tällaisten lausetapojen syntymistä on epäilemättä tohtorin ilmes-
 tyminen särkyneen esineen parantajaksi edistänyt.

Särkynyttä munaa ei kykene kukaan jälleen tekemään eheäksi. Tässä vetää huomiota puoleensa särkyneen korjaajaksi mainittu henkilö. Hän on usein tohtori (germanilaisissa maissa) (GD 7—10, 13, 16, 26, 28, GE 4, GG 12—14, 16, 17, 20, 32, 34—37, 39—45, 57, 58, 62—65, GS 6), harvemmin seppä (GD 1, GG 5, GN 2, Fa 2, 3, 7, Fb 1, 2, 5—9, 11, Fc 1, 2, 4—6, Fd 1—6, 8, 9, 11, 14—16, 18—21, Fe 1, 3, Fx), kultaseppä (GG 59, GN 3, 7), kirvesmies (saksalaisilla seuduilla) (GG 29, 46, 52, 54, 60), tynnyrintekijä (SČ 1, 2, SU 1, 2) tai mestari (GG 33, SU 3, 4). Tohtori on silminnähävästi tullut siitä, että on puhe jonkun parantamisesta — silloin käytetäänkin tavallisesti sanaa lääkitä —, ja käsityöläisammatit ovat olleet sopivia, kun tahdotaan särkynyttä korjata. Mitä erityisesti tynnyrintekijään tulee, soveltuu se vain vertauskuvana olevan tynnyrin yhteyteen. Pidän todennäköisimpänä, ettei alkuperäisessä arvoituksessa ole puhuttu määrätystä ammatinharjoittajasta, vaan ylimalkaan miehestä (henkilöstä); on tahdottu sanoa, ettei ole olemassa ketään, joka särkyneen munan voi korjata, mikä meidän aineksissamme onkin hyvin tavallista (GD 2—6, 11, 12, 14, 15, 17—25, 27, 29, 30, GE 2, GG 1—3, 21—26, 28, 30, 38, 47—49, 53, 56, GN 1, 4—6, GS 1, 2, 4, 5, 7—16, RF, Fa 1, 5, 6, 9, Fb 4, 10, Fc 3, Fd 12, 13, Fe 2, Ff 1, 2, Fj 1, 2, Fk 1, 2, Fl 1—3, Fn). Ja tästä eroavat vain vähäiset ne muistiinpanot, joissa persoonaa mainitsematta ilmaistaan korjaamisen mahdottomuus (RR, Kauk., Afr., Fa 8, Fd 17):

On tynnyri; jos se särkyi, ei sitä voida koskaan korjata (RR).

Saksassa on sitä paitsi levinnyt oma erikoinen muodostuksensa, jossa huomautetaan korjaajan tulosta ja mainitaan usein hänen kotipaikkansakin (GG 2, 24—26, 28, 30, 48, 49):

Entepetente leech up de bänk,
 entepetente feel von de bänk;
 dor kemen de herren von Hickenhacken,
 können entepetente nich wedder heil maken (GG 25).

Paikannimi on monasti pelkkää sanaleikkiä, ja sen vaihtelevaisuus käy selville, kun silmäilemme Wossidlon nr. 20 a:n muistutusta (GG 25). Toisinaan on paikannimen sijassa aseita tarkoittavia substantiiveja, jolloin kertojan mielessä on väikkynyt esineen korjaamisen välikappaleet (GG 1, 3, 18, 19, 21, 23, 53):

Entjer pertentjer leeg op de Bank,
 Entjer pertentjer full vun de Bank;
 dar keem en Mann mit Haken un Staken,
 kunn Entjer pertentjer ni weller heel maken (GG 1).

Meklenburgissa on saapuvaa miestä kerran sanottu prinssi Kaarleksi (GG 25 muist.):

Keem Prinz Carl mit ulen un apen.

Saksalainen muodostus on muuten syntynyt toisen, kukkoa merkitsevän arvoituksen sekaantumisen kautta, joka esim. Meklenburgissa kuuluu:

Keem 'n mann von Hickenpicken,
 hadd'n rock von dusend flicken,
 hadd'n roden boort,
 züh, wo de schelm rohrt.¹

Verrratkaamme tähän meidän meklenburgilaista muistiinpanoamme GG 30:

Rünel-Petrünel leg' up dei Benk,
 Rünel-Petrünel föll raf vun dei Benk.
 Dor kem en Mann von Hicken-Picken,
 hei hadd'n Rock von dusend Flicken,
 Hei künn æver dei Rünel-Petrünel nich flicken.

¹ Wossidlo s. 18, nr 21.

On luonnollista, että korjaajaksi alkuperäisessä arvoituksessa on ajateltu yksi henkilö, kuten on yleisesti laita tosinnoissamme. Silloin tällöin puhutaan kuitenkin myös kahdesta tai useammasta henkilöstä. Korjaajien lukuisuutta on tahdottu erityisesti painottaa eräässä englantilaisessa muistiinpanossa (GE 2):

Humpty dumpty sate on a wall,
 humpty dumpty had a great fall;
 three score men and three score more
 cannot place humpty dumpty as he was before

ja eräässä tshekkiläisessä, jossa niitä on aina 100,000 (SČ 1):

Tynnyri putosi katolta
 ja satatuhatta tynnyrintekijää koitti sitä korjata,
 mutta ei kukaan voinut sitä parantaa.

Munan korjaajaan liitetään usein paikanmääräys. Joskus sanotaan, ettei koko maailmassa ole miestä, joka kykenisi munan tekemään eheäksi, mutta tavallisemmin, ettei sellaista ole koko maassa tai tässä maassa, jolla tietysti tarkoitetaan arvoituksen muistiinpanopaikkaa. Mainitaanpa maa nimeltäänkin: Suomenmaassa (Fa 3, 5—7, Fb 1, 2, 5—9, 11, Fc 1, 3—6, Fd 2—4, 9, 15, 16, 18, 19, 21, Fe 1—3, Fj 1, 2, Fl 1, 2, Fx), Jyllannissa (GD 10), Sveitsissä (GG 63), Ruotsissa (GS 4). Merkille pantavaa on, että saksalaiset puhuvat yleisesti Englannista (GG 5, 12—14, 16, 20, 35—37, 39—42, 57), ja samalla kannalla on ainoa ranskalainen muistiinpano (RF):

Boule, boule su l'keyere,
 boule, boule par terre.
 Y n'a nuz homme ein Angleterre
 pou l'erfaire.

Nimi Englanti johtaa mieleen aikaisemmin käsitellyssä tynnyrimuodostuksessa mainitun tynnyrin kotipaikan: Tuli tynnyri Englannista. Huomattakoon erityisesti, että nimi tässäkin miltei aina on kolmitavuinen Engelland tai Engeland.

Korjaajalle annetut nimitykset Tatteratter (GG 27) ja Hottpotete (GG 51) johtuvat munan nimityksestä:

Hottepotete ober de bank,
 hottepotete under de bank,
 da kam der hottpotete
 und konnt' es nicht mehr ganz macken (GG 51).

Esillä olevan arvoituksen kotipaikkaa tutkittaissa vievät aineksemme siihen johtopäätökseen, että arvoitus on kotoisin Europasta. Ainoa Europan ulkopuolinen toisinto, togolainen Afr., on turmeltunut. Koska Togo on europalainen kolonia, on arvoituksen siirtyminen Europasta hyvin käsitettävissä.

Arvoituksen leviämssuhteet Europassa puhuvat myös sen europalaisen, lähinnä länsieuropalaisen, alkuperän puolesta. Se on tunnetuin germanilaisissa maissa, jota vastoin sillä itäisessä Europassa on vähemmän jalansijaa kuin lännempänä. Isovenäläisiltä meillä ei ole yhtään muistiinpanoa, ja tämän kanssa on sopu-soinnussa lättiläisten ja virolaisten toisintojen puute, samalla kuin itäisemmätkään suomensukuiset kansat eivät arvoitusta tunne. Etelämpänä se esiintyy joskus idässäkin, mutta turmeltuneena. Etäisin, kaukasialainen muistiinpano kuuluu (Kauk.):

Hopeinen seinä, kultaista mehua sisässä,
 jos se särkyy, ei ole mahdollista sitä jälleen
 rakentaa.

Tarkatkaamme muuten tynnyriä munan vertauskuvana, siihen yhdistyvää tynnyrintekijää rikkoutuneen munan korjaajana sekä todellisen särkymisen sijalla olevaa lausetapaa »jos särkyy». Nämä myöhemmät muodostukset ovat suosittuja juuri itäisemmissä toisinoissa. Mitä taas suomalaiseseen arvoitukseen tulee, osoittaa sen turmeltuneempaa kantaa lisäksi tullut kana, josta johtuu munan putoamisen katoaminen ja nurkka särkymispaikkana.

Että arvoitus on Suomeen kulkenut lännestä päin, siihen viittaa jo isovenäläisten ja virolaisten muistiinpanojen puute, mutta samaa todistaa myös itse suomalainen arvoitus. Suomessa

ovat ensinnäkin läntiset muistiinpanot huomattavasti lukuisammat kuin itäiset. Toiseksi ei ole epäilystäkään, etteivät suomalaiset nimitykset lilleri tilleri, lillerö tyllerö y. m. olisi skandinavia-laisten sanojen lille trille väännöksiä. Ja vielä lisäksi: skandinavia-lainen hylly-muodostus on tunnettu Suomessakin. Se ettei arvoitus ole siirtynyt suomalaisilta venäläisille, on kansanrunoudessa usein esiintyvä ilmiö.

Arvoituksesta voimme myös saada viittauksia sen syntymäpaikan lähempään määräämiseen. Puhuessamme särkyneen munan korjaajaan liittyvästä paikanmääräyksestä, huomautimme sen paikkakunnan luonnollisuudesta, jossa muistiinpano on tehty, mainittakoon paikka sitten nimeltään tai käytettäköön sanoja »tässä maassa». Se Saksassa ja Ranskassa esiintyvä omituinen poikkeus, että puhutaan Englannista: Ei ole Englannissa sitä miestä, joka munan voi tehdä eheäksi, on luonnollinen, jos ajattelemme arvoituksen olevan kotoisin Englannista ja sieltä vaeltaneen Saksaan ja Ranskaan. Sopusoinnussa tämän ajatuksen kanssa on englantilaisten muistiinpanojen lukuisuus. Saksalaisilta on arvoitus joka tapauksessa kulkenut Skandinavian maihin ja Suomeen ynnä toiselta puolen eteläisemmille slaavilaisille kansoille ja rumonialaisille. Afrikalaisesta muistiinpanosta oli jo puhe.

Paikallisista muodostuksista, jotka saattavat olla hyvinkin myöhäisiä, huomautan vielä saksalaisista penkki- ja kirvesmiesmuodostuksista sekä kukkoa merkitsevän arvoituksen sekaantumisesta särkyneen munan korjaajaan, ynnä skandinavia-lais-suomalaisesta hylly- ja suomalaisista kana- ja nürkka-muodostuksista.

Edellisessä viitattiin toiseen munaa merkitsevään arvoitukseen, johon munan särkyminen myös sisältyy. Perusajatuksena siinä on se munan ominaisuus, että se ylösheitetäissä on valkoinen, mutta alas pudotessa, siis särkyessään, keltainen. Valkea on munan kuoren, keltainen munan sisällä olevan keltuaisen väri:

Hvad er det, der er hvidt, naar man kaster det over
et Hus, men rødt, naar det kommer ned? (GD 4).

Tämä arvoitus on tavattu monin paikoin Europassa, mutta se on myös tunnettu Afrikassa ja Amerikassa. Minun löytämistäni europalaisista aineksista ovat enimmäkseen saksalaisia ja ranskalaisia, tai yleensä keskieuropalaisia. Merkille pantavaa on, ettei pohjoiseuroopalaisia toisintoja ole ainoatakaan, yhtä vähän kuin slaavilaisiakaan. Itäisimmät muistiinpanot ovat rumanialaisilta, lätiläisiltä ja virolaisilta.

FM. Unkarilaiset (Magazin f. d. Litt. d. Auslandes XLIX 1856, s. 364 a, nr. 90).

GD. Tanskalaiset 1—5. (Kristensen s. 150, nr. 702 a—e). — 6. (Sam. s. 150, nr. 703). — *GG.* Saksalaiset 1. Saterland (Bröring II s. 165, nr. 9). — 2. (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. III 1893, s. 293, nr. 4). — 3. Osnabrück (Sam. XVII 1907, s. 302, nr. 39). — 4. Schleswig-Holstein (Ehlers s. 15, nr. 79). — 5. Meklenburg (Wossidlo s. 115, nr. 328). — 6. Strelitzin seudut (Firmenich III 1854, s. 74, nr. 3). — 7. Soest (Korrespondenzblatt XXVIII 1907, s. 81). — 8. Mark (Woeste s. 13, nr. 10). — 9. Solingen (Firmenich III 1854, s. 195). — 10. Waldeck (Curtze s. 295, nr. 8). — 11. Uckermark (Engelien & Lahn s. 202, nr. 6). — 12—14. Preussin maak. (Zeitschr. f. deutsche Phil. XI 1880, s. 355, nr. 74—76). — 15. Alasaks. (Eckart s. 5, nr. 60). — 16—17. Ruppinin seudut (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. III 1893, s. 71, nr. 4 ja s. 77, nr. 91). — 18. (Birlinger s. 196, nr. 124). — 19. Luxemburg (Fontaine s. 57, nr. 4). — 20—21. Määri (Zeitschr. f. deutsche Myth. IV 1859, s. 367, 1 a—b). — 22. Schwaben (Meier s. 74, nr. 285). — 23. Tirololi (Zingerle s. 177, nr. 144).

RF. Ranskalaiset 1. Bretagne, Morbihan (Revue d. trad. pop. XXVI 1911, s. 148). — 2. Bretagne (Sam. XIX 1904, s. 168, nr. 29). — 3. Yläbretagne (Sébillot s. 305, nr. 21 c). — 4. Pikardia (Tradition VII 1893, s. 31, nr. XLIV). — 5—6. Paris (Rolland s. 34, nr. 62 ja s. 33, nr. 61). — *RR.* Rumanialaiset (Revue d. trad. pop. XIII 1898, s. 115).

SČ. Tshekkiläiset ja slovakit (Zeitschr. f. deutsche Myth. IV 1859, s. 367).

Let. Lätiläiset (Bielenstein s. 63, nr. 421).

Afr. Afrika. Mauritius (Baissac s. 403).

Am. Amerika. La Plata-valtiot (Lehmann-Nitsche s. 273, nr. 693).

Virossa kiinnitetään paitsi munan väriin välistä myös huomio munan muodon erinkaltaisuuteen: ympyräinen — pitkulainen:

Ümargune visatakse katusele,
pikerik tuleb maha.

Virossakin arvoitus on kuitenkin harvinainen, muistiinpanoja on vain 5 (Wachtberg nr. 733):

FEa, FEg, FFh 1—3.

Arvoituksen perusajatus: ylösheitettäissä valkea, mutta alastullessa keltainen, on yleisesti säilynyt. Kolmessa saksalaisessa muistiinpanossa on unohdettu mainita munan ylös vieminen, niissä se on jo ylhäällä, nim. katolla, josta putoo (GG 11, 20, 22):

Es liegt etwas weisses auf dem Dach,
wenn es herunter fällt, ist es gelb (GG 22).

Satunnainen väännös on ranskalainen RF 3, jossa munan ylös- ja alaskulun asemesta puhutaan sen sisään- ja ulosmenosta:

Qui est-ce, qui entre blanc et qui sort jaune?

Ja erään toisen ranskalaisen muistiinpanon suhde meidän arvoitukseemme on kokonaan epävarma (RF 5):

Jaune dedans, blanc dessus.

Sisältä keltainen, päältä valkea?

Valkea ja keltainen väri ovat arvoituksessa aivan yleisiä. Kahdessa tanskalaisessa muistiinpanossa on keltaisen sijalle pantu punainen (GD 1, 4), ja joskus, kuten jo virolaisissa toisoinnoissa huomasimme, puhutaan värien asemesta munan pyöreystä ja pitkulaisuudesta (GG 12, FEh 1, 3). Muna on ylösmennessä eli eheänä pyöreä, mutta alastullessa eli särkyneenä pitkulainen. Maahan saapuessa se muuttuu litteäksi, ja tällainenkin muodostus esiintyy kerran Tanskassa (GD 6):

Det er rundt, naar det kastes op,
men fladt, naar det kommer ned.

Eräässä ranskalaisessa toisinnossa ovat värit kadonneet jäljettömiin (RF 2). Siinäkin [muna heitetään ylös, mutta arvoituksen pääaineksen muodostaa vaikeus särkyneen munan ylösottamisessa. Sata miestä ei voi sitä tehdä, mutta koira helposti:

Qu'est-ce qu'on jette par-dessus une maison, que cent
hommes ne peuvent relever et qu'un chien relève
facilement?

Munan ylös heittämisessä ei aina mainita paikkaa, minne se ylhäällä joutuu: Se vaan heitetään ylös ja putoo maahan (FM, GD 1—3, 6 GG 13, 15, 18, 21, 23, RF 1, 4, 6, RR, Afr., FEh 2), mutta usein kuitenkin muna heitetään katolle (GD 4, 5, GG 1—12, 14, 16, 17, 19, 20, 22, RF 2, Am., FEa, FEh 1, 3), mikä silminnähtävästi on kosketuksissa edellisen arvoituksen sen muodostuksen kanssa, jossa muna niinkään särkyy katolta putoamalla.

Niin paljon kuin me tätä arvoitusta tunnemme, saattaa sekin alkuperältään hyvin olla europalainen, lähemmin: keskieuropalainen. Myönnettäköön että saksalaisten toisintojen lukuisuus helposti houkuttelee antamaan saksalaiselle arvoitukselle enemmän merkitystä kuin pitäisi, mutta kun samalla otetaan huomioon tämän vakaantunut muoto esim. ranskalaisiin muistiinpanoihin verraten, tekee mieli pitää juuri saksalaista aluetta arvoituksen syntymäseutuna. Pohjoiseen päin se on levinnyt Tanskaan, muttei Skandinavian niemimaalle asti, johon hyvin soveltuu suomalaisten toisintojen puute, Suomi kun enimmäkseen on juuri Skandinavian välityksellä omistanut keskieuropalaista lainatavaraa. Idässä on arvoitus siirtynyt rumanialaisille, lättiläisille ja virolaisille, pääsemättä kuitenkaan, ainakaan Virossa, yleisemmin leviämään, mutta tuskinpa on sattuma, etten ole tavannut yhtään venäläistä muistiinpanoa, jonka kanssa taas on sopusoinnussa aasialaisten muistiinpanojen puute. Jos venäläiset eivät arvoitusta tunne, he eivät ole voineet kuljettaa sitä Aasian puo-

lelle. Afrikalainen ja amerikalainen muistiinpano ovat silloin käsitettävät Europasta viedyiksi, jota olettamusta ei niiden muoto suinkaan vastusta; ne ovat täydellisesti europalaisen arvoituksen kaltaisia:

Minä heitän sen valkoisena, se putoo keltaisena (Afr.)

ja

Tirado blanco sobre el techo
cae abajo amarillo (Am.).

Jälkimmäisessä kiintyy huomio erityisesti munan joutumiseen »katolle». Onkin osoittautunut varmaksi, että sekä Mauritius-saarelle että La Plata-valtioihin on Europasta viety arvoituksia. Lehmann-Nitsche arvelee, että hänen arvoituksistaan kolmannes, vieläpä puolet tai enemmänkin, on eurolaista alkuperää,¹ ja loputkin ovat sikäläisten espanjalaisten eikä amerikkalaisten alkuperäisten muodostamia.

Munan särkyminen kuuluu vielä kahteen arvoitukseen, jotka tosin kumpikin näyttävät olevan tunnettuja vain ahtaalla alueella. Toinen niistä on muodostunut viimeksi käsitellyn arvoituksen pohjalle. Siinäkin muna heitetään ylös, vieläpä talon katolle, mutta vaikka heitetään yksi, löydetään sen maahan tullessa kolme, nim. munan kuoret, valkuainen ja keltuainen:

Devine ce que je jette par dessus la maison,
quand je vais le chercher, je trouve trois (RF 4).

Olen tavannut neljä tällaista muistiinpanoa, kaikki ranskalaisia:

RF. Ranskalaiset 1. Alabretagne (Revue d. trad. pop. V 1890, s. 667). — 2. Bretagne, Morbihan (Rolland s. 34, nr. 63). — 3. Poitou (Revue d. trad. pop. XIV 1899, s. 703, nr. 18). — 4. (Sam. VII 1892, s. 342).

Toisinnot ovat pääasiallisesti toistensa kaltaisia. Siitä päättäen,

¹ Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. XXIV 1914, s. 242.

että arvoitus Ranskassa on jonkun verran levinnyt, ja Rollandin muistiinpano on jo useampia vuosikymmeniä vanha, ei muodostus voi olla aivan satunnainen.

Toisessa tarkoittamistani arvoituksista verrataan munan valkuaisista hopeaan ja keltuaista kultaan. Jos säretään muuri, tavataan hopeata; jos lyödään hopea rikki, tavataan kultaa:

Olen särkenyt muurin
ja löydän hopeata.
Olen lyönyt hopean rikki
ja löydän kultaa (Let. 2).

Tämän arvoituksen toisintoja tunnen kahdeksan, niistä neljä lättiläistä, yksi liettualainen ja kolme virolaista:

Let. Lättiläiset 1—4. (Bielenstein s. 63 ja 64, nr. 422—425). — *Lit.* Liettualaiset (Schleicher s. 196). — *FE.* Virolaiset (Wachtberg nr. 735). FEh ja FEi 1—2.

Eroavaisuudet toisintojen välillä ovat vähäiset. Eräässä lättiläisessä ja virolaisessa muistiinpanossa puhutaan särettävistä luista (Let. 4, FEh) ja liettualaisessa jäästä (Lit.):

Särin jään
ja löysin hopeata,
särin hopean
ja löysin kultaa.

Huomautan, että arvoituksestamme riippumatta käytetään muutenkin munasta puhuttaissa vertauskuvina kultaa ja hopeata, esim. seuraavassa amerikalaisessa (Paraguay) arvoituksessa:

Maravilla, maravilla
que se puede maravillar,
Qué es?
Cáscara de plata,
corazón de oro.¹

Kuori hopeata, sydän kultaa. Hopea sopii sekä munan kuoren että valkuaisen vertauskuvaksi.

¹ Lehmann-Nitsche s. 259, nr. 633 a ja b.

Molemmat edelliset arvoitukset ovat paikallisia. Mutta meillä on vielä muutamia laajemmallekin alalle levinneitä munaa tarkoittavia arvoituksia. Eräässä niistä on perusajatuksena munan pallomaisuudesta johtuva mahdottomuus asettaa sitä seipäälle tai naulalle. Arvoitus tunnetaan ainakin Skandinavian maissa, Suomessa ja Venäjällä, mutta on tavattu Aasiassakin, Kaspian takaisten turkmenien luona. Huomautettakoon kuitenkin heti alussa, että skandinavialaiset toisinnot eroavat koko joukon itäisemmistä. Edellisissä on arvoituksella kehittyneempi muoto. Niissä painostetaan vastakohtaa siinä, että lapsi tai neito kantaa munaa helposti kädessään, vaikkei monta miestä voi sitä tehdä seipäällä:

Hvad är det som en piga kan bära i sin näfve, men inte fämton man på en sästång (GS 5)

kun itäisemmissä muistiinpanoissa vaan sanotaan, ettei munaa saata asettaa tai ripustaa naulalle tai seipään päähän:

Mitä sinä et voi ripustaa naulalle? (FP 5).

ja

Что на коль нельзя поставить (SR 3).

Toisintomme ovat seuraavat:

FP. Permalaiset kansat 1—2. Votjakit (Journal d. l. Soc. Finno-ougr. XIX 1, 1901, s. 35, nr. 268 ja s. 46, nr. 392, Wichmann). — 3—5. Syrjäanit (Mém. d. l. Soc. Finno-ougr. XXXVIII 1917, s. 165, nr. 200, s. 173, nr. 273 ja 275, Wichmann). — *FU.* Uralin luona asuvat ugrilaiset kansat. Vogulit (Sam. VII 1894, s. 127, nr. 13, Ahlqvist).

GD. Tanskalaiset 1—8. (Kristensen s. 149, nr. 701 a—h). — 9. (Sam. s. 276, nr. 111). — *GS.* Ruotsalaiset 1. Skåne (Vigström s. 288, nr. 8). — 2. Sam. (Lundin kirj. S. L. F. III B 4, nr. 11). — 3. Skytt (Christoffersson s. 37). — 4. Gotlanti (P. A. Sæve, käsik. II 636). — 5. Länsi-Göötanmaa (Sv. landsmål VII 4, s. 5, nr. 16). — 6. Södermanland (Bidrag t. Söderm. V s. 69, nr. 229).

SR. Venäläiset 1. (Sadovnikov s. 67, nr. 552). — 2. (Sam. s. 67, nr. 552 a). — 3. Novgorodin l. (Sam. nr. 552 6). — 4. Kama (Sam. nr. 552 b). — 5—7. Vologdan l. (Жур. Срап. XV 1906, s. 64, nr. 28, XIII 1903, s. 485, nr. 139 ja XVI 1907, IV, s. 43, nr. 25).

As. Aasia. Kaspian takaiset turkmenit (Жур. Срап. XVIII 1909, II—III, s. 73, nr. 119).

Suomalaisia muistiinpanoja on vain 8:

Fb, Fi, Fx 1—6.

Skandinavialaisen muodostuksen perusajatus: Sitä voi yksi kantaa kädessään, mitä monta ei voi kantaa seipäällä on yleisesti säilynyt, mutta yksityiset piirteet vaihtelevat muodoltaan. Yhtä kantajaa sanotaan lapseksi (GD 6, 7, GS 2—4) tai neidoksi (GD 5, 9, GS 5), mutta myös mieheksi (GD 1—3), tai käytetään ensimmäistä persoonaa (GD 4, GS 1):

Hva kan ja bära i min hänn, som ente firatjuge man
konna bära på en stång? (GS 1).

Lapsi-muodostuksessa kuvastuu halu suurentaa yhden ja useamman kantajan välistä vastakohtaa. Samoin on laita, kun muna joskus kannetaan vinnille tai katolle, mistä monta miestä ei kykene sitä seipäällä tuomaan alas (GD 2, 4, 7, 9, GS 3):

Ett barn kann bära det upp på taket i sin lomma,
men två man kan inte bära det ner af taket på
en järnstång (GS 3).¹

Käden sijassa on tässä tasku. Munan vieminen ylös muistuttaa muuten kahta aikaisempaa arvoitusta, joissa muna särkyy pudotessaan ylhäältä maahan. Paljon vaihtelee myös kantajien lukumäärä toisessa kohdassa: 10, 15, 24 y. m.

¹ Vertaa seuraavaa tirolilaista muistiinpanoa:

Es ist auf der Dille,
der Mann bringts mit einem Wagen nicht herab,
aber das Weib mit einem Löffel.

(Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. V 1895, s. 152, nr. 88).

Itäisessä muodostuksessa on merkille pantava eroavaisuus munan asettamisen tai ripustamisen paikassa: seiväs (SR 1—3, 5, 6, As., Fb, Fx 3, 6) tai naula (FP 1—3, 5, FU, SR 4, 7, Fx 2, 5). Kerran paikka jää tarkemmin määräämättä (FP 4):

Mitä et voi panna riippumaan?

Eräässä venäläisessä muistiinpanossa on munaan liitetty attribuutit »pyöreä» ja »vähäinen» (SR 1):

Кругло, мало,
а на сничку не повѣсиль.

Turkmenilaista arvoitusta, joka kuuluu:

Seipään päässä
(vaikka) lumi, (mutta) ei pysy (As.)

käytetään myös merkitsemään lehmän sarvia.

Jonkinlainen tämän muodostuksen muunnos on: Mitä et pistä tai lyö seinään?:

Чего въ стѣну не воткнешь?

jota Sadovnikovin kokoelmassa edustaa kolme muistiinpanoa.¹ Eräässä niistä tapaamme äsken mainitut attribuutit:

Маленькое, кругленькое
въ стѣну не воткнешь (nr. 553 a).

Olen alusta lähtien eroittanut toisistaan skandinavialaisen ja venäläis-suomalaisen muodostuksen siitä syystä, etten ole täysin vakuutettu niiden alkuperäisestä yhteenkuuluvaisuudesta. Yhtäläisyys ei tunnu niin seikkaperäiseltä, ettei muodostusten itsenäisenkin syntyminen olisi mahdollinen. Jos ne toisistaan riippuvat, on epäilemättä yksinkertaisempi, itäinen muodostus, aikaisempi. Läntiseen sisältyy kyllä myös se ajatus, ettei pyöreä muna pysy seipäällä, mutta seipäällä kantamisen vaikeudelle on siinä asetettu vastineeksi kädessä kantamisen helppous ja tähän

¹ Sadovnikov s. 67 ja 68. nr. 553.

vastakohtaan on vielä vahvikkeeksi sekoitettu toinen, vastakohta yhden ja useamman kantajan välillä. Meillä on siis oikeastaan kahdistunut vastakohtaisuus. Suomeen on levinnyt itäinen muodostus, muttei skandinaivialainen. Siihen nähden että skandinaivialainen kansanrunous yleensä on siirtynyt Suomeenkin, näyttää viimeksi mainittu seikka viittaavan skandinaivialaisen muodostuksen suhteelliseen myöhäsyntyisyyteen.

Eräässä arvoituksessa verrataan munaa tuomiokirkkoon tai valkoiseen vuoreen, jonka sisässä on keltainen kukka, s. o. keltuainen. Jos tahtoo saada kukan haltuunsa, täytyy särkeä sen olinpaikka:

Im Magdeburger Dume,
blüht eine gelbe Blume.
Wer die gelbe Blume will brechen,
muss den ganzen Dom zerbrechen (GG 17).

Arvoitus on saksalaisella alueella hyvin levinnyt ja suosittu. Toisintojen lukumäärä nousee yli 40:

GG. Saksalaiset 1. Oldenburg (Zeitschr. f. deutsche Myth. IV 1859, s. 399). — 2. Dithmarschen (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. VI 1896, s. 416). — 3. Schleswig-Holstein (Ehlers s. 54, nr. 412). — 4. Sam. (Müllenhoff s. 506, nr. 10). — 5. Lübeck (Fiedler s. 44, nr. 48). — 6 + muist. Meklenburg (Wossidlo s. 24, nr. 31 a). — 7—14. Sam. (Sam. s. 25, nr. 31 b—i). — 15 + muist. Sam. (Sam. s. 25, nr. 32). — 16. Sam. (Zeitschr. f. deutschen Unterricht VII 1893, s. 688). — 17. Anhalt-Dessau (Fiedler s. 44, nr. 48). — 18. Sandau (Firmenich III 1854, s. 120). — 19—20. Ruppinin seudut (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. III 1893, s. 77, nr. 88 ja 90). — 21. Pommerellen (Zeitschr. f. deutsche Myth. IV 1859, s. 398 b). — 22. (Sam. IV s. 398 c = Hagenin Germ. VI s. 155 = Mone, Anzeiger VII 1838, s. 263). — 23. (Zeitschr. f. deutsche Myth. IV 1859, s. 398 d = Simrock, Rätselb. II 5, 1). — 24. Danzig (Zeitschr. f. deutsche Myth. IV 1859, s. 399 g =

Zeitschr. f. deutsche Phil. XI 1880, s. 355, nr. 70). — 25—30. Preussin maak. (Zeitschr. f. deutsche Phil. XI 1880, s. 354—355, nr. 66—69, 71, 72). — 31. (Eckart s. 6, nr. 69). — 32. (Wossidlo s. 277, nr. 31 b). — 33. (Germania XXXVII 1892, s. 429, nr. 47). — 34. (Veckenstedt nr. 35). — 35. Eifel (Wossidlo s. 277, nr. 31 b = Schmitz s. 210, nr. 125). — 36. Keski-Frankki (Zeitschr. f. deutschen Unterricht VIII 1894, s. 600). — 37. Schlesia (Mitt. der Schles. Ges. f. Volksh. II s. 53, nr. 5). — 38. (Zeitschr. f. deutsche Myth. IV 1859, s. 397). — 39. Itävallan Schlesia (Peter I s. 118, nr. 332). — 40. Aargau, Sveitsi (Zeitschr. f. deutsche Myth. IV 1859, s. 399 f). — 41—42. Tirooli (Zeitschr. d. Ver. f. Volksh. V 1895, s. 152, nr. 91 ja 92).

Kuten jo mainittiin, käytetään munan vertauskuvana joko tuomiokirkkoa (GG 2—5, 6 + muist., 7, 8, 16—18, 22, 31—36, 38, 39) tai valkeata vuorta (myös vuorta) (GG 6 muist., 10, 11, 14, 23, 24). Lasivuori on erääseen muistiinpanoon tullut kansansaduista (GG 11) ja Siinain vuori Raamatusta (GG 6 muist.). Ei voi kieltää, että valkea vuori on munan kuoren vertauskuvana hyvin luonnollinen. Ja tämä muodostus saa paljokaan vakaantuneemman aseman, kun otamme lukuun, että sillä paikannimellä, joka arvoituksessa miltei aina esiintyy, on usein yhteyttä sen kanssa. Milloin nimessä kuvastuu valkea väri tai vuori, milloin molemmat. Tarkatkaamme nimiä Wittenberg (GG 1—5, 6 muist., 19, 28, 31, 38), jonka väännöksiä ovat Wittenborg (GG 6 + muist.), Wittenburg (GG 6 muist., 16), Wittenbeck (GG 6 muist., 9), Wittstock (GG 6 muist.) ja ehkäpä vielä Bickenborg (GG 8), ynnä Weissenburg (GG 6 muist., 13, 36), Wisseburg (GG 40) ja Weissenau (GG 21, 26). Muut nimet ovatkin tilapäisiä, kuten Magdeburg (GG 17, 33), Köln (GG 7, 35), Stuhm (GG 25), Köllen (GG 32), Halberstadt (GG 34), Breslau (GG 39). Magdeburg, Köln ja Halberstadt nimien ilmestyminen on johtunut tuomiokirkosta. Mannhardt jo huomauttaa tästä, mitä Magdeburgiin ja Halberstadtin tulee, jotka molemmat ovat tuomiokirkoistaan tunnettuja kaupunkeita.¹ Lisättäköön vielä, että siinä

¹ Zeitschr. f. deutsche Myth. IV 1859, s. 399.

arvoituksen muodossa, jossa keltuaisen vertauskuvana on kultainen kello, puhutaan kahden nimeltä mainitun paikan välisestä seudusta: Kello on Berlinin ja Kööpenhaminan, Potsdamin ja Berlinin, Stettinin ja Stavenhagenin y. m. välillä, esim.

Zwischen Berlin und Kopenhagen
liegt 'ne goldne uhr begraben;
wer die goldne uhr will haben,
der muss Berlin und Kopenhagen zerschlagen (GG 15).

Omituisen tapauksen muodostaa danzigilainen muistiinpano (GG 24):

Ich ging einmal nach Reitar,
da stand 'ne gelbe blum.
Wer die gelbe blume will haben,
muss den ganzen berg durchgraben.

Ymmärtääksemme mitä arvoituksen alkusäe tarkoittaa, meidän täytyy tuntea Reitar-nimen merkitys. Mannhardt selittää sen seuraavalla tavalla: Reitar (Reutar) on ruisleipänsä vuoksi kiitetty leipuri, joka asuu neljännes peninkulman päässä Danzigista ja jonka luo köyhän kansan lapset lähetetään leipää tuomaan.¹

Keltainen kukka on keltuaisen vertauskuvana varsin yleinen (GG 1—11, 16—18, 21—26, 29—34, 36, 38—42). Tuomiokirkko-
toisinoissa muodostavat sanat »Dume» ja »Blume» loppusoinnun. Kerran kirjoitetaan sana »Plûm'» ja sen selitetään merkitsevän luumua (Pflaume) (GG 19):

Zwischen uns und Wittenberg,
da liegt eine gelbe Plûm',
und wer die gelbe Plûm' will essen,
muss den witten Berg zerbrechen,

Keltuaisen syötävyys on silmännähtävästi johtanut alkuperäisestä Blume sanasta sitä muodoltaan muistuttavaan Plûm' sanaan. »Dame» (nainen) on loppusoinnun aiheuttama »Dume» sanan vään-

¹ Zeitschr. f. deutsche Myth. IV 1859, s. 399 ja Zeitschr. f. deutsche Phil. XI 1880, s. 355.

nös, samalla kuin muutokseen lienee vaikuttanut kolmannen säkeen »puhutella» (sprechen) sana (GG 12):

In einer weissen schale
sitzt eine gelbe dame;
wer will die gelbe dame sprechen,
der muss die weisse schale zerbrechen.

Edellisessä kappaleessa mainittu »kultainen kello» muodostus on sekin tunnettu eri osissa saksalaista aluetta (GG 15, 20, 27, 28, 37), ja GG 15:n muistutuksesta päättäen se on ainakin Meklenburgissa yleinen. Kahdesti puhutaan kätketystä kullasta (GG 13, 14).

Arvoituksen loppuosassa on kukan haltuunsa saanti alkuperäinen, jolloin »haben» on loppusoinnussa »zerschlagen» tai jonkun muun sanan kanssa (GG 10, 11, 13—15, 20—22, 24—28, 33—37). Syöminen: Jos tahtoo kukan syödä (loppusointu essen — brechen), joka ei kukkaan kohdistuneena ole yhtä luonnollinen (GG 2—8, 19, 31, 38), on johtunut siitä, että munan keltuainen on syötävää ainetta. Kun kahdessa muistiinpanossa käytetään sanaa »puhutella» (sprechen), on se toisen, kirjettä merkitsevän arvoituksen vaikutusta, josta kohta enemmän (GG 12, 16). Kaikkialla on koetettu säilyttää ja aikaansaada loppusointua. Tämän kautta on kahdessa toisinnossa voitu puhua kukan poimimisesta keksimällä »pflücken» sanalle vastineeksi »in Stücken» (GG 23):

Eine gelbe blume, wer sie will pflücken,
der schlage den weissen berg in stücken

tai »indrücken» (GG 6 muist.):

— — — — —
wer will de gäle bloom aflücken,
de mööt ihrst Wittenborg indrücken.

Olen tähän asti jättänyt kokonaan mainitsematta, että samantapainen arvoitus on levinnyt myös Espanjassa ja Etelä-Amerikassa: Valkeiden seinien sisällä on keltainen kukka, joka voi maistua hyvältä Kastilian kuningattaresta:

Entre dos paredes blancas
 hay una flor amarilla
 que se puede regalar
 á la reina de Castilla (Am. 1).

RE. Espanjalaiset 1—3. (Lehmann-Nitsche s. 423, nr. 468). — *Am.* Amerika 1—17. La Plata-valtiot (Sam. s. 199, 200, nr. 468 (a—q). Arvoitus, joka muistiinpanoistamme päätäten on kummallakin paikkakunnalla yleinen, sisältää Amerikassa toisinaan ainoastaan huomautuksen seinien sisällä olevasta keltaisesta kukasta (Am. 13—16). Kukka on välistä määrätty lajiltaan: ruusu (*RE* 2), neilikka (Am. 17), ja Kastilian kuningattaren sijalla on Kastilian kuningas (*RE* 1, 2, Am. 6, 10, 12) tai Sevillan kuningatar (*RE* 3, Am. 5). Espanjalaiset ja amerikalaiset toisinnot ovat miltei sanasta sanaan toistensa kaltaisia. Paikkannimet Kastilia ja Sevilla tekevät epäämättömäksi, että arvoitus on Espanjasta viety Argentiinaan. Lisään vielä, että samantyyppistä arvoitusta käytetään Argentinassa myös merkitsemään granaattiomenaa, vesimelonia ja kieltä.¹

Mutta mitenkä on käsitettävä saksalaisen arvoituksen suhde espanjalais-amerikalaiseen? Jälkimmäisessä ei puhuta valkoisesta vuoresta, tuomiokirkosta eikä munan särkemisestä. Saksalainen arvoitus on joka tapauksessa itsenäinen muodostus.

On otettava huomioon, että muutamiin saksalasiinkin muistiinpanoihin kuuluu vain arvoituksen alkupuoli (*GG* 29, 30, 41, 42):

Ein gelbes blümlein schwimmt in einem weissen see (*GG* 29)

ja

Ein weisser See und gelbe Ilgen drin (*GG* 41).

Niissä puhutaan kaikissa valkoisesta järvestä ja siinä olevasta keltaisesta kukasta. Valkoinen järvi johtaa mieleemme Theranderin vanhan versionin: Punainen pallo uiskentelee kauniissa valkoisessa meressä, ja sama kuva on munan valkuaista osoittamassa seuraavassa vanhan »Strassburgilaisen kokoelman» arvoituksessa:

¹ Lehmann-Nitsche s. 200—201, nr. 469 a, b, 470 ja 471 a—f.

Was ist das ein rottes jm weiss see,
 sag wo das selbig stee
 vnd zeünt on alle handt,
 vil geheber dan all eyssen band. ¹

Kukkaa eivät nämä vanhat arvoitukset mainitse. Edellä esitetty johtaa siihen mahdollisuuteen, että alkuaan on ollut olemassa munaa merkitsevä arvoitus, jossa ainoastaan mainitaan munan valkuainen ja keltuainen, ja saksalainen ja espanjalais-amerikalainen arvoitus lisäyksineen munan särkemisestä ja hyvältä maistumisesta ovat sen synnyttämiä kehittyneempiä muodostuksia.

Saksassa on muuten levinnyt kirjettä merkitsevä samanmuotoinen arvoitus, joka on suhteessa meidän saksalaiseen arvoitukseemme. Wossidlon kokoelmassa tapaamme koko joukon sen toisintoja, esim.

Auf einem weissen see,
 da steht eine rose rot,
 und wer den weissen see will sprechen,
 der muss die rote rose brechen. ²

Punainen ruusu tarkoittaa silloin lakkaa. Siis tässäkin valkoinen järvi ja toisissa muistiinpanoissa valkoinen vuori. Loppusäkeet ovat ihan samanlaiset kuin meidän arvoituksessamme. Munan keltuaiseen kahdessa toisinnossa liittyvä »puhuttelemineen» on alkuisin tästä arvoituksesta. Se sopii erittäin hyvin kirjeeseen, mutta huonosti keltuaiseen.

Wossidlo luettelee muitakin tapauksia, jolloin (valkoisessa) järvessä uiskenteleva kukka tai muu esine esiintyy vertauskuvana. Sillä tarkoitetaan kirnupiimässä olevaa voita, silmää, lamppua, oluen vaahtoa y. m. ³ Hän huomauttaa myös, että vertauskuva tuomiokirkosta kukkineen on meidän arvoitukseemme ulkopuolella ollut tunnettu jo XVI vuosisadalla. Rostokkilaisessa tuomioistuin-pöytäkirjassa löydämme seuraavan verenseisahdusloitsun:

¹ Strassburger Räthselbuch s. 15, nr. 141. ² Wossidlo s. 26, nr. 33.

³ Sam. s. 277, nr. 33.

Zu Hierusalem im Dhome dar steith ein rosenen blome:
so still als die steith, so schal dith bluth.¹

Kuvaavaa loitsulle on Jerusalemi nimen esiintyminen tapahtu-
mapaikkana.

Varsin laajalla alalla tunnettu on se munaa merkitsevä ar-
voitus, jossa tuodaan esiin omituisuus siinä, että elävä saattaa
synnyttää kuolleen ja kuollut elävän, vaikka muistiinpanojen
niukkuus estää arvoituksen vaiheiden lähempää selvittämistä.
Toisintomme ovat Aasiasta ja idempää Europasta:

SS. Serbialaiset, kroatit ja slovenit (Jastrebov s.
583, nr. 22).

TT. Tatarit. Kasanin l. (Изв. Общ. Арх., ист. и этн.
XIII 5, s. 378, nr. 24).

Kauk. Kaukasia (Сборникъ Кавк. XXXI 1902, s. 67,
nr. 7).

As. Aasia I. Afganistan (Schultz & Pauly-Wissowa s. 86).
— 2. Tarantshit (Изв. Общ. Арх., ист. и этн. XXV 2—4, s. 169,
nr. 13).

Serbialainen toisinto on ainoa, jossa arvoitus esiintyy sel-
västi kaksipuolisena (SS):

Живо роди мртво а мртво роди живо,

muissa mainitaan ainoastaan joko kuolleen syntyminen elävästä
(TT, As. 1):

Mitä se on, että elävästä syntyy hengetön? (TT),

tai elävän syntyminen kuolleesta (Kauk., As. 2):

Kuolleesta käy ulos elävä (Kauk.).

Afganistanilaiseen ja tarantshilaiseen muistiinpanoon voi kuitenkin
sisällyttää kaksipuolisen syntymisen:

¹ Wossidlo s. 277, nr. 31.

Elävästä tuli kuollut;
elävä pani kuolleen pois,
ja kuollut särkyi (As. 1)

ja

Villaisesta tulee ulos villaton,
kuolleesta elävä (As. 2).

Kun elävä synnyttää kuolleen ja kuollut elävän, tapahtuu siinä kaksinkertainen syntyminen. Kahdessa lättiläisessä muistiinpanossa perustuu koko arvoitus syntymisen kaksinkertaisuuteen:

Mikä syntyy kahdesti? ¹

Toisessa yhdistyy tähän perusainekseen vielä lisäselityksiä:

Mikä syntyy kahdesti? On ensinnä sileä ja lumivalkea,
toisella kerralla heikko jaloistaan, sitten siitä tulee
laulaja. ²

Vanhassa ranskalaisessa »Adevineaux amoureux» kokoelmassa tapaamme seuraavan arvoituksen:

Il ne ot ne voit, mengue ne boit et qui le meteroit en
exploit, il orroit, verroit, mengeroit, beuveroit et
telement chanteroit que le dormant esveilleroit. ³

Se ei kuule, näe, syö eikä juo, mutta jos sen särkisi, se tekisi tätä kaikkea ja vielä herättäisi nukkuvan laulullaan. Jos munan panee hautumaan, siitä tulee kukko, joka laulaa. Tunnen kolme tämän arvoituksen muistiinpanoa, kaikki saksalaisia:

GG. Saksalaiset 1—2. Meklenburg (Wossidlo s. 130, nr. 429 a—b). — 3. Preussin maak. (Zeitschr. f. deutsche Phil. XI 1880, s. 354, nr. 63).

Es geit nich, et steit nich,
et frett nich et bett nich;
åwersch wenn öck wöll,
denn geit et, denn steit et,
denn frett et, den bett et (GG 3).

¹ Bielenstein s. 63, nr. 419. ² Sam. s. 63, nr. 420. ³ Rolland s. 32, nr. 56.

Muistiinpanoissa vaihtelevat luetellut toiminnat, mutta vanhasta ranskalaisesta ne eroavat kaikki siinä, etteivät tunne laulamista eivätkä nukkuvan heräämistä.

Eräässä toisessa arvoituksessa on perusajatuksena munan syntyessä kuuluva melu. Lisäaineokset ovat kummassakin muistiinpanoistamme, joista toinen on Pohjois-Saksasta,¹ toinen Besarabiasta² erilaiset. Edellisessä sanotaan, ettei muna synnyttyään enää kasva:

Mit Schreien wurde ich geboren;
als ich geboren war, wuchs ich nicht mehr

ja jälkimmäisessä kutsutaan munaa hopeiseksi palloksi:

Pihalla melu ja huuto,
minä tulin pihalle
ja löysin hopeisen pallon.

Erityistä, ainakin burjaattien luona levinnyttä arvoitusta edustaa seuraava Gombojevin v. 1857 julkaisema muistiinpano:

Kuin taivaasta pudotettu,
kuin ruohokunnaalle laskettu,
kuin terävällä veitsellä leikattu,
kuin sadevedellä pesty.³

Että tässä on kysymys itsenäisestä arvoituksesta eikä satunnaisesta yksityistapauksesta, sitä osoittaa toinen burjaattilainen toisinto:

Kuin korkeudesta (taivaasta) laskeutunut,
kuin mestarin tekemä,
kuin terävällä veitsellä korjattu.⁴

Ensimmäinen ja kolmas säe ovat molemmissa muistiinpanoissa sisällöltään samoja.

Aikaisemmin olemme nähneet munan vertauskuvana käytet-

¹ Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. III 1893, s. 294, nr. 14. ² Radloff-Moschkoff, venäl käännös s. 267, nr. 27. ³ Zeitschr. f. deutsche Myth. IV 1859, s. 400. ⁴ Bazarov V s. 31, nr. 148.

tävän vuorta, johon tavallisesti liitetään attribuutti »valkea». Munan vertaaminen vuoreen on niin luonnollista, että se on voinut eri kertoja itsenäisesti tapahtua. Muuan afrikalainen arvoitus esim. kuuluu:

Mitä pientä vuorta ei voi nousta?¹

Samana ilmiön tapaan jo eräässä vanhassa kreikkalaisessa arvoituksessa:

Miehekkäästi tulee esiin valkoisesta kalliosta
hän, jonka parta heittelee kuin tuli kaukaa salamoita;
hänen jaloistaan tärisee maa,
hänen ääntään pakenee jokainen demoni,
hänen siivillään puhalttaa tuuli.²

Olemme päässeet tutkimuksemme loppuun. Allekirjoittaneella on tosin vielä joukko yksityisiä muna tarkoittavia arvoitusmuistiinpanoja, mutta niillä ei näytä olevan suurempaa merkitystä. Niin suositusta aiheesta kuin muna luo mielikuvi-
tusta helposti tilapäisiä muodostuksia. Päätän afrikalaiseen muistiinpanoon:

Se voi maata, muttei seisoa,³

jossa on sama perusajatus kuin tunnetussa jutussa Kolumbuksen munasta: Muna ei voi pysyä seisomassa.

¹ Schönhärl s. 102, nr. 17. ² Schultz I s. 61, nr. 85. ³ Schönhärl s. 102, nr. 17.

Lähdeluettelo.

- Aarvog for dansk Kulturhistorie udgiven af Poul Bjerger. Aarhus 1898 (= Feilberg).
- Adevineaux amoureux, XV vuosisadalta.
- Am Urquell. Monatsschrift für Volkskunde hrsg. von Friedrich S. Krauss. Hamburg I 1890, III 1892, IV 1893, V 1894.
- Andree, R. — Braunschweiger Volkskunde. 1901.
- Anthol. lat., Riese — Anthologia latina, Alexander Riese. I 1894.
- Arnason, J. — Islenzkar gátur, pulur og skemtánir. I 1887.
- Baissac, C. — Le Folk-Lore de l'île Maurice. Paris 1888.
- Basset, René — Contes populaires Berbères. Paris 1887.
- Bazarov, Sh. L. — Двѣсти загадокъ агинскихъ бурятъ (= Труды Троицкосавско Кяхтинскаго Отдѣленія Приамурскаго Отд. Императорскаго Геогр. Общества. V 1902).
- Berge — Norsk Visepigg. Kristiania 1914.
- Bernoni, D. Giuseppe — Indovinelli popolari veneziani. Venezia 1874.
- Biblioteca delle tradizioni popolari siciliane XX (= Pitre).
- Bidrag t. Söderm. — Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. I, II, V.
- Bielenstein — 1,000 lettische Rätsel übersetzt und erklärt. Mitau 1881.
- Birlinger, Anton — Nimm mich mit. Freiburg 1871.
- Bolte J. & Polívka, G. — Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm II. Leipzig 1915.

- Bröring, Julius — Das Saterland. Eine Darstellung von Land, Leben, Leuten in Wort und Bild. II 1901.
- Bulletin de la classe hist.-phil. de l'Académie Imp. des sciences de Pétersbourg. XIV 1857.
- Carnoy, H. & Nicolaidès, J. — Traditions populaires de L'Asie mineure. Paris 1889.
- Centralblatt für Bibliothekswesen VII. 1890.
- Christoffersson, Olof — Gåtor från Skytts härad i Skåne. Lund 1915 (= Folkminnen från Skytts härad III).
- Curtze, L. — Volksüberlieferungen aus dem Fürstenthum Waldeck. Arolsen 1860.
- Donner, O. — Lieder der Lappen. Helsingfors 1876.
- Древности Восточныя. IV 1913. Протоколы. »Османскія загадки изъ Брусъ.»
- Eckart, Rudolf — Allgemeine Sammlung niederdeutscher Rätsel. Leipzig 1894.
- Ehlers, J. — Schleswig-Holsteensch Räthselbok. Kiel 1865.
- Engelien, A. & Lahn, W. — Der Volksmund in der Mark Brandenburg. Sagen, Märchen, Spiele, Sprichwörter und Gebräuche. Berlin 1868.
- Feilberg, H. F. — Gåder (= Aarbog for dansk Kulturhistorie 1898).
- Fiedler, E. — Volksreime und Volkslieder in Anhalt-Dessau. Dessau 1847.
- Firmenich, J. M. — Germaniens Völkerstimmen. Berlin I—III 1845—1854.
- Fischbach, P. J. & Giese, J. van der — Dürener Volksthum. Düren 1880.
- Fleury, J. — Littérature orale de la Basse-Normandie. Paris 1883.
- Folklore Fellows Communications nr. 13. Hamina 1913.
- The Folk-Lore Journal. London I 1883, VII 1889.
- Fontaine, E. — Die luxemburger Kinderreime. Luxemburg 1877.
- Friedreich, J. B. — Geschichte des Räthsels. Dresden 1860.

- Ganander, Kristfrid — Aenigmata Fennica. Suomalaiset Arwotuxet Wastausten kansa. Vaasa 1783.
- Germania, Vierteljahrschrift für deutsche Alterthumskunde. XXXVII 1892.
- Gianandrea, A. — Canti popolari marchigiani. Torino 1875.
- Gillhoff, J. — Das mecklenburgische Volksrätsel. Parchim 1892.
- Gorovei — Cimiliturile românilor. 1898.
- Gregor, Walther — Notes on the Folk-Lore of the North-East of Scotland. London 1881.
- Hahn, J. G. — Albanesische Studien II. Jena 1854.
- Halliwell, J. O. — The nursery rhymes of England. London 1844.
- Haltrich, J. — Zur Volkskunde der Siebenbürger Sachsen. Wien 1885.
- Hammerhaimb, V. U. — Færøsk Anthologia. I 1891.
- Изв. Общ. Арх., ист. п этн. — Извѣстія Общества Археологич. исторіи и этногр. при Имп. Казанскомъ Университетѣ. Казань XIII, XXV, XXVII.
- Janson, Kristofer — Norska Gaator samlade av Stiftamtman W. F. K. Christie, utgjevne ved Kristofer Janson. Bergen 1868.
- Jastrebov, I. S. — Обычаи и пѣсни турецкихъ Сербовъ. 1889.
- Journal de la Société Finno-ougrienne. Helsinki VII 1889, VIII 1890, XII 1894, XIII 1895, XIX 1901.
- Katanov, N. F. — Опытъ изслѣдованія урянхайскаго языка. 1903.
- Köhler, Reinhold — Kleinere Schriften I. Weimar 1898.
- Kolberg, O. — Pokucie.
- Korrespondenzblatt des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung XXVIII. Hamburg 1907.
- Kristensen, E. T. — Danske Folkegaader, efter trykte og utrykte Kilder samlede. Struer 1913.
- Курскій Сборникъ. IV 1903.
- Laube, G. C. — Volkstümliche Überlieferungen aus Teplitz und Umgebung. Prag 1902.

- Lehmann-Nitsche, R. — Folklore Argentino I. Adivinanzas Rioplatensis. Buenos Aires 1911.
- Lemke, E. — Volksthümliches in Ostpreussen I. Mohrungen 1884.
- Lönnrot, E. — Suomen kansan arvoituksia. 1844. Uusi painos 1851.
- Ludwig, Johann Christoph — Centuria aenigmatum selectorum. Franckfurt und Leipzig 1749.
- Magazin für die Litteratur des Auslandes. XLIX 1856.
- Malinka, A. N. — Сборникъ матеріаловъ по малорусскому фольклору. 1902.
- Mannhardt — Mythen, Forsch.
- Meier, Ernst — Deutsche Kinder-Reime und Kinder-Spiele aus Schwaben. Tübingen 1851.
- Mélusine, recueil de Mythologie, Littérature populaire, Traditions et Usages publié par H. Gaidoz et E. Rolland. I 1878.
- Memel, Joanne Petro de — Lustige Gesellschaft. Comes facundus in via pro vehiculo von Joanne Petro de Memel gedruckt zu Zippel Zerbst im Drömbling 1657.
- Mémoires de la Société Finno-ougrienne. Helsinki VII 1894, XVII 1902, XXXVIII 1917.
- Mitteilungen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde II.
- Mone, F. J. — Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit. VII 1838.
- Müllenhoff, Karl — Sagen, Märchen und Lieder der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg. Kiel 1845.
- Mythologische Bibliothek III 1 ja V 1.
- Nomis, M. — Українські приказки, прислів'я и таке инше. 1864.
- Nordgaard, O. — Gamle seder, skikke og arbeidsmaater i Stod. Trondhjem 1914 (= Stod i fortid og nutid).
- Образцы мордовской народной поэзии II. Казань 1883.
- Ohlert, K. — Rätsel und Rätselspiele der alten Griechen. Berlin 1912.

- Palaestra IV = Petsch.
- Pedersen, Holger — Zur albanesischen Volkskunde. Kopenhagen 1898.
- Peter, A. — Volksthümliches aus Österreichisch-Schlesien I. Troppau 1865.
- Petsch, R. — Neue Beiträge zur Kenntnis des Volksrätsels. Berlin 1899 (= Palaestra IV).
- Pineau, L. — Le Folk-Lore du Poitou. Paris 1892.
- Pitrè, Giuseppe — Indovinelli, dubbi, scioglilingua del popolo siciliano. Torino—Palermo 1897 (= Biblioteca delle tradizioni popolari siciliane XX).
- Poestion, J. C. — Lappländische Märchen, Volkssagen, Räthsel und Sprichwörter. Wien 1886.
- Pryhm, E. & Socin, A. — Der neu-aramäische Dialekt des Târ 'Abdîn II. Göttingen 1881.
- Radloff-Moschkoff — Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme X, venäl. käännös 1904.
- Revue des traditions populaires. Paris I 1886, IV 1889, V 1890, VII 1892, X 1895, XII 1897, XIII 1898, XIV 1899, XVI 1901, XIX 1904, XX 1905, XXIII 1908, XXVI 1911.
- Rolland, E. — Devinettes ou énigmes populaires de la France. Paris 1877.
- Rolland, E. — Rimes et jeux de l'enfance.
- Sadovnikov, D. — Загадки русского народа. С.-Петербургъ 1875.
- Сборникъ Кавк. — Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа. Tiflis II 1882, VI 1888, XIII 1892, XVIII 1894, XXXI 1902, XXXII 1903.
- Сборникъ мин. — Сборникъ за народни умотворения, наука и книжника. I 1889, II 1890, IV 1891, V 1891, VIII 1892, XI 1894, XII 1895, XIII 1896, XIV 1897, XV 1898, XVI—XVII 1900.
- Schleicher, A. — Litauische Märchen, Sprichworte, Rätsel und Lieder. Weimar 1857.
- Schmitz, J. H. — Sitten und Sagen, Lieder, Sprichwörter und Räthsel des Eifler Volkes I. Trier 1856.
- Schönhärl, J. — Volkskundliches aus Togo. 1909.

- Schultz, Wolfgang — Rätsel aus dem hellenischen Kulturkreise. Leipzig I 1909, II 1912 (= Mythologische Bibliothek III 1 ja V 1).
- Schultz & Pauly-Wissowa — Schultzin kirjoitus »Rätsel» teoksessa Pauly-Wissowas Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft I A.
- Sébillot, Paul — Littérature orale de la Haute-Bretagne. Paris 1881.
- Sébillot, Paul — Littérature orale de l'Auvergne.
- Segner fraa Bygdom IV.
- Sementofskij, Aleks. — Малорусскія и Галицкія загадки. Кієвъ 1851.
- Shejn, P. V. — Матеріалы для изученія быта и языка русскаго населенія Сѣверо-западнаго Края II. С.-Петербургъ 1893 (= Сборникъ Отдѣленія русск. яз. и слов. Имп. Академіи Наукъ LVII).
- Simrock, Karl — Das deutsche Rätselbuch. Kolmas painos. Sitzungsberichte der Königl. Preussischen Akademie der Wissenschaften. Berlin 1912, I.
- Stafset, K. D. — 280 gamle norske gaader. Volden 1906.
- Steere, E. — Swahili Tales as told by natives of Zanzibar. London 1870.
- Strassburger Rätselbuch. Die erste zu Strassburg ums Jahr 1505 gedruckte deutsche Rätselsammlung neu hrsg. von A. F. Butsch. Strassburg 1876.
- Suomalaisen Tiedeakatemia Esitelmät ja pöytäkirjat 1916. Helsinki 1916.
- Sv. landsmål — Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folkliv. II 8, 1882, VII 4, 1887, XIII 1, 1894.
- Sydov, C. W. v. — En inledning om gåtor och gåtsystematik (= Johdanto teokseen O. Christoffersson, Gåtor från Skytts härad i Skåne).
- Therander, Huldrich — Aenigmatographia rythmica. Magdeburg 1606.
- Thiele — Danske folkesagn.
- La Tradition. Paris IV 1890, VII 1893.
- Tshubinskij, P. P. — Труды этногр.-статист. экспедиции въ

- западнорусскій край снаряженной Имп. Русск. Георг. Обществомъ. Югозападный отдѣлъ I.
- Wegener, Ph. — Volksthümliche Lieder aus Norddeutschland, besonders dem Magdeburger Lande und Holstein II. Leipzig 1879.
- Vigström, Eva — Folkdiktning, visor, sägner, sagor, gåtor, ordspråk, ringdanser, lekar och barnvisor samlad och upptecknad i Skåne. Göteborg 1880–1881.
- Virittäjä, uusi jakso. Helsinki 1916.
- Wislocki, H. v. — Volksdichtungen der siebenbürgischen und südungarischen Zigeuner. 1890.
- Woeste, J. F. L. — Volksüberlieferungen in der Grafschaft Mark. Iserlohn 1848.
- Woeste, Fr., Wört. — Wörterbuch der westfälischen Mundart. Norden und Leipzig 1882.
- Wossidlo, Richard — Mecklenburgische Volksüberlieferungen I. Wismar 1897.
- Wünsche, Aug. — Die Räthselweisheit bei den Hebräern. Leipzig 1883.
- Zhamtsarano, Ts. Zh. & Rudnev, A. D. — Образцы Монгольской народной словесности I. 1908.
- Жив. Стар. — Живая Старина. С.-Петербургъ VIII 1898, XI 1901, XIII 1903, XIV 1905, XV 1906, XVI 1907, XVIII 1909.
- Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. Berlin III 1893, V 1895, VI 1896, VIII 1898, XIV 1904, XVII 1907, XXIV 1914.
- Zeitschrift für den deutschen Unterricht. VII 1893, VIII 1894.
- Zeitschrift für deutsche Mythologie. I 1853, II 1855, III 1855, IV 1859.
- Zeitschrift für deutsche Philologie. XI 1880, XXIII 1891.
- Zeitschrift für deutsches Alterthum. III 1843.
- Zeitvertreib — Angenehmer Zeitvertreib lustiger Gesellschaften. 3 pain. Leipzig und Delitsch 1750.
- Zingerle, Ignaz — Sitten, Bräuche und Meinungen des Tiroler Volkes. Innsbruck 1857.

Mainitseeko arabialainen maantieteen
kirjoittaja Idrīsi
Turun kaupungin nimen?

Lisä Suomen vanhimman maantieteen tuntemiseen.

Harri Holma.

(Mit einem deutschen Referate.)

Helsinki 1917
Société Finno-Ougrienne.

Mainitseeko arabialainen maantieteen kirjoittaja Idrīsi Turun kaupungin nimen?

Suomen aikaisinta historiaa esittävässä teoksissa tapaa usein viittauksia eräiden arabialaisten maantieteilijäin, varsinkin Idrīsin antamiin, Pohjoismaita koskeviin tietoihin. Siten siteerataan usein Idrīsin teoksissa tavattavat nimet *Tabast* (تبست)¹ ja *Finmark* (فینمارک), jotka nimitykset tietysti tarkoittavat Hämettä ja Suomea eli Lappia. Näiden, merkitykseltään selvien nimitysten rinnalla on Idrīsilä joukko muita Suomea ja Pohjoismaita tarkoittavia nimityksiä, joiden identifiointi on antanut tutkijoille aiheita kaikenlaisiin arveluihin. Sellainen on m. m. *Abraza*, joka Idrīsin mukaan on jonkin Suomen kaupungin nimi. Tästä nimestä on luultu löydettävän muodot *Aurassa*, *Auransuussa* y. m., myös *Aboa*, ilman että kukaan tähän asti on koettanut paleograafisesti selittää mitkä mahdolliset näkökohdat voisivat tukea toista tai toista otaksumaa. Tri AILION uuden, Hämeen linnan esihistoriaa käsittelevän teoksen johdosta, se kun siv. 2 lyhyesti koskettelee mainittua kysymystä, jouduin taasen pohtimaan *Abraza* sanaa, jota monasti ennenkin olen turhaan koettanut selvittää. Luulen löytäneeni erään, paleograafisesti ainakin mahdollisen selityksen, jonka pyydän seuraavassa saada esittää. Painostan erikoisesti, että haluan vaan osottaa, mitkä edellytykset ovat olemassa tämän sanan yhdistämiseksi nimitykseen *Aboa*, tahtomatta mitenkään väittää että tämä yhdistelmä olisi historiallisestikin sitova.

¹ Islantilaisten maantieteilijäin Tafelberg, *staland*. Vrt. RAFN, *Antiq. Russes* II 438.

Samalla ehkä seuraava esitys on tervetullut lisä kerran kirjoitettavaan *Rerum fennicarum fontes arabici*.

Ensin pari sanaa Idrisistä itsestään. Idrīsi, oik. 'Idrīsī, s. o. Idrīsiläinen, eli kuten hänen koko nimensä kuuluu Abu Abdallah Muhammed Ibn Muhammed Ibn Abdallah Ibn Idrīs, polveutui vanhasta kuuluisasta arabialaisesta Idrisien suvusta, jonka merkitys on ollut huomattava Pohjois-Afrikan historiassa. Suvun kantaisä johti sukunsa Muhammedin tyttärestä Fātimasta ja kaaliifi Alista. Tästä suvusta polveutuivat ne Idrisidit, jotka 8:nnellä ja 9:nnellä vuosisadalla hallitsivat Mauretaniaa. Eräs näitä Idrisejä perusti Fezin kaupungin, toinen hallitsi 10:llä vuosisadalla Malagassa, josta hän v. 1039 karkotettiin. Tällä Malagan hallitsijalla oli poika Abdallah, jonka poika Muhammed taasen oli maantieteilijämme isä, kuten hänen nimensäkin osottaa.

Idrīsi, jolla lyhennetyllä nimellä häntä tavall. kutsutaan, oli syntynyt Ceutassa Pohjois-Afrikassa v. 1099. Opiskeltuaan Espanjan Cordovassa ja saatuaan korkeimman sivistyksen, mikä siihen aikaan oli mahdollinen, hän matkusteli käyden Espanjassa, Pohjois-Afrikassa, Vähässä Aasiassa, todennäköisesti myös Englannissa ja Ranskassa, päätyen lopulta Sisiliaan, jonka valistuneessa hovissa Palermossa v:sta 1129 hallitsi aikansa valistuneimpia hallitsijoita, normannilainen Roger II (1129—1154), Tankredin pojanpoika. Kuninkaan ja Idrīsin välillä syntyi mitä läheisin ystävyysuhde, jonka ulkonaisina tunnusmerkkeinä olivat Idrīsin korottaminen ruhtinaalliseen arvoon ja laajojen läänitysten lahjottaminen hänelle. Tämä ystävyysuhde sai kauneimman muotonsa niistä tieteellisistä harrastuksista, jotka tässä hovissa kukoistivat. Roger-kuningas oli aikansa sivistyneimpiä henkiä, erikoisesti harrastaen maapallomme maantieteellistä tutkimista. Hän oli pannut päämaalikseen täydellisen maailmankartan laatimisen, ja tätä tarkotusta varten hän nojautuen Ptolemaioksen ja muiden muinaisajan maantieteen kirjoittajain teoksiin ryhtyi keräämään tietoja maapallon eri ääristä. Sisiliassa käyneet matkustajat, kauppiat v. m. saivat kuninkaalle tehdä selkoa kukin oman maansa maantieteestä. Näitä tiedonantoja vertailtiin keskenään ja vanhempiin maantieteisiin ja erikoisten emissionäärien kautta

niitä tarkastettiin. Kun tämä valmistustyö oli suoritettu, teetti Roger suuren, 450 roomalaisen naulan painoisen hopealaatan¹, johon kaiverrettiin yllämainitulla tavalla koottujen tietojen mukaan tehty kartta, aikaisemmin valmistetun karttaluonnoksen perustuksella. Tämä planisfääri ei ole säilynyt, mutta kopioita siitä löytyy Oxfordin Bodleyan kirjastossa.

Tämän karttansa valaisemiseksi tahtoi Roger teettää deskriptiivisen esityksen kaikista niistä maista, joita laatan kartta käsitteli. Sellaisen laatijaksi pyysi hän Idrisiä, joka myös toimeen suostui. Tähän suureen teokseensa, joka moneksi ajaksi jäi maantieteen tutkimuksen saavuttamattomaksi ihanteeksi, kokosi Idrisi kaikki suulliset ja kirjalliset tiedot, jotka vaan sai käsiinsä. Esitys muodostui siten seutujen ja olojen monipuoliseksi kuvaukseksi, eikä pelkäsi luetteloksi. Milloin hän alotti työnsä on epävarmaa, mutta kerrotaan hänen lopettaneen sen v. 1154 l. samana vuonna jolloin Roger kuoli. Teoksen nimestä ei olla aivan selvillä mutta todennäköisesti on se kuulunut »Nuzhat al-Muštaq fi ihtirāq al-'Afāq» »viihdytystä sille joka haluaa matkustaa maiden halki». Toisiakin nimiä tavataan, esim. »liber relaxationis animi curiosi» »uteliaan mielen viihdytys», »Nubialainen maantieto» y. m.

Maantieteellisesti on aine jaettuna sen ajan tavan mukaan seitsemään vyöhykkeeseen eli klimaattiin², lähtien päiväntasaajasta pohjoista kohti. 7:s klimaatti koskettelee niitä maita, joissa luultiin elämän pakkasen tähden käyvän mahdottomaksi. Kukin klimaatti on jaettu 11:een osaan, joita siis kaiken kaikkiaan on 77. Kunkin sellaisen Idrisi vielä varusti erikoiskartalla. Esitys lähtee Keski-Afrikan länsiosasta kulkien itäänpäin läpi koko ensimmäisen klimatin maanosien, siirtyy sitten taas toisen klimatin alkuun j. n. e. Teos päättyy 7:nnen klimatin 11:nteen osaan, joka käsittelee etäisintä Koillis-Aasiaa.

¹ 1 room. naula = 112 drakmaa.

² Vrt. Sira 65, 12: „Herra on luonut seitsemän taivasta ja yhtä monta maata“. Vrt. myös 7 planeettaa, kukin omassa taivaankerroksessaan, joiden maallisina projektsioineina on pidettävä juuri näitä klimaatteja.

Tällaisen järjestelyn varjopuolet ovat ilman muuta ymmärrettävissä. Ensinnäkin kaipaa teoksessa longituedeja ja latitudeja, jotka eivät olleet arabialaisille tuntemattomat¹, toiseksi ilmaistaan paikkojen välimatkat liian ylimalkaisesti päivämatkoissa ja kymmenissä peninkulmissa ja kolmanneksi joutuu usein saman maan eri osat kuuluen eri kliimateihin kauaksi toisistaan. Mutta Idrisin puolustukseksi on sanottava, että hänen teoksensa olikin aiottu illustratsiooniksi valmiina olleeseen karttaan ja edellyttää että lukijalla oli kartta edessään. Sen suuria todellisia ansioita ei voi kieltää ja ilman sitä olisi monen aikaisemmin eläneen arabialaisen maantieteilijän työ jäänyt jälkimaailmalle vieraaksi, Idrisi kun käytti hyväkseen monta muuta hukkaan mennyttä arabialaista maantieteellistä teosta².

*

Idrisi-tutkimus on valitettavasti vielä sangen vaillinaisella kannalla. Keskiajalla näkyy Idrisin persoonaa koetun vaikene-malla sivuuttaa arabialaisissa maantieteellisissä teoksissa, jos kohta hänen suuria ansioitaan ei voitu suorastaan kieltää. Syynä siihen on nähtävästi ollut se, että arabialaiset karsain silmin näkivät Idrisin ja kristityn Rogerin läheistä suhdetta. Meidän tulee näet muistaa, että Rogerin isä, Roger I, oli arabialaisilta vallannut Sisilian. Erään nähtävästi väärän traditsioonin mukaan olisi Idrisi suorastaan kääntynyt kristinuskoon. Uudella ajalla jatkuu tätä Idrisin työn vähäksymistä. Vasta v. 1592 ilmestyy Roomassa ensimmäinen kovin typistetty latinalainen käänös Idrisin maantieteestä. Vielä tänä päivänä valitettavasti puuttuu täydellinen arabialainen laitos. Eräät osat, kuten Espanjaa ja Italiaa käsittävät, ovat tieteellisiä näkökohtia silmälläpitäen tosin julaitut, mutta ainoa kokonaisjulkaisu on ranskalaisen JAUBERTIN³

¹ Arabialaisten maantieteelliset käsitykset perustuivat suurelta osaltaan Ptolemaioksen ja muiden hellenistisen ajan maantieteilijän teoksiin.

² Vrt. tästä REINAUD, *Géographie d'Aboulféda I* (1848) s. cxv—cxvi, ja BRANDEL, *Om och ur den arabiske geografen Idrisi* (1894) s. 21—23.

³ A. JAUBERT, *Géographie d'Édrisi traduite de l'arabe en français d'après deux manuscrits de la Bibliothèque du Roi. I—II. 1836—40.* (Sisäl-

vuosina 1836—40 toimittama sangen epäkriittinen käännös, johon tarkempia tietoja haluava ei uskalla luottaa.

Idrisin teoksen arabialaisia käsikirjoituksia on nykyään enää vain Parisissa ja Oxfordissa. Espanjassa, Guadarrama-vuorella sijaitsevassa Eskürialikirjastossa oli kopia, joka palossa v. 1671 hävisi. Toinen parislainen käsikirjoitus, n. k. Asselin-kopia (se on näet peräisin Asselin de Chervilliez'n Kairossa kokoomasta käsikirjoituskokoelmasta), on paras kaikista ja täydellinen; siihen liittyy 69 yksityiskarttaa. Toinen käsikirjoitus, joka on huonompi, ei ole edes täydellinen. Oxfordin Bodleyan kirjastossa on niinkään kaksi käsikirjoitusta, toinen täydellinen toinen epätäydellinen. Molempiin liittyy yleiskartta, nähtävästi kopia Rogerin hopealaatasta, toiseen sitäpaitsi 33 toiseen kaikki 77 erikoiskarttaa. Kopioita yleiskartasta tapaa REINAUD'n äskenmainitussa teoksessa »Géographie d'Aboulféda» I s. CXX ja LELEWELIN teoksessa »Géographie du moyen âge» (1852 seurr.), Atlas.

Kuten jo mainitsimme käsittää Idrisin 7:s klimaatti pohjoisinta tunnettua maailmaa. Sen ensi osa on omistettu Irlannin ja Skotlannin maantieteelle, toisessa osassa kosketellaan Englantia, kolmannessa Tanskaa, Ruotsia, Norjaa ja Puolaa¹, neljännessä osaa Venäjää sekä Suomea, Viroa ja »noitien maata», viidennessä Pohjois-Venäjää j. n. e. Tätä 7:ttä klimaattia on sangen vaillinaisesti tutkittu.

V. 1869 kopioi tri GEORG HOFFMANN, sittemmin Kielin yliopiston professori, Oxfordissa ollessaan toisen Kielin professorin, tunnetun TH. NÖLDEKEN (vsta 1872 Strassburgin yliopiston professori) pyynnöstä Idrisin käsikirjoituksesta 7:nnen klimaatin kolmatta ja neljättä osaa, eli siis Skandinaaviaa, Suomea ja Viroa koskevat kohdat. Tätä kopiaa vertasi, niinkään NÖLDEKEN pyynnöstä, Parisissa oleviin käsikirjoituksiin kuuluisa arabisti DERENBOURG. Näin syntyneen kopian varusti NÖLDEKE käännöksellä ja nooteilla, sitä kuitenkin julkaisematta. Minulle tuntematto-

tyy sarjaan Recueil de voyages et de mémoires, publié par la Société de Géographie V—VI.)

¹ Tarkottaa Pommerin rannikkoa ja Rügenin saarta, jotka puolalaiset vallottivat 1100-luvulla.

masta syystä lahjoitti NÖLDEKE kohta sen jälkeen mainitun kopian Viron Tieteelliselle Seuralle, jonka arkistossa se yhä edelleen on. V. 1873 julkaisi tuntematon henkilö NÖLDEKEN käännöksen mainitun seuran Verhandlungen sarjan 7:nnessä niteessä. Julkaisija ei ollut semitisti. Tätä julkaisua ei tunne — merkillistä kyllä — ruotsalainen BRANDEL, joka v. 1894 väitteli Upsalassa väitöskirjalla »Om och ur den arabiske geografen 'Idrisi».

Koettaessani jo pari vuotta sitten tulkita Idrisin Suomea koskevia tiedonantoja käännyin kahdestikin mainitun seuran viranomaisten puoleen pyytäen saada NÖLDEKEN käsikirjoituksen käytettäväkseni. Pyyntöihini en ole saanut vastausta ja kuulin myöhemmin että seuran puheenjohtaja, asianajaja A. von Volck on karkotettu ja koko seura, jonka muutamia vuosia sitten saksalaiset kaappauksen kautta saivat haltuunsa ja joka sen jälkeen on viettänyt kituvaa elämää, venäläisten viranomaisten lakkauttama.

Ryhtyessäni uudelleen tätä mielenkiintoista kysymystä pohtimaan oli minulla aluksi vain tuo, lisäksi hyvin epäkriittisesti julaiistu NÖLDEKEN käännös harvoine nootteineen käytettävänäni sekä mainittuun julkaisuun liittyvä litograafinen, tri HOFFMANNIN Oxfordin käsikirjoituksen kartoista tekemä jäljennös 7:nnen kliimaan kolmannesta ja neljännessä osasta. Siihen on NÖLDEKE eurooppalaisin kirjaimin piirtänyt tärkeämmät maantieteelliset nimet Idrisin mukaan. Myöhemmin sain muutamia lisälähteitä, joista kohta enemmän.

Voimatta luonnollisesti tässä yhteydessä laajemmin koskella kysymystä arabialaisten maantieteilijäin käsityksistä maailmankaikkeudesta ja oman maapallomme rakenteesta¹ tyydyn tässä pariin Idrisiä valaisevaan huomautukseen. Idrisin mukaan on maa pyöreä ja suuren meren ympäröimä. Maapallo on liik-

¹ Paras esitys tältä alalta lienee edelleen A. F. MEHREN, Fremstilling af de islamitiske folks almindelige geographiske kundskaber (Annaler for nordisk oldkyndighed 1857).

kumaton ja liitelee ilmassa. Sen jakaa kahtia päiväntasaaja, joka jakautuu 360°:seen, jokainen näistä 25 parasangin pituinen. Ainoastaan pohjoinen hemisfääri on asuttu, koska kuumuus tekee mahdottomaksi kaiken elämän eteläisellä puoliskolla. Pohjoinen pallopuolisko jakautuu kuten jo mainittu 7 klimaattiin. Asuttua maata ympäröi joka puolelta meri, oseaani (اوقیانوس)¹, jonka Idrisi jakaa useampiin erikoismeriin. Karttojen käytettävyyttä vaikeuttaa arabialaisten tapa merkitä pohja ja etelä, siis myös itä ja länsi, aivan päinvastoin kuin meikäläisissä kartoissa, s. o. niin että etelä on kartan yläosassa, pohja sen alareunassa.

»Läntisestä merestä» s. o. Atlantista ja Pohjanmerestä lähtee arabialaisten maantieteilijäin mukaan leveä meri pitkäkkönä kaarena ulottuen aina Etelä-Venäjälle asti. Tässä meressä, jota arabialaisissa teoksissa useimmiten kutsutaan Wareng-mereksi² (samaa juurta kuin »Varjag» y. m.), ovat Idrisin mukaan saaret Dāremarša ja Norfēga (s. o. Tanska ja Norja). Mannermaalla, tämän meren etelärannalla ovat Polonia, Zwēda, Finmarku, Eslanda³ ja Rūsia (s. o. Puola, Ruotsi, Suomi, Viro ja Venäjä) mitä suloisimmassa sekamelskassa.

Mitä sitten tulee varsinaisesti Suomea koskeviin tietoihin, niin painatan tähän vastaavat kohdat 7:nneen klimaan 3:nnesta ja 4:nnestä osasta suomalaisena käännöksenä:

1:0. »7:nneen klimaan 3:nnessa osassa on Puolan (Polonia) maan rannikko sekä Ruotsin (Zwēda) maa ja Suomen (Finmark) maat sekä Tanskan (Dāremarša) saari ja Norjan (Norfēga) saari.» — — — — —

¹ Vrt. Sura 31, 26.

² Wareng-merta käsittelee laajasti FRÄHN v. 1823 Pietarissa julkaisemassaan teoksessa „Ibn-Fozlan's und anderer Araber Berichte über die Russen älterer Zeit“ sivv. 177—204. — Näitä kysymyksiä käsittelee myös RASMUSSEN, Om Arabernes och Persernes bekantskap och handel under medeltiden med Ryssland och Skandinavien. Öfv. af J. Adlerbeth. Stockholm 1817.

³ Vrt. RAFN, Antiq. Russes II 469, jossa kosketellaan varhaisimpien maantieteilijäin käsityksiä Virosta.

2:o. »Tämä 7:nnen klimatin 4:s osa käsittää suurimman osan Venäjän (Rūsia) ja Suomen (Finmark) paikkakuntia sekä Hämeen (Tabast) maan ja Viron (Eslanda) maan sekä noitien maan.

Kaikki seudut ovat autiot ja asumattomat. Kuitenkin on (niissä) hyvässä asemassa olevia, mutta ikuisen lumen peittämiä kyliä. Kaupunkeja on harvassa. Mitä tulee Suomeen, niin on siinä maassa useita kyliä, viljeltyjä seutuja sekä karjalaumoja. Mutta muita kukoistavia paikkakuntia ei ole siellä kuin *Abrazan* ja Kalmarin kaupungit. Ne ovat kaksi suurta kaupunkia, mutta yltympäri on autiota ja niiden asukkaitten toimeentulo on niukka, sillä heille suodut elintarpeet ovat vähemmät kuin mitä he tarvitsevat. Siellä sataa lakkaamatta¹. Kalmarista länteen Sigtunan kaupunkiin on 200 peninkulmaa². Suomen kuningas (sic!) omistaa paikkakuntia ja asuttuja seutuja Norjan saarella³, josta edellä oli puhe. Kalmarista Katarlū (tai Katulū)-joen toisen haaran suuhun on 80 peninkulmaa ja Katarlūjoesta Daghwātan kaupunkiin (Dagö?) 100 peninkulmaa. Daghwāta on suuri kukoistava kaupunki meren rannalla ja luetaan Hämeeseen kuuluvaksi (!). Hämeessä on paljon asuttuja seutuja ja kyliä mutta vähän kaupunkeja. Pakkanen on siellä vielä pahempi kuin Suomessa; halla ja pakkanen eivät jätä asukkaita, tuskin hetkeksikään. Anhun kaupungista (toisissa käsikirjoituksissa Anhar, Akhar; tuntematon) on Daghwātaan 200 peninkulmaa. Anhu on suuri kukoistava

¹ Vastakkaiset tiedot (lunta ja sadetta!) ovat kuvaavat Idrisin tavalle kertoa. Käsikirjoituksen sanontatapoja on tosin mahdoton eksaktisesti kääntää yksinomaan Nöldeken käännöksen perustuksella, näkemättä käsikirjoitusta.

² Peninkulma Idrisillä = $\frac{1}{2}$ parasangia. Parasangi = 5549 metriä. Vrt. LEBLEWEL I 101.

³ Tämän yhteyteen on asetettava se edellä mainittu tiedonanto, jonka mukaan Finmark kuului myös 7:nnen klimatin 3:nteen osaan. Kuvastuokosta käsitys Suomi-Lapin maantieteellisestä (ja etnograafisesta?) ulottuvaisuudesta Pohjois-Skandinaaviaan?

kaupunki ja kuuluu Viroon. Viron kaupunkeja on myös Klürī¹, pieni kaupunki melkein kuin suuri linna; asukkaat harjottavat maanviljelystä mutta ansaitsevat sillä perin vähän, mutta heidän karjalaumansa ovat lukuisat». (Loput tästä osasta käsittelee Viroa ja Venäjää.)

*

Tullaksemme lopuksi esityksemme ytimeen, nimeen *Abraza*, niin tuntuu hyvin luultavalta, että se jos kohta se mainitaan yhdessä Kalmarin kanssa tarkoittaa jotain Suomessa sijaitsevaa tai sijainnutta kaupunkia. Sen asettaminen yhteyteen Kalmariin riippuneeksi ensi kädessä siitä, että Ruotsi ja Suomi käsitettiin saman meren samalla rannalla sijaitseviksi; mahdollisesti siinä myös on viittaus Suomen rannikkoasukkaiden kauppaan Etelä-Skandinavian ja Pohjois-Saksan kanssa ja lopuksi on otettava huomioon että Idrisin mukaan »Finmarkin kuningas» omisti alueita Norjassakin.

Itse asiassa ovatkin useat tutkijat etsineet *Abrazaa* Suomesta, eritoten sen vanhimmasta sivistysseudusta, Turun seuduista. Mutta mitä sen kielelliseen selvittämiseen tulee, ovat mielipiteet menneet eri suuntiin. RUUTH on Turun historiansa III:nnessä osassa (siv. 8) maininnut, että on joskus ajateltu *Abraza*n selittämistä muodosta »Aurassa», ja GROTFELTIN mukaan on AILIO Hämeen linnan historiassaan (siv. 2) lukenut *Abraza* (pro *Abraza*) ja arvellut jos kohta epäillen siinä kuvastuvan muodon »Auransuu». On kyllä totta, että »Aura»² arabialaisessa transkriptsioonissa voitaisiin kirjoittaa *Abra*³, eikä sellaista yhdistelmää vastaan puhu painavasti sekään, että Aurajoki mainitaan ensi kerran vasta 1400-luvulla. Koska näet Aurajoki ei ole erittäin kalarikas eikä siinä ole koskia, joissa lohikalastusta olisi

¹ Toiset lukevat Falörī, toiset luulevat „Karjalan“ tässä piilevän. Onpa sen perustuksella luultu Klürin tarkoittavan Käkisalmea (LELEWEL III 181).

² Etymologisesti lienee Aura-sana yhdistettävä ruotsal. järvennimeen Ören. Vrt. SAXÉN, Finländska vattendragsnamn 75.

³ Odottaisi tosin *Aura*.

voitu harjottaa, ei kalastusoikeuksia, joiden yhteydessä kala- ja koskirikkaitten jokien nimet tavallisesti ensi kerran mainitaan, ole siinä kaupattu. Siitä voisi saada selityksensä sen suhteellisesti myöhäinen maininta. Mutta mahdotonta on selittää molemmissa äskenmainituissa olettamuksissa, miten suom. $s >$ arab. z . Paleograafisesti s ja z eivät voi vaihtua, jotenka sanan rekonstruointi *Abrasaksi* on erehdys. Sitäpaitse ei tietääkseni mitään suurempaa asutusta Aurajoen suussa koskaan ole kutsuttu Auransuuksi, ja Idrisi puhuu nimenomaan kaupungista. Lopuksi on suomalaisen nimenmuodon olettaminen itsessään epätodennäköinen, koska Idrisin arabialaiset nomina propria pitkin matkaa perustuvat niiden italialaiseen tai latalialaiseen kielimuotoon.

Voimme mielestäni siis jotenkin suurella varmuudella jättää syrjään olettamuksen, että sanassa *Abraza* piilisi Aurajoen nimessä esiintyvä nimielementti.

Itse asiassa on toinen selitys paljoo lähempänä. Jo LELEWEL äsken mainitsemassani kirjassaan (III 181)¹ lausueessaan arveluita *Abrazan* nimen selittämistä² huomauttaa siitä perin tärkeästä seikasta että Rogerin laattakartan säilyneissä jäljennöksissä ei olekaan *Abraza* (ابزره) vaan *Abūza* tai *Abūra* (ابوزره tai ابوره). Hän ajatteleeikin silloin heti sanan yhdistämistä »à la ville Tourkou, appellee par les Suédois et les indigènes Finnois, Abo ou Aboë». Jos kohta LELEWEL ei millään tavalla paleograafisesti perustele yhdistelmänsä ja vaikka sitä heikontavat eräät muut vallan fantastiset arvelut samalla sivulla — siitä WALLIN-VOIONMAAN yliolkainen huomautus Suomen esihistoriansa sivulla 212 — niin on sillä kuitenkin kieltämättä vissi oikeutuksensa. Tarkastakaamme sitä hieman lähemmin.

Tässä on ensin välttämätön huomauttaa siitä, miten vaikeata on arabialaisessa kirjoituksessa, jossa vokaaleja sitäpaitsi ei merkitä, yleensä transkriboida vierasperäisiä nimiä. Tämän lisäksi

¹ On merkillistä ettei BRANDEL eikä myöskään BROCKELMANN teoksessaan „Geschichte der arabischen Litteratur“ lainkaan mainitse tätä teosta, joka on Idrisi-tutkimukselle kaikkein tärkeimpiä.

² Hän ajattelee myös *Arboga > Abroga*, edellyttämällä että r on oikein. Mutta miten selittää $g > z$? Vrt. tosin rinnakkaismuodot *Norfēga* ja *Norfēza*.

tulee, että arabialaiset käsikirjoitukset luonnollisesti ovat kirjurien kopioimia, joilla ei ollut aavistusta kopioitavien paikannimien alkuperäisestä muodosta. Käsikirjoitusten asteettaista huononemista lisäävät vielä arabialaisen kirjoituksen monet diakriittiset pisteet, jotka helposti vaihtuvat tai putoavat kokonaan pois. Mainitsematta muista tähän perustuvista paleograafisista käsikirjoituksen huonontumismahdollisuuksista huomautan vain siitä joka esillä olevassa tapauksessa meitä lähinnä intresseeraa. Arabialaisissa käsikirjoituksissa kirjoitetaan $\text{,} = w$ ja $\text{,} = r$ melkein samalla tavalla. Edellisessä on kirjaimen pää hieman vahvempi, mutta varsinkin kopioitsijalle tuntemattomissa nimissä ne vaihtelevat säännöllisesti. Kun vielä otamme huomioon sen, että $\text{,} = r$ ja $\text{,} = z$ kirjaimia taas erottaa vaan pieni helposti poisputoava diakriittinen piste, niin käy ymmärrettäväksi miten sama nimi esiintyy muodoissa *Abraza*, *Abūza*¹ ja *Abūra*¹.

Todennäköisesti on Turun latinalainen nimi NÖLDEKENkin mielessä väikkynyt kun hän käsikirjoitukseensa liittyvään karttaan on *Abrazan* sijasta merkinnyt *Abun*; mistä *n* tässä on peräisin, ei selviä N:n käsikirjoituksen julkaisusta. — Edelleen on mainittava että norjal. SEIPPEL teokseensa *Rerum normannicarum fontes arabici I* (1896) liittämäänsä karttaan on merkinnyt *Abrazan* kohdalle *أبودا* s. o. *Abūda*. Mistä *S.* on tähän saanut *d:n* on minulle käsittämätöntä. Koska hänen teoksensa julkaisu keskeytyi rajoittuen ensimmäiseen tekstiotteita sisältävään osaan, ei hän ole julkisuudessa motivoinut lukutapaansa.

Lopuksi on vielä mainittava yksi arvelu *Abrazan* nimestä. Yliopiston kirjastossa säilytetään pakka W. LAGUKSEN käsikirjoituksia (n:o 30)², johon L. itse on merkinnyt »Hör mest till mina forskningar rör. Edrisi. Mycket nytt». Tämä kokoelma on rikas aarreaitta sille, joka kerran on yhdistävä pohjoismaiden maantiedettä koskevat, arabialaisten antamat tiedot³. Ekserpeeratessaan

¹ *w* vain pidentää graafillisesti edelläkäypää *u*-vokaalia.

² Sen olemassaolosta huomautti minulle amanuenssi, maist. A. JÖRGENSEN, jolle täten lausun kiitokseni.

³ Itse on LAGUS käyttänyt osaksi näitä arvokkaita muistiinpanojaan esitelmää varten, jonka hän piti 4:nnessä orientalistikongressissa Firenzessä

Idrisin tietoja pohjoismaista muistiinpanovihkoonsa on L. laitaan merkinnyt REINAUD'n arvelun¹ *Abrazan* yhdistämisestä *Aboaan*. Mutta omasta puolestaan hän lisää: *Borás?* Muuksi kuin sivumennen tehdyksi huomautukseksi ei tätä reunamuistutusta voine katsoa.

Tässä lyhyesti, mitä aikaisemmassa kirjallisuudessa on mainittu *Abrazasta* ja sen maantieteellisestä identifioimisesta.

Jos nyt lähdemme siitä että muoto *Abūra* tai *Abūza* on oikeampi kuin *Abraza*, niin on todella hyvin lähellä se olettaus, että sen alkuosassa piilee Turun latinalainen nimitys. Miten jälki-osa on selitettävä, koetan seuraavassa esittää. Turun vanhin latinalainen nimitys oli joko *Abo* (niin esim. 1400-luvulla syntyneessä, piispa Henrikin matkaa kuvaavassa kronikassa, n. k. Palm-sköldin fragmentissa: Henricus . . . Nowsis sepelitur, ad Abo transfertur²) tai tavallisella latinalaisella femininisoivalla päätteellä *Aboa*. Jälkimäinen muoto esiintyy jo 1200-luvun brakteaateissa, jos näet näissä todella on luettava *Aboe*³, mikä luonnollisesti on *Aboa*-nimen lokatiivi, pro *Aboae*. Jos nyt haluamme transkriboida *Aboa*⁴ muodon arabialaisilla kirjaimilla, tulee siitä ^{أبو} tai, koska Idrisi mielellään merkitsee lyhyenkin *u*-äänteen sen jälkeen asetetulla *wawilla*, ^{أبو}, jossa loppu-*s* edelläkäyvän *a*-vokaalimerkin kanssa ilmaisee femininipäätteen. *o*:n ja *a*:n välinen hiatus voidaan arabiassa ilmaista ainoastaan konsonanttisen hemzan l.

v. 1878 ja joka kaksi vuotta myöhemmin painettiin nimellä „Idrisii notitiam terrarum balticarum ex commerciis scandinavorum et italarum mutuis ortam esse“. (Bibliograafiset tiedot tästä julkaisusta ovat erehdyttävät.) On merkittävää että sekä BRANDEL että BROCKELMANN jättävät tämän julkaisun mainitsematta. — Kaikki se, mitä L. muistiinpanoistaan tätä julkaisua varten käytti, on punaisella kynällä merkitty.

¹ REINAUD'n teoksesta „Géographie d'Aboulféda“, jota L. tarkottanee. en ole löytänyt sellaista arvelua. Luulen että L. on vahingossa kirjoittanut REINAUD pro LELEWEL.

² Finlands medeltidsurkunder (utg. af R. HAUSEN) I n:o 19.

³ Vrt. RUUTH, Åbo stads historia III siv. 19.

⁴ Syy siihen, että ruotsin *å* esiintyy latin. *a*:na, on kaiketi näiden äänneiden läheinen foneettinen asema sekä se että latinainen ortografia ei tuntenut *å*:ta, jota lähimpänä olevaa *a*:ta käytettiin sen sijasta.

kurkunpäänsulkua osottavan konsonanttimerkin avulla. Tämä n. k. hemza saa arabiassa aina graafillisen kannattimen, jona tavallisesti on *alif*, mutta *u-vokaalin jäljessä waw*. Täten syntyy pakosta yllämainittu muoto, joka vokaliseeraamattomana kirjoitettiin ابو, ja jossa toinen *w* ainoastaan on hemzan kannatin, ilman omaa konsonanttiarvoa. Katsoen siihen, mihin jo edellä viitattiin, että *w* ja *r* käsikirjoituksissa vaihtelevat, on tästä muodosta aivan helposti voinut syntyä *Abūra* tai *Abūza*. Sitä suuremmalla syyllä koska arabiankielen ortografia mieluummin välttää kahta samanlaista konsonanttia vieretysten. Kopioitsija, jolle nimi *Aboa* tietysti oli vallan tuntematon, paranteli hänestä oudolta näyttävää muotoa ابو:ksi, josta taas yhtä helposti saattoi kehittyä ابو. Paleograafisesti ei siis ole olemassa mitään estettä *Abūra* nimen yhdistämiseksi *Aboaan*. Mutta lisäksi vieläkin että silti ei ole todistettu, että *Abūran* täytyy olla *Aboa*. Mahdollistahan on, että siinä piilee jokin kokonaan muu nimi, joka aikojen kuluessa on käsikirjoituksissa turmeltunut, tai että se tarkoittaa jonkun paikan unholaan joutunutta nimitystä. Mielestäni on kuitenkin ollut syytä kerran ottaa asia laajemmin puheeksi ja osottaa mitkä syyt ja vastasyyt voidaan esittää *Abrazan* tai *Abūzan* lokalisoinniseksi Aurajoen suuhun.

Vielä pari sanaa *Aboa*-nimen esiintymisestä muissa lähteissä. Turku esiintyy kaupunkina varmuudella ensi kerran v. 1198, jolloin piispainkronikka kertoo venäläisten hävittäneen sen. HAVSENIN mukaan (Finlands medeltidsurkunder I n:o 39) esiintyy episcopatus aboensis eräässä paavillisen kurian verokirjassa jo v:lta 1192, mutta kuten tri v. TÖRNE on osottanut¹ ovat mainitut sanat siinä myöhempää lisäystä. Suomen piispanistuin kutsutaan 1200-luvun puoliväliin saakka episcopatus finlandensis. V. 1259 kirjoitti paavi Aleksanteri IV kirjeen Turun piispalle ja tuomiokapitulille, ja siinä kirjeessä sana *Aboa* mainitaan samanaikuisissa lähteissä ensimmäisen kerran². Tosin paavi Gregorius IX jo v.

¹ Om Finlands skattskyldighet till påfvedömet under medeltiden (Histor. Ark. XXII 2) siv. 33 seurr.

² Åbo Domk. Svartbok n:o 13.

1229 Tuomas piispan kehotuksesta määrää¹ tuomiokapitulin siirrettäväksi Rântämäeltä sopivampaan paikkaan ja luultavasti on Turun piispanistuin niiltä ajoilta peräisin, mutta siitä ei vielä silloin puhuta. Jos siis Turku kaupunkina mainitaan jo v. 1198, niin ei ole mahdotonta olettaa sen olleen olemassa *Åbo* nimisenä puolivuosisataa aikaisemminkin. Olihan Aurajoen suu jo vanhimpana historiallisena aikana asuttu. Lähteiden vähyys voi olla syynä siihen ettei kaupunkia aikaisemmin niissä tavata. Idrisin mukaan olisi siis siellä oleva asutus ollut *Åbo* niminen jo hieman ennen kristinuskon maahantuomista. Historialliseltakaan kannalta ei siis liene mahdoton selittää *Abūra Aboaksi*. Lisättäköön lopuksi, että senaikuinen Turku tosin ei ollut nykyisellä paikallaan, vaan Koroisten mäellä, tai silloin saarella, josta se 1200-luvun alussa vähitellen siirrettiin rannemmaksi, nykyisen Turun paikalle. Jo sitä ennen oli koroislaisilla kauppiailta ollut varastonsa alempana, lähempänä joen suuta, josta sitten vähitellen kehittyi siksi vahva asutus, että se väkirikkaudessa voitti vanhan Turun. Noita rantamökkejään kutsuivat turkulaiset »åbodar», josta nimi *Åbo* lienee kehittynyt. Mahdollisesti tämä sana »åbodar» on antanut aiheita SEIPPELIN äskenmainitsemallemme *Abūda* muodolle.

*

Lopuksi huomautettakoon, että Idrisin Suomea koskevat tiedonannot toivottavasti kerran vielä verrataan Oxfordin ja Parisin käsikirjoituksiin, jotta saataisiin varma lähtökohta tämäntapaisten maantieteellisten nimitysten identifioimiselle. Toivomuksena on myös lausuttava, että kaikki arabialaisten maantieteilijäin Suomea käsittelevät, hyvin hajalla olevat tiedot kerran koottaisiin, tieteellisesti selvitettäisiin ja tehtäisiin laajemman tutkijapiirin käytettäväksi.

¹ Åbo Domk. Svartbok n:o 1.

Deutsches Referat.

Im vierten Teile des siebenten Klimas¹ seines grossen, leider noch unveröffentlichten geographischen Werkes nennt Idrīsi als Städte in Finland (Finmark) Kalmar und *Abraza*, von denen Kalmar natürlich die heutige Stadt Schwedens mit demselben Namen bezeichnet. Betreffs *Abraza* sind dagegen die Ansichten verschieden. Teils hat man darin eine Form des Namens des Flusses Aura (*Abra* < *Aura*) sehen wollen, an dessen Mündung sich heute die alte Stadt Turku (schwed. Åbo, lat. Aboa) befindet. Andererseits hat man darin eine Form eben dieses Stadtnamens Åbo erblickt, zumal andere Handschriften nicht *Abraza* sondern *Abūra* bzw. *Abūza* bieten. Im Hinblick auf die Tatsache nun, dass in arabischer Schrift *w*, *r* und *z* sehr ähnlich sind, so könnte dieses *Abūra* bzw. *Abūza* leicht aus etwa *Abuwa* entstellt sein. In der Tat müsste *Aboa* in arabischer Transkription gerade etwa *Abuwa* (ابووة) geschrieben werden, wo das erste *waw*, wie häufig bei Idrīsi, nur den *u*-Halt des vorangehenden Vokals angiebt, ohne diesen zu verlängern, das zweite *waw* dagegen die Hemza trägt (nach *u*). Da die arabische Schrift ungern zwei gleiche Schriftzeichen nacheinander duldet, lag die Gefahr nahe, dass aus *Abu(w)a* *Abūra* bzw. *Abūza* wurde. Paläographisch könnte also darin sehr gut der Stadtname Åbo (*Aboa*) stecken.

Die früheste bisherige Erwähnung von Åbo ist aus dem Jahre 1198². Da aber die Gegend an der Mündung des Aurafusses eine der ältesten Siedelungen Finlands war, so dürfte also auch historisch nichts gegen die oben geäusserte Vermutung sprechen³.

¹ Vgl. Verhandlungen der estn. Ges. d. Wiss. Bd. VII Heft 3–4, Ss. 1 ff.

² Idrīsi lebte in der ersten Hälfte des 12:ten Jahrhunderts.

³ Zu der Idrīsi-Bibliographie BROCKELMANN'S (Geschichte der arab. Litt.) sind hinzuzufügen: LEBLEWEL, Géographie du moyen âge, I und III (1852 ff.), und W. LAGUS, Idrīsi notitiam terrarum balticarum ex commerciis scandinavorum et italarum mutuis ortam esse (Firenze 1880).

Huomioita lainasanatutkimuksemme alalta¹.

Kirjoittanut

Y. H. Toivonen.

1. Suomalais-germaanisten kosketusten alalta.

Suom. *aaluva*, *aluva* jne.

RENVALLIN mukaan merkitsee *aaluva* Sav., *aaluet*, *aluva* 'germen segetis chordum l. serotinum. ex radice alius culmi progerminans', 'schössling der saat' sekä verbit *aalun*, *-ua*, *aluvoitsen*, *-ita* 'germina facio chorda l. serotina, de segete', 'schossen'. *ruis aluvoitsee*; *aluvoittaa* idem, *kasvaa aluvoittain* 'laete crescit'. LÖNNROTILLA on, paitsi edellisiä, vielä muodot *aalua*, *aluve* ja (R:n *-t* päätteisen muodon sijalla) *aalue* 'rotskott, ärfving, telning', *aluva-oksa* 'sidoskott' ja infinitiivi *alua* 'slå rotskott; skjuta upp. uppspira l. växa efter slättern l. skörden (om gräs och sädeslag)'. Murreasanatot tuntevat sanan etupäässä itämurteiden alueelta: Hirvensalmi (A. F. PUUKKO) *ualu(v)a* 'heiklo, vähäinen viljan taimi, oras', *rukii(n) ualuva*; Juva (V. HYTÖNEN) *ualuva*: »kun rankka sade lyö rukiin lakoon vielä vihantana, niin nousee rukiin korsien juurilta äpärrää, jota kutsutaan *ualuvaks*»; Rantasalmi (A. HELVE) *oaluva*: »lakoon menneiden rukiin- ja ohranolkien juu-

---

¹ Osan tämän kirjoituksen sisällöstä tekijä on esittänyt Kotikielen seuran vuosikokouksessa 14. III. 1917, osan Suomalais-ugrilaisen seuran kokouksessa 27. XI. 1917.

Huomioita lainasanatutkimuksemme alalta¹.

Kirjoittanut

Y. H. Toivonen.

1. Suomalais-germaanisten kosketusten alalta.

Suom. *aaluva*, *aluva* jne.

RENVALLIN mukaan merkitsee *aaluva* Sav., *aaluet*, *aluva* 'germen segetis chordum l. serotinum. ex radice alius culmi progerminans', 'schössling der saat' sekä verbit *aalun*, *-ua*, *aluvoitsen*, *-ita* 'germina facio chorda l. serotina. de segete', 'schossen'. *ruis aluvoitsee*; *aluvoittaa* idem, *kasvaa aluvoittain* 'æte crescit'. LÖNNROTILLA on, paitsi edellisiä, vielä muodot *aalua*, *aluve* ja (R:n *-t* päätteisen muodon sijalla) *aalue* 'rotskott, ärfving, telning', *aluva-oksa* 'sidoskott' ja infinitiivi *alua* 'slå rotskott; skjuta upp, uppspira l. växa efter slåttern l. skörden (om gräs och sädeslag)'. Murre-sanastot tuntevat sanan etupäässä itämurteiden alueelta: Hirvensalmi (A. F. PUUKKO) *ualu(v)a* 'heikko, vähäinen viljan taimi, oras', *rukii(n) ualuva*; Juva (V. HYTÖNEN) *ualuva*: »kun rankka sade lyö rukiin lakoon vielä vihantana, niin nousee rukiin korsien juurilta äpärrää, jota kutsutaan *ualuvaks*»; Rantasalmi (A. HELVE) *oaluva*: »lakoon menneiden rukiin- ja ohranolkien juu-

---

¹ Osan tämän kirjoituksen sisällöstä tekijä on esittänyt Kotikielen seuran vuosikokouksessa 14. III. 1917, osan Suomalais-ugrilaisen seuran kokouksessa 27. XI. 1917.

resta kasvaa usein uusi olki, joka, jos aikaa riittää, tekee teränkin»; Liperi (I. MANNINEN) "aluva 'matala viljankorsi, joka kasvaa läpi kesälakoon menneen viljan, etenkin rukiin; syksyllä sängestä nouseva äpärikkö-korsi, sekä rukiin että kauran ja ohran'.

Tämä sanaryhmä on epäilemättä germaanista alkuperää, verrattakoon siihen vain gootin *alan* 'aufwachsen, sich nähren', muin.-skand. *ala* 'avle; føde til Verden; føde, opføde' jne. ja ruotsin murteiden muotoja: (RIETZIN muk.) *ala* 1) föda; uppföda något kreatur; förmera; 2) gro' jne., *ala* f. 'gröda' (Kalmarin lääni), *al-gro* m. 'spädt gräs' (Länsipohja, Fryksdal), *alma sej* 'slå rotskott, gro, växa; om råg o. d.' (Småland) sekä *åla se* 'framspira, gro, skjuta brodd', »potatera åla se» (Småland), *åla sej, ålas* (Halland) jne.

Suomen verbit *alua, aalua* ovat nähtävästi refleksiiviverbejä (vrt. *painua, kuivua, paistua*) ja *alua, aalua* näiden akt. ensin. partisiippejä. Refleksiiviverbejähän esiintyy juuri ruotsinkin murteissa. Mitä tulee suomen sanan ensi tavun kahtalaiseen vokaalivariantiteettiin, niin selittyy se joko siitä, että lyhyt-*a*:llinen muoto on vanhempi, ainakin varhaisemmalta muinais-ruotsalaiselta ajalta polveutuva laina ja pitkä-*a*:llinen vasta myöhäisemmän muinais-ruotsin ajalta, tahi on ne lainattu ruotsin kielen eri murteista.

Suom. *aljo, alju*.

THOMSEN on jonkun verran epäillen selittänyt suomen sanan *aljo, alju* 'cicur, mansuetus; meretrix' lainaksi msk. *elja* 'pellex, æmula' sanasta (GSI 111. Einfl. 130. FBB 149, 3 alim.). Tämä selitys vaatii kuitenkin eräässä suhteessa tarkistusta. On näet kylläkin todennäköistä, että suom. *aljo, alju* merkityksessä 'meretrix' on lainattu msk. *elja* (<germ. *aljōn) sanasta, mutta tuskin 'cicur, mansuetus' merkityksessä. Tällainen merkityksen kahtalaisuus on tuskin selitettävissä muuten kuin sillä tavalla, että meillä on kaksi *aljo* sanaa: toinen kevytmielisen naisen, toinen kesyn merkityksessä. Jälkimäinen merkitys esiintyy yksinomaisena seuraavissa LÖNNROTIN mainitsemisissa yhdyssanoissa: *aljoeläin* 'tamt djur', *aljohanhi* 'tam gås', *aljopeura* 'tam ren' ja L:n sanakirjan lisävihossa mainituissa *aljokarhu* 'tam björn', *aljopuu* 'odladt träd'.

Ja tällä *aljo* sanalla näyttää olevan toinen germaaninen alkuperä. Muinaisskandinaviassa oli m. m. seuraavat yhdyssanat: (FRITZNER) *alidjyr* 'Husdyr', *aligás* 'tam Gaas', *alibjörn* 'Björn fom holdes, fødes af Menneker' jne. *alifisker*, *alifugl* y. m. Tuskin voidaan olla yhdistämättä näiden alkuosaa *ali-* siihen suomen *aljo-* saanaan, joka esiintyy juuri mainituissa yhdyssanoissa. Tämä *ali-* (<*alij*) on *aalua*-artikkelissa mainitun verbin *ala* 'føde' jne. partitiivimuoto. Suomen *aljo* on nähtävästi johdettu germaanisesta kausatiivi-vartalosta **alja-* samalla tavalla kuin esim. *paino* on johdettu *paina-* vartalosta, *muisto* ~ *muista-*, *anto* ~ *anta-* jne., ja sen merkitys on oikeastaan 'elätti'.

Suom. *aittua*.

Karjanhoidon alaan kuuluu suom. *aittua* 'eutern, schwellen, von milchgefässen der trächtigen kuh', *lehmä aittuu*, ja viron *aituma*, *lehm aidub* (I) (wenn vor dem kalben das euter der kuh anfängt sich zu füllen). Tällekin sanalle saattaa löytää germaaniselta puolen vertauskohtia. Muinais- ja keskiyläsaksassa oli sana *eiz* 'geschwür, eiterbeule', keskiyläsaksassa lisäksi deminutiivi *eizel* 'kleines eiterndes geschwür', jota vastasi msk:ssa *eitill* m. 'drüse, knorren am baum usw'. Näiden takana oletetaan olleen alkugermaniassa verbivartalon *ait, merk. 'schwellen' (katso esim. Fick & Torp, »Wortschatz» siv. 2). Ja tästä voisivat mainitut suomen ja viron sanat olla lainattuja. Semasiologisesti verrattakoon suom. *paisua* 'schwellen' ~ *paise*, *paisuma* 'geschwür'.

Suom. *astala*.

LÖNNROT ilmoittaa *astala*, *astale*, *astalo* (lisäv. *astola*) sanan merkitykseksi 'staf, käfling, sällträd, tillhugg. vapen', jfr. kalikka, karttu; karjalan *astola* merkitsee samaa: 'astalo, ase' ja viron *astel* g. *astla*, *astli* (D) on 'stachel, spitze am eisstock'. Näissä sanoissa on *-la*, *-l* jne. varmaankin suffiksi, vrt. *vartalo*, *purtilo*, *viipale* jne. Viron toisen tavun *e* voi olla myöhäinen analoginen muodostus *kannel* g. *kandli* y. m. mallin mukaan.

Lapista näyttää näihin olevan yhdistettävissä seuraavat sa-

nat: lpN (FRIS) *astatak* 'furca bifida'. 'en tvekløftet Kjæp. hvor-med man rager Brandene af Ildstedet, Ildrager. Træftykke til at banke af fig Sne', R (LIND. & ÖHRL.) *astats* 'furca bifida s. bicornis lignea, qua utuntur ad retes' subter glaciem protrudendas, pisces capiendi gratia tempore hiemali'. 'en træklyfva, att skjuta fram nät under isen om vinter-tid' (Austr.). Näissäkin on vain *asta-* vartaloa, loppu suffiksiainesta.¹

Tätä suom.-lappalaista *asta-* vartaloa voitaisiin ehkä ver-rata saks. *ast*, gootin *asts* (< germ. *asta-z) sanoihin. Merkitykseen katsoen vrt. suom. *kara* 'hård l. torkad qvist' ~ 'ten. dubb (i lås), pinne' ~ *laivan k.* 'bogspröt'. *karahka* 'ung gran; nödväxt l. half-torkadt barrträd' ~ 'ruska, yfvig qvist'.

Suom. *astuva*.

Erään verrattain alkeellisen peltokalun nimenä on muutamissa suomen itämurteissa ja yleensä karjalan kielessä *astuva*. Jo GANANDER antaa siitä käsikirjoituksena olevassa sanakirjassaan ver-rattain tarkan selityksen: »*astuva* l. hara, karhi. Carel: En harf gjord med ender [?] af granqvistar, differt. ab äes en harf men järn eller trätaggår». RENVALLIN tietojen mukaan on *astuva* samaten 'occa ex ramis abiignis confecta', 'egge' ja LÖNNROTIN mukaan 'harf af qvistiga hopfogade granstycken. svedjeharf'. Nämä seli-tykset ovat epäilemättä oikeat, vaikka eivät myöhemmät erikoi-set murre-sanastot niitä näin seikkaperäisesti esitäkään. GENETZIN mukaan on karj. *astiva* t. *astivo*, (PK) *astuva* 'astuva. äes', aun. *astivo* l. *astivo* id., *astivoitte* l. *astivoitte* l. -voi- 'äestää', (Imp., Seäm. L.) *astavu*, KUJOLA: (Salmi) *astavu* 'äes', *astoiija* 'karhia (peltoa)', АНТИА: (Suojärvi) *astivo* 'karhi', *astivoiija* 'karhita', KAR-JAL.: (Jyvälahti) *astuva* 'karhi', *astuvoiija* 'karhita'. (Tverin l) *astova*, *astoiija* id.

Kun *astuva* tarkoittaa juuri sellaista äestä tai karhia, joka on tehty oksaisista kuusipuista, ei liene kovin uskallettua olettaa, että sen nimi johtuisi jostain oksaa merkitsevästä sanasta. Ja

¹ Suffiksiin nähden vrt. lpR *piässo* ~ *piässotak* ~ *piässots* 'vimen', 'vidja'.

tällöin voi tulla kysymykseen samainen edellisessä artikkelissa mainittu germaaninen sanaperhe, johon kuuluvat m. m. saks. *ast*, gootin *asts* (< germ. **asta-z.m.*). Jos *astuva* sanan alkuosa on tästä lainattu. (-*va*, -*vo*, -*vu* voi olla johtosuffiksi, vrt. *oksava*) on sanan toisen tavun vokaalissa tapahtunut luultavasti joitakin kansan etymologian (ehkä osaksi *astua* verbiin nojautuvan) aiheuttamia muutoksia. Alkuperäisintä muotoa edustaisi silloin Impil., Seä-märven Lahden ja Salmin *astavu* < *astava* (vrt. KUJOLA, Äänne-opill. tutkimus Salmin murt. s. 27). *astoija* verbi olisi silloin samanlaisessa suhteessa *asta-* vartaloon kuin esim. *haravoida* on *harava* vartaloon. *astivo*, *astivo* voisi ehkä olla verrattavissa karj.-aun. *kallivo* < *kallio*, *rappivo* < *rappio*, *vaiivo* < *vainio* sanoihin ja palautua siis varhaisempaan *astio muotoon. Olisiko tämä silloin johdannainen *asta-* vartalosta (vrt. *kulma* ~ *kulmio*, *hurma* ~ *hurmio*) vaiko analogisesti muodostunut näiden malliseksi, sitä on vaikeata mennä sanomaan. Mutta etsittäköönpä karjalan *astavu*, *astuva* ja *astivo* sanojen alkuperää mistä tahansa, aina on näiden muotojen selvittely tuottava samat vaikeudet, eikä germaanisen alkuperän mahdollisuus mitenkään tämän kautta pienene, vaikka ei sitä voidakaan varmana pitää.

Semasiologisen paralleelin tarjoaa m. m. sanskr. *çākhā* 'ast, zweig', upers. *šāx* 'ast, horn', liett. *szakà* 'ast, zweig' jne. ~ lät. *sakas* 'kummet, mistgabel' ~ goot. *hōha* 'pflug', muin.-iir. *cecht*, manx *keeaght* 'pflug'. Myöskin venäjän *coxa*, 'hakenpflug' puol. *socha* 'pfluchsech' palautuu merkitykseen 'knüttel, ast, baumstamm' (SCHRADER, Sprachvergl. und Urgesch. II³, s. 208—9, FEIST, Etym. Wörterb. der gotisch. Spr. s. 142, s. v. *hōha*). Suomen *hara* on 'harf af hopfogade qvistiga granstycken' ~ viron *haru*, *haro* 'ab-zweigung, zweig, arm, zacke, zinke' jne., syrj. *piñ* 'zahn, zacke, scharte' ~ *piña* 'zählig' mutta myös 'egge', vog. *siper* (turkkil. laina) sanan vakinainen merkitys on 'besen' mutta myös 'egge'.

Suom. *hakali*.

LÖNNROTIN sanakirjassa on sana *hakali* 'handtlångare; spion'. Muualta ei tämän kirjoittaja ole sanaa löytänyt; sitäpaitsi ei sille

löydy vastineita muistakaan sukukielistä, mikäli apuneuvot ovat riittäviä. Lienee senvuoksi paikallaan erään vertauksen teko skandinaaviseen sanaan, joka sekä äänteellisesti että semasiologisesti näyttää sopivan tämän sanan originaaliksi. Muinaisskandinaviassa oli eräs sanaryhmä, johon kuuluivat m. m. verbi *haga* (FRITZNERIN mukaan) 1) 'ordne, indrette'; 2) 'være tjenlig eller tilpas'. substantiivi *hagleikr* 1) 'Kunntfærdighed'; 2) 'hvad der er gjort med Kunntfærdighed' ja adjektiivit *hagligr* 1) 'fom udkræver, røber Kunntfærdighed'; 2) 'faadan fom man kan, maa være tilfreds med', *hagr* 'kunntfærdig, duelig til at gjøre noget, hvortil der udkræves en færegen Færdighed' ja *hagall* 'tjenlig', josta viimeainitusta suomen *hakali* siis saattaisi polveutua. Sen merkitykset 'apulainen' ja 'kätyri, urkkija' olisivat samantapaisessa suhteessa skandinaaviseen merkitykseen kuin esim. saks. *spähen* 'vakoilla, urkkia', *späher* 'vakoilija' on adjektiiviin *späh* 'viisas, taitava, keltollinen'. Suomessa olisi adjektiivia alettu käyttää substantiivina.

Äänteellisessä puolessa saattaa herättää huomiota sanan lopussa oleva *-i*, joka yleensä on nuorempien lainasanojen tunnus. Mahdollisesti kuitenkin esim. *kumppani* (~ msk. *kumpán*), *vuori* (~ msk. *fodr*) sanoissa on havaittavissa sama ilmiö.

Lopuksi huomautettakoon, että yllämainittua adjektiivia *hagr* näyttää suomessa vastaavan alkuosa sanassa *hakamies* 'kelvollinen, pystyvä, pätevä mies'. jota sanaa ei kyllä ole sanakirjoissa, mutta joka m. m. länsi-Suomessa on koko yleinen.

Suom. *halme*.

Maanviljelyssanastoomme kuuluu sana *halme*, jolle ei toistaiseksi ole esitetty etymologiaa. RENVALLIN mukaan merkitsee *halmet* 'ager silvestris tertio satus', cfr. huhta, aho, it. al. *halmetpello* 'ager cessans, vervactum', it. Sav. 'seges max. silvestris', LÖNNROT: *halme* 'växande sved; (dial.) annat besådt land, rofland', *hanki halmetta pellon lisäksi! jo leikkasivat vähän halmeensa* 'de skuro redan sitt lilla svedjeland', *metsähalme* 'skogssved', *ruishalme*, *ohrahalme*. jfr. huhta; *halmepello* (dial.) 'trädesåker (kesanto)', *halme-*

maa 'svedjeland', *halmeruis* 'svedjeråg'. ja SIRELIUS selittää. Tietosanakirja 3, s. 47. että *halme* merkitsee 'kasvavaa kaskiviljaa ja itse kaskea'. Sana tavataan myöskin aunuksessa muodossa *halveh* ja veps. *halmeh* 'sved; åker'.

Osaksi samassa merkityksessä esiintyy suomessa *huhta* (RENV.) 'ager silvestris l. silva cæsa et usta, in qua secale disseminari solet'. cfr. kaski et halme, (LÖNNR.) 'sved, svedjemark l.-land; sved af grof barrskog'; jfr. kaski, halme, ja *kaski* (RENV.) 'silva sementi cæsa sed nondum usta', al. 'silva cæsa et jamjam usta, ager silvestris', al. 'silva denuo frondescens' etc., (LÖNNR.) 'svedjefall l.-fälle, obränd sved; sved l. svedjefall af löfskog, bränd sved; svedjeland, besådd sved, växande sved (halme)' jne. Näistä on edellinen alkuaan merkinnyt 'puuta' (vrt. vir. (P) *uht* g. *uha* 'haufe. aufgethürmter haufe (von heu, reisirig u. dgl.)', *uhta põletama* 'rö-dung machen, land brennen', mordv. *tšuvto*, *šuftä* 'baum, holz'). jälkimäinen 'koivua' (vrt. viron *kask* 'birke'), siis kasvupaikka on saanut nimen kasvullisuudestaan. Tämä ei olekaan harvinaisen ilmiö, esimerkkejä voidaan kyllä mainita muitakin: liett. *lüksztas* 'rohrgras, kuhblume, überhaupt eine breitblätterige sumpfpflanze' ~ lät. *lukste* 'heuschlag, wiese auf morästigem grunde', suom. *luhta* 'pratium majus humile l. aquosum'; muin.-int. *dūrvā* 'ein best. hirsengras, panicum dactylon', holl. *tarwe* 'weizen' ~ liett. *dūrvā* 'acker, säbares ackerland' (vrt. myös useita esimerkkejä: TUNKELO, JSFOu. XXX, 39, s. 19—21). SIRELIUS arvelee (Tietosanakirja 3, s. 47), että *halme* sanallakin olisi alkuaan ollut jokin kasvin merkitys: »Muutamat puhetavat, joissa *kaski* sanan sijaan ei sovi panna *halme* sanaa eikä päinvastoin (Sotkamo: *hal-memaa*, *halmeen pano*, *halmeen leikkaus*, *halme-elot*, *halmeoljet*; *kasken hakkuu*, *kasken poltto*, *kasken rovihtu*) näyttävät osoittavan kasken aikoinaan merkinneen poltettavaa puuta (koivua). halmeen taas polttomaalla kasvavaa viljaa».

Tällaisiin semasiologisiin paralleleihin sekä siihen, että *halme* samalla myöskin on kasvavan viljan merkitys, nojautuen voitanees suom. *halme* sanaa kaikella varovaisuudella verrata tuttuun germaaniseen sanaan: ruots. saks. engl. y. m. *halm*, msk.

halmr m. 'Kornftraa; coll. Halm. hvoraf det indhøftede Korn fkal udtærkes eller er udtærsket' < germ. *halma-z m. Äänneasuun (loppuvokaaliin) nähden vrt. *helve*-artikk. (siv. 11) vir. *helme*, *helmes* ~ germ. *helma-z m.

Suom *hamilas* jne.

Suomessa on RENVALLIN sanakirjan mukaan sanat *hamila*, *hamilo* pl. *hamilat*, *hamilot*, *hamilas* pl. *hamilaat*, *hamina*, *haminas* eräänlaisten heinäpaarien merkityksessä: 'peticæ binæ ambabus in manibus portatoriæ. quibus fænum congeritur ex paludibus l. pratis paludosis qs. feretro', 'heubahre'. LÖNNROTILLA on samat muodot samassa merkityksessä, lisävihossa esiintyy, vielä muoto *hamiloin* pl. *hamiloimet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa olevissa murre-sanastoissa tavataan sana ainakin Varsinais-Suomesta muistiinpantuna: Uusikirkko (JALO J. NUMMINEN) »*hamilo* = varuste, jolla kannetaan heiniä. Siihen kuuluu kaksi seivästä, joita yhdistää kataja- tai pajuviitsat, päälle heiniä, kummastakin päästä kannetaan», Pyhämaa (TOIVO HELO) *hamilat* 'kaksi pitkää yhdensuuntaisesti asetettua puuta, joitten latvoja yhdistää poikkipuu ja joilla tyvipäistä kiinni pitäen vedetään heinät vetelästä paikasta kuivalle'.

KARSTEN on (Neuphil. Mitt. VIII siv. 8—9) esittänyt sen mielipiteen, että nämä suomen sanat ovat germaanisista lainoja, verraten niitä m. m. seuraaviin sanoihin: ruots. *hammel* m. 1) 'svängel, hvari draglinorna på fordon fästas' (Skåne, Halland, Blekinge), 2) 'ett slags kälke för timmers utsläpande ur skogen under vinterföre' (Småland, Blekinge), norj. *homul* m. 'Hammel i Plov eller Kjøretøi; Tværtræ, Tværstykke imellem Skaglerne og Ploven' sekä mlsk. *hemell* m. 'beinfessel' ja *hamla* 'schwengelband für das ruder'. Germaanisina lähtömuotoina olisivat olleet *hamilaz m. ja *hamilōn f. SETÄLÄ on kuitenkin (FUF XIII siv. 318, alim.) epäillyt tätä yhdistystä, sillä suomen *hamilas* jne. ja mlsk. *hemel* ja *hamla* näyttävät semasiologisesti olevan jonkun verran kaukana toisistaan. Hän ei kuitenkaan mainitse mitään suom. *hamilaan* ja ruotsin *hammel*, norj. *homul* sanojen mahdollisesta suh-

teesta toisiinsa. Ja nämä eivät tosiaan olekaan merkitykseen katsoen kovin kaukana toisistaan, kummallakin puolen tavataan esim. alkuperäisen ja yksinkertaisen vetoneuvon merkitys (vrt. ruots. Smälannin ja Blekingen ja suom. Pyhämaan merkityksiä). Tämä osa KARSTENIN selityksestä onkin varmaan oikea; mlsk. *hemel* ja msk. *hamla* eivät nähtävästi ensinkään kuulukaan tähän yhteyteen, ei ainakaan FALK & TORPIN etymologisessa sanakirjassa tätä yhdistystä ole. Toisiinsa verrataan vain mainitut ruotsin *hammel*, norj. *humul* (< *hōmull), tansk. *hammel* 'det tverstykke foran paa vognen hvortil skaglerne fæstes' ja kys. *hamel* 'stange, klotz' (tanskal. pain. I, s. 269, saksal. I, s. 376). FICK & TORPIN »Wortschatz« kirjassa s. 74 esitetään germaaniseksi lähtömuodoksi *hamula-z m. Suomalaiset *hamilas* ja *hamila* edellyttävät toista ablaut-astetta *hamila-z. *hamilo* muoto voi olla suomalaisella pohjalla muodostunut (< ? *hamilo; demin. tai = *hamilalla* varustettu), vai olisiko liian rohkeata olettaa, että siinä loppu -o edustaisi indoeurooppalaista o:ta, ja näin ollen, että suomessa on kehittynyt h-äänne ennen kuin alkugermaniassa indoeur. o > a (vrt. alempana, siv. 25 muotoa *saiho*). Kummallakin puolen sopii 'pitkä puu, seiväs, tanko' alkumerkitykseksi; huomattakoon, että suomessa useimmiten käytetään monikkomuotoa *hamilaat*, *hamilat* jne., joka varmaankin osoittaa, että *hamilas*, *hamila* on alkuaan tarkoittanut vaan yhtä tällaisten parien sivupuuta. Semasiologisesti ja sivistyshistoriallisesti huomattavan parallelin tarjoaa suom. (LÖNNR.) *sapila*, *sapilas* 'bärstäng, höbår (vid höbergningen); handbår (hamila)', *sapilaat* 'hvarmed höet bäres tillhopa vid höbergningen'. (Lönnr. lisäv.) *sapilas* pl. *sapilaat* 'två stänger med tvärslån för släpning af lass (suikut)', — »kuormia kuljetettiin ennen *sapilailla*, joiden päät nivottiin juhdan ikeesen, toiset päät laahasivat maassa», johon varmaankin on verrattavissa vogulin (AHLQV.) *šopil* 'zaunpfahl', (MUNK.-SZIL.) *šōpél* 'säule', AL *šopla* 'stange', T *šopél* 'gabelstange', (MUNK.-TRÓCS.) K (*šēt-*)*šōpél* '(zaun)stange', (*ou-*)*šōpíl* '(tür)pfosten', (KANN.) AL *šopla*, Pel. *šōpa* 'stange' (< *š-*, vrt. kuitenkin PAASONEN, Vir. 1915 siv. 59, KSz. XV siv. 85, XVII siv. 39—40).

Suom. *hamina*, *hamine*.

KARSTENIN mainitseman msk. *hamla* (FRITZNER) 'Hamlebaand. fom omgiver Aaren under Roningen og hinder den fra at falde ud af Keipen' sanan kanssa yhteen kuuluu sensijaan suomesta eräs toinen sana. nim. LÖNNROTIN mainitsema *hamina*¹ 'den främsta årtullen från fören', *haminaritsa* 'vidjelänk vid årtullen för årans fästande (raksi, hankavitsa)', joka tavataan murreosanastoissakin, m. m. Jämsästä muistiinpantuna (S. PATAJOKI): *hamine*, *haminerihta* 'koivun vitsasta tehty rengas, joka on kiinni yllisen (puu)-hangan juuressa ja jonka läpi airo pujotetaan, jotta se soutaissa pysyisi paikallaan', *hamineppanta*: «airo pidettiin kiinni ennen puutapissa pyöreäksi renkaaksi muodostetulla vitsaksella». Näistä varsinkin *hamineppanta* muistuttaa aivan samaa merkitseviä msk. *hømluband* ja nyk.-norj. *hamlebaand*, *humblebaand* sanoja. -n-llinen muoto tavataan keskiajan ruotsissa (SÖDERWALL): *hamna* (*hampna*, *hafna*) 'distrikt som är skyldigt att i krigstid uppställa en man'. On nimittäin muistettava, että koko Skandinaviassa maa varhain keskiajalla oli jaettu eri piireihin, jotka olivat velvolliset varustamaan sotälaivoja. Tällaisten alueiden nimiä oli Ruotsissa m. m. *hamna* ja *har* 'hänkä' tai *ar* 'airo'. Esim. Itägotanlaissa esiintyvät *hamna* ja *har*, Upplandinlaissa *hamna* ja *ar*, Västmanna- ja Södermanlaissa yksinomaan *hamna*. Ja arglosaksitkin, jotka lainasivat msk:sta sanan *hamole* käyttivät tätä sanaa myöskin samalla tavoin, kuten norjalaisetkin alumpana mainittua *hamla* sanaa. Kts. esim. FALK & TORP, Etymol. Wörterb. I, siv. 376, Hildebrand. Sveriges Medeltid 1: 225.

Suom. *helve*.

RENVALLIN mukaan merkitsee *helvet*, -lpeen 'palea, gluma frumentii, foliä graminum arida levia et subtilia quæ vento agitantur, floccus arborum', inde *leivän*, *juuston*, *lihan helvet* 'segmentum tenue panis, casei, carnis', *helpin* (adv.) 'instar glumæ' ja *helvet*,

¹ LÖNNROT on ajatellut sanan johtuvan onomatopoeettisesta *hamista* verbistä ja osaksi kai konstruoinut sille lisäksi merkityksen 'knarr, knarring, särdeles det ljud som under roendet uppkommer af årans gnidning mot årtullen och därvid fästade vidjelänken'.

helpiä (adj.) 'palcis l. glumis l. flocco volante plenus seu abundans'. *helpiä olki* 'stipula cui adhærent folia'. LÖNNROTILLA on *helve* g. *helpeen*, *helpi* g. *helven* ja *helpe* g. *helppéen* yleensä samassa merkityksessä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa olevien murresanastojen mukaan sana yleisimmin merkitsee juuri kauran akanaa tai koko kauran kukkaa. Mainittakoon vain muutama esimerkki: Kymi (A. METSO) *helpeht* 'akanat, etup. kauran ja ohran jyvän ympärillä olevat, ohuet peitelehdet', Sumiainen (LILLI LILIUS) *helpeet* 'viljan ja heinän varressa olevat lehdet, kaurankuoren päällyskotelo', Hausjärvi (T. PAAVONEN) *helve*, *-pēn* 'kauran kukka ja kukkalehdet', *olī kauras io helvettä*, *kaura oi io helpēs*, Oulunsalo (O. TOLVANEN) *helppēt* 'heinän tai viljakasvien kukkaosat'. Mutta tavataan muitakin merkityksiä: Rantasalmi (A. HELVE) *koivu(n) helpeet* 'koivun tuohen pintaliuskat riippuessaan irroittuneina pinnasta', (Kittilä (HJ. ANTHONI) *höylän helppheet* 'lastut' jne. Vepsässäkin sana tavataan: *helbe* gen. *helpken* 'kauran helve'. Mahdollisesti tähän joukkoon vielä kuuluu LÖNNROTIN mainitsema *helme* 'rim på träd', sillä virossa on WIEDEMANNIN mukaan paitsi muotoja *helwe* g. *helbe*, *helwes* g. *helwe* (D pt), *helbe* g. *helbe* (P) ja *hölpe* g. *hölpe* y. m. myös muodot *helme*, *helmes* g. *helme*, kaikki merk. 'flöckchen. fäserchen (von zeug, garn, flachs), flocken (auf verglühenden kohlen), loderasche. blättchen (v. heu, stroh)', ja yhdyssana *lumehelbed* 'schneeflöckchen, herumfliegende eisblättchen (bei strenger kälte)' ynnä *tohu-h.* 'die epidermis an der weissen birkenrinde'. Tässä sanassa nim. ei tarvitse välttämättömästi selittää *-lm-*illisiä muotoja n. s. sarjasiirtymän tuloksiksi (*p ~ v* ja *m ~ v* vaihtelun samanlaisen heikon asteen kautta), vaikka sanassa varmaan onkin tapahtunut siirtyminen *-lp-* tyyppistä *-lpp-* tyyppiin. Sillä *-lm-*illisiä muotoja tapaamme *-lv-*illisten kera jo tämän sanan lähintä alkukotia etsiessämme. Sana näyttää nim. olevan germaaninen laina tämäkin, verrattakoon tähän vaan mys. *helawa*, *helwa*. kys. *helewe*. *helwe* f., nyk.-saks. (sveits.) *helwe*, *helme* m. 'haferspreu'. ruots. murt. *hjel*m m. id., joiden alkugermaaninen muoto on ollut (FICK & TORP. »Wortsch.» muk.) **hel(a)vō* f., **helma-z* m. — Veps. *helbe* g.

hetpken on analoginen siirtymämuoto *-h:*loppuisista *-k:*loppuisiin sanoihin. vrt. veps. *pāude*, iness. *pāufkes* ~ suom. *palle*, germ. **falda-z*.

Suom. *kale*.

Merkitykseltään edellisen kanssa melkein identtinen on suomen kielen sana (RENV.) *kalhet*. *-heen, kaleh, -ehen* max. pl. *kulheet* l. *kalehet* 'hordeum vilissimum cum paleis commixtum, ad pabulum equi adhibendum', 'taube l. schlechte gerste', (LÖNNR.) *kale, kalhe* 'yttre agnfjäll, skärmfjäll', plur. *kaleet, kalhot* 'slösäd (isynnerhet af korn), kornskräde, dåligt korn', joka voi palautua *kaleh* muotoon. Mahdotonta ei liene, että tämäkin olisi germaanista alkujuurta, sillä vertaus esim. ruots. *skal*, saks. *schale* (kys. *schale schal*, mys. *scala* 'hülse einer frucht etc.' < germ. **skalō*) sanoihin tuntuu luonnolliselta. Suomen sanan loppu edellyttäneen toisenlaista vartaloa germaanisella taholla. Aivan parallelisen tapauksen tarjoaa edellinen yhdistys: suom. *helve* < **helveh* ~ germ. **hel(a)vō*.

Suom. *kampa, kamppa, kampi, kamppi* jne.

Kielessämme on eräs laajahko sanaperhe, johon kuuluvat m. m. seuraavat sanat:

kampa, kamppa (LÖNNR.) 'mede (jalas, jalaus under en vagga o. dyl.)'; *vavun l. kehdon kambat; vakutuolin kambat; 'hällare, ställning (häkki)'; syömästä päästyä pestään lusikat ja pannaan kamppaan; lusikka-, kirves-, veitsikamppa* 'hällare l. ställning för skedar, yxor, knifvar'.

Ensimmäisessä merkityksessä sana on lounaismurteissa jokseenkin yleinen. Murre-sanastot tuntevat sen Taivassalosta: (F. J. SAARIO) *kampp* 'jalas, esim. keinustuolin, kehdon' ja Pyhästä maasta: (A. MERI) *kam̄p; keinustuolin̄ kamp̄*.

kampparauta (Lönnr. lisäv.) 'hackjern (petkele)'.

kampi, -mmin (RENVALL) Sav. 'manubrium curvum falcis messoriae', 'sichelstiel', cfr. *kamppi*, al. 'verticillus quo rotatur cos', 'kurbel', (LÖNNR.) 'krokigt skaft, krokigt handtag på skäran; arm i klockor der strängen är fästad, tramp i kyrkklockor,

fotsteg till åkdon; rorkult, handtag att vrida omkring, vef (veivi); lie'; *oven k.* 'handtag i dörren (oven ripa)'; *tahkon l. tahon k.* 'vef på en slipsten'; *nuotan k.*; Isojoki (O. HAARAMO) *kampi l. kammi* 'tahossa esim. se, josta väännet. tai pyöritet. tahkoa'; Parikkala (V. PAJARI) *kammi* 'kampi'; *kaivon kammi* 'vintturin kädensija(t)', *kirnuu kammi*; *kammi-kirnu*; Rantasalmi (A. HELVE) *kampi*: *veäntee tahkoo kamista*; Leppävirrat (J. NYSSÖNEN) *kampi 1)* 'kääntörauta tai -puu' esim. *tahkonkampi* — *kirnunkampi, separaattorinkampi*; 2) »*jalkakammilla*» heitetään painia silloin kun heittäjä vastapelaajansa jalan tempaisee omallaan ylös; 3) 'sirpinkahva'; 4) 'ruokakellossa se rauta, josta soittonuora johdetaan'.

kamppi, -mpin (RENVALL) Nyl. 'falx messoria major', 'grosse sichel', cfr. *kampi*, (LÖNNR.) 'handtag (på en skära o. dyl.); arm (i en klocka); vef; skära (af större sort)'; *sirpin. vesurin k.* 'handtag på en skära, löfskära'; *kampiksi sanotaan kirkonkellon tukissa olevaa käsiavartta, jonka päässä nuora on; lyödä kamppia* 'slå krokben', *lyödä kamppiin dets.*; *panna l. lyödä jkun jalka kamppiin* 'sätta karingkrok för ngn'; Hausjärvi (O. SUOMELA) *kamppi* 'sirpin kampi'; Askula (J. TYYSKÄ) *kamppi* 'sirpin pää, kädensija, puinen osa; saappaan kaari eli kisko (Anjalassa ja Iitissä), joka on saappaan korkkoon kiinnitetty'; Kymi (A. METSO) *jalkakamppi* 'painiessa jalallaan vetää toisen jalan pois alta'; Tottijärvi (J. REKOLA) *kamppi* 'es. sirpin kampi'; Orihvesi (J. E. PAJALA) *kamppi* 'jalan heitto toisen jalkain päälle; kädensija sirpissä, kehän pyörityspuussa y. m.', Jämsä (S. PATAJOKI) *kamppi*: »*tahon, viskuu-, silpusmyllyn, kirkonkellon, ruokakellon, sirpin k—i*».

kampata (LÖNNR.) 'sticka foten för en för att få honom att stupa', *kampittaa* 'slå krokben; sätta karingkrok för ngn', *kampita* 'gå på med skäran, skära på åkern'.

kampiainen, max. pl. *kampiaiset* (RENVALL) Sav. 'convivium l. festum messorum', 'erndeschmaus', (LÖNNR.) *kampiainen*, pl. *kampiaiset* =

kamppiainen. pl. *kamppiaiset* 'skördefest l. -kalas då skäran får bortläggas (när säden är mejad till slut)'; *sirpin kamppiaiset* dets. (sirpin kamppiaiset l. luojauset, sirpin siliäiset), (Lönnr. lisäv.) *kamppi* 'den person, som på skördeåkern skär den sista stråen'; Hausjärvi (O. SUOMELA) *kampp(i)aiset* 1) 'jonkun työn lopettajaiset'; 2) »annettiin kos väelle kamppiaisia» (vehnäskahvit y. m.); Kymi (A. METSO) *kamppiaiset* 'työn lopettajaiset', *kamppi* 'rukiin. kauran y. m. leikkuun loppu, yleensä työn loppu'; Tottijärvi (J. REKOLA) *kamppijaiset*, *sirpink—set*; Orihvesi (J. E. PAJALA) *kamppiaiset* 'lopettajaiset', esim. *sirpin kamppiaiset* 'leikkuun lopettajaiset'; Jämsä (S. PATAJOKI) *kamppiaiset*: »Iakka ruis loppu nän soqian kamppiaisia» (rukiinlopettajaiset), *kamppipuro* 'rukiinleikkuun päättäjaisateria'; Leppävirrat (J. NYSSÖNEN) *kamppijaiset* 'elonleikkuun lopettajaiset'. »Kamppiaisvelli keitettiin varsinkin ennen illalliseksi sinä päivänä, jolloin leikkuu loppui». Vrt. vielä Lönnr. lisäv. *kamppiainen*: kankaan k. kalas, då väfven tages ifrån väfstolen'.

kammitsa (LÖNNR.) 'hälla (för hästar), språnglina l.-rem, tjuder; bojour, fotbojour; band omkring foten (t. ex. på en höna)'; *panna kammitsaan* 'tjudra'; *käypi kavalaki kammitsaan*; *hevonen on jalka kammitsaissa*; 2) 'par'; *tuo sata kammitsaa vastoja* 'hemta 100 par qvastar'; jfr. *kampitsa*; *kampitsa* 'klocksträng, repet hvarmed kyrkklocka ringes'; jfr. *kammitsa*; *kampihta* = *kampitsa*, *kammitta* = *kammitsa*; (Lönnr. lisäv.) *kampitsa* 'en länk som omsluter hästens bägge framfötter, så att den icke kan röra sig'; vrt. Hausjärvi (O. SUOMELA) »*kamppi*: aiturei hevonen pannaan kamppiin. Keskiruumiin ympäri kiinnitettyyn hihnaan sidotaan etujalkain välistä riimunvarsi ja näin kiristetään hevosen pää alas, joten se ei voi hypätä aidan yli»; Askula (J. TYYSKÄ) »*kamppi* kun hevosen päähän pannaan riimu, ympärille sitolkan kohdalle vyö, nahkanen hihna. Kriimun varsi pannaan etujalkojen välistä vatsan alle kiini hihnaan, vedetään hevosen pää alas, ettei voi loikata aidan yli. Se on kamppi»; Kymi (A. METSO) *kamppi* 'kampitta', *kam-*

pitta: »Paha sonni eli aituri hevonen pannaan kampittaan siten, että nuoran toinen pää sidotaan etujalkaan ja toinen päähän, ettei se voi nostaa päätään ylös»; *J ä m s ä* (S. PATA-JOKI) *kampihta*: »Hevonem *pannaη kampihtā* (pää ja etujalat kiinnitetään hyvin kiini toisiinsa, ettei hevonen pääse hyppäämään aidan yli)»; *Parikkala* (V. PAJARI) »*kammihita* 1) 'nahka- (tai muu) silmukka, joka on pantu hevosen molempien etujalkojen ympäri polven yläpuolelta ja sidottu selkään kiinni, jotta hevonen ei saa hypätä pois aitauksesta; *hepoine on kammikassa, panna kamihitaa*; 2) 'vastapari'; kylpyvastat ovat näet parittain, tyvestä toisiinsa kiinnitetety».

Tämä sana tavataan virossakin:

vir. *kammits, kambits, kammenits* 'fessel, bes. fussfessel für thiere, fig. behinderung', *pea-kammits, wil-k.* 'fessel, welche den kopf und das eine vorderbein zusammen bindet', *raud-k.* 'fusseisen'.

Lopuksi kuuluu näihin vielä nähtävästikin suomen *kampela* 'sned, skef, vind; böjd, krokig', *kampu* 'krokent, hjulbent', *kampera, kampura* jne.

Tällä sanaryhmällä on varmasti vastineensa indoeurooppalaisella taholla, vaikka onkin vaikeata mennä päättämään, mistä kielestä ja missä alkumuodossa se on suomeen lainattu.

Ensinnäkin voi tulla kysymykseen germaaninen **hamfa* (Fick & Torp. »Wortsch.» 74) 'verstümmelt (eig. gekrümmt)': goot. *hamf-s* 'verstümmelt'; msaksin *hóf-*, mys. *hamf* 'verkrüppelt' sekä samaan juureen yhdistetyt nasaalittomat mys. *habba, happa, heppa*, kys. *heppe, hepe*, ns. *hippe* ja mys. *háppa*, kys. *hápe* 'sichel, hippe' (vrt. edell. lat. *campus* 'fels (eig. biegunq)', kreik. *καμπύλος* 'krumm', *καμπω* 'krümme') tai germaaninen **hap, *hamp* 'sich krümmen', (indoeur. juuri *kēb: kamb, kemb* 'krümmen'. vrt. lat. — gall. *cambiare* 'wechseln', ir. *camm* 'krumm', *cimbid* 'gefangener' — kreik. *κόμπος* 'band, schleife' — liett. *kabė* 'haken'): norj. *hempa* f. 'henkel, schleife' (vrt. Fick & Torp. »Wortsch.» s. 71) tai myöskin liett. *kaĩpas* 'winkel, ecke; zipfel am rock; gegend, landstrich; eine kleine mit gesträuch bewachsene insel, bes. an der mündung der flüsse; ein schnitt brot; ein erker im hause' (josta ainakin viron

kamp g. *kamba* (d) 'eine aus moorland hervortretende waldecke' näyttää olevan saatu), *kūmpas* 'krumm', lät. *kampis* 'halseisen (Lange); krummholz'. Jos jompikumpi. ensiksi tai toiseksi esitetty, mahdollisuus olisi otaksuttavissa. pitäisi laina varmaankin olettaa jo alkugermaaniseksi. Liettualaiseen alkulähteeseen kyllä sopivat suomen sanojen sekä muoto että merkityskin. Suomen monet johdannaiset ja useaan suuntaan kehittyneet merkitykset tekevät kuitenkin kaikki nämä otaksumat epävarmoiksi. Sentähden, ja muutenkin, on tietysti otettava huomioon vielä sekin mahdollisuus, että mainitut suomen sanat polveutuvat paljoa varhaisemmalta ajalta, ehkä jo arjalaisesta lähteestä, kts. UHLENBECK, Etym. Wörterb. d. altind. spr. s. 44 s. v. *kambus*. Suomen *-mpp-*lliset muodot tekevät joka tapauksessa vaikeuksia, nähtävästi ne on selitettävä sarjasiirtymämuodoiksi. Mutta voipa ehkä olla niinkin, että suomessa tässä on kokonaan toisistaan etymologisesti erillään pidettäviä sanoja. Ja silloin voidaan ehkä ainakin *kammitsa* jne. sekä samaa merkitsevä *kamppi* verrata seuraavaan sanaryhmään: serb.-kroat. murt. *kamba* 'teil des joches, der den ochsen am halse liegt', *kambe* pl. (Mikalja) 'compedes equorem', *kambati*, *za-kambati* 'ein pferd festbinden', slov. *kámba* 'gebogener stab am joch, der dem ochsen um den hals gelegt wird; vorrichtung, vögel zu fangen, dohne, schlinge; türgriff; kinnbarken', *kámbati se* 'schlingen bilden'. Näitä BERNEKER pitää (Slav. Etym. Wörterb. I s. 477) lainoina saksasta: mys. *chembil* 'columbar', vanh. itäv. *kampe* nyk. *kamp* 'drei oder vier hölzer zusammengefügt und dem schwein an den hals gehängt, dass es nicht durch die zäune breche', baier. *kämp* (sveits. *kämme*) 'hölzernes halsband für ziegen, sie anzubinden', tyr. *kamp* 'binde, woran die kuhsehle hängt; (Sette Comuni) 'vorrichtung, das rindvieh am gehen zu hindern (vrt. GRIMM DWb. V, s. 107). Mahdollisesti voisivat kaikkikin esitetyt suomalaiset sanat sopia tähän yhteyteen. — Laina täytynee olettaa jo alkugermaaniseksi tässäkin tapauksessa.

DONNER on (Vergl. Wörterb. n. 308) verrannut suom. *kampi* sanaa unkarin sanaan *kampó* 'haken', *kamos* 'gebogen, mit haken versehen', ja saman yhdistyksen on hyväksynyt myöskin WICHMANN.

(FUF XI, s. 182). Tämä yhdistys on kuitenkin äänteellisesti sangen epävarma (unk:ssa *k-* odotett. *h:n* tilalla), ja näyttää siltä, kuin olisi unkarin sana laina jostain joko slaavilaisesta tai mahdollisesti germaanisesta kielimuodosta.

Suom. *kappa*.

Suomen *kappa* 'modiolus mensura minor frumenti'; Sav. Carl. 'modiolus aquarius, mulctra lignea, haustum', 'ein mass, etwa metze; melkgelte, schöpfgelte', *olutkappa* 'ölstänka', viron *kapp* g. *kapa*, *käpp* g. *käpa* (W) 'schöpfgelte; der vierte theil eines külmits od. der vierundzwanzigste eines livländischen lofes', *laulu-kapp* 'das trinkgeschirr, in welches auf hochzeiten beim singen geld geworfen wird' *lüpsi-k.* 'melkgeschirr' sanoja on aikaisemmin pidetty ruotsalaisina lainoina. Jo RENVALL vertaa sanakirjassaan suomen sanaa ruotsin *kappe* sanaan ja samoin tekee AHLQVIST (KO ss. 126, 177 = KW ss. 141, 200) y. m. (ks. SETÄLÄ, Verz. s. 35 = FUF XIII, s. 377). Myöhemmin on kuitenkin esitetty päinvastainen mielipide: ruotsin *kapp*, *kappe* ovat lainoja suom. *kappa* sanasta (vrt. vain TAMM, Etym. sv. ordb. s. 416 ynnä erinäisiä jo aikaisempia huomautuksia, ks. SETÄLÄ l. c.), sillä niille ei tunneta vastineita muista germaanisista kielistä ja ne esiintyvät pääasiallisesti vain Suomen maan ruotsalaisissa murteissa. Tätä itsessään varsin todennäköistä väitettä ei ole kuitenkaan voitu sitovasti näyttää toteen niin kauan kuin suomen ja viron *kappa*, *kapp* sanoillekaan ei ole esitetty etymologiaa. Yritys tähän suuntaan lienee siis paikallaan.

Näyttää hyvin luultavalta, että tässä sittenkin ollaan tekemisissä germaanisen lainasanan kanssa. Skandinaavisissa kielissä on eräs sana: ruots. *skäppa* 'målkärl för torra varor; näfverstrut', murt. *skäpp* 'kärl, hvori mjöl eller salt förvaras; korg till en släde eller kärre, hvori gödsel utföres', tansk. *skjeppe* 'skäppa = 1/8 tunna', msk. *skeppa* f. Skjeppe, et vift Maal', jotka palautuvat **skappiön* f. muotoon. Tämä on johdannainen germaanisesta **skapa-*, **skappa-* n. muodosta, jota edustavat m. m. msaksin *scap* n. 'schaff, bottich, scheffel, boot', mys. *scaf*, *scaph*, *scapf*, kys. *schaf* 'gefäss

für flüssigkeiten'. nykyis-eteläsaks. *schaff* 'schöpfgefäß, wassergefäß, kübel, zuber; gefäß für getreide usw.' ja deminutiivinen *scheffel* 'modius, alte bezeichnung eines hölzernen gefäßes und hohlmasses für getreide' jne. Ja tästä voivat myöskin suomen *kappa* ja viron *kapp* olla lainattuja, näiden sekä äänneasu että merkitys vastaa tarkoin täten oletettavaa originaalia. Näin ollen voidaan lisäksi ruots. murt. *kapp*, *kappe* sanoja täydellä varmuudella pitää suomesta saatuina.

Suom. *kaunata*.

LÖNNROTIN sanakirjan mukaan merkitsee *kaunata* 'klandra, yttra sin afund, afundas, missunna, visa agg, agga, reta, gnāga; ringakta, ringa anse, förklēna', *vihan kauna* 'groll, agg'. Ellei sana ole vaan enemmän tai vähemmän satunnainen, voidaan sitä verrata seuraaviin germaanisten kielten sanoihin: gootin *hauns* 'niedrig, demütig', *haunjan* 'erniedrigen', mfries. *hēna* 'höhnen, verletzen', kas. *hōn* 'hohn, kränkung', nyk.-saks. *hohn* ja *höhnen*. Suomen sana olisi silloin lainattu alkugermaanisesta **hauna-* vartalosta jo niin varhain, että *h* (χ) vielä korvattiin *k*lla. Mutta tässä tulee huomata se seikka, että sana voi kai yhtä hyvin olla liettualaista alkuperää, vrt. liett. *kauns* 'schande, schmach, hohn', joka etymologisesti kuuluu yhteen esitetyn germaanisen sanaperheen kanssa.

Suom. *kelle*, *kelles*, *kelli*.

Suomen sanoja *kelle* g. *kelteen*, *kelles* g. *kelleksen* 'bake, baka, spint, sågbak, kantbräde, slaksida, ribba, hälften af ett klufvet träd', *kelli* g. *kellen* 'yttre l. barksidan af en bake' vastaa viron *kild* g. *killu* 'abgesprungenes, abgetheiltes stück, splitter', *kilt* g. *kilda*, *kilts* g. *kiltsa* (d) id. ja liivin *kild* pl. *kildad* 'span (beim hauen)'. Nämäkin sanat ovat luultavasti germaanista alkuperää. Saksan *schild* sanan vastine gootissa kuului *skildus* 'schild' ja muinais-skandinaviassa *skjöldr* id. Alkuperäisempi merkitys esiintyy msk. *skjaldfili*, *skjaldpili* 'Paneling, Panelværk' sanoissa. Ger-

maaniseksi alkumuodoksi oletetaan (esim. FICK & TORP, »Wortschatz» kirjassa s. 458) *skeldu-z m. '(gespaltenes holzstück) brett, schild'. Germaanista *-u* vartaloa edustaa vielä viron *kild* g. *killu* muoto. Suomen sanan *-e* suhtautuu tähän *-u* vartaloon samalla tavalla kuin esim. *luode* germ. **flōdu-* vartaloon. Jos tämän germaanisen *-u* vartalon rinnalla on ollut *es/os* vartalo, edustaa suomen *kelle*, *kelles* (*-s* suomal. johtosuffiksi) silloin sitä (vrt. VON UNWERTH, PBB XXXVI, s. 14, KARSTEN, Germ.-finn. Lehnwortst. s. 92—100). Tälle sanalle sellaista ei toistaiseksi kuitenkaan ole osoitettu. Viron *kilt* g. *kilda* ja *kilts* g. *kiltsa* muodoista ei voi mitään varmaa sanoa, ne kun jo konsonantisminkin suhteen osoittavat outoja muotoja. Muuten lienee kyllä luultavaa, että suomen ja viron liivin sanat on toisistaan riippumatta, kummatkin erikseen lainattu. Lopuksi sietää huomauttaa, että kysymykseen voisi tässäkin tapauksessa ehkä myöskin tulla liettualainen alkuperä: liett. *skiltis, -iēs* 'abgeschnittene scheibe, spalte', joka etymologisesti kuuluu yhteen mainittujen germaanilaisten kielten sanojen kanssa. Viron sanan vartalon *-u* olisi kuitenkin vaikea selittää liettualaista alkuperää olettaen.

Suom. *kiila*.

Vanha germaaninen laina on epäilemättä myöskin suomen *kiila* 'kil, vigg; infogadt stycke i klädesplagg, kil, remsa', viron *kil* g. *kīlu*, *kīlo* (d) 'keil, eingefügtes stück zeug (im kleide), zwickel'. Vertauskohdan tarjoavat tietysti ruots. *kil*, saks. *keil* jne., jotka palautuvat germaaniseen *kīla-z m. muotoon. Myöhemmin lainattuja voivat ehkä olla vir. *kil* g. *kīli* ja liivin *kil* 'pflock, zwischen eingelegter keil', ellei näissä vartalon loppuvokaali, ja liivissä oikeastaan vain *l:n* muljeeraus, ole myöhäisempää analogista tietä saatua ainesta.

Suom. *laatta*.

LÖNNROTILLA on *laatta* sanan merkityksinä subst. 'plåt, plätt, ngnting utbredt; tunn metall- l. jernskifva, beslag', adj. 'platt. flack'. Tätä sanaa voidaan verrata joko muin.-ruotsin *ā*:lliseen

plåt sanan edeltäjään tai msk. *plāta* (HÆGSTAD-TORP) 'flöt, sletta; eit slag herklæde av staalplator, plate-panser, plate-bunad' ja pitää germaanista alkuperää olevana.

Suom. *latoa*.

Germaanista alkuperää näyttää olevan myöskin suomen sana *latoa* 'rada, upprada, uppstapla, sätta boktryck; uppställa, stapla upp, ordna, ställa i ordning; tala, berätta; stufva (varor i fartyg), fullasta', yir. *laduma* 'schichten, ausbreiten, aufschichten, stapeln, laden', *metsä ära laduma* 'den jungen wald abweiden, nicht aufwachsen lassen' *puid maha laduma* 'holz abladen' ja lpR (LIND. & ÖHRL.) *ladet* Austr. 'in aggerem congerere, coacervare', 'lägga up i en hög, stapla up. Fenn. ladon', vrt. msk. *hlada* '1) henlægge, oplægge noget faaledes at det ligger i en vis ordnet eller fast Stilling; 2) belægge, belæse (Laftdyr), lade (Fartøi) med noget; 3) opføre, iftandbringe noget ved at lægge det ene Lag ovenpaa det andet; 4) nedlægge, fælde; 5) fælde, dræbe', goot. *af-hlaþan* 'beladen', < germ. *hlaþan. Sekä äänneasu että merkitys sopivat täydellisesti yhteen.

Suom. *Lemmas, Lempo*.

K. KROHN on (Vir. 1913, s. 29) osoittanut, että suomalaisissa kansanrunoissa *Lempo* ja *Lemmas, Lemmes* sanoilla yleensä on persoonallisen paholaisen ja epäsiiveellisen naisen merkitys; sen rinnalla esiintyy *huora, hattara, lenkka* jne., jotka kaikki tarkoittavat tällaista olentoa. KROHN viittaa myöskin siihen mahdollisuuteen, jonka LÖNNROT sanakirjassaan esittää, että *Lempo* jne. polveutuisi siitä germaanisesta sanaperheestä, johon m. m. ruotsin *slem* 'kehno' kuuluu. Ja äänteellisesti on tämä kyllä mahdollinen, suom. *Lempo* olisi silloin verrattavissa alkugermaaniseen *slemba tai ehkä vielä varhaisempaan *slembo muotoon. Samoin sopii tähän vielä paholaisenkin merkitys. Mutta epäsiiveellisen naisen merkitys näyttää viittaavan erääseen toiseen germaaniseen sanaperheeseen, nim. germaaniseen *slemp, *slemb juureen, johon kuuluvat m. m. saks. *schlampe* 'weibsperson, die nachlässig, unordent-

lich, schmutzig in ihren äusseren ist', *schlumpe* 'zerrissenes pantoffel, alter schuh; schlampig einhergehendes, unordentliches, unreinliches frauenzimmer', norj. *slemba* 'Slatte, Tøite; om en skjødesløs eller plump og larmende Kvinde'. Tähän juureen kuuluu runsaasti sanoja, jotka merkitsevät 'velttoa, veltosti riippuvaa, huolimatonta' ja 'riepua, riekaletta' (ks. FALK-TORP, Et. Ordb. II, s. 220, Et. Wtb. II, s. 1055, FICK-TORP, »Wortsch.», s. 537—8). Silloin on meillä *Lemmas*, *Lemmes* sanassa aivan samanlainen semasiologinen kahtalaisuus kuin *hattara* sanassakin: 'riekale ~ huono nainen'.

Suom. *marsio*.

SETÄLÄI on (FUF XII, s. 269—72) yhdistänyt tämän vain SCHRODERUKSELLA tavattavan sanan ruotsin murt. *märša* jne., tansk. *mærs* ja hollannin *merse* sanoihin, jotka kaikki merkitsevät jonkinlaista koria. Mainitun ruotsin sanan historia on, samoin kuin mainittujen tanskan ja hollanninkin sanojen ollut jossain määrin epäselvä. Setälän esittämä suomeen lainattu muoto osoittaa, että ne nähtävästi palautuvat germ. *marsiön muotoon. Tätä otaksuttavaa vahvistaa vielä eräs toinenkin seikka. Sama sana tavataan nimittäin myöskin lapin kieleen lainattuna. LINDAHL & ÖHRLINGIN Lexicon lapponicumissa on sana *marso* 'saccus ex tenuioribus radicibus arborum confectus ad pisces deportandos', 'fiskare-känt, hvaruti fisk bäres', *marsots* dimin., samoin FRIISILLÄ: *märso* Sv., ja WIKLUNDIN Luulajanlapin sanakirjassa *mar'su*-J. 'korb, in welchem man fisch trägt'. Ja tämä on germaanisen *marsiön muodon aivan odotettava vastine (vrt. germ. *kaldiön > suom. *kaltio*, lp. *galddo*).

Suom. *marta*.

LÖNNROTIN mainitsemät *marta*, *marto* 'mujkunge, liten mujka', *rääpyksen marta* 'mujkunge' tuovat mieleen ruots. *mört*, 'leuciscus rutilus', norj. *murt*, *mort* 1) 'Smaafisk; især Seie-Yngel, Smaasei, af Størrelse omtrent som Sild; 2) en Færskvandsfisk: Røds-kalle, Cyprinus rutilus', nyk.-isl. *murta* 'kleine forelle', msk. *murtr* 'murt, smaafisk (tilnamn)', joita on verrattu kreikan (σ)μαρτις -ιδος 'ein

gewisser kleiner fisch' sanaan (vrt. FALK-TORP, Etym. Ordb. I, s. 524, Etym. Wörterb. I, s. 733, FICK-TORP, »Wortsch.», s. 311). Jos suomen sana on laina germaaniselta taholta, on siellä täyty-nyt olla myöskin *a*:llinen ablaut-aste, josta suomen muoto on lähtenyt.

Suom. *paitoa*, *paitata* jne.

Kielessämme on eräs keräjiin haastamista merkitsevä sana (RENVALL) *paidon*, *-toa*, *paittaa*, *-itata* 'cito in jus', 'vor gericht laden', (LÖNNROT) *paidota paitoan* l. *paitoon*, *paitata paittaa*, *paitota paittoan* l. *paittoon*, *paittoa paiton* 'stämma till rätta l. tings', *paitte* 'stämning', *paittuu* id. jne. Tätä sanaa käyttää m. m. Ljungin Tuomaanpoika Kaupungin lain suomennoksessaan esim. siv. 103: »Quinga mies pitää toisens rastupan *paitaman*»; siv. 109: »Sama laki olkan ioca *paidhatta* anda» y. m. (siv. 111 viidesti jne.). Murresanastoista mainittakoon seuraavat esimerkit: Mäntyharju (O. A. F. LÖNNBOHM) *paituu* 'häaste, manuu', Hirvensalmi (A. F. PUUKKO) *paijata*, *-taa(n)*, *-tasi(n)* 'pyyttää, manata. haastaa keräjiin', Juva (V. HYTÖNEN) *paijota*, *paitoon*, *paitosin*: »lautamiehen manaamista oikeuteen kutsutaan *paitoomiseksi*», esim.: *Minut paijottii yhteej juttuu vierasmieheks*. Sana lienee yleinen savolaisalueella, vaikka eivät puutteelliset murresanastot sitä muualta mainitsekaan. Verrattakoon vielä Jämsästä (S. PATAJOKI) *paitte*: *paittä*: »Se tul voqm puhēm paittälla, eē sitä tarvinnu pūtteäkkeän sinnek käräiille». — Näihin on yhdistettävä IpN *baittet*, *baitem* 'valere, permovere', 'formaa, bevæge til, bringe til', R *paitet* 'aliquem ad aliquid permovere posse', 'kunna förmå til'. Ja sanat ovat epäilemättä germaanisista lainoja, vrt. gootin *baidjan*, *ga-baidjan* 'zwingen', msk. *beida* 'krevja, kveda paa, beda um'. Semasiologisesti vrt. suom. *pyytää* 'anhålla, begära, bedja' ~ *pyyttää* 'stämma, instämma'. *tt* ~ *t*:lliset *paitata* jne. samoin kuin lapin muodot voitaneen selittää sarjasiirtymän tuloksiksi. (Vrt. kuitenkin myös mr. (SCHLYTER) *beta* 'jaga; förfölja med rättegång, söka inför rätta, lagsöka', jonka jälkimäinen merkitys kuitenkin lienee myöhäinen.)

Suom. *parras*, *partakirves* jne.

Ei liene epäilystäkään siitä, etteivätkö suom. *parras* g. *partaan* 'brädd, rand, kant, list, reling', vir. *parras* g. *parda*, *parre* g. *parde* 'erhöhter rand, schiffsbord, wolkenrand am horizont', liiv. *pārdas* 'bord, schiffsbord' olisi germaanisista lainasanoja. Mutta ovatko ne kotoisin juuri siitä germaanisesta sanaperheestä, johon Thomsen (GSI siv. 140 = Einfl. siv. 161) niitä vertaa: mys. *prart* n. 'prora, margo, labium, corona', anglos. *breard* 'labium, ora' < *brāidaz < *brazdas, »formodentlig ved omsætning», »wahrscheinlich mit metathesis» ja jonka myöskin WIKLUND kirjoituksessaan »En finsk metates i lånord», Nordiska studier siv. 156, aivan kategorisesti esittää niiden originaaliksi, siitä voidaan olla eri mieltä. Täytyy sanoa, että tämänlaatuiset metatesi-ilmiöt ovat peräti harvinaisia suomessa; ei ainakaan Wiklund ole mainitussa kirjoituksessaan tuonut juuri montakaan aivan varmalta näyttävää esimerkkiä tällaisesta. Ja sitäpaitsi, miksi ei suom., vir. *parras*, liiv. *pārdas* sanoja voida verrata yllä mainittujen germaanisten sanojen kanssa nähtävästi yhteen juureen kuuluviin esim. ruots. *bord* 'laita, parras' ja sen sukulaisiin (saks. *bord* jne.), joiden a:llinen ablaut-aste esiintyy esim. msk. *bard* n. 'bart, steven, rand, saum' mys. *bart* m., nyk. saks. *bart* sanoissa ja johon Thomsenkin vertaa lpN *bardde* merkityksessä 'extremitas carinae cymbae ad proram et puppim'. Olkoon näiden lähin germaaninen alkumuoto sitten joko *barda-z, *burda-z tai *barzda-z, *burzda-z (FICK & TORP »Wortsch.», s. 262—3), niin tämä sopii ainakin äänteellisesti aivan täysin mainittujen suomen, viron ja liivin sanojen originaaliksi; mitään metatesia ei enää tarvitse olettaa tapahtuneeksi ja merkityspuoli käy laatuun aivan yhtä hyvin kuin entisessäkin yhdistyksessä.

Suomen *parta* 'barba' tuntuisi myöskin olevan germaaniselta (eikä liettualaiselta tai slaavilaiselta) taholta saatu, niinkuin esim. Thomsen, GSI siv. 140, Einfl. 161, olettaa, päättäen eräistä tämän sanan käytössä huomattavista rinnakkaisista ilmiöistä: suom. (LÖNNR.) *partakirves* 'en sorts yxa', (A. O. HEIKEL, Suomen Ylioppilask. Albumi Elias Lönnrotin kunniaksi 1882. Suomalaisia

kirveitä, siv. 315) *parta* 'kirveen silmän varren puolisesta päästä varren alle jatkuva rautaosa', samoin Kymi (A. METSO) ~ msk. *barda* f. 'securis, quasi barbata' ~ msk. *skeggja* id., *skeggöxar* 'securis, quarum cornu posterius in longius acumen desinebat, quam cornu anterius, a similitudine depexæ barbæ sic dictæ', kengl. *barbe* 'schneide an der axt'. Tosin suomen *parta* tässä tarkoittaa toista kohtaa kirveessä kuin mainitut, germaaniset esimerkit, mutta ero ei liene niin suuri, ettei tästäkin yhtäläisyydestä olisi lupa huomauttaa ¹.

Liiv. *pulk*, *pülka*.

AHLQVIST (KO s. 209, KW s. 236) pitää suomen *pulkka* sanaa eräänsuuruisen sotilasjoukon merkityksessä (LÖNNROT 'regemente') lainana venäjän *полк* sanasta tai »litth.-lett. *pulkas*, *pulks skara*» sanoista. MIKKOLA (Berühr. zw. d. westfinn. u. slav. spr. s. 41, 153) asettuu edellisen otaksuman kannalle, pitäen siis suomen *pulkka* sanaa »vanhana» lainana venäjältä: »an entlehnung aus dem lit. darf kaum gedacht werden, weil das wort nur in finn. dial. vorkomt».

Liivissä on kuitenkin sana (SJÖGR.) *pulk*, *pülka* (L.) 'haufe, menge', *mie p.* 'männliches geschlecht, männer', *p. sipärkist* 'ameisenhaufen', jota sanaa ei Mikkola mainitse, ei myöskään Thomsen baltilaisia lainoja käsittelevässä teoksessaan. Ja lisäksi on liivissä (SJÖGR.) *polk* 'haufe; regiment, compagnie'. Tämä viime mainittu on varmaankin venäjältä saatu, ainakin sotaterminä käytetty merkitys ja äänneasu, 'haufe' merkitys voi olla muuta alkuperää. Mitä tulee *pulk*, *pülka* muotoon, voi sen alkuperä johtua joko baltilaiselta tai suorastaan germaaniselta taholta. Viime mainittuun (ruots. *folk*, msk. *folk* 'flokk; folk; menneskje (pl.) etc.' *mannfolk* koll. 'folk, menneskje', *mannfolk* 'menneskja, manneætti', mys. *folc* jne. < germ. **fulka-* n.) näyttää viittaavan liiv. *mie pulk*, *pülka* esimerkki, joskaan ei täyttä varmuutta tästä asiasta luultavasti voida saada.

¹ Vertaa myös LÖNNR. *leukarauta* 'undre delen af yxögat', *leuku* 'en sorts yxa (partakirves)'.

Suom. *saiko*, *saiha*, *saiho*.

Näistä sanoista sisältää LÖNNROTIN sanakirja seuraavat tiedot: *saiko* 'drifbänk; räfskjul (saiho)', *saiha* (lisäv.) 'kette, hundkoja, inhägnad, kringgårde (saiho, karsina)', *saiho* 'aflång hundkōja, räfkoja; drifbänk; Lapparnes förvaringsställe för renkött; jfr. saiko', (lisäv.) 'låda, mjöllår'. On sangen todennäköistä, että tässäkin on tähän asti huomaamatta jäänyt germaaninen lainasanaryhmä. Originaaliksi sopii sama sanaperhe, mistä suom. *saavi* myöhemmin on lainattu: ruots. *så*, msk. *sár* m. 'Saa, stort Kar', angl. *sá* n. 'wassereimer', joiden alkugermaaniseksi lähtömuodoksi on oletettu *saiha-z m. (FICK-TORP, »Wortschatz», s. 422, FALK & TORP, Etym. Ordb. II, s. 137, Etym. Wtb. II, s. 939), vrt. liett. *saikas*, -o 'ein höhlmass zum messen von flüssigen dingen; auch von mehl, getreide etc.' *saiko* on lainattu niin varhaisena alkugermaanisena aikana, että suomessa ei silloin vielä ollut *h*-äännettä, koska germaaninen *h* (χ) korvattiin *k*:lla (vrt. *kallio*, *akana* jne.), ja nähtävästi aikana, jolloin sanan toisessa tavussa alkuaan ollut indoeur. *o* vielä oli muuttumattomana, ellei loppu *o* ole suomalaisella pohjalla kehittynyt. *saiha* edustaa myöhäisempää alkugermaanista *saiha*-vartaloa (suomessa jo *h*, germ:ssa indoeur. $o > a$), *saiho* muodosta on vaikea sanoa, onko se vain jokin suomalainen johduma, vaiko mahdollisesti sellaisena aikana lainattu, että suomessa jo oli *h* mutta alkugermaniassa ei vielä ieur. *o* ollut muuttunut *a*:ksi (vrt. edellä siv. 9 *hamilo*).

Merkitykseen katsoen tarjoaa seuraava suom.-ugril. sanaperhe yksityiskohtia myöten edellisen kanssa parallelisen ryhmän: suom. *purnu* 'trattformig inhägnad för orrfångst; lår, sädeslår i bodar, visthus l. jordgropar' ~ lpK *pürn* 'häuschen, wo die aus dem fuchsbau genommenen jungen fuchse gefüttert werden' ~ tšer. *purña* 'wagenkorb, korb' ~ syrj. *burña* (WIED.) 'brunneneimer; — ständer(?)', (WICHM.) 'brunnen, ein getreidemaass, gefäss bes. zum schütten des getreides od. auch zum aufbewahren von allerlei sachen' ~ votj. *berño* 'braukufe, mülhtrichter' (ks. SETÄLÄ, FUF IV, s. 151 suom., lp., syrj., votj.).

Lopuksi on ehkä huomautettava, että *k*:lliselle *saiko* muo-

dolle on ehkä myöskin liettualainen alkuperä ajateltavissa vaikka germaaninen näyttääkin luultavammalta.

Suom. *sola*.

SETÄLÄ on kirjoituksessaan »Kielellisiä virvatulia ihmisajatuksen tiellä» (Valvoja 1897, siv. 385) esittänyt kansanetymologiasta m. m. seuraavan omituisen esimerkin: »*suolasenpaikka* (Häm.) 'jalkapohja': ruots. *sula*, keskiajan ruots. myös *sola* (muin. isl. *sóli*) + *suola*. Sama sana tavataan kielessämme paremminkin säilyneenä pohjois-Suomessa: Kemijoki (FERD. MASSA) *sola* 'pohja', *solata* 'pohjata', *solakenkä* 'pohjattu kenkä'; Kuusamo *sola* (ALEX AHLQVIST) 'pieksukengän pohja', (ULJAS VUORIO) 'kengän pohjapaikka', *solata* (AHLQVIST) 'pohjata', (VUORIO) 'panna paikka kengän pohjaan', (VUORIO) *solakenkä* 'solapohjainen kenkä', *solanahka*: jolla kenkiä »solataan» jne. Tohtori Toivo Itkosen suullisen tiedonannon mukaan sana on pohjois-Suomessa yleinen.

Suom. *sortta*.

Otsikossa mainittua sanaa vertaa jo RENVALL sanakirjassaan ruotsalaiseen sanaan. Hänellä on nimittäin »*sortta, tan* Ns. (Sv. *svärta*) atramentum max. sutorium l. coriarium, G. Schwärze Leder zu färben». Ja selvää onkin, että nämä sanat ovat sukua toisilleen, vaikka ei suomen *sortta* voikaan olla ruotsin *svärta* muodosta lainattu. Se on saatu joko ruotsin *svart* sanan semmoisesta edeltäjästä, jossa *v* vielä oli puolivokaali *y*, tai pikemmin ehkä muinaisskandinavian muodosta *sorta* f. 'svorta, svart farge'. Suomen verbi *sorttaan, sortata* 'atramento denigro, inde fig. calumniar, diffamo quem', 'schwärzen, anschwärzen' voi olla joko *sortta* sanasta johdettu tai suorastaan laina msk. verbistä *sorta* 'svorta (sorta), yverf. myrkja'. — Myöhempi ruotsista saatu laina on LÖNNROTIN mainitsema *suorto* 'skrifbläck'.

Suom. *tapuli*.

Myöskin tätä sanaa RENVALL vertaa vastaavaan ruotsin sanaan: »*tapuli, in* Ns. (Sv. *stapel*) strues e. c. assium, stapula,

G. Stapel, *kello-tapuli* campanarium templi, *tapuli-kaupunki* emporium cui jus stapulæ». Tämäkin laina on jo muinaisruotsalainen: mr. *stapul* 'stapel, ställning. 1) torn. 2) stapel, ställning el. underlag hvarpå ett fartyg bygges' [vrt. Lönnr. *laivatapuli*], *klokstapul* 'klockstapel'.

Suom. *tauru*.

RENVALL selittää *tauru* sanan merkitykseksi 'lignum non decorticatum pici coquendæ inserviens', 'ungeschältes theerholz' ja sama merkitys on vielä LÖNNROTILLA. Tätä sanaa tekisi mieli verrata msk. *staurr* m. (pl.-ar) 'Stør, Stang', norj. *staur* sanoihin. Merkitys voi suomen *tauru* sanalla hyvin olla myöhemmin specialisoitunut. Olisihan tällaista merkitystä vaikea ajatella alkupe räiseksi. Sitäpaitsi tervanpolttoon käytetään pitkiä hoikkia mäntyjä, joihin merkitys 'Stør, Stang' hyvin sopii.

Suom. *tiimellä*.

Suomen *tiimellä* 'ringen', 'brottas' on oikeastaan frekventatiiviverbi, kantavartalo olisi tietysti *tiima-.

Jo sanan alkuinen *ti*- osoittaa, että sana tuskin voi olla suomenkielessä alkuperäinen, vaan vasta sen jälkeen tullut kieleen kun *ti* > *si* jo oli suoritettu. Se onkin selvästi muinaisskandinaavinen laina < msk. *stīma* 'kjæmpe, tumble, anstreng sig med'. Ensi tavun pitkä *-ii-* sekä merkitys viittaavat jo muinaisskandinaaviseen eikä myöhempään ruotsalaiseen alkuperään.

Suom. *tiine*.

Suomen *tiine* g. *tiineen*, vepsE. *tiñeh*, vir. *tīne*, liiv. (L.) *tīn*. 'gravidus' sanat tuovat helposti mieleen liettuan samaa tarkoittavan ja myöskin vain eläimistä, kuten suomessakin, käytettävän *dēna* sanan. Jossain yhteydessä sanat keskenään varmaan ovat, vaikka suom. *tiine* jne. ei voikaan olla liettualainen laina, koska siinä ensinnäkin on *i*:n edellä *t*, joka liettualaisissa lainoissa on muuttunut *s*:ksi, ja *-ii-* odotettavan *-ai*:-n tai *-ei*:-n sijalla. Ainoa mahdollisuus lienee näin ollen olettaa, että liett.

dēna sanalla on ollut vastineensa germaanisella taholla (germ. lainoissa on suomessa *ti* säilynyt *si*:ksi muuttumatta),[vaikka ei sitä ainakaan käytettävänä olevista etymologisista sanakirjoista voi löytää. Sama vartalo on kyllä säilynyt, vrt. ruots. *di*, *dia*; tansk. *die* id., kys. *dien* jne.; ruots. murt. *del* 'zitze (am tieren)', anglos. *delu* f. 'brustwarze, zitze', mys. *tila* 'weibliche brust', msk. *dilkr* 'junges'. Mainittuun liettuan *dēna* sanaan on verrattu vielä sanskr. *dhéná*, *dhenú* 'milchend, milchkuh', av. *daenuš* 'weibchen von tieren'. Germaanisella puolella odottaisi jotain *dīnes, *dīniz muotoa (< alk. **dei-*).

Suom. *tuhka*.

G. v. SABLER on, Bulletin de l'Academie Impériale des Sciences de St.-Petersbourg 1914, siv. 823, esittänyt suomen *tuhka* sanalle germaanisen etymologian, verraten sitä anglosaks. *dosc* 'dunkel' ja engl. *dusk* 'zwielicht' sanoihin. Merkitykseen nähden v. Sabler vetoaa misl. ja anglos. *dust* 'staub' sanaan, joka kuuluu samaan juureen edellä mainittujen kanssa. Tämän etymologian esittää myöskin KARSTEN teoksessaan »Germanisch—finnische Lehnwortstudien» huomauttaen: »mit dieser Zusammenstellung ist v. SABLER mir zuvorgekommen», ja mainiten, paitsi muita lähinten sukukielteu muotoja, vielä suomesta LÖNNROTIN mainitseman *tuhku-sade* 'duggregen', »das sich mit norw. dial. *dusk-regn* dass. ['staub-regen'] deckt». — Mitä ensinnäkin tulee viimeksimainittuun *tuhku-sade* sanaan, niin siihen ei voi paljoakaan perustaa, Lönnrotilla on vielä samassa merkityksessä esim. *tuhu-sade*, *tihma*, *tihmo*, *tihrusade*, jotka kaikki ovat enemmän tai vähemmän tilapäisiä sanatekeleitä. Toisen mokoman saisi sopivalla säällä helposti esim. rikassanaisen savolaisen suusta. Mutta vaikka tämänkin vielä pitäisi oikeana vakinaisena sanana, niin sittenkin tuntuu yhdistys epäilyttävältä nimenomaan merkitykseen katsoen. Itämerensuomalaisissa kielissä on kaikissa 'asche', siis jonkin palamis-jäännöksen merkitys, tarkasti säilynyt ja siitä jonkun verran kehittynyt edelleen kuvannollisia merkityksiä, mutta koko tähän verratusta germaanisesta sanaperheestä ei tätä merkitystä löydä.

Alumpana mainittu misl. ja anglos. *dust*, joka merkitykseltään enimmänsä lähentelee *tuhka* sanaa, ei tarkoita palamis-jäännöstä. Senpätähden lieneekin paikallaan huomauttaa eräästä toisesta merkitykseltään läheisemmästä germaanisesta sanaperheestä, josta suom. *tuhka* ja sen vastineet voivat olla lainattuja: mys. *zuskan*, *pizuskan* 'brennen, aufbrennen', kys. *enzust* (pro *-zuscht*) 'entzündet' < germ. *tuskian. Eihän ole tavatonta, että suomalainen lainasana on miten milloinkin johdettu substantiivi jostain germaanisesta verbivartalosta. Mutta onpa mahdollista, että suomen *tuhka* sanaa vastaava substantiivikin on säilynyt germaanisella puolella. FICK & TORP'in, »Wortschatz» kirjassa siv. 168 verrataan yllämainittuihin vielä anglos. *tosca* m., ja ruots. murt. *tosk* jotka merkitsevät 'sammakkoa'. Merkitys tuntuu kovin oudolta ja kaukaiselta, mutta samassa paikassa viitataan erääseen hämmästyttävään paralleeliin: kreik. *γούβη* 'kröte' ~ germ. *brúna: ruots. *brun*, saks. *braun* jne., jotka selitetään kuuluviksi samaan indogermaaniseen juureen kuin esim. saks. *brennen*.

Lopuksi mainittakoon vielä, että *tuhka* sanasta johdettu on varmastikin suom. *tuhkuri* 'menk; flodiller', joka tavataan virossakin: *tuhkur*, *tuhker*, *tuhkri*, *tuhkru*, *tuhkma* 'grauschimmel, iltis (foetorius putorius)', siis eläimen nimi, joka varmaankin alkuaan on merkinnyt 'tuhkan väristä' eli 'harmaata', mikä merkitys viron sanalla vieläkin on. Hauskan paralleelin tarjoo tällekin eräs indogermaanisten kielten eläimen nimi: ruots. *bäver*, saks. *bieber* 'majava' jne. ~ sanskr. *babhrú* 'braun' ~ 'ichneumon' (eräs petoeläin) ~ saks. *braun* ~ *brennen* jne. (vrt. FICK & TORP, »Wortschatz», siv. 264).

Suom. *tyrni*.

LÖNNROT mainitsee sanan *tyrni* 'haftorn, finnbär (hippophæ rhamnoides)', jota virossa vastaa (HUPEL) *lirna pu*, *türna pu* 'gemeiner kreutzdorn', (WIED.) *türna-pū* 'kreuzdorn (rhamnus thartica L.), wueissdorn (I) (crataegus L.)' ja mahdollisesti vielä *tütn*, g. *tütni* (D) 'zwergbirke (betula nana L.), krüppelig gewachsene kiefer (pinus silvestris L.)' ja *türnis-lehed* 'bärenlauch

(*allium ursinum*)'. Näitä sanoja tarkastaessa tulee helposti mieleen ruots. *törne* ja *törnbuske*. Suoranaisen vertauskohdan tarjoavat ruotsin murt. *tyrni* (Gotland), *tyrne*, *tyrn-boskar* (Blekinge) 'törne, törnbuskar' ja msk. *þyrnir* m. 'Tjørn, Tornebusk'.

Viron -a: *türna-*, *tirna-* on tietysti myöhäinen analogiamuodostus, loppuheittoinen *türn* on (esim. *virn* g. *virna* mallin mukaan) siirtynyt toiseen taivutusryhmään. Alkuperäinen loppuvokaali on säilynyt *türn* g. *türni* ja *türnis* muodoissa, jos ne kuuluvat tähän yhteyteen.

Suom. **vaa'as* g. plur. *vaakahien*.

Muutamissa Suomen ja Vianan Karjalan sekä itä-Pohjanmaan vanhoissa kansanrunoissa ja loitsuissa esiintyy eräs sana useimmiten yksikön tai monikon inessiivi- ja elatiivimuodoissa, joskus muissakin sijoissa: *vaakahassa*, *vaakahissa*, *vaakahista* jne. Nominatiivia vain ei tämän kirjoittaja ole sattunut löytämään. Sanalla näyttää, yhteydestä ja kertosäkeistä päättäen, olevan kaksi koko lailla toisistaan eriävää merkitystä, joiden mukaan seuraavat esimerkit on ryhmitetty.

Otamme ensiksi ne tapaukset,¹ joissa tämä sana esiintyy veden: virran, kosken y. m. yhteydessä.

1. Mist on tunto turmiolla ¹
 Kuohusta tulisen kosken
 M[istä] aivot anteloisen
 Virran vankan *vaakahista*.

(Europaeus Fol. III, 1 n. 7b.)

2. Tuoll on pohjan penkerellä
 Põh[an] penkeren perässä
 Veen on vankan *vaakahassa*

(Europaeus G n. 548.)

¹ Tarkoitetaan käärmettä.

3. Käyt on tietä pikkaraisen,
Tulou on tulini koski,
Tulisissa *voakahissa*¹.

(VLR 823:50. Jyväskylä, Karjalainen n. 10.)

4. Vejen kultani kuiniikas,
Vejen olet Ahti armolline,
Üsin viännä *vuakahasi*,²
Koprin kuohusi koku'o
Tieltä tervasen venehen,
Iestä punasen purren.

(VLR 422:46. Luomajärvi, Genetz I, n. 9.)

5. Kosken tyttö, kuohu neiti,
Impi virran vierelli[nen],
Virran vierellä as[u]ja
Koprin kuohuja kokoo,
Käsivarsin *vaakahasi*.

(VLR 634:107. Tollonjoki, Lönnrot A II 4, n. 3.)

6. Kosken korvalla eläjä.
vaakahien varteija,
akka kuohujen asuja,
kourin kuohusi kokoa,
käsivarsin *vaakahasi*,
jottei parska parraspuille!

(K. Krohn, Suomal. run. usk. s. 244, runositaatti.)

Mikäli esimerkeissä puheenaolevan sanan sisältävälle säkeelle on kertosakeitä, esiintyy niissä jokaisessa sen kertona *kuohu*. Ja neljännessä esimerkissä on sanan selitetty merkitsevän iso a lainetta. Tuskin siis erehtyy, jos olettaa sanan merkitykseksi juuri virran tai kosken 'kuohu, iso laine'.

Mutta kokonaan toinen merkitys on sanalla seuraavissa, tulen syntysanoissa esiintyvissä, esimerkeissä. Niitä on koko joukon

¹ Sivulla: (= patšahiissa). ² Sel.: Lainnehet isot.

runsaammoin kuin edellisiä, mutta niitten keskinäisen yhtäläisyyden vuoksi on tähän otettu vaan muutamia.

7. tuossa tuskassa tulosen
vaakahissa valkejaisen

— — — — —
tästä tuskasta kovasta
vaakahista valkejaisen¹.

(Sotkamo, Meriläinen n. 442: 21, 25, vert.
Meriläinen n. 540: 24, 28, 62, 79, 92.)

8. Uiksendelou, käüksendelöü,
Pitkät niemet, kaiat lahet
Tuskiss' on tulen kivuisen
Walgiaisen *voagahissa*.

(Piäkönniemi, Genetz n. 67: 20, 26. 32. 38.)

9. Poltti poarmahat emolta
Rinnat rikko neitosilta
Polvin pyöri porossa
Käsin hiilihinkalossa
Tuskassa tulen kipunan
Valkieisen *voakahassa*

— — — — —
Kunne mie kipuja kiistan
Kunne vammoja valitan
Tuskija tulen kipunan
Valkiaisen *voakahia*

(Sappovaara, Berner n. 34: 17, 146, 158.)

10. Ei neiti manalle joua
Tulen nihki polttam[aan].
Panun nihki paistumaan.
Valkiaisen *vaakahasen*.²

(Akonlaksi, Lönnrot P, n. 242.)

¹ Samat säkeet vielä mm. Lyttä, Borenius I n. 104: 20, 31, 36, 51.

² Päällä: [vaakah]i[sin].

Näissä esimerkeissä sanan kertona esiintyy *tuska*, *vamma* ja viimeisessä, (*tulen*) *polttama*, (*panun*) *paistama* [*paistuma* varmaan kirjoitusvirhe]. Näihin näyttää 'kuohu, laine' merkitys sopivan verrattain huonosti. Mutta, miten olikaan, kansanrunoista löytää joka tapauksessa toisia esimerkkejä, joissa esim. *laine* sanaa on käytetty aivan samaan tapaan:

Tulukohon tulinen soari,
 Syömähän tulen kipuja
Lainehia lappomahan.

(Kajaanin seutu, Mustakallio n. 309.)

Pyhi pois pyhät kipusi,
 Pyhät soaksut sammuttele,
 Pyhät *lainehet* lakase.

(Akonlaksi, Castrén 25a.)

Samoin käytetään ihoon syntynyttä rakkoo, rakossa olevaa märkää tai myöskin rupea merkitsemään muitakin jotain nestettä tarkoittavia sanoja:

Tule hauki tuonelasta
 Jää suin jää ikenin
 Syömähän tulen vihoja
 Tulen *lientä* lakkimahan.

(Sirelius Z, n. 196)

Suomen *rahka* on LÖNNROTIN mukaan m. m. 'skum, dragg, lödder' mutta *rahko* (< *rahkoj = rahkalla varustettu, rahkainen) 'blemma, böld, utslag, frisel, koppor' ja viron *rahk* 'kahm, eiter'. Mordvan *kumbo-ldo-* merkitsee 'in wellenartiger bewegung sein, wallen', *kombä-ldä-* 'hervorquellen, wogen, wallen, brodeln' mutta *kumbä-* 'schorf an einer wunde' (PAASONEN, KSz. XIV, s. 71). Ja vihdoin tapaamme saman kaksinaisuuden käsiteltävänä olevan sanan alkulähteessä. Ennen kuin kuitenkaan voimme lähteä sitä etsimään, on hetkeksi pysähdyttävä sanan äänneasua tarkastamaan.

Nominatiivia. kuten sanottu, ei ole toistaiseksi tavattu.

mutta se voidaan toisten, säilyneiden muotojen avulla tietysti konstruoida. Esim. toisessa esimerkissä tavattavan inessiivimuodon *vaakahassa* rinnalle voidaan asettaa inessiivit *rukihissa*, *venehessä*, jotka edellyttävät nominatiiveja *ruis* < **ruyis*, *vene* < *veneh*. Jos oletamme, että sana kuuluu *-s* loppuisiin, saamme sille nominatiivin **vaa'as* < **vāyas*.

Tämä muoto tuo mieleen esim. ruots. *våg* ja saksan *woge* sanat. Näiden vastineet kuuluivat m. m. gootissa *wêgs* m. 'bewegung, sturm', plur. 'wogen' ja msk:ssa *vágr* m. '1. sjø. 2. vaag, verk i saar; ogso um onnor væska. 3. vaag, bugt, vik. 4. poet. um eld'. Ja muinaisskandinaviasta sana varmaan onkin kieleemme lainattu. Sen osoittaa aivan epäilemättömästi sekä äänneasun (*ā*) että yksityiskohtiin ulottuva merkityksen samanlaisuus.

Äänteellisessä suhteessa tarjoaa ylläesitetty pienen kronologisen lisän skandinaavisten kielten äännehistoriaan. Suomalainen muoto **vāyas* edellyttää msk:ssa lähtömuodokseen **vāyaz*, toisin sanoen sellaisen muodon, jossa germaaninen *ē* jo on muuttunut *ā*:ksi mutta nominatiivin loppu *-z* vielä säilynyt *r*:ksi muuttumatta. Se siis näyttää, että *ē* > *ā* muutos on aikaisempi kuin *-z* > *-r* muutos, jota tähän asti ei ole voitu osoittaa. Viittaako se myöskin siihen, että riimukirjoitusten *ŷ* on luettava sibilantiksi eikä *r*-äänteeksi, tremulantiksi, siihen ei maallikko kykene vastaamaan.

Suom. *valo* 'dolor'.

RENVALL mainitsee savolaisalueella käytettävän *valo* sanaa merkityksessä 'dolor', 'schmerz' ja lisäksi hänellä vielä on yleisempi *luuvalo*, *luun valo* 'arthritis' ja verbi *valuilen*, *-lla* 'doleo', 'schmerzen'. LÖNNROTILLA on edellisten lisäksi vielä runoissakin esiintyvä *verivalo* 'sjukdom l. krämpa af oordning i bloden'. Mutta vielä yleisempi on sana virossa: *walu* 'schmerz, pein, angst, heftige begierde, eifer, kraft' ja liivissä: (SJÖGR.) *val* pl. *valüd* 'schmerz, leiden'.

Omituista kyllä, näyttävät useimmat kipua merkitsevät sanamme olevan lainatavaraa ja enimmäkseen germaaniselta taholta, niin esim. *sairas*, *tauti*, *vaiva*, *vammia*, ja puheena oleva *valokin*

näyttää olevan samalta taholta saatu. Mainittakoon siihen verrattavina vain esim. ruots. *kval*, msk. *kvpl* f. 'pinsla, liding' ja nyk.-saks. *qual*. Nämä palautuvat germaaniseen *kvalō f. muotoon, josta itämerensuomalaisen kielten yhteinen alkumuoto *valo* on voitu lainata.

Suom. *vato*, *vadus*.

THOMSEN on verrannut suomen *vata* 'zugnetz' sanaa samaa merkitseviin kys. *wade* ja ruots. *vad* sanoihin sekä msk. *vaðr* 'Snøre' sanaan pitäen suomen sanaa näistä lainattuna (vrt. FBB s. 234). Suomessa on kuitenkin pari muutakin sanaa jotka voivat olla samasta lähteestä saatuja. LÖNNROT mainitsee sanan *vato*, *onkivato* 'ref med krok för att fånga torsk o. dyl'. Tämä *vato* voi olla germaanisen *vada-* m. vartalon varhain lainattu västine (tois. tav. ieur. o säilyneenä!). — Lisäksi on jo GANANDERILLA sana *wadus -zen*, *ongen wadus*, sijma 'ref, metkrokens fnöre', ja jälkeekin päin se tavataan RENVALILLA ja LÖNNROTILLA samassa merkityksessä. Tämä *vadus* on selvästi suffiksillinen sana, alkuperäinen vartalo voi olla **vata-*, vrt. *kaula* ~ *kaulus* (vaikka saattaa se olla **vatu-*, ehkä **vato-*kin). Joka tapauksessa sekin voi olla edellä mainitusta germaanista lähteestä saatu (vrt. suffiksiin katsoen esim. suom. *hankkilus* ~ germ. **hanhila-*, SETÄLÄ, JSFOU. 23, 1, s. 31, alim.).

Mutta koko edelläesitetyn voi tehdä epävarmaksi se seikka, että on eräs toinen etymologia, jota voidaan ajatella. Tšeremississä on sana *wot* 'gespannter strick', *pat* 'faden, seil', *wod egeremše* 'spinnengewebe', *ängərpattona paštar* 'die angelleine und die angelrute' [*egeremše* 'spinne', *ängər* 'fischangel', *paštar* 'besen; zweiglein, reis'], ja ostjakista AHLQVIST mainitsee sanan *vat* 'fussriemen an schneeschlittschuhen'. Ja nämä sopivat hyvin yhteen suomen *vato*, *vadus* ja tietysti *vata* sanankin kanssa (vrt. suom. *pata* ~ tšer. *pot*, ostj. *put*). *vata* luultavasti kuitenkin on germaaninen laina, sen västine tavataan näet lapissa *đđ*-llisenä, mikä ei sovellu esitettyihin tšeremissin sanoihin (joissa on *-t-* siinä tapauksessa odotettavan *-l-*:n, *đ*:n tai kadon sijalla), mutta *vato*, *vadus* sanoille on kumpikin mahdollisuus olemassa.

2. Suomalais-balttilaisten kosketusten alalta.

Liiv. *kēv*.

Liivin *kēv*, L. *keu* (SJÖGR.) 'stute' sanaa THOMSEN pitää myöhäisenä lainana lätin *kēwe* sanasta, jolla on sama merkitys (FBB, ss. 78, 97, 125). Hän ei kuitenkaan esitä tälle lätin sanalle mitään etymologiaa. Tämän kirjoittaja ei ole muualtakaan kirjallisuudesta löytänyt sellaista. Ainoa kohta, jossa olen nähnyt tätä sanaa käsiteltävän, on BERNEKERIN *Die preussische sprache*, etymologisches wörterbuch s. 296, missä sanotaan: [preuss.] »*kaywe* 'kobele': le. *kēwe* stimmt nicht». Siis ei tässäkään, näennäisesti sangen läheisessä preussin sanassa ole Bernekerin mukaan lätin *kēwe* sanan vastinetta.

Mutta lapissa näyttää olevan eräs sana, joka sekä äänteellisesti että semasiologisesti sopii hyvin liivin *kēv*, *keu* sanaan, nim. lpK (GEN.) *kiev*: *kiev-piedle* 'rennthier weiblichen geschlechts'. lpI (ITKONEN, yksit. tiedonanto) *kieyv^a* id., lpR (LIND.-ÖHRL.) *kiäka* 'rangifer foemina' («Synon. *aldo*, quod magis in usu est»). Ruotsin lapin *kiäka* muodossa on *-ka* varmaankin deminutiivisuffiksi: *kiäka* < *kiävka. Merkitykseen nähden verrattakoon esim. lp. *alddo* 'porolehmä, vaadin' ~ mordv. *je'dž* jne. 'tamma' tai lp. *vađok* 'kaksivuotinen porolehmä' ~ tšer. *wü'ö* jne. 'tamma'.

Lapin sana voisi tietysti olla liettulais-lätiläinen, suomen kautta saatu lainasana, vaikka sana onkin säilynyt ainoastaan liivin kielessä, muista itämerensuomalaisista kielistä kadoten. Mutta ellei mainitulle lätin *kēwe* sanalle löydy etymologiaa, on se mahdollisuus yhtä lähellä, että tämä on laina suomalaiselta taholta, liivistä.

Vir. *köblas*, *köbli*.

SETÄLÄ pitää virE *köblas* g. *köbla* tai *köblase*, *köbli* g. *köbli* 'hohlbeil, erdhacke', *köblima* 'behacken, aufhacken (die erde)' sanoja goottilaisina lainoina (FUF XII, s. 275). Hän sanoo: »Das wort gehört unzweifelhaft zu der germanischen sippe von d. *schaufel*, weist aber nicht auf eine form mit langem vokal in erster silbe hin (wie ahd. *scüvala* f., mhd. *schüvel* f.), sondern deutet, wie

mnd. *schuffel* f., ndl. *schoffel* 'schaufel', ags. *sceofl* f., engl. *shovel* id. auf eine form mit kurzem vokal. Das -s im estnischen ist, wie auch aus der flexion des wortes hervorgeht, offenbar unursprünglich: man flektiert nicht *kõblas* g. *kõpla wie bei einem -s-stamm zu erwarten wäre, sondern *kõblas* g. *kõbla*; die nominativform ist also ursprünglich nur *kõbla gewesen; die *i*-form (*kõbli*) stammt wohl aus dem verb *kõbli*-, in welchem *i* ein suffixales element ist. Estn. *kõbla setzt eine germanische form *skobla f. voraus, welche wegen des auslautenden -a gotisch und also eine vorgängerin einer späteren gotischen form *skubla gewesen sein muss.» — Sema-siologischen puolen Setälä selittää siten, että viron merkitys 'erdhacke' voidaan olettaa alkuperäiseksi ja germaanisten kielten 'schaufel' merkitys myöhemmäksi. — Tämän yhdistyksen hän myöskin huomauttaa tukevan esitettyä gootissa tapahtunutta -a umlaut'ia (goot. *skubla < *skobla > vir. *kõbla ~ suom. *mulda* < goot. *mulda*).

Sanan goottilaisperäisyys ei liene kuitenkaan kaikkien epäilyjen ulkopuolella. Ensiksikin ei mahtane a priori olla varmaa, että a:llinen *kõbla*- vartalo on alkuperäisempi kuin i:llinen *kõbli*. Virossa kyllä esiintyy useiden sanojen vartalon loppuvokaalina toisissa murteissa -a, toisissa -i ja hyvin usein on -a alkuperäinen ja -i myöhäsyntyinen, mutta ei kai sittenkään aina. Esim. sellaisissa tapauksissa kuin *tõm* g. *tõmi* ~ *tõma* = s. *tuomi*, *sīb* g. *sīwo* ~ *tīb* g. *tīwa*, *tīwas*, *sīwas* = s. *siipi* y. m. ei -a helposti voi olla alkuperäinen, joskaan eivät muutkaan näissä esiintyvät vartalovokaalit sitä voine olla. Ja m. m. sanassa *türna-pü* 'kreuzdorn, weissdorn' ~ s. *tyrni* ~ msk. *pyrnir*,¹ ruots. murt. *tyrni* on a aivan varmasti myöhäinen (vrt. s. 30). Näin ollen voi nähtävästi *kõbli* muutokin, vaikka siinä vokaali onkin omituisesti säilynyt katoamatta, ja *kõblima* verbi olla säilyttänyt alkuperäisen *i* vokaalin. Ja tässä tapauksessa voidaan tälle sanalle esittää balttilainen alkuperä. THOMSEN on (FBB, ss. 76, 107, 176) selittänyt vir. *kābel*, *kabli* 'erdhacke, haue, misthaken, pflugschar' (*kāblima*, *kablīma* 'hacken'), *kapel* 'wurfschaufel, wasserschaufel', liiv. *kapil*, *kappil*, *kabbil* 'hohlbeil, hacke' sanat myöhäisiksi lainoiksi tältä taholta, verraten niihin liett.

kablýs 'haken, knaggen; thürangel; krumme gabel, misthaken', lät. *kablís* 'häklein, heftel', liett. *kaplýs* 'eisaxt, hacke, karst; auch eine abgenutzte axt', lät. *kaplís* 'hacke, hohlaxt' ja liett. *skaplís* 'hohlaxt' sanoja, jotka näyttävät virossa ja liivissä sekaantuneen yhteen. Mistä hyvänsä näistä kolmesta mahdollisesta balttilaisesta ryhmästä tai sanasta vir. *köbli*, *köblas* polveutuneekin, se sopii yhtä hyvin niiden kaikkien sekä äänneasuun että merkitykseen, se on silloin vanha balttilainen laina, varmaankin samaan aikaan saatu kuin vir. *löhi*, suom. *lohi* ~ liett. *lászis*; vir. *mõts*, suom. *morsian* ~ liett. *martì*; vir. *oinás*, suom. *oinas* ~ liett. *ávinas*.

Kuten näkyy, sopii merkitys paremmin oletettuun balttilaiseen kuin goottilaiseen alkulähteeseen ja kun äänneasukin ainakin yhtä hyvin voidaan selittää edellisen olettamuksen pohjalla, lienee syytä tämän sanan alkuperää etsiessä ja sen nojalla kielihistoriallisia päätelmiä tehdessä ottaa tämäkin mahdollisuus lukuun, luultavasti sitäkin suuremmalla syyllä, kun sen goottilaiseksi vastineeksi sopiva sana on kokonaan konstruoitava.

Suom. *kyäs*.

Suom. *kyäs* g. *kykään*, *kykäs* g. *kykkään* 'skyle, sädesstack', *kykkä* g. *kykän* 'mindre skyl af eget slag', *kyky* 'sädesstack', *kykö* g. *kyön* 'skyl, sädesstack', *kykkö* g. *kykön* 'hösäte' (< *küyäs g. *kükähän*) näyttää olevan balttilainen laina. Ainakin tuntuu liett. *kúgis* m., g. *kugio* 'ein grosser heuhaufen von mehreren fudern' (lät. *kaudse* 'schober') siksi houkuttelevalta, että, huolimatta eräistä äänteellisistä vaikeuksista, tämä mahdollisuus on otettava lukuun. Suomen sana on kyllä etuvokaalinen, liettuan takavokaalinen, mutta voidaan viitata tuttuihin paralleleihin suom. *tyhjä* ~ liett. *tùszčas*, suom. *tytär* ~ liett. *duktar*-jne. Suomessa odottaisi kuitenkin päätteen *i:n* säilyneen: *kykiäs, *kyjäs t. j. s., mutta siitä ei näy jälkekään. Vrt. kuitenkin edellä vir. *köblas* ~ liett. *kablýs*, *kaplýs*, *skaplís*!

LpN *vuösse*.

Norjan lapin (FRIIS) *vuösse* g. *vuöse* 'ansa ollae aut aheni', lpR (LIND.-ÖHRL.) *wuesse*, *wuosse* id. on varmaankin verrattava

suom. *ansa* 'schlinge, dohne', karj. *anža*, vatj. *āsa*, viron *āz* 'masche. oese, schlinge, schleife, henkel, krampe, haspe', liiv. *āz*, *ōz* 'oehr; henkel, handgriff, ohr' sanoihin ja siis myöskin liettualainen lainasana: liett. *ąsà* 'henkel am topf; schleife', lät. *ūsa* 'henkel, öse, schleife' (kts. THOMSEN, FBB, siv. 159) kuten mainitut itämerensuomalaisien kielten sanat.

3. Arjalaisia lainoja.

Suom. *aisa*, *oja*, *ojas*.

AHLQVIST vertaa (Mokschamordw. Gramm., s. 150, samoin KO s. 115 = KW s. 128) suomen *aisa* sanaan mordM *ašia* 'femerstange, stange der gabeldeichsel'. Tämän yhdistyksen on hyväksynyt THOMSEN (GSI s. 39 = Einfl. s. 44). PAASONEN mainitsee sen niinkään, Kielell. Lisiä s. 7, esittäen myöskin vastaavat erilaiset muodot *ašija*, *ašja* (M *ašjä*) ja lisäten: »Sanat varmaan-kin kuuluvat yhteen, vaikka äännesuhteet ovat jossakin määrin epäselvät.» (Vrt. vielä WIKLUND, Url. Lautl., s. 110 y. m.)

Ruotsalainen tutkija LIDÉN on kirjoituksessaan »Studien zur altindischen und vergleichenden Sprachgeschichte» s. 62 (Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala. VI, 1) esittänyt sen mielipiteen, että mainitut suomen ja mordvan sanat olisivat liettuasta lainatut. Hän sanoo: »Es bleibt dann kaum mehr als eine mögliche Quelle übrig — denn für die Annahme iranischen Ursprungs, was an sich möglich wäre, weiss ich keinen Anhalt —, und zwar dass die gemeinfinn.-mordw. Grundform *aisa* von einem urbaltischen Stamme **aīsō-* (oder *aiša-*) ausgehe». (Edellä hän on verrannut toisiinsa muin.-int. *išá* 'deichsel am pfluge' jne., uus-slov., kroat., serb., tšek. *oje* jne. < muin.-slaav. *oje gen. *ojese ja konstruoinut indog. alkumuodon **oies-*, jonka jatkoa mainittu oletettava liettualainen muoto olisi.) Mitä tähän selitykseen tulee, voi se tietysti suomen *aisa* sanaan nähden olla mahdollinen, mutta mordvan sanoihin nähden tuskin hyväksyttävissä. Mordvan sanalle ei voida olettaa lähtömuotoa *aisa; sanan sisäinen -ž- ei voi johtua liettuan -s:-stä, jota mordvassa kai vas-

taisi -z-. Ryhtymättä kuitenkaan pohtimaan sitä mahdollista tietä, jota kautta suomen *aisa* ja mordvan *ažja* kuuluvat yhteen, tahdomme kosketella eräitä toisia *aisa* sanaan verrattuja sanoja.

Jo CASTRÉN vertaa syrjäänin kieliopissaan (1844) siv. 164 suomen *aisa* sanaan syrj. *vož* 'temo trahae', LINDSTRÖMILLÄ on (Suomi 1852, siv. 12) myöskin »*aisa* fimmelstång, Syr. *voz*» [painovirhe *v*: *voz*' = *vož*] ja I. N. SMIRNOW on teoksessaan Пермьку, s. 136 vielä tehnyt saman vertailun, mainiten permälaisen vokaali-alkuisen *ož* muodon. SETÄLÄ on viimeainitun johdosta lausunut kirjoituksessaan »I. N. Smirnow's Untersuchungen über die Ostfinnen», JSFOu. XVII, 4, siv. 12, alim.: »Das wort *ož* (*vož*) 'gabelung, teilung, deichsel' — — — kann lautlich nicht gern mit dem finn. *aisa* 'femerstange' zusammengestellt werden, aber wohl mit dem finn. *vaihe* 'wechsel, teilung' (aus *vajeh* < *vajes)».

On kuitenkin sängen todennäköistä, että mainitut syrjäänin sanat osaksi kuuluvat yhteen mordvalaisten sanojen kanssa, kuten Smirnow lisäksi selittää, ja suom. *aisa* sanan kanssa, mikäli se on yhdistettävissä näihin. WIEDEMANN on varmaankin sanakirjassaan sekoittanut toisiinsa kaksi eri *vož* sanaa, toisen, joka merkitsee 'deichsel' jne. ja toisen, jolla on merkitys 'gabelung, teilung'. Tämä käy selväksi, jos tarkastamme näiden sanojen vastineita syrjäänin permiläis-murteessa ja votjakissa: 1. Syrj. (WIED.) *vož* 'deichsel, femer', *dođ* v., *poš*-v. 'femerstange, gabeldeichsel' [*dođ* 'schlitten, fuhre, fuder', *poš* 'dünne stange, zaunstange'], *gör* *vožjas* 'gabeldeichsel am pfluge' [*gör* 'pflug'] ~ *ož*: *gör* *ož* 'die deichsel', perm. (ROG.) *ож* 'оглобля', *dođj* *ож* 'оглобля саны', *ioр* *ож* 'оглобля сохи' [*dođj*, *ioр* = WIED. *dođ*, *gör*] ~ votj. (MUNK.) Sar. *vajič*, *vaiž*, Mal. Kaz. *vajič*, *vaiž*, Jel. *važ*, *vaiž* 'femerstange, gabeldeichsel'. 2. Syrj. (WIED.) *vož* 'gabelung, theilung, abzweigung (zweig, seitenzweig, flussarm, nebefluss etc.)' ~ perm. (ROG.) *вож* 'вила, развилина, отросль, отрогъ, отвержка, надунъ, притокъ, ручей; соединение рѣчекъ, рѣкъ' ~ votj. (WIED.) *vož* 'theilung, gabelung (von flüssen, wegen)', (MUNK.) *vož* 'ort, wo zwei flüsse od. wege zusammenfliessen; flussmündung, weg-scheide'. Ensiksi mainittu sana on alkuaan vokaali-alkuinen, ai-

van samoin kuin syrj. *vom* 'mund, maul, mündung, öffnung' ~ perm. *õm* 'porb' ~ votj. *im, em* 'mund', suom. *ovi*, vog. *āwi* jne. tai syrj. *vodzir* 'hauzahn', votj. *važer* jne. ~ unk. *agyar*, sillä permin murteessa ei labiaalivokaalinkaan eteen ole kehittynyt vtä. Ja tämä sana voidaan silloin epäilemättä yhdistää mordvan *ašja*, *ašjä* sanaan sekä joitakin kiertoteitä varmaan suomen *aisa* sanaankin. Toiseksi mainittu permiläis-ryhmä saattaa ehkä kuulua yhteen suomen *vaihe* sanan kanssa ¹.

Mutta näyttääpä *aisa* sanallamme olevan vanhempi serkku itse suomenkin kielessä. LÖNNROTIN sanakirjasta löydetään seuraavat sanat: *ojas* g. *oiaan* l. *ojaksen* 'plogtistel, blankard på en plog'; *auran ojas* dets., *oja* (dial.) = *ojas*; *auran ojat* 'plogskalmar l. -tistlar', *auran oja* al. = *a-n aisa* [*auran aisa* 'plogtistel'], *ojaköysi* 'ngt rep vid plogen', plur. *ojaköydet*; *ojapuu* 'plogtistel (ojas)'. Ja Suomal. Kirjall. Seuran arkistossa olevista sanakokoelmista löydämme sanan usealta kohtaa savolaismurteen alueelta ja Inkeristä muistiinpanotuna, esim. J u v a (V. HYTÖNEN) *oia*: aatran oja, Ristiina (M. WESTERHOLM) *oja, ojat*: aatran oja, ojat (aisa, aisat). — Tämän sanan täytyy kuulua etymologisesti yhteen alussa mainittujen muin.-int. *išā* ja slaavilaisten kielten *oje* jne. sanojen kanssa. Slaavilaisista kielistä se tuskin kuitenkaan voi olla lainattu. Ensiksikin pitäisi laina olettaa kovin vanhaksi, varmaankin alkuslaavilaiseksi, mutta toiseksi ei alkusl. **oje* g. **ojese* muodosta olisi suomessa tullut *ojas, oja* vaan **ajas, *ajes, *aja* t. m. s. (vrt. MIKKOLA, Berühr. zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen, s. 36—39). Näinollen jää tuskin muuta mahdollisuutta, kuin että suom. *ojas, oja* on lainattu jo vanhasta varhaiskanta-arjalaisesta **ojas* (vrt. indoeur. **ojes*) muodosta, jossa ensi tavun *o* vielä on säilynyt muuttumatta *a*:ksi, mutta toisen tavun *e* jo läpikäynyt tuon muutoksen (vrt. suom. *porsas* ja *sota*, joissa luul-

¹ Vrt. kuitenkin myös tšer. *wažen* 'gabelung' *enger wažonošto* 'an der gabelung des flusses', *wož*: *korno w.* 'wagscheide', (RAMST.) *baž* 'verzweigung', *bažik* 'gespalten, zweiteilig; gabelung', *bažlo* 'gabelung, zwischenraum', *bažan* 'gabelförmig gespaltet; gabelung' [eri sana kuin *wož, waž, baž* 'wurzel' = syrj. *vuz*, votj. *vžž, vžž, vžž* y. m.], mord. E *užo*, M *užh* 'ecke'.

tavasti esiintyy samanlaatuinen ilmiö); *ojas* muoto suomessa edustaa arjalaista nominatiivi-, *oja* vartalomuotoa (vrt. suom. *marras* ~ *marta*).

Suom. *eväs*.

SETÄLÄ on verrannut suom. *eväs* g *evään* 'viaticum, cibus viatoris l. operarii procul a domo versantis', it. al. 'dona cibaria extra domum collecta puerulis dari solita', lp. (NIELSEN) *ävástit* 'etwas aufessen' sanoja samJ ~*amau*, T ~*amu'ama*, O *amnap*, K *amíam* 'essen', J ~*awar* 'essen' (subst) sanoihin. edellyttäen nähtävästi, että suomessa ja lapissa olisi yleistettynä *m ~ *β vaihtelun heikko aste (vrt. FUF XII, Anz. s. 24, JSFOu. XXX, 5, s. 60). Tämä on tietysti mahdollista joskaan ei varmaa. Suom.-lappalainen *eväs (suom. vokal.) g.*evähän voisi ehkä yhtä hyvin olla verrattavissa esim. sanskr. *avasá* n. 'nahrung', ksl. *ovisü*, lat. *avena* (<*avesna) 'hafer' sanoihin, jotka edellyttävät indoeur. *avesó (kanta-arj. **aveso-*) muotoa, ja ovat johdannaisia indoeur. *évó*: *éva*: (*ú*) juuresta, vrt. ved. *ávitave* 'fördern, begünstigen', sanskr. *avati* 'freut sich, fördert, hilft, schützt', lat. *avere* 'gesegnet, gegrüst sein', iir. *con-óí* 'servat', sanskr. *ávas* 'befriedigung, gunst, beistand', kreik. *ἐπιήεις* 'wolwollend, mild' (<*en-ēwēs) jne. (ks. FICK, Vergl. Wtb. d. indog. Spr. I, s. 12. 357, UHLENBECK, Kurzgef. etym. wtb. d. altind. spr., s. 15,16).

Suom. *talas*.

RENVALL: *tala*, *-lan* al. *talas*. *-laan* Tav. 'tuguriolun vile servandis retibus etc.', 'schauer, hütte', e. c. *nuotta-talas*, *lehti-talas*. it. Caj. 'pertica siccandis piscibus, frondibus etc.', 'stange worauf etwas getrocknet wird', it. al. 'scala', 'treppe, leiter'.

LÖNNROT: *tala* = *talas*, dim. *talanen*; *talas* 'skjul för båt. nät, löf; ställning för att torka fisk; lafve i träd för att lura på vilddjur; trappa l. ställning för timmermän och murare'; 2) 'näfver, jern l. tunt bräde att lappa båtar med', (lisäv.) *talaja* 'skjul för båt l. nät', *talhta* l. *talitsa* id. ac *talas* ja lisäksi 'svale'. — Näihin sanoihin kuuluu viron (WIED.) *tala* 'trag-

balken, streckbalken (an brücken, glockenstühlen etc.), *talas* pl. *talasid* 'stellage, baugerüst'. — WICHMANN on (FUF III, siv. 100) näihin vielä yhdistänyt votj. M, J *tīljs* (M:) 'wiesen-, feld- od. waldhütte, wo man übernachten kann', (J:) 'zelt, hütte (bes. fürs brantweinbrennen)', U *tīljs* 'waldhütte' ja vog. (MUNK.-SZIL.) *tul* 'stange, worauf man fleisch aufhängt; scheune'. Mutta näyttää mahdolliselta seurata tämän sanan jälkiä vieläkin pitemmälle.

Jo sanan loppu -s panee epäilemään, että tässä mahdollisesti on laina jostain indoeurooppalaisesta kielestä; WICHMANN kyllä otaksuu sen sekä suomessa ja virossa että votjakissa olevan suffiksiainesta, mutta varmasti hän ei ole sitä todistanut. Ja sopivan vertauskohdan tarjoaa seuraava laaja sanaperhe: sanskr. *talam* n. 'fläche, ebene, handfläche, fusssohle, schutzleder', muin.-kirkkosl. *tīlo* 'boden', liett. *tīle*, *tīlės* 'brettchen im handkahn. um den nassen boden desselben zu bedecken', mpreuss. *talus* 'fussboden', lat. *tellus* 'erde, boden', msk. *fil*, *filī* 'bordklædning; bordvegg, fjølvegg; tile, golv', anglos. *fel* '(schiffs-)planke, (metall-)platte», mys. *dili* m., *dilla* f. 'brett, bretterwand, brettérbelag', kys. *dil*, *dille* f. m., nyk.-saks. *Diele* 'brett, assis, bohle; der bretterne fussboden eines zimmers, das estrich; die hausflur, der vorhof; die zimmerdecke; schlafkammer über der wohnstube; wand, bretterwand' (GRIMM, DWb II, siv. 1100) jne. Alkugermaaninen muoto on ollut **pela-z*, (**pīli-z*) n. (ks. KLUGE, Et. Wb. d. deutsch. spr., siv. 91 s. v. *Diele*, FICK-TORP, »Wortschatz», siv. 183 s. v. *pela* n.). indoeur. **telo-* m. (ks. FICK, Vergl. Wörterb. der indog. Spr. I, siv. 61) ja kanta-arjalainen **tala-s* m. (FICK, Vergl. Wörterb. d. indog. Spr. I, siv. 226) ja sen alkumerkitykseksi on edellytetty 'fläche, boden'. Suomalais-ugrilainen alkumuoto voi myöskin olla **tala-s* (suom. *a* ~ votj. *i* vrt. suom. *ampua* ~ votj. *ibjnī*, suom. *kaksi* ~ votj. *kjk*, suom. *kaarne* ~ votj. *kīrnjž* jne.; suom. *a* ~ vog. *u* vrt. suom. *appi* ~ vog. *up*, suom. *kala* ~ vog. *χul*) ja sen merkitys on alkujaan varmaan ollut 'laatta, levy', (huom. LÖNNR. 'näfver, jern l. tunt bräde'), jota on käytetty säilytyslavana, suojakatoksena jne.; tämä on tietysti usein rakennettu seipäistä, puiden oksista y. m. 'Katoksen' merkityksestä on kehittynyt 'hütte' merkitys

(vrt. saks. *Diele* 'brett' ~ 'fussboden' ~ 'zimmerdecke' ~ 'vorhof' ~ 'schlafkammer') ja lavan rakennusaineina käytetyistä seipäistä ja puunrungoista on saatu merkitys 'stange'. Mitä tulee suom. ja vir. *tala* ja *talas* muotoihin sekä vog. *tul* ~ votj. *tjlis* muotoihin, edustaa vokaaliloppuinen varmaankin arjalaista vartalomuotoa, s-loppuinen nominatiivia (vert. edellä *oja* ~ *ojas*, *marta* ~ *marras*).

Vir. *wār*.

BUDENZ on yhdistänyt (MUSz. siv. 565) toisiinsa unk. *var* 'schorf, grind', votj. *ur* 'geschwür, eiter, augenbutter', syrj. *or* 'eiter in wunden' ja mordE. (WIED.) *uro* 'geschwür'. Lisäksi voidaan näihin vielä verrata viron (WIED.) *wār* g. *wāra*, *wāru* 'dicke milch, gekäste milch; kahm', *wārapīm* 'gesalzene gekäste milch', *wāru-wōi* 'mit butter vermischte gekäste milch'. Merkitykseen nähden verrattakoon vir. *pihk* 'klebrige flüssigkeit (im euter einer trächtigen kuh, als harz oder gummi aus einem baume fließend), trübes beuchwasser, worin leinewand gelegen hat', suom. *pihka* 'kåda, harts', *pihkavesi* 'färglös, vattenaktig flytning ur sår' ~ *pihkamaito* 'råmjölk (ternimaito)'; suom. *rahka* 'skum, drägg, lödder, jäst', *rahko* (< *rahkoj = rahkainen, rahkalla varustettu, vrt. *korva* m. m. 'handtag, grepe', *korvo* < *korvoij 'kärl med två handtag (så, stop, kanna, dryckeskärl)', *sanka* 'bärhandtag' ~ *sanko* < *sankoj 'kärl med bärhandtag; ämbar, liten så') 'blemma, böld, utslag, frisel, kopper (rokko)', vir. *rahk* 'kahm, eiter (besond. von augen)' ~ suom. *rahkamaito* 'skummad mjölk, som fått löpna i varm ugn', karj. *rahka* 'juusto-aine, rahkamaito'.

Nämä sanat tuovat heti mieleen ruotsin sanan *var* ja sen vastineet: tansk. *vor* (vanh. *vaar*), murt. *var*, norj. *var*, isl. *var*, jotka kaikki merkitsevät 'märkää (eiter), silmänräämää, tai yleensä paksua 'nestettä', ja joihin vielä kuuluu mys. *warah*, kys. *warch*, *warc* 'eiter', anglos. *wearh*, *weargbræde* 'geschwür' < germ. *varhan. (vrt. FALK-TORP, Etym. ordb. II, siv. 455. Etym. Wörterb. II, siv. 1392, FICK-TORP, Wortschatz der Germ. Spracheinh., siv. 396).

Lyhempi juuri on säilyneenä anglos. *wær* n. 'meer, see' sanassa ja msk. *vari* 'wässerige flüssigkeit' voi kuulua kumpaan hyvänsä. Saman sanaperheen toisia ablaut-asteita edustavat msk. *úr* n. 'feiner staubregen' (norj. murt. *úr* 'regenwalken', vanh. tansk. *ur*, ruots. *ur, urväder* 'schneewetter'), *úrigr* 'tauig', anglos. *úrig* id. ja anglos. *éar* 'meer', msk. (run.) *aurigr* 'nass' sekä lopuksi sanskr. *vár-*, *vári* n. 'wasser', av. *vārō* 'regen' y. m. Nähtävästi suomalais-ugrilaisella taholla siis on laina jo varhaisesta (huom. permil. kielt. v:ttömät muodot) arjalaisesta muodosta. Merkitykseen nähden verrattakoon vielä msk. *vágr* 'sjø; vaag, bugt, vik' ~ 'verk i saar; ogso um onnor vœska', suom. *märkä* adj. 'våt, fuktig, blöt, vätskig', subst. 'vätska' ~ 'var, materia (i sår)' y. m., ks. siv. 33, 34!

Syrj. *pod*, votj. *pjd*.

Syrj. (WIED.) *pod* 'unteres, unterheil, fuss, darunter befindliches', (WICHM.) I *pod*: *poden* 'zu fusse', votj. (MUNK.) *pjd*, *pêd* 'fuss', *pidin*, *pudän* 'zu fusse', (WICHM.) *pjd*, *pjd* 'fuss', *puden* 'zu fusse' ovat hyvin luultavasti arjalaista alkuperää. Niihin voidaan verrata sanskr. *pād-* m. 'fuss', av. *pād-*, akk. *pādəm* jne. (arj. *pād m.), kreik. *πούς*, lat. *pes*, mksl. *podū* 'boden', liett. *pādas* 'fusssohle' jne. Merkitys käy täydellisesti yksin, ja niin näyttää äänneasukin tekevän. Mitä ensinnäkin tulee permiläisiin okaaleihin, syrj. *o*, votj. *ı* (~ *u*), niin näyttää tämän tapainen vokaalivaihtelu ainakin joskus palautuvan alkup. *a-vokaaliin: syrj. *moı*, votj. *mıı* 'bieber' ~ suom. *majava*, syrj. *kolnı*, votj. *kılını*, *kılını* jne. 'bleiben, übrig bleiben' ~ suom. *kadota*, vrt. myös edellä votj. *ıılıs* ~ suom. *talas*, joten tässäkin sanassa saattaa niin olla laita, mutta, jos laina on vielä varhaisempi, voi kysymykseen tulla *o ja *e:kin. Syrj.-votj. *-d* kyllä useimmissa tapauksissa edustaa alkup. *nt*-yhtymää, mutta lienee ainakin joku tapaus, jossa sitä näin ei voida selittää, esim. syrj. *sod*, *soid* 'treppe, leiter, — brücke, — grad, stufe', ~ mord. *śed*, *şed* 'brücke' ~ sanskr. *sētu-* 'pons' (vrt. esim. SETÄLÄ, FUF II, s. 257). Ja tässä (*pod*, *pjd* sanassa) voi se palautua arjal. *-d*:hen. Jos lai-

nan ottavassa kielimuodossa jo oli *d*, mikä on hyvin luultavaa, on luonnollista, että sillä reprodusoitiin arjalainen *d*.

Vog. *vāñkér*, ostj. *vaiñrip* jne.

Jo LINDSTRÖM (Suomi 1852, s. 67) ja BUDENZ (MUSZ. s. 717) vertaavat toisiinsa m. m. tšer. *enger*, B. *angir*, *änger* 'hamus' ja syrj. *vugyr* 'angel'. Näihin on luultavasti ensinmä MUNKÁCSI lisännyt vielä vog. *vāñkér* 'haken, griff, krümmung' (*vāñkériñ jiw* 'gekrümmter stock'), *vāñxért-*, *vāñxrit-* 'mit einem haken (z. b. bootshaken) ziehen', *vqxrép* 'bootshaken' ja ostj. (AHLQV.) *vaiñrip*, *vaiñkrip* 'krücke, ofenkrücke', *ūgor* 'haken' < syrj. *vugyr*, selittäen nämä osseettilaisiksi lainasanoiksi: < oss. *āngur* 'haken, angel' (vrt. MUNKÁCSI, ÁKE, s. 119, 640, KSz. V, s. 327 y. m., joista viittauksia GOMBOCZ-MELICH, Magyar etymologiai szótár I, s. 22).

Tämä selitys kohtaa kuitenkin äänteellisiä vaikeuksia. Jos nim. voidaankin mahdollisesti verrata toisiinsa tšer. *enger*, *änger*, *angir* ja syrj. *vugyr* (> ostj. *ūgor*) ja pitää näitä osseettilaisina lainoina, niin ei mainittuihin tšeremissin sanoihin juuri helpolla sovi vog. *vāñkér* jne. ja ostj. *vaiñrip*, *vaiñkrip*. Ne ovat ensiksikin takavokaaliset ja niiden alussa on *v-*, joka tšeremissiläisistä etuvokaalisista muodoista kokonaan puuttuu, eikä kai voida selittää, kuten Munkácsi yrittää (ÁKE, s. 640) tätä *v*:tä osseetista johtuvaksi, eikä liioin myöhäsyntyiseksi, kun se ei edes ole labiaalivokaalin edessä. Tšeremissistä ei *w-*, *β-* taas ole edes labiaalivokaalin edestä kadonnut. Syrjäänin *vugyr* sanassa se kyllä *v o i* la myöhäsyntyinen, vaikka ei sen suinkaan tässäkään välttämättä tarvitse sitä olla. Näin ollen täytyy näitä ugrilaisten kielten sanoja pitää mainituista tšeremissiläisistä erillään; vaikeata on sensijaan mennä päättämään, kumpaisiin näistä syrj. *vugyr* kuuluu. Mutta olipa sen asian laita miten hyvänsä, ainakin mainituille vogulin ja ostjakin sanoille voidaan esittää toinen indogermaaninen alkuperä, joka tuntuu sekä äänteellisesti että semasiologisesti varmalta. Niihin voidaan nimittäin verrata sanskr. *vakrá-s* 'gebogen. krumm, schief u. s. w.', *vāñkri-s* f. 'rippe (»gebogen«)', jotka

kuuluvat samaan arjalaiseen **vak-*, **vank-*,¹ vartaloon kuin m. m. sanskr. *vácati* 'wanken, krumm gehen' jne. Alkuperäinen merkitys käy selvästi esiin vielä esim. vog. (MUNK.-SZIL.) *vāñkarīñ* *ñolpä* 'krummnasig' yhtymästä.

¹ Tästä vartalosta voinee myöskin suom. *vanka*, *vanko* 'brandkrok, välterkrok', vir *wāng* 'griff, bügel, bogen, krümmung', syrj. *vug* 'stiel, griff, bügel', votj. *vug* 'bogen, henkel (an gefässen)' olla lainattu (kts. Vir. 1917, siv. 85). Huom. vain esim. sanskr. *vāñka* ~ *vāñkara* 'krümmung eines flusses'. 'Kaari, mutka, koukku' lienee näet suom.-permalaisen sanan alkumerkitys. Näin olisi suomalais-ugrilaiselle taholle lainattu sekä yksinkertainen että laajennettu vartalo.

Sur quelques mots relatifs à l'agriculture empruntés par les langues finno-ougriennes au proto-aryen ou à l'aryen ancien ¹.

I.

Dans mon mémoire *Kielellisiä lisiä suomalaisten sivistys-historiaan* (Contributions linguistiques à l'histoire de la civilisation des Finnois), Helsingfors 1896 (tirage à part de Suomi III. 13) j'ai rapproché les uns des autres les mots finno-ougriens suivants:

mord. *šuva* 'barbe (d'épi etc.); fine arête de poisson' (dans les dial. mokchas), 'bourrier, balle, barbe' (dans les dialectes erzes).

syg. *šu* 'grain, céréale; seigle' (WIEDEMANN); 'зерновой хлѣбъ' (ЛУТКИН); 'хлѣбныя зерна, зерновой хлѣбъ' (РОГОВ); 'céréale' (GENETZ).

tchéer. *šu* 'son' (GENETZ, RAMSTEDT); 'отруби мучныя высьвки' (ТРОИТЗКИ); 'мякина, шелуха, отруби' (VASILJEV).

fi. *siika-nen* (dimin.) 'arista hordei, inde palea' (RENVALL).

Le son *i* postérieur finnois (suivi d'une voyelle gutturale) est issu le plus souvent d'une voyelle gutturale, car c'est cette voyelle gutturale qui apparaît d'ordinaire dans les langues orientales comme correspondant du son finnois: en mordve fréquemment *u*, cf. fi. *sika* «porc» = mord. *tuvo*; fi. *vihdoin* (rad. **vihta-*) 'enfin', cf. mordE *uda-lo* 'dernière', hongr. *utó* 'le dernier', *után*

¹ Conférence faite à la séance de la Société Finno-ougrienne le 27. I. 1917.

'après'; fi. *siroan* 'je suis dispersé', *sirotan* 'je disperse, j'éparpille' = mordM *s̄ra'dan*, *s̄ra'ftan*, mordE *suradan*, *suraftan*, ordinairement (avec syncope dans la première syllabe) *sradan*, *sraftan*. — En tenant compte du *u* que s'accordent à montrer le mordve, le tchéremisse et le perme, nous pouvons sans doute admettre, pour le mot finno-ougrien dont il est ici question, une forme primitive avec *u* dans la première syllabe. L'*i* long du finnois (les autres langues ne connaissent déjà plus de voyelles longues) montre en outre qu'il s'agit d'un *u* long. Le témoignage concordant du mordve et du perme, les seules langues qui aient conservé un *ś* dentipalatal (mouillé) finno-ougrien établit que cette forme commençait par *ś*. Le *-k-* finnois à la médiane représente le degré fort primitif, le *-v-* mordve le degré faible primitif (**γ*) de *-k-*; en tchéremisse et en perme on a aussi le degré faible (= disparition < **γ*).

La forme primitive finno-ougrienne est donc **śūka* (degré fort).

Ce mot est évidemment un emprunt à un proto-aryen *śūka-* resp. *śūka-*, qui a donné le véd. *śūka-s* m. (et aussi *śūka-m* n.) 'barbe d'épi, aiguillon d'insecte, etc.' (UHLENBECK p. 314); 'the awn of grain; a bristle, spicule, spike (esp. the bristle of a sharp hair of insects etc.); species of grain' etc. (MONIER-WILLIAMS), et auquel correspond en iranien (av.) *śūkā-* f. 'aiguille'. La consonne initiale *ś-* du mordve et du perme ne permet pas de penser à un emprunt à la langue des Scythes iraniens¹.

Comme on le voit, les mots se correspondent au point de vue sémantique avec une exactitude frappante.

¹ Quand un mot d'emprunt du finno-ougrien est phonétiquement plus rapproché de la forme védique que de la forme en iranien ancien, il s'agit visiblement d'un emprunt à une forme proto-aryenne. A priori il est déjà invraisemblable que les Finno-ougriens aient jamais été en contact avec une tribu indienne. Et en fait nous trouvons que, dans tous les cas où un mot finno-ougrien correspond phonétiquement mieux à la forme védique qu'à celle de l'iranien ancien, le védique a plus fidèlement conservé la forme phonétique proto-aryenne. On ne retrouve pas de caractères spécifiquement védiques dans les mots d'emprunt aryens en finno-ougrien.

Cette équation linguistique est intéressante également au point de vue de la phonétique historique. Nous avons dans fi. $\bar{i} = \text{ar. } \bar{u}$ une preuve directe de l'existence de voyelles longues dans la langue finno-ougrienne primitive; jusqu'ici on n'en avait pas encore apporté de preuve.

II.

Toutes les langues du groupe finnois occidental ont une dénomination commune pour 'orge': fi. *ohra*, *otra*, car. *ozra*, olon. *ozru*, vepse *ozr*, vote *ezra*, esth. *over*, *ohr*, live *vo'dra-z*.

On rencontre les mêmes conditions phonétiques à l'intérieur du mot dans deux mots d'emprunt dont les formes originales offrent le groupe de consonnes *-str-*:

fi. *ihra*, *itra*, vepse *izr* 'graisse' < v. norrois *istra*.

fi. *ahrain*, *atrain*, car. *azrain*, vepse *azrag* 'foène', cf. russe **отпора**.

On a par suite admis aussi pour fi. *ohra*, *otra* etc. une forme primitive en finnois occidental avec *-str-*: **ostra* (GENETZ, Karelische lautlehre 20, SETÄLÄ, Äännehistoria 160). Plus tard SETÄLÄ, dans son article Über quantitätswechsel im finnisch-ugrischen = JSFOu. XIV,^s, p. 15, a expliqué les différentes formes des langues actuelles en admettant une alternance radicale **-str-* (degré fort) ~ **zdr* (degré faible): car. *ozra*, olon. *ozru*, vepse *ozr*, vote *ezra* < **ostra*; fi. *ohra*, esth. *ohr* < **ozra-* < **ozdra-*; mais il ne dit pas comment s'expliquent les formes avec *-tr-* (*-dr-*) du finnois, de l'esthonien et du live: fi. *itra*, *atrain*, *otra* etc.

Des conditions phonétiques à peu près semblables se présentent dans un radical qui appartient certainement au finno-ougrien: fi. *kehrä*, *keträ* 'fuserolle', *kehrään*, *keträän* 'filer', car. *kezrā*, *kezeän*; olon. *kezeän*, vepse *kezer*, *kezerdan*; vote *šedran*, esth. *kepr*, *kehr*, *kebran*, *kehran*; live *ke'dra-z*, *ke'drta-b* etc., et on a par suite admis, ici aussi, un groupe primitif *-str-*.

Mais cette hypothèse est contredite par le mordve: mordM *kštir*, chez Ahlqvist encore dissyllabique *kištir* 'fuseau', *kštir-də*, prés. *kštərdən*, chez Ahlqvist *kištindan* (sans doute faute d'impression pour *kištirdan*) 'filer', mordE *štere*, *šter-də* etc. Les formes mordves indiquent que le radical en question, dans une période antérieure du finnois occidental primitif, a eu la forme **kešträ* (et non **kesträ*). Quand *š* passa à *h* en finnois occidental, cette forme devint **kehrä*, puis *kehrä*. On pourrait supposer en face de **-str-* un degré faible **-šdr-* > **-šr-*, donc degré faible **kešdrä-* > **kešrä-*, d'où serait issu *kehrä* quand *š* passa à *h*. On aurait donc comme alternance antérieure *-tr-* ~ *-hr-*.

Comme d'autre part dans les radicaux offrant primitivement **-str-* on avait une alternance (**str* >) **sr* (> *car.*, *olon.*, *vepse*, *vote zr*) ~ (**šdr* > **zr* >) *hr*, p. ex. **isra* ~ *ihra-*, et que par suite le degré faible (en *-hr-*) était devenu identique dans la série primitive **-str-* et la série primitive **-štr-*, les deux séries furent aisément confondues. Il faut donc regarder comme conformes aux lois phonétiques d'une part des formes telles que fi. *kehrä* (G. *kehrän* généralisation du degré fort), G. *kehrän* (N. *kehrä* généralisation du degré faible), et de l'autre p. ex. *vepse izr* (G. *izran* généralisation du degré fort) etc.; sont analogiques, par contre, des formes telles que d'une part *car. kezzä* etc., de l'autre fi. *itra* etc.

En ce qui concerne le mot du finnois occidental fi. *ohra*, *otra* etc., le mieux est de laisser provisoirement indécidée la question de savoir s'il remonte à une forme primitive avec **-str-* ou peut-être **-štr-*.

J'ai déjà montré depuis longtemps, dans l'article précité *Kieļlīsiā līsiā* p. 13—4, que le fi. *jyvā* 'granum', Pl. *jyvāt* 'frumentum', que THOMSEN BFB 175 expliquait par un emprunt au lithuanien: lit. *jāvas* 'grain de céréale', Pl. *javai* 'céréales', offre aussi des correspondants dans les langues plus éloignées: mordM *jw.* 'barbe d'épi, bourrier', votiak *ju*, *jū* (WIEDEMANN), *ju*, *đu*, *dū* (MUNKÁCSI) 'céréale', et expliqué ce mot, en renvoyant au véd.

yáva-, comme «un emprunt ancien à une langue indo-iranienne». Plus tard SETĀLĀ, JSFOu. XVII,⁴, p. 32, FUF XII,³, p. 7, cf. FUF VIII, 79—80, a voulu dériver ce mot expressément d'une forme linguistique i.-eur., resp. aryenne (ancienne) ayant encore conservé l'*e*. Cela peut être exact, car, bien que les formes mordve et votiake avec *u* puissent s'expliquer par une forme aryenne *yava-*, il est en effet difficile de dériver l'*y* du finnois d'un *a*¹.

Plus haut nous avons trouvé un nouveau mot d'emprunt relatif aux céréales et remontant au passé proto-aryen, et parmi les emprunts au proto-aryen se trouve encore le nom d'un instrument agricole (v. le rapprochement suivant). C'est une raison suffisante pour envisager, à propos des noms de l'orge au finnois occidental, le domaine linguistique aryen.

En védique nous trouvons un mot *ástrā* f. 'aiguillon pour conduire le bétail, aiguillon à bœufs', auquel correspond en avestique *ástra* f. 'fléau, fouet, knout' (selon BARTHOLOMAE). Ce mot, dérivé à l'aide du suffixe *-trā*², remonte à la racine i.-eur. *ak̂ : ok̂ (âk̂)*, abondamment représentée dans les différentes langues indo-européennes: lat. *ācer* 'aigu', *acus*, G. *aceris* 'barbe d'épi': *ocris* 'montagne pierreuse'; gr. *ἀκρος* 'pointe', *ἀκρίς* 'pointe, sommet': *ὄκρος* 'pointe, sommet, coin, bord'; v. irl. *ochar* 'coin, bord'; got. *ahs*, v. isl. *ax* 'épi', v. h.-alle. *ahil* 'barbe d'épi, pointe d'épi', ags. *egle* 'barbes', angl. *ails*, *eils* 'barbe de blé, d'orge', russe *оць* 'pointe, barbe (d'épi)', etc. Dans un dérivé de la même racine

¹ Setälä FUF XII,³, p. 7 rattache encore au fi. *jyvä* l'ost. (CASTRÉN) *jem* 'semence' [d'après mes notes sur le dialecte Konda *žëm* 'semence (du chanvre, du navet)'], équation déjà indiquée dans M. A. CASTRÉN, Versuch einer ost. sprachlehre nebst kurzem wörterverzeichnis, hgg. v. A. SCHIEFNER, 2:e édit. p. 86: un *v* primitif serait passé ici en ostiak à la série en *m*. Cependant, tant qu'on n'aura pas apporté d'autre exemple en ostiak d'un tel passage d'une série à l'autre (formation analogique), ce rapprochement doit être regardé comme incertain; en outre il faut remarquer qu'un *e* finnois ne semble du moins pas avoir comme correspondant en ostiak méridional un *è* (*ē*). (mais ordinairement *ø*).

² Cf. p. ex. WHITNEY, A Sanskrit grammar³ § 1185.

on rencontre même le sens d'orge', à savoir dans le mot du dialecte chypriote *ἀροστή* 'orge'.

Comme un **k̂* i.-eur. était généralement représenté en proto-aryen par *š, on pourrait sans doute penser qu'un proto-aryen *št remonte à i.-eur. **kt̂* par l'intermédiaire de la forme **št̂*. En supposant qu'on a eu aussi primitivement en aryen, comme en lat., gr. et v. irl., la forme apophonique en *o*, nous pourrions donc poser une forme aryenne *oštra. Nous trouvons en effet d'autres mots qui sont visiblement des emprunts à l'aryen ancien et où sont conservés *o* resp. *e*, ex. fi. *porsas* 'goret' (cf. lat. *porcus*, gr. *πόρκος*), fi. *mehi-läinen*, mord. *mekš* 'abeille' (cf. véd. *máksā-*). Le son *š* (resp. *s̄*) de l'aryen ayant naturellement été rendu en finno-ougrien par le son *s̄* qui s'en rapprochait le plus, comme le montrent le mot ar. *šūka-* et plusieurs autres exemples (p. ex. proto-ar. [= véd.] *šata-* > mord. *sado*, *sada*, syr. *šo*, votiak *šu*¹, la forme proto-aryenne ci-dessus donnerait en finno-ougrien *oštra, qui, dans le stade primitif du finnois occidental, est devenu *ostrā, parce que dans cette langue *s̄* finno-ougrien passe à *s*.

Cependant, comme on l'a vu par l'exposé précédent de la représentation actuelle des groupes primitifs *štr et *str en finnois occidental, les formes actuelles en finnois occidental pourraient aussi s'expliquer par une forme primitive *oštra. Dans ce cas on devrait partir d'une forme proto-aryenne postérieure: *oštra, ayant conservé *o* ieur., mais présentant déjà *št* < ieur. *kt̂* (cf. mord. *mekš*, fi. *mehi-läinen* 'abeille', provenant d'une forme proto-aryenne ayant conservé *e*, mais offrant déjà *kš* < *ks).

Nous trouvons dans deux autres langues finno-ougriennes un mot qui, phonétiquement, rappelle le mot aryen, et qui a exactement le sens du mot de l'Avesta: hongr. *ostor* (prononcé *oštör*) 'fouet, fléau', vog. septentr. *āštör*, vog. Konda *ōštör* etc. même sens. L'*o* du hongrois, comme aussi sans doute l'*ō* du vogoule etc. s'expliquerait sans doute par une forme primitive avec *o* (cf. p. ex. hongr. *por* ~ fi. *poro*, hongr. *csomó* ~ fi. *solmu*,

¹ Ces langues sont les seules qui aient conservé intact *s̄* finno-ougrien.

hongr. *odu* ~ fi. *onte-*); le hongrois *st* (c. à d. *st*) peut remonter à une ancienne forme *st (cf. hongr. *s* < *ś* antéconsonantique dans *mos-* = mord. *muške-*, syr. voti. *miskī-*; hongr. *vas* = 'mord. *uške* etc.), mais peut-être aussi à un *ś* ancien (cf. hongr. *ester* = mord. *ještō-* etc.). L'alternance dialectale *ś* ~ *š* en vogoule (chez MUNKÁCSI; à ce qu'estime KANNISTO, on trouve dans ces cas pour tous les dialectes vogoules un *š*) doit d'ordinaire être rapportée à un son *ʃ* finno-ougrien, mais pourrait peut-être s'expliquer par un *ś* antérieur, peut-être mieux que par un *š* antérieur (la phonétique vogoule est malheureusement assez peu éclaircie à l'heure actuelle). — Le mot hongrois et vogoule a été rattaché par MUNKÁCSI ÁKE 494 aux mots védique et avestique¹.

Au point de vue sémantique le mot finno-occidental est assez éloigné des mots aryens qui nous ont été transmis; mais on peut faire à ce sujet les remarques suivantes. Le sens fondamental du mot aryen était visiblement celui qui apparaît en védique sous une forme spécifiée: 'aiguillon'. De ce sens a fort bien pu se développer déjà en aryen le sens spécifique de 'barbe d'épi, barbe de grain', qui, comme on l'a indiqué plus haut, se présente en fait chez plusieurs des formations appartenant à cette racine dans d'autres langues parentes. L'orge étant «le grain à barbes par excellence, les longues barbes pointues constituant un trait caractéristique principal de la plante» (Hoops, *Waldb. u. Kpfl.* 363), on a pu aisément arriver ainsi, soit en aryen, soit en finno-ougrien, au sens d'orge', qui d'ailleurs se présente dans un mot grec de ce groupe (v. plus haut). Une série d'évolution sémantique tout à fait analogue se rencontre déjà en aryen pour le mot dont il a été traité dans la première section: véd. *śūka-* 'aiguillon' > 'barbe d'épi' > 'espèce de céréale' (fi.-ougr. 'fine arête de poisson; barbe (d'orge); céréale, seigle'); cf. en outre le groupe suivant: v. norr. *barr* 'aiguille de sapin; orge'; ags. *bere* 'orge'; got. *barizeins* 'orges', v. irl. *barr, bear* etc. 'pointe; javelot, lance';

¹ A côte de syr. *orś* (WIED.) 'fouet', voti. *urīs*, même sens, en admettant une métathèse. Mais, d'après WICHMANN, *Wotj. Chrestomathie*, p. 122, on a syrI *ors* avec *s* non mouillé, comme dans le mot votiak: *urs, urīs*.

sans doute aussi lat. *far* 'triticum spelta', russe dial. Гопъ 'espèce de millet' (cf. HOOPS op. cit. 362—3).

III.

Dans un article intitulé »Verlorenes arisches sprachgut im mordwinischen» FUF VIII, 72—4, j'ai étudié le mot mordve *tarvas* 'faucille'. Ce mot désignant un produit de la civilisation est tout à fait isolé dans le domaine linguistique finno-ougrien et n'y a aucun point de repère étymologique. Dans ces conditions je l'ai expliqué par un emprunt au proto-aryen: pr.-ar. **dhargas*, cf. lit. *dalgis*, 'faux', lat. *falx* (rad. *falc-* < **falg-*) 'faucille, faux, serpette'. En partant d'une semblable forme proto-aryenne on expliquerait bien le mot mordve: mord. *-rv-* < **-ry-*, c. à d. la généralisation du degré faible dans l'alternance finno-ougrienne **rk¹ ~ *ry*. Le plus souvent, en mordve, dans le groupe liquide + *k*, c'est le degré fort qui a été généralisé, p. ex. mord. *kargo* 'grue' = fi. *kurki*, même sens (mord. *rg* < **rk*); mais j'ai déjà donné dans l'article précité un témoignage de la présence du degré faible à côté du degré fort (dans un même mot): mordE *jorvaldan* ~ mordM *orgaldan* 'j'arrose', et plus tard j'ai remarqué dans mes collections mordves un autre cas semblable d'alternance dialectale: chez les Mordves erzes du gouvernement de Tambof *birvidan* (cercle de Spassk), (cercle de Temnikof) *irvidan* ~ *bergidan* (dans divers villages) 'frapper les gerbes contre un bloc pour en faire tomber les grains (pour la semence)'.

Contre cette équation intéressante au point de vue de l'histoire de la civilisation pour les recherches indo-européennes aussi bien que finno-ougriennes, LIDÉN a soulevé des objections dans son article *Miszellen zur finnisch-ugrischen lehnwörterkunde* FUF XII (p. 95—6). Il renvoie à la seconde édition de WALDE, *Lat. etym. wörterbuch*, où WALDE rejette la connexion de lit. *dalgis* avec lat. *falx*, proposée d'abord par MIKKOLA BB XXV 74 et approuvée p. ex. par SCHRADER, *Real. lex.* 763, HIRT, *Die Indo-*

¹ Au groupe aryen **-rg-* on a naturellement substitué **rk*.

germanen 684 ainsi que par WALDE lui même dans la première édition de son livre. Mais les raisons présentées par Walde ne semblent rien moins que décisives.

Cependant, considérant que les dénominations de la faucille dans les langues finno-ougriennes sont d'une façon générale d'origine étrangère, LIDÉN trouve aussi *a priori* vraisemblable qu'il doit en être de même du mordve *tarvas*. Mais il voudrait faire venir le mot d'un iranien *darvas (N.), en renvoyant à *wachī dērv* 'faucille' et mots apparentés dans le domaine linguistique iranien.

Même si toute l'hypothèse était exacte, nous aurions en tout cas dans le mordve *tarvas* un emprunt non pas spécifiquement iranien mais plus ancien, aryen: d'après la conception ordinaire le suffixe nominatif *-s* était déjà tombé en iranien primitif.

Mais LIDÉN, dans son essai d'explication, a négligé un fait important, ou plutôt, étant donné la rareté de la littérature sur la phonétique historique des langues finno-ougriennes, il n'a pas pu en tenir compte.

En mordve, en effet, un *v* primitif après liquide, de même que d'une façon générale en position postconsonantique, a disparu régulièrement: cf. mord. *kašan* 'je crois (cresco)' = fi. *kasvan*; mord. *talva, tēle* 'hiver' = fi. *talvi*; mord. *tšuro, šura* 'non épais' = fi. *harva*; mord. *šuro, šura* 'corné' = fi. *sarvi*, lapon *šoarvve*, hongr. *szarv*, cf. av. *srva-* (le *v* postconsonantique actuel en mordve remonte soit à *γ, degré faible de *k finno-ougrien, soit à *β, degré faible de *p, p. ex. mord. *turva* 'lèvre' = fi. *turpa* 'gueule'). Un mot aryen *tarvas aurait donc actuellement en mordve la forme *taras et non *tarvas*.

H. PAASONEN.

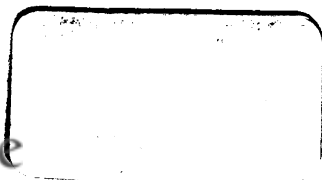

3 9015 05068 2635

18